

Ақының атқарадырраққа ракадемия
Д.И. Гәлия ихъз зху Ақсуаттааратә институт

Анапылағыра

ГЫЦБА ИНАЛ ГИВИ-ИПДА

**Б.У. ШЫЫНҚӘБА ИПОЕЗИАӘЫ
АМЕТАФОРА, АИҢЫРДШРА, АЕПИТЕТ**

Азанаат: 10.01.01 – ақсуа литература

Афилологиатә тәсарадырраққа ркандидат ҳәа ағағазара аиуразы
адиссертация

Атқарадырратә напхгағы:
афилол.ттц.рк.,

АИ алитетура ақәша атц.усз.х.
Ағзба Уасил Шамониа-ипа

Ақәа – 2022

Академия наук Абхазии
Абхазский институт гуманитарных исследований им. Д.И. Гулиа

На правах рукописи

ГИЦБА ИНАЛ ГИВИЕВИЧ

**МЕТАФОРА, СРАВНЕНИЕ, ЭПИТЕТ В ПОЭЗИИ Б.В.
ШИНКУБА**

Специальность: 10.01.01 – абхазская литература

Диссертация на соискание ученой степени кандидата
филологических наук

Научный руководитель:
к.филол.н.,
гнс Отдела литературы АБИГИ
Авидзба Василий Шамониевич

Ахқәа

Алагалажәа.....
АКТӘИ АХЫ: Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөзы аметафора ахархәашьа.....
1.1. Аметафора азеипш еилкаара.....
1.2. Атрадициатә метафорақәа Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөзы...
1.3. Б. Шынқәба иаптамтоу аметафорақәа.....
 АФБАТӘИ АХЫ: Аиғырпшра ачыдарапқәа Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөзы.....
2.1. Аиғырпшра азеипш еилкаара.....
2.2. Б. Шынқәба иоригиналтә еиғырпшракәа.....
2.3. Атрадициатә еиғырпшракәа.....
 АХПАТӘИ АХЫ: Аепитет Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөзы.....
3.1. Аепитет закәу (атеориатә зтаатәкәа).....
3.2. Енагътәи аепитет ачыдарапқәа: аңсуа нарттә епоси жәлар рпоэзиеси рөзы иааннакыло атып.....
3.3. Енагътәи аепитет ахархәашьа Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөзы..
3.4. Азеипшбызшәатә епитеткәа.....
3.5. Б. Шынқәба иоригиналтә епитеткәа.....
Ахыркәшажәа.....
Алитература.....

Алагалажәа

Аусумта актуалра. Ажәенираалеиңартәышъаңы асахъаркыратә тропқәа иааныркыло атыңи функцияқәас инарыгゾуи рытцаара акрызтазкуа алитетураттааратә проблемақәа иреиуюп. Урт рытцаара, рөаарпшышъақәа, ртоурыхтә рөниара иазку аусумтақәа раңаразоуп. Абырзен философ Аристотель иусумта «Апоетика» инаркны асахъаркыратә цхыраагзақәа рытцаара, иахъауажәраанзагы имфапысуеит. Урт ахкәа инартцауланы ирзаатғылахъеит ахәанырцәтәи атарауаа: агерман филолог Ф. Ницше, американатәи алингвисттәа: Цюорць Лакоффи Марк Цъонсони, аиспан философ Хоце Ортега-и-Гассет ухәа азәырғы; рлагала раңаразоуп Урыстәйлатәи атарауаа: А. Н. Веселовски, В. М. Жирмунски, Б. В. Томашевски, Н. Д. Арутинова, В. П. Москвин ухәа уб.егъ.

Апсуатцаараңы атропқәа ирылаңәражәахъеит Хә. С. Бгажәба, А. А. Аншба, В. Л. Атнариа, Ш. Хъ. Салақана, С. Л. Зыхәба, З. Ц. Цыапуа, У. Ш. Ағзбей Д. С. Аңынцьали, В. А. Кәагәания, Л. Х. Саманба, Е. Ш. Җания, Хъ. Гъ. Амчба, Б. Ағзба, Р. Барцба ухәа уб.егъ.

Еиқәыпхъаζоу аусумтақәа ракътә алитетура иадхәалоу ртәи ҳәозар, зыζбахә ҳамоу атропқәа ртеориятә зтсаатәкәа ҳұлыoint Хә. С. Бгажәбеи («Апсуа литературазы. Критикатә нтамтақәак», 1960) В. Л. Атнариеи («Творчество Б. В. Шинкуба. Лирика. Эпос. Поэтика», 1970) рытцаамтақәа рқны. Алитетура атеория иадхәалоуп иара убасғы У. Ш. Ағзбей Д. С. Аңынцьали русумта («Алитетура атеория ашьатақәа», 2008). Арғиағзәа рсахъаркыратә бывшәа апоетика иадхәлоуп Б. Ағзбей («Тайф Аңыба ипоетика иазкны», 2014) Р. Барцбеи («Ажыпқұа Зина лпоезия ақазшъарбатә епитетқәа», 2020) рыстатақәагы.

Атцааратә зөлымхара шагымғы, макъанагы икоуп итдегъ атышәныртәалара зтаху атеориятә зтсаатәкәа маçымкәа. Урт иреиуюп,

иаҳхәап, аметафореи егъырт атроп хккәеи реилахәхара, уи мөашьараада алкаара; аиғырпшреи аепитети тропқәоу фигурақәоу; аиғырпшра акомпонентқәа руак – ақазшы ахшыңтак анеитатцуа, аиғырпшра метафоратәу иметафоратәыму; аепитетқәа рструктуря азхъапшра; рклассификация инартбааны ақатцара; аепитет иадхәалоу атерминалогия принцип ағы аагара; епитетра зуа қазшыарба маңароу, егъырт ажәахәа хәтақәагы епитетхар рылшоу; алогоикатә ҳәаақәтәгеи аепитети реифодыраарағы иарбан принципу еиҳа ииашоу; енагытәи аепитет алтературахь аиасра апроцесс ухәа.

Хара ҳаттсаамтағы Б. Шынқәба ипоезия – қыдала еизгақәа ирну иажәенираалақәа зегъы (369) рөы атың змоу аметафорақәеи, аиғырпшрақәеи, аепитетқәеи рчыдаракәа инартбааны, хыхъ зызбахә ҳәаақәтәе азызхъапшны ирзаатғылоуп.

Иштыху атема аус ахынзадулоу. Ишдыру еиңш, В. Л. Атнариа иусумта («Творчество Б. В. Шинкуба. Лирика. Эпос. Поэтика», 1970) ақны Б. Шынқәба илирикатә ғымтақәа рпоетика изаатғылоуп. Арақа аметафореи, аиғырпшреи, аепитети дривсуам атарауаф. Амала, урт асахъаркыркыратә хархәагақәа рыйтцаара маңара хықәкыс имамызт ақнытә, раңаак дыргәйлалом. Ажәакала, қыдала Б. У. Шынқәба ипоезиағы аметафореи, аиғырпшреи, аепитети рхархәашъақәеи рүғенашъақәеи ирызку, хаз игоу аусумта ықағазам.

Б. Шынқәба иажәенираалақәа иргәйлоу аметафореи, аиғырпшреи, аепитети рыйтцааран иааңшит итегъ изызхъапштәу азтцаарақәа шықоу. Иаҳхәозар: 1) имачуп хықәкыла арғиағцәа рсаҳъаркыратә быйшәа атцаарала, зызбахә ҳәоу асахъаркыратә цхыраагзақәа иштыхураар зылшо ачыдарақәа аазырпшша алкаақәа; 2) алтературағтаарағы атрадициатәи автортәи ҳәа асахъаркыратә хархәагақәа реилыргара апринцип ала аепитетқәа ирызнеуеит, аха уи апринцип аметафореи аиғырпшреи ирыдхәалангы азхъапшра зтаху акоуп; 3) нап адқылатәуп еильшшы атропқәа рыйтцаара; 4) аметафоратә еиғырпшра ашықәгылашъа гәылтәааны иҳазхәо маңуп; 5)

аепитет алкаара (алогикатә ҳәақәтәгей иареи реиламырғашьара) аганахъала иқатдоу шыкоугы, аиғагыларақәа раңдоуп, принципк ағы иааитәуп; 6) енагътәи аепитет имачымкәа ишазаатғылоугы, алитетурахъ аиасра апроцесс, арғиағы ибызшәағы иштәнакаар зылшо ачыдара инартбааны итцаазам – акы, өба өырпштәйлоуп ишаҳыло, уи аангы иштәкыдао мацароуп ихәоу (В. П. Москвин); 7) аепитетқәа рклассификация тышәынтәалам.

Атتاамта ахықәки аҳасабтәкәеи. Аттаамта хықәкыс иамоуп Б. Шынқәба иажәенираалакәа рөң аметафореи, аиғырпшреи, аепитети рхархәаша аарпшреи рчыдаракәа азгәатареи.

Ари ахықәкы анағзаразы иқегылоу аҳасабтәкәа иреиуоуп: 1) аметафореи, аиғырпшреи, аепитети теориала иахынзаттаауи икоу аprobлемақәеи разгәатара; 2)apoет иажәенираалақәа рөң зызбахә ҳамоу асаҳаркыратә цхыраагзакәа рыхккәа алкаара, функцияқәас иштыркаауси рструктуратә еилазаашьеи рыхъапшра; 3) хкыщыпхъазара рхыпхъазара ахынзаназо, еиха зеалызкаауа, афольклори азеипшбызшәатә формулақәеи иқартцо анырра аарпшра; 4) атрадициатәкәеи автортә сахаркыратә хархәагақәеи рхәаа ашықәыргылара; 5) аңсуа сахважәа ағиарағы автортәкәа рроль азгәатара.

Аусумта аттаарадырратә өышра. Ари аусумта Б. Шынқәба иажәенираалакәа рөң аметафореи, аиғырпшреи, аепитети комплексла рыйтцаара раңхъатәи шығоуп аңсуа литературағаағы. Раңхъаза акәны еилкаауп apoет ихы иаирхәаз асаҳаркыратә цхыррагзакәа рхыпхъазара. Урт рыйжъара ишықәыргылоуп ахәақәа – атрадициатәкәеи автортәкәеи еилыргоуп, реилахәерақәа азгәатоуп. Ишықәыргылоуп атрадициатәкәа еиха ахархәара анрымоуи, автортәкәа пыжәара аныргой. Иазаатгылоуп аметафореи егырт атроп хккәеи реинирра, реихылғиааракәа ртәи. Арт ачыдарақәа ирыхъаны атропқәа зегзы – «аметафора» ҳәа рыххәара апринцип ицәыртца (Г. Г. Хазагеров) ҳадгылам. Уи азтаара азбразы ицәыргоуп абри аконцепция: атропқәа анеиласоу – комплекстә тропны (комплексный троп)

иахәаңшуп. Аепитети алогикатә ҳәақәтәгей реифодыраарағы икоу атарауаа ргәаңагарақәа реиғырпшрала, ишъақәыргылоуп еиха алтшәа змоу аметод: комплексла азнеира, уи аанғыы, енагъ арғиамта аконтекст ала алкаақәа ырқатцара.

Лагала өңүп апсуа жәлар рпоезия ақны атың змоу енагътәи аепитетқәа рчыдарақәа инартцауланы раарпшра ағазышәара, урт рығныңқа иңғыртцуа аинирратә, аитныңсахларатә процесскәа ахәшьара ытара. Б. Шынқәба ипоезия асахъаркыратә бызшәа атцаара ашъатала, инартбааны изаатгылоуп енагътәи аепитетқәа алитетурахъ риасра атәй. Аматериал ашъатала иңғыргоу ағәаңагара – енагътәи аепитет афольклор иатәымкәагыы ишъақәгылар ауеит ҳәа зхәо.

Аусумтағы ахархәара рымоуп аурыс терминология аитага шъатас измоу атерминқәа: асахъантцара, асахъаңаара (образ); аңыраа змам аметафора (незамкнутая метафора – В. П. Москвин); аңыраа змоу аметафора (замкнутая метафора – В. П. Москвин); еиха еитданы ихыркәшоу аиғырпшра (менее законченное сравнение – Б. В. Томашевски); еиха еиханы ихыркәшоу аиғырпшра (более законченное сравнение – Б. В. Томашевски); арпшзагатә епитет (укрошающий эпитет); аепитет еимғапа, адачтә епитет, архнышынатә епитет (цепочекный эпитет – С. А. Губанов); еихаңалаку аепитет (парный эпитет – А. Н. Веселовски, В. М. Жирмунски); еипшу аепитет (повторяющийся эпитет – С. А. Губанов); изцааниа аилкаара ңсабарала иачыдақазшыу (типичные); аепитет ағынтықатәи ағиара (внутреннее развитие эпитета – А. Н. Веселовски); аепитет адәахътәи ағиара (внешнее развитие эпитета – А. Н. Веселовски).

Иара убасгыы, Б. Шынқәба иметафорақәеи, иеиғырпшрақәеи, иепитетқәеи ыттараа алтшәақәа рыла, иаптоуп абарт атермин өңілкәа: акомплектә троп; зкомпонент – әказшы мәтәфоратәу аиғырпшра; изцааниа аилкаара иахәтаку аепитет; автор ихатара ҳәақәызың аепитет; мәтәфоратә еилкаара ҳәақәызың аепитет; аиғырпшра иахәтаку аепитет; ф-шыапык зтую аепитетқәа (ф-еилкаарал ҳәақәызың аепитет азы); арыщашъаратә функция

назыгゾ аепитет; агәазыхәаратә функция назыгゾ аепитет; зны зығезыркъағеу, нас зеыназыгゾ аепитет; агиперболатә епитет; аметафореи апсхатзареи ахъеиларсу аепитет; нбанк ала ишъақәгылоу аепитет.

Атеориатәи апрактикатәи тәкы. Б. Шынкәба иметафорақәеи, иеиғырпшрақәеи, иепитетқәеи рыйтцаара цхырарагзоуп, анағс, зеиңшила ирғиарағы ихы иаирхәаз асаҳарькыратә хархәагақәа зегъ анализ рзурағы; уи ала арғиағы исахъарькыратә бызшәа ачыдарақәа, иахтысыз аеволиуция аилкааразы; ачыдара өышкәа ирыбзоураны иалагалоу атермин өышкәа, алитетуратадырратә терминология дыртбаауеит.

Адиссертиация апрактикатә тәкы акәзар, алкаақәа, алтцшәақәа, азнеишъақәа ухәа, Б. Шынкәба ипоетика инаваргыланы, егъырт арғиағцәа рсаҳарькыратә бызшәа аттцаарағы хархәара рызузар ауеит; жәлар рсаҳъажәеи автортә дунеихәапшреи иазғымхай рзы ищыраагзоуп; аусумта, аңсуа литературатырра иазку аттцаамтақәа хазыртәааяа иреиуоуп; афилологиатә факультет астудентцәа рзы имфақәтлагоуп.

Аусумтағы ахархәара зызу аметодологияи аметодкәеи. Ҳаттцаамтағы ҳхы иаҳархәо аметодкәа иреиуоуп: аметафорақәеи, аиғырпшрақәеи, аепитетқәеи рыхкәеи рчыдақазшъақәеи ралкаара иадхәалоу **атипологиатә метод** (типологический метод), аметафоратә еилкаарақәа ртакқәа аарпшразы ахархәара зызу **аинтуитивтә метод** (интуитивный метод), зызбахә ҳамоу асаҳарькыратә цхыраагзақәа рхыпхъязара иадхәалоу **ахыпхъязаратә анализ аметод** (метод количественного анализа), еиуеиңшым агәаанагарқәеи асаҳарькыратә цхыраагзақәа рчыдарақәеи ухәа реиғырпшра алзыршаз **аиғырпшратә метод** (сравнительно-сопоставительный метод), еиуеиңшым афактқәа рхархәарала азеиңш лкаа ақатзара алзыршо **аиндукциатә метод** (метод индукции) ухәа.

Изызхъаңшу ахыпхъиртақәа. Адиссертиация ағразы ирызхъаңшуп афилософцәеи, абызшәадырғағзәеи, афольклортцаағцәеи, алитетураттаағцәеи азәырғы русумтақәа: Аристотель («Поэтика», «Риторика»), Цицерон («Три трактата об ораторском искусстве»), Ницше

(«Об истине и лжи во внеравственном смысле»), Ц. Лакоффи М. Цонсони («Метафоры, которыми мы живем»), А. Н. Веселовски («Историческая поэтика»), В. М. Жирмунски («Теория литературы. Поэтика», «Вопросы теории литературы. Статьи 1916–1926»...), Б. В. Томашевски («Теория литературы. Поэтика», «Стилистика»); В. П. Москвин («Эпитет в художественной речи», «Русская метафора: очерк семиотической теории»), А. А. Аишба («Апсуа нартас рхэмтакәа рсахъаркыратә чыдаракәак»), «Вопросы поэтики абхазского нартского эпоса»), Х. С. Бгажеба («Апсуа литературазы. Критикатә нтцамтакәак»), М. Т. Лашериа («Ажәа ахәаакәа»), Р. Х. Қапба («Ажәа амч»), З. Ц. Цапуа («Агәаанагара», «Нартский эпос абхазов: Сюжетно-тематическая и поэтика-стилевая система», «Абхазский нартский эпос. Текстология. Семантика. Поэтика»), У. Ш. Ағзбеи Д. С. Ацынцали («Алитература атеория ашьатақәа»), В. А. Кәагәания («Апсуа рәапыңтә поэзия аиғартәышъя», «Время и художественное слово»), В. К. Зантариа («Апсуа лирикеи амилаттә сахъаркыра-философиятә дунеихәапшреи») ухәа уб.егъ.

Ахъчарахъ инагоу азцаатәкәа. Адиссертант ахъчарахъ инеиго зцаатәкәоуп: 1) Б. Шынқәба иметафора еитыхқәа рышьатала, еилышъу асахъаркыратә цхыраагзақәа, атермин акомплектә троп (комплексный троп) ала аидкылара; 2) Б. Шынқәба илшент итрадициатәу иметафоратәым аиғырпшра иғымтағы авортә метафоратә еиғырпшраны ашьақәыргылара; 3) Аиғырпшра аматәари асахъантцеи реидхәалараразы ицәыргоу ақашъя аепитет афункциагы нанагзоит; 4) Аепитети алогоикатә ҳәаақәтәгеи реилыргарағы алтшәа амоуп, ажәеицааирақәа ус баша раагара акәымкәа, урт енагъ ағымтағы инарыгゾ афункциақәа разгәатарала; 5) Енагътәи аепитет алитетура иаланагалаанзагы, аеволиуция ахтысит; 6) Енагътәи аепитет алитетурахъ ианиас, үзара-үзара атакыдара инаваргылангы, атак өыш шынкааит – аилкаареи ахәақәтәгеи еилахәны инарыгзар ауеит аметафора, аметафоратә епитет ухәа рфункциақәа; 7) Енагътәи аепитетқәа зегъы хылтшытрала афольклор иатәым; 8) Б. Шынқәба ихы иаирхәо ағырпштәкәа

рышьатала, аепитет абарт ахкқәа: «автор ихатара ҳәақәызто аепитет», «аметафоратә еилкаара ҳәақәызто аепитет», «ө-шыапык зтоу аепитетқәа (ө-еилкаарал ҳәақәызто аепитет азы)», «арыщаштаратә функция назыгзо аепитет», «агәазықәаратә функция назыгзо аепитет», «зны зығезыркъаңуа, нас зеиназыгзо аепитет», «агиперболатә епитет», «аметафореи апсхаттареи ахьеиларсу аепитет», «нбанк ала ишьяқәгыло аепитет» рықазаара ашықәырғәзара.

Адиссертация аструктура. Аттцааратә усумта шыақәгылоуп ахқәа хпа рыла. Актәи ахы «Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөы аметафора ахархәашьа». Ари ахы еиднакылоит апунктқәа хпа: 1.1. «Аметафора азеипш еилкаара»; 1.2. «Атрадициатә метафорақәа Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөы»; 1.3. «Б. Шынқәба иаптамтоу аметафорақәа рчыдара».

Ағбатәи ахы «Аиғырпшра ачыдарақәа Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөы» захъзуты, апунктқәа хпа амоуп: 2.1. «Аиғырпшра азеипш еилкаара», 2.2. «Б. Шынқәба иоригиналтә еиғырпшрақәа», 2.3. «Атрадициатә еиғырпшрақәа рчыдарақәа».

Ахпатәи ахы «Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөы аепитет ачыдарақәа» шыақәгылоуп хә-пунктк рыла: 3.1. «Аепитет закөу (атеориатә зтаатәкәа)»; 3.2. «Енагытәи аепитет ачыдарақәа: апсуа жәлар репоси рпоэзиеси рөы иааннакыло атып». Енагытәи аепитет афольклор ағтәи ачыдара хазы иазааттылоуп, избандар уи ада иузеилкаауам апоет исахъаркыратә бызшәа иаланагалаз, иахтысыз атрансформация. Зызбахә ҳамоу ахы анағстәи апунктқәа иреиуюуп: 3.3. «Енагытәи аепитет ахархәашьа Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөы»; 3.4. «Азеипшбызшәатә епитетқәа Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөы»; 3.5. «Б. Шынқәба иоригиналтә епитетқәа».

Аттцаамта алшәақәа рыңабыргреи апышәара ахыжъреи.

Аттцаарадырратә усумтағы иаарпшу ахынзатабыргу азы алкаақәа рықаттареи уи зеипшила ахәшьара атареи мөапған Д. И. Гәлиа ихъз зху Апсуаттцааратә институт Алтература ақәша аусзуғәа реилатәарағы. Адиссертант иусумта апышәара иахыжъуп – итемала иккүпхъуп абарт

астатиақәа: **1.** Б. Шынқәба ипоезиатә еизга «Рапхъатәи ашәақәа» асахъаркыратә бызшәа абыдарапә // Ақәа – Сухум. 2019, № 3. Ад. 238–241; **2.** «Особенности тропов (метафорического эпитета, метафоры и сравнения) в стихотворениях (1941–1945 гг.) Б. В. Шинкуба» // Материалы научно-практической конференции с международным участием «Табуловские чтения – 2019». Карабаевск, 2019. С. 284–292; **3.** «Б. Шынқәба рапхъатәи иажәеинраала «Ажәйтәтәи агара ашәа» азы ажәақәак // Ақәа-Сухум. 2020, № 3. Ад. 189–195; **4.** Метафорическое сравнение в поэзии Б. В. Шинкуба // Перспектива – 2021. Материалы Международной научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. Кабардино-Балкарья, 2021. С. 89–92; **5.** Б. У. Шынқәба иажәеинраалақәа (1941 – 1945 шш.) рөы алитетуратә тропқәа (аметафоратә епитет, аметафора, аиғырпшра) рчыдарапәеи рхархәашъақәеи // Аспирантцәеи атарауа өарацәеи актәи рытцаарадырратә конференция «Атцаарадырреи ағари: Апсуатцаара актуалтә проблемақәа» аматериалқәа (жылаара 10-11 2021 ш.). Ақәа, 2021. Ад. 199–206; **6.** Истоки зарождения, тематика и поэтика раннего стихотворения Б. Шинкуба «Цацва» («Цәатцәа») // Ақәа-Сухум. 2021, № 2. С. 293–301; **7.** Аепитет иадхәалоу теориятә зтаатәкәак // Апсны атцаарадыррақәа ракадемиа адырратара. Аред. хада З. Ц. Цыапуа. Асерия «Агуманитартә тцаарадыррақәа». Ақәа: Academia. 2022. № 12. Ад. 70–77.

Адиссератация алкаа хадақәа жәахәқәаны ирыпхъан аконференциақәа рөы: **1.** «Виды и особенности эпитетов к слову «конь» в стихотворениях и лиро-эпических произведениях Б. В. Шинкуба» (К. С. Шыақрыл дийжьтәи 120 шықәса атра иазкны. Жәларбжъаратәи анаука-практикатә конференция. Апсуатцааратә институт ағы ращәарамза 27–28); **2.** Отечественная война народа Абхазии (1992–1993 гг.) через призму метафоры (На примере поэтических произведений Б. Шинкуба, С. Делба, О. Чанба) // Международный научно-практический форум «Проблемы традиционной художественной культуры горских народов». Военная и героическая тематика в этническом искусстве» (14 - 21 сентября 2020 г.). АБИГИ, Сухум;

3. Фольклор в поэзии Б. Шинкуба // V Международный научный конгресс. Традиционная культура: творчество, поведение, ритуал (12-14 ноября 2020 г.). РИИИ, Санкт-Петербург; **4.** Автортә еиқырпшра Б. Шынқәба ипоезиағы // Л. Хә. Акаба дийжътеи 100 ш. атpra иззку Д. И. Гәлиа ихъз зху Аңсуаттааратә институт 65-тәи аихшьала-тцаарадырратә конференция. Ақәа, 2021; **5.** Постоянный эпитет в поэзии Баграта Шинкуба // Б. У. Шынқәба дийжътеи 105 ш. атpra иззку Жәларбжъаратәи апхъарақәа. Аңсуаттааратә институт. Ақәа, 2022.

АКТӘИ АХЫ:

Б. У. ШЫНҚӘБА ИАЖӘЕИНРААЛАҚӘА РӘҮИ АМЕТАФОРА АХАРХӘАШЬА

1.1. Аметафора азеицш еилкаара

Б. У. Шынқәба иажәеинраалақәа рұғы иаҳпыло асахъаркыратә цхыраагзақәа реилазаара кырза итбаауп. Уи ус шакәу азгәеитоит М. Т. Лашәрия (Лашәрия 2017: 158). Урт рахътә,apoет eиха хархәара rзиует – аметафореи, аиқырпшреи, аепитети.

Б. Шынқәба иажәеинраалақәа рұғы аметафора қыдаракәас иамоу азгәатарахъ хаиссаанза, хазааттылап аметафора ахатә, еилкаарал ахасабала.

Аметафора – абырзен бызшәа ақнытә иааует, «metaphora» иаанагоит – аитарсра (перенос) (Тимофеев, Тураев 1974: 208). Ари атермин ахы акуеит ажәйтә бырзен философ Аристотель (384–322 ҳашықәспхъаңзара қалаанза) иусумта «Апоетика»¹ ақны.

Аметафоразы Аристотель ифуан: «это несвойственное имя, перенесенное с рода на вид, или с вида на вид, или по аналогии» (Аристотель 1983: 669). Ари азгәата иҳайлнаркааует Аристотель атроп хкқәа зегъы –

¹ Аусумта апдан – 335 ҳашықәспхъаңзара қалаанза.

«аметафора» ҳәа дшаштығаз. Уи, «*с рода на вид*» ҳәа зызбахә имоу ажәеитарс – асинекдоха ауп; «*с вида на вид*» ҳәа дызғу – метонимиоуп; «*по аналогии*» ҳәа иаликаауа – ametaphora ауп.

Аристотель, ametaphora адирреилкаара (познание) ачыдарапқәа шатибаауазгыы, хадарала, ари атроп дазнеиуан – ажәаҳәатә қазара иатәү ақакәны. Уи абас еипш алкаагыы қайтцеит: «*это нельзя перенять у другого, это признак лишь собственного дарования*» (Аристотель 1983: 672).

Аристотель иусумта анағс ametaphora ахархәара, атцаара азғымхара аиуа иалагеит. Аха ишаиуаз афилософцәа-арационалистицәа ametaphora адінхатцара абызшәа ианаалом, аиаша иаңыхнарқыойт ҳәа пхъазаны, мал аңыркит. Уи азнеиши ахатарнакцәа руазә – англыз философ Ҷон Локк (1632–1704) ametaphora азы ифуан: «*имеет в виду лишь внушать ложные идеи, возбуждать страсти и тем самым вводить в заблуждение*» (Локк, 1985: 567).

Аромантизм аепохазтәи атарауаа ракәзар, ауағы иемоциақәа, ицәалашәарақәа ирызхъапшуан азы, ажәаҳәатә культурығы ametaphora ғапхъа – хадара злоу сахьаркыратә мыруганы иахәаңшуа иалагеит. Агерман филолог Фридрих Ницше (1844–1900) арғиағы иаңтамтағы иааирпшуа далаңәажәо, изгәеитон: «*он обозначает только отношение вещей к людям и для выражения их пользуется самыми смелыми метафорами <...> Мы думаем, что знаем кое-что о самих вещах, когда говорим о деревьях, красках, снеге и цветах; на самом же деле мы обладаем лишь метафорами вещей, которые совершенно не соответствуют их первоначальным сущностям*» (Ницше 1912: 396). Ф. Ницше ametaphorахь иқайтказ азнеиши аштыхь, ари атроп еиҳагыы азғымхара аиуойт, имарианы ишышбақәгыламгыы аапшуа иалагеит.

Рапхъаза акәны, ametaphora – абызшәа ахәа маңара иштамзоз, уи – ауағы ихәицра, идунеихәапшра, адунеи ахата аиқаашы ишадхәалаз азгәеит, агерман философ, акультуролог Ернст Кассирер (1874–1945) (Кассирер 1990: 33–43).

Е. Кассирер аметафора атцаараан, дыззааиз акогнитивтә² знеишъя шыңдаудыргәеит американатәи атцауаа – алингвистцә: Цөрдь Лакоффи Марк Цөнсони «Метафоры, которыми мы живем»³ захъзурышәкәеы. Дара итыртауаз аметафорақәа – аконцептуалтә⁴ (акогнитивтә) метафорақәа ҳәа хъзыс ирыртеит. Аконцептуалтә, мамзаргыы акогнитивтә метафорақәас ирыпхъазо рзы ирыфуан: «*К числу концептуальных метафор европейской культуры относятся, например метафорические проекции Время – это деньги, Спор – это война, Жизнь – это путешествие и др...*» (Лакоф, Джонсон 2004: 11). Арт аметафорақәа рахътә, иаҳәап, «Спор – это война» аагозар, уи, зызбахә ҳамоу атцауаа, абас изненеуеит: «*Важно отметить, что мы не просто говорим о спорах в терминах войны: мы действительно можем выиграть или проиграть спор. Мы рассматриваем человека, с которым спорим, как противника. Мы атакуем его позиции и защищаем свои. Мы побеждаем или проигрываем. Мы разрабатываем и используем стратегии <...> Хотя реального сражения нет, есть словесное противостояние, и структура спора – атака, защита, контратака и т. п. – отражает это. Именно в этом смысле мы живем метафорой Спор – это война в данной культуре; она структурирует наши действия в споре <...>* Язык спора – не поэтический, причудливый, или риторический; он – буквальный. Мы так говорим о спорах, потому что мы так их понимаем – и мы действуем так, как мы понимаем.

Итак, самое важное утверждение, которое мы сделали, – это то, что метафора принадлежит не только языку, т. е. не только словам. Мы утверждаем, что процессы человеческого мышления во многом метафоричны» (Лакоф, Джонсон 2004: 26–27).

Цөрдь Лакоффи Марк Цөнсони имфаңыргаз атцаара аштыахъ, аметафора абызшәа маңара иатәны акәымкәа, кырза иртбааны иаҳәапшуа

² Акогнитивтә – алтын быз. ақынты иааует, [cognitum] иаанагоит – адырреилкаара (познание). Даеакала иухәозар, аметафора акогнитивтә знеишъала ахәапшра иаанаго – абызшәа, ахшығ, ахәыцра, адунеихәапшра, ахымғапгашъа ухәа реилахәрала, реилаттарала азнеироуп.

³ Ашәкәы аоригинал «Metaphors we live by» тытит (англ. быз.) 1980 ш.

⁴ Аконцептуалтә, мамзаргыы акогнитивтә метафорақәа – акроуп.

иалагеит. Аметафора акогнитивтә ышаралы азнеира аметод иазаатылахъеит аурыс тарауаагы: Н. Д. Арутюнова (Арутюнова 1990: 5–32), Иу. Маслов (Маслов 2013: 59–65), А. Н. Баранов (Баранов 2004: 7–21) ухәа.

Еиуеипшым азнеишъақәа инарчыданы, атцаарадырратә еикәшара иланагалаз аметафорақәа мачзам. Иаххәозар, аметафора акогнитивтә теориала иазнеиуа америкатәи абызшәадырығы Ерл Маккормак, акомпьютертә программақәа реилкаразы ихы иаирхәоит атермин – *акомпьютертә метафора* (*компьютерная метафора*) (Макоррмак 1990: 358–386). Урыстәйлатәи абызшәадырығы В. Г. Гак иусумтағы иаҳылоит аоратортә қазара иатәны иалкау – *аполитикатә метафора* (*политическая метафора*) – (*берег, до которого надо доплыть – труднодоступная цель*) (Гак 1993: 136–140). Азбахә ҳәатәуп урыстәйлатәи атарауағ В. П. Москвин (Москвин 2006) иқаитдо аметафорақәа ркласификаагы. Уи иаликааует абызшәадырахъ иацанакуа, акогнитивтә қашы змоу, иуадағу аилкаарақәа атсағқәа рызнагараан, артсағқәа рхы иадырхәо еиуеипшым аметодқәа – *аилыркаагатә* (*пояснительная*) метафора, мамзаргы – *апедагогикатә* (*педагогическая*), ма *адидактикатә* (*дидактическая*) метафора хәа изыштыу. Иара убасгы В. П. Москвин агазети егырт амассатә информациа хархәагақәеи рөңи иаҳыло аметафоратә ажәақәа – *агазеттә метафорақәа* (*газетные метафоры*) хәа рзиҳәоит. *Агазеттә метафорақәа* хазы ишоит: *амедицинатә* (*медицинская: паралич экономики*); *аргыларатә* (*строительная: прорабы перестройки*); *афинансатә* (*финансовая: кредит доверия*); *атеатртә* (*театральная: суфлеры президента*); *аметеорологиатә* (*метеорологическая: дружественная атмосфера*) метафорақәа ухәа рыла.

Ажәакала, аметафора ахкқәа мачзам, урт ҳылоит еиуеипшым атцаарадырратә хырхартқәа рықны. Аха асахъаркыратә ғымтағы атың змоу аметафорақәа егырт иреипшым, дағакы иаламғашшартә рхатәы ышаралы ауруп. Атарауаа азәырғы реицш, Ф. Иа. Шаваева иззәалтоит: «*метафора функционирует в художественном тексте, являясь мощным образно-изобразительным средством*» (Шаваева 2016: 166). Асахъантара –

асахъацәаара (образность) адагы, алтературатә птамтағы автор ицәаныррақәа, иобстректә хәышрақәа, ицәалашәарақәа ухәа раарпшразы, аметафора кыр зтазкуа ацхыраагзақәа иреиуоуп. Амала уи иаанагом, аметафорақәа еснагъ цәаныррала еибаркүп, исахъаркүп ҳәа. Арғиағы игәы итхо, иара иитаху ахшыфцак аарпшразы, ихы иаирхәоит – цәаныррак зтам, исахъаркым, аха еитарстәу аилкаарақәагы. Ари ағыза ацыдара аметафора атқаағзәа зегъы изгәартом. Уи иалацәажәахъоу рахътә, Б. В. Томашевски ифуан: «Ясно, что для возможности "образного" представления необходимо, чтобы слова вызывали сами по себе чувственные представления, что встречается в метафоре далеко не всегда» (Томашевский 1996: 54).

Ажәакала, аметафора – имарианы еилоу сахъаркыратә цхыраагзам, асанхъаркыратә бызшәа мацарагы иатәзам.

1.2. Атрадициатә метафорақәа Б. Шынқәба иажәенираалакәа рөй

Алтературатә жанрқәа зегъ рықнытә, аметафора еиҳа ахархәара ахъамоу апоезиағы ауп. Уи азоуп, аиспан философ Хоце Ортега-и-Гассет изихәазгы: «*метафора лежит в основе поэзии*» ҳәа (Ортега-и-Гассет 1990: 72). Еиҳаразак апоезия ақны аметафоара ағиара зыхъо, Б. Шынқәба «Иахъатәи ҳапсуа поэзия абызшәа ацқыразы ажәақәак» захъзу истатиағы изгәеитоит: «*Апоезия бзия иабоит, ахшыфцак дуны, аха икъағыны ажәара, ажәақәак ма үәаҳәақәак рыла улаңи итамишәо сахъак аарғиша. Ус анақәха, апоет ажәақәа нбанџакыла иаадырғиша рнағсгы, ихы иаирхәалароуп урт ажәақәа ииаганы иаадырғиша*» (Шынқәба 2008: 47).

Б. Шынқәба ипоезиатә рөниамтақәа рықны аметафора атың ғәгәа ааннакылоит. Уи иаzkны В. Л. Атнариа ифуан: «*в изобразительной палитре поэта заметное место занимает метафора как один из важнейших способов создания переносных значений слов и словосочетаний*» (Цвинариа 1970: 106).

Б. Шынқеба иажеинраалақәа рөңи иаҳпило аметафорақәа ҳшоит ихадароу ө-гэылкны: итрадициатәуи иавтортәуи аметафорақәа ҳәа.

Итрадициатәу аметафорақәа⁵ рахъ иатцанакуеит абызшәа иалағъаҳью, ажәлар идырөиаз, ма арғиағщәа еиңшины рхы иадырхәо аметафорақәа. Б. Шынқеба ипоезиатә рөниамтақәа рөңи урт мачымкәан иаҳпилойт. Избан акәзар, арғиағы ипоетика аңсуга жәлар рсаҳъажәа «иажърацәроуп». Б. Шынқеба жәлар рсаҳъажәа, жәлар рхәамтақәа рпоетикатә еиңкаашьа, рсиужетқәа ухәа қазарала ихы ишаирхәо, урт иқартқаз анырра атәү азгәартахъеит: М. Т. Лашәрия (Лашәрия 1973: 116), Ш. Д. Инал-ипа (Инал-ипа 1975: 212), Ш. Х. Салақаина (Салақаина 1991: 3–11), С. Л. Зыхәба (Зыхәба 2009а: 23–25), Н. М. Баирмукова (Байрамукова 1981: 17), В. Л. Атнария (Цвинариа 1987: 209 – 211; Атнария 1989: 132), В. А. Кәағәания (Кәағәания 2010: 158), В. Б. Агрба (Агрба 2014) ухәа уб.егъ. Иаагап М. Т. Лашәрия ифуа: «*Баграт Шынқеба ипоезиағы иұамоуп ө-еиңыларак: ажәлар рпоезиен апоет ибағхатәреи реиңылара. Апоет иажәа абарт ағ-еиңыларак ирыбжысақазеит, ани - ңеи реиңи ргәи еизыбылуа еиңнагалт, аңа рыбжысанатеит, дунек әғи реилатәара, реизха-зығъара алнаршеит*» (Лашәрия 1973: 116). Ажәакала, Б. Шынқеба ичыдақазшықәа иреиуюп «алитеттура амилаттә үәа ақәынҭара» (Инал-ипа 1975: 212).

Иазгәататәуп, атрадициатә метафорақәа апоет ирғиаратә периодқәа зегъ рықны ахархәара шрымоугты, урт еиха дахърызхъапшуа 1930–1950 шш. рзтәи иаптамтақәа рөңи шакәу.

Б. Шынқеба акыпхъ ағы дызлаңыртыз «Ахатара»⁶ захъзу иажеинраала иалоу аңаҳәа «*Амцашира еихсығъзомызт*» ақны ажәа «амцашира» метафороуп, иаанаго – «агәгәахәа еиқәыз амцашыратәкъа» акәым, «аиғахысра ғәгәа» ауп. Аилкаара «амцашира» – итрадициатәу метафороуп, избанзар, уи – аибашъра тақыс иатаны, аңсуга жәлар ражәа

⁵ Атермин «традиционная метафора» рхы иадырхәоит: Томашевски Б. В. (шәахә.: Томашевский 1996: 56); Кожевникова Н. А. (шәахә.: Кожевникова 1988: 146) ухәа азәырғы.

⁶ Рапхъа акыпхъ абеит 1935 шыққасы ажурнал «Апсны Қапшъ» ақны (№ 3).

иалатданы ирхөоит: «амцашыра далагылан», «амцашыра далтит», «амцашыра даेатцахэхеит» ухэа уб. егъ.

Ажэенираала «Октиабр ашылжь» ажнытэ ҳазхыапшып абри ацэахэа: «Ажсэан ихытцүт аиқэатцэа». Арақа Б. Шынкэба ихы иаирхөоит жэлар рсимволика. Даеакала иаххэозар, аметафора-асимвол⁷ «аиқэатцэа» – ауадафракэа, арыщарақэа ирыдхэаланы иаарцшуп. Иаххэозар, жэлар рашэа иатэу ацэахэа «Аңтма еиқэатцэа нах ихышэхэа» (Ашэба, Кэагэания 2017: 96) шеилахкааяа – атынчреи ахақэитреи раагаразы шэйкэпа ҳэа ауп. Мамзаргы аамта иалацэажэо, «аптга еиқэатцэа хытцит» анырхэо, аамта бзия аайра, ацтазаара арыгъараахь аеентайра иатэуп. Абри ацакоуп ишьтнакааяа зызбахэ ҳамоу апоет ицэахэагы.

АЗЧАМХАРА АЗУТЭУП АПОЕТ ИАЖЭЕИНРААЛА «МАХАЗИ АЗЫЗЛНИ» ЗАХЬЗУ ИАТЭУ АБРИ АЦЭАХЭА: «Амза түифаа атажамтаз». Арақа метафороуп ажэа «атажамтаз». Избан акэзар, псабарала амза тахашья амазам, иташэоит ауп. Апоет ажэа «атажамтаз» ала – амза ағыщэаара ишағыз ҳайлиркааует. Азныказы, зызбахэ ҳамоу аметафора Б. Шынкэба исахъаркыратэ бызшэа мацара иацыдақазшьоуп ҳэа агэаанагара узцэйрнагоит. Аха иара зеипшбызшэатэуп – итрадициатэуп. Уи ажэлар рхы иадырхөоит, иаҳпылоит егырт арчиафцэа рөгьы. Өырпштэйс иаагап, И. Аҳашпха абри лпоезиатэ цэахэа: «Амза атажамтаз ихышэашэн» (Аҳашпха 2005: 18).

Иаагап Б. Шынкэба ипоезиатэ рөиамта «Мац ичымазара» иатэу ацэахэақэа: «Ишиастху сгылазарц, / Сашыцэа шэыгэтэа сыказарц. / Ааңын амра шэылашуа, / Шэусурақэа ахьеилашуа!». Арт рапхтэ, ацыхэтэантэи ацэахэа «Шэусурақэа ахьеилашуа!» – итрадициатэу метафороуп. Избан акэзар, абжьеапнытэи ҳцэажэара иалоуп: «сускэа реилашымтазы...», «рускэа силашуан...» ухэа реипш икоу ажэеицааира - атакеитарсқэа. Арақа иазгэататэуп чыдарак, хыхь зызбахэ ххэаз итрадициатэу аметафорақэа – аиҷагыларатэ қазшья рымамзар, «шэусурақэа ахьеилашуа» ажны, аиҷагылара

⁷ Атермин «метафора-символ» ихы иаирхөоит В. А. Бигэаа (шэахэ.: Бигуаа 2011: 128); атермин «асимволтэ-аметафоратэ бызшэа» дазхьапшует В. К. Зантариа (шэахэ.: Зантариа 2022: 123).

ауп, аметафора шъақәзырғыло. Дағакала иухәозар, уи еитарсны ҳахәапшуеит – азы еипш аусқәа зеилашуам ақнытә; ишеилаңқаауагы – «аусутә раңә ахърымоу» ҳәа ауп.

Итрадициатәу метафороуп Б. Шынқәба ицәаҳәа: «*Ишемағашиз ҳарт ҳөатца*» («Игылоугы дыжәбоит шәыгәта...»). Уи еиуеипшым аформақәа: «рөатца еиөшаны еиңырфон», «хөатца еиөшаны иаҳфоит» ухәа ҳцәажәараңы лассы-лассы ахархәара амоуп. Цакыс иамоу атәы ҳхәозар, – патуеикәтца, аицхыраара, аинаалара, аилахәра ауп.

Зхархәара тбаау, жәлар ражәаҳәа иарғиаз сахъаркыратә ңхыраагзоуп апоет иажәенираала «Хатқак дызхылтыз ирмаабыз» ақнытә ацәаҳәа: «*Иңжәеит рыбәзыңқәа мышк ала!*» ақны иаабо аметафора – «*иңжәеит рыбәзыңқәа*». Ус ҳхәоит «аибаргәаара» шықалаз аарпшразы.

Иара убасгыы, итрадициатәу аметафора атып амоуп, Б. Шынқәба иажәенираала «Ан затә» ақнытә ацәаҳәаңы: «*Ионааз фырхайоуп, ирықәзам аңсра!*». Арақа зтакы еитарсны изхәапштәу еилкаароуп – «*ирыйәзам аңсра*». Цәаныррала еибарку ари аметафора еиҳаразак ҳхы иаҳархәоит зыпсадгыл зхы ақәызтаз атцеиңәа ирыдхәаланы. Ишдыру еипш, урт – «*ирыйәзам аңсра*» ҳәа анырзаххәо, аибашъраан иштахаз, ишхалагылам, насты имыпсуга азәгүй дышықам аадыруеит; ҳцәажәарагы тәкыс иамоу – атоурых ағы, ҳгәалашәараңы хаштра рықәымкәа иаанхоит ҳәа ауп.

Өырпштәис иаагаз, Б. Шынқәба хархәара ззиуа итрадициатәу арт аметафорақәа, ртакқәа марианы иаапшуеит. Шамахамзар ус ауп ишикоу апоет иажәенираалақәа рөы хыпхъязара раңәала иаҳыло, жәлар ражәаҳәатә қазара еиую егырт итрадициатәу аметафорақәагы. Урт ажәлар рөапың убранза «иархахъеит», убранза хрышыцылахъеит, зны-зынла ишметафарақәоугы ҳазгәатом. Убри азыхәан ауп Н. Д. Арутюнова абас алкаа зықалтцогы: «*Рано или поздно практическая речь убивает метафору*» (Арутюнова 1990: 9). Ц. Р. Сераль зсаҳаркыра зцәызыз аметафора – ипсу аметафора (мертвая метафора) ҳәа азиҳәоит (Сераль 1990: 313).

Иазгәататәуп, хыпхъазарала имаңзаргы, Б. Шынқәба итрадициатәү аметафора – автортә напқазара ацубаартә ишениңикауагы. Уи ағыза ақыдара зныпшуа метафороуп, иаҳхәозар, ажәенираала «Сызғаб хәычы Биана лахъ» аңдахә: «Хадгыл ашварғаш ахышуп». Хзызхъапшыз, агиперболатә ышдара штызкаая аметафора тәкыс иамоу – «аибашъра ғәгәа ацара иағуп, итахахъоу раңағуп» ҳәа ауп. Ари ахшығыңак ауп иаанарпшуа, аңсуа жәларражәа иалатданы ирхәо: «хадгыл шыала икәабоуп», «хадгыл шыала икәабаны, ахақәитпра аагоуп» ухәа уб. егъ. Ажәакала, итрадициатәу аилкаара «шыала икәабоуп» – «ашварғаш ахышуп» ҳәа еигекауп апоет иажәенираалағы. Аха ус ишықоугы, Б. Шынқәба иметафора зегърыла автортә қазшы амоуп ҳәа ҳазхәом, избан акәзар изхырғынау – итрадициатәу аметафора ауп.

1.3. Б. Шынқәба иаңшамтоу аметафорақәа

Б. Шынқәба аңсуа жәлар идырғиаз итрадициатәу аметафорақәа инарывағыланы, иажәенираалақәа иөычоит автортә метафорақәа рыла. Итрадициатәу аметафорақәа алтературатцаара маңара акәымкәа, алингвистикағы тәсаатәйс иамазар, автортә метафорақәа тызтцаая – алтературатцаара иатәу ахырхартә – апоетика ауп.

Дарбанзаалак апоет ирғиарағы, исахъаркыратә бызшәа ашықәегыларағы автортә метафорақәа атып ғәгәа ааныркылоит. Асахъаркыратә цхыраагзакәа дрылаңәажәо, Б. Шынқәба иазгәеитоит: «Абызшәа зегъы рөыи еиңи, аңсияғы иамоуп ажәа бенара <...>

Иаххәап, азәы изы иаҳхәар ҳәтахуп: "Үи дрыңхаашыым, дығалымфун!". Аха уи ҳара иаҳхәар ҳалишоит иаҳагы иркъаенү, иаҳагы ирығәгәаны: "Үи – дәнатә-жәнпоун!". Мамзаргыы – "Хаи, раңда агәатә имоуп" - анаххәо, уи иаанагом ауда зегзы иримам даеа рұәарах хәтқак имоуп ҳәа. Үи – раңда дыңхырыңуп, деилкьюп ҳәоуп иаанаго <...> Абарт реиңи икоу ажәақәа ашәкәыссы ихы ишиархәаша маңараз акәзам рызбахә ара изңәыраагаз. Апоет абас ихианы икоу ажәлар разәақәа рыйдагы, ирөиамтәөи иара ихалагы иапицалароуп иөңиу аепитетқәа, аметафорақәа, аиөыртирақәа» (Шынқәба 2008: 47–48). Ажәакала, автортә метафорақәа ирыңаркуа даара ираңеоуп апоет исахъаркыратә бызшәа ашықәғылараөи. Дара ирыбозураны иаапшуеит егъырт арөиаңәа дрылызкаауа иаобстрактә хәышра. Автортә метафора, ҳәарада, ғәгәала апоет ибағатәра иадхәалоуп, уи иалтшәоуп. А. Н. Веселовски уи аметафора ахкы – «формула, оживаящая в руках поэта» (Веселовский 1989: 141) ҳәа ус баша изимхәеит. Амала, автортә метафора убранза алатәара аиур ауеит, ишней-шнейуа, зхы изырхәо ишавтортәу ргәаламшәо, ирхаштуа ақынзә. Даңакала иухәозар, автортә метафора атрадициатә ахъ ииасыр ауеит. Аха ус иқаларц азы ажәлар рифныңақа апхъаратә культура ҳаракы ықазар ауп, насты иара аметафора актуалра амазар ауп.

Итрадициатәу аметафорақәа ирыңатәаху аилкаара раңәак иуадағымзар, автортәкәа – зегь марианы, иаанирсланы иузаатуам. Америкатәи афилософ Д. Девидсон ари атагылазаша абас ахихәаит: «Понимание (как и создание) метафоры есть результат творческого усилия» (Девидсон 1990: 173). Автортә метафора амаза атхра – қазароуп ҳәа азаххәаргы ауеит.

Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөңи ихы ишиархәаз итрадициатәу аметафорақәа раңәак харгәыламлазар, ихата иапицаз иоригиналтәу аметафорақәа инартбааны ҳарзааттылап.

Апоет иажәенираалақәа рөңи атың змоу автортә метафорақәа структуратә еилазашыала иаҳшоит ө-гәыпкны: *имариоу (простая), еңүйхү*

(развернутая) аметафорақәа ҳәа⁸. Имариоу аметафора ҳәа иаштоуп ажәак, еилкаарак – метафораны ианышыңақәгыло. Еитыху аметафора акәзар, уи ажәак итаZoom, цәахәак, строфак ала ишьақәгылар ауеит, уимоу, арғиамта зегъ амөханакыргы алшоит. Ҳәарада, аус злоу – аструктура мацара акәым, автор илшамтаны аметафорақәа рығоныңақа иаапшуеит азғелымҳара зтатәу еғырт ачыдарақәагы.

Автортә метафорақәа раңтарағы Б. Шынқәба иқазара аапшуа иалагеит заатәи ирғиара инаркны.

Имариоу автортә метафора аабоит Б. Шынқәба иажәенираала «Махази Азызлани» ацәаҳәа: «Цла дук гылоуп ада еилышыны» ақны. Ара метафорас икоу – «ада» ауп. Имариоу аметафорақәа рықнытә иаагаз абри ағырпштәи ағоуп рапхъаңа акәны Б. Шынқәба иқазара ахъаапшыз. Апоет ажәа «ада» ағынцәа ахеитцеит, «ада» ҳәа рзиҳәоит – адаңқәа. Уи ус шакәу ҳазааниеит, иаагаз иара ацәаҳәа ахәаақәа ҳартымыңзакәа, аилкаарақәа: «Цла дук», «еилышыны» риңхыраарала. Убри ақнытә, ари аметафора еилазаашьала амариара анағсангыы, ацхыраа змоу (замкнутая) метафороуп⁹. Амала уи аангыы, иазгәататәуп зызбахә ҳамоу автортә метафора атқак иаша агәйларшәара, маңк алакғақра шацу. Дағакала иүхәозар, апоет «ада» ҳәа дызғу – «адаңқәа» ракәымкәа, «амахәқәа» ракәзаргыы алшоит ҳәа агәаанагара цәрытцеит. Избан акәзар амахәқәагы – «еилышууп» ҳәа рзуҳәар ауеит. Аха аметафоразы кыр зтазкуа – аматәарқәа рфункциятә еизаигәара аган ала ҳазнеиуазар, адеи адаци рфункцияқәа еишьашәалоуп, адеи амахәқәеи рааста. Дағакала иүхәозар, «ада» – ашъа мөяннагоит, «адаң» – азы. Ҳәанала, апоет иметафора аптараан, абарт ачыдарақәа дрызхъаапшит. Иазгәататәуп, ҳзыхцәажәо аметафора иататцәаху – «адаңқәа» шракәтцәкью шақәнарғәоит «Сытла» захъзу апоет иажәенираала ацәаҳәа: «Зынгыы срыхъашоит атла адакәа». Ари ацәаҳәа апоет итла кыр шахытцуа аарпшра ауп изызу;

⁸ У. Ш. Ағзебеи Д. С. Ағынцъалии «имариоу аметафора» – «аметафора къағ» ҳәа азырхәоит; еитыху аметафора – «инеитыху аметафора» ҳәа иадырбоит (шәахә.: Ағзба, Ағынцъал 2008: 200); атермин «еитыху аметафора» асымхәрас Е. Ш. Тания лхы иалырхәоит – «хәоу нагзала иаарпшу аметафора» (шәахә.: Тания 2021: 124).

⁹ Атермин «замкнутая метафора» ихы иаирхәоит В. П. Москвин (шәахә.: Москвин 2006: 138).

«срыхъашоит» ҳәа ззиҳәогы, хымпада – адгыл итам, атла ашъапы иацияаны, иалпыкка икоу адацқәа роуп; амахәкәа узрыхъашом, ипқаны икажымзар.

Имариу, ацхыраа змоу автортә метафора ҳылоит «Март 4» (1936) захъзуapoет иажәенираала ағғы. Иаагап арғиамта абарт ацәахәакәа: «*Иткъан ажәған зыжың ұштәыла, / Митәы bla лбааччон*». Арақа Б. Шынқәба «абла» ҳәа зызбахә имоу – аетәақәа роуп. Уахъ ҳхъадырпшүеит apoет иметафора «абла» здиҳәалаз ажәақәа: «ажәған», «лбааччон». Аха, урт инарчыданғы, ари ағырпштәы ағы иаапшүеит автор ақазшыақәа реизаагәаратә принцип ала аилкаарақәа шеидиҳәалаз. Дағакала иүхәозар, аблакәа цырцыруазар, аетәақәа – еилыңыңааует; аетәақәа – ажәған дырлашоит, аблакәа – ауағы «лашарбагас» имоуп; насты аетәақәа ажәған иахъкыду, аблакәа кыр иреиңшуп. Ажәакала, зызбахә ҳамоу аметафора аптараан, абарт ацыдарақәагы дрызхъапшит apoет.

Имариу, ацхыраа змоу автортә метафора аабоит «Абгахәыңың тыхәабаба» захъзу Б. Шынқәба иажәенираала ақынгы. Апоет ицәахәакәа: «*Амана хәыңқәа тартаруан, / Рейлахәага шәыршәыруан*» рөы, «абығьқәа» згәылатқәаху метафороуп – «реилахәага». Ус шакәу еилахқааует ажәа «амахә», насты абығьқәа ирызчыдақазшыоу аилкааара «шәыршәыруан»рыла.

Б. Шынқәба иажәенираала «Схәыңца сғылоуп саңәца кны...» ақны имариу автортә метафора аапшүеит абри ацәахәағы: «*Сыжәлар рзы скалар сүәаны*». Ара метафорас икоу аилкаара «сүәаны» ауп. Аха хыхъ иаагаз имариу автортә метафорақәа излареиңшым убри ауп, иара злоу ажәенираала ацәахәа ағныңқа – ацхыраа амазам (незамкнутая¹⁰). Автор ихата апхъағ изаиртуеит иметафора. Уи иатоу еилахқааует ирғиамта анағстәи ацәахәа «*Урт рызхамта саңырхаган*» ала. Ажәакала, Б. Шынқәба ицәахәа «*Сыжәлар рзы скалар сүәаны*» ақны зыхшығызкак еитарстәу ажәа «сүәаны» шҳадаңқыло – «реизхара иапырхагоу сакәны скалар» ҳәа ауп. Усқан, apoет

¹⁰ Атермин «незамкнутая метафора» ихы иаирхәоит В. П. Москвин (шәахә.: Москвин 2006: 139).

ихы иадикылоит ипстазаарағахтәагоу алахынта: «*Нак скапсаат, срыкәнаны*». Уи ус изырхәо, ажәенираала аидеиатә тәкы – «*ижендар рзы гәйкала иказаара, урт рзы ихы-иңсы бзантык дышурмегзо ауп*» (Қапба 1979: 140).

Б. Шынқәба иажәенираалакәа рөңи имариоу аңхыраа змам автортә метафорақәа, имариоу аңхыраа змоу реипш, хыпхъазара раңаала иаҳпымом. Убас, хыпхъазарала имаңзаргы, апоет иаңтамтоу имариоу аметафорақәа рыңыңтқа иаапшүеит ахәшьаратаратә (оценочные) метафорақәагы. Уртгы аңхыраа рымоуп азы, имарианы иаатүеит – ртак иашатқәкъя ааңшүеит.

Имариоу ахәшьаратаратә метафора аабоит апоет иажәенираала «О, са с-Хыкәир бааишь ихәеит...» ақны. Ари арғиамтағы азғелымхара зтатәу цәаҳәоуп «*Сара сзығда бкәалзуп, - ихәеит*». Аметафора «*бкәалзуп*» ала апоет иааирпшүеит аибашъраан ахәраңғы зауз, ишъабаны ици лыпшема изы – Хыкәир тыңс иаанылкыло. Арақа, ишаабо еиңш, апшәмапхәис ҳатыр лықәуп. Избан акәзар лара илзынархоу аметафора ахшыңтак гәилхаршәар, ажәенираала аңәаҳәа тәкыс иаиуа – «Бара бөйза ауағы сааигәара дахылкоу, са сзы – пстазаароуп, сыхъчиуп, ак сыхыит ҳәа исыпхъазом» ҳәа ауп.

Иара убасгы имариоу автортә – ахәшьаратаратә метафора ахархәара амоуп Б. Шынқәба ирғиамта «Ажәенираала цәаблағым...» аңәаҳәа «Ажәенираала үәаблағым» ақны. Ара метафороуп ажәа «үәаблағым». Уи абзоурала автор зызбахә имоу арғиағы – ажәенираала хаарак аткамкәа, иааихъышны изығуа дышреиуам еилахқааует.

Хаззааттылаз Б. Шынқәба имариоу иавтортә метафорақәа, хымпада, уздызхало сахъаркыратә хархәагақәоуп. Аха урт реилазаашъа (ркъағра) иаҳкъаны, асахъаңаара тәбаатыңә аптара рылшом. Дағакала иуҳәозар, ажәак, сиңкаарак ағы – асахъантца тәбааи, мамзаргы аңәанырреи, аемоиеси ухәа ртагзара уадафуп.

Б. Шынқәба иажәенираалакәа рөңи, имариоу автортә метафорақәа рааста, рхархәара кырза итбаауп еитыху автортә метафорақәа. Уртгы ирызыдағазшыоуп аңхыраа змоуи аңхыраа змами ҳәа ашықәгылара.

Аметафора аклассификации атеориатә зтцаарақәеи кырза инартбааны итызтааз В. П. Москвин (Москвин 2006: 138–145) иусумта ақны дырзааттылоит ацхыраа змоуи ацхыраа змами аметафорақәа. Уи изгәеитоит ацхыраа змоу аметафорақәа еиҳа ишыттаау, ацхыраа змам рааста. Аха, ацхыраа змоу аметафора далацәажәо, өырпштәис иааиго – имариу аметафорақәа роуп. Изгәаататәуп еитыху аметафорагы ацхыраа амазар шалшо, ахатәы қашшықәагы шамоу. Имариу ацхыраа змоу аметафора – еснагъ, уи аметафора злазыгゾ ацәахәа иатәу, иметафорам ажәа ақнытә ацхыраа аиуеит. Убас, еитыху ацхыраа змоу аметафора ақынгы, ацхыраатә ажәа (ключевое, опорное слово) – аметафора злазыгゾ ацәахәа иатәу, мамзаргы, аметафора зцааниуа, ма иацааниуа, иузакәымытхо, аха иметафоратәым ацәахәа, ажәа ақнытә ишьақәгылар ауеит. Б. Шынқәба еитыху иметафорақәа рахътә ари азнеишшала иаатуа ағырпштәқәа мачуп. Апоет иметафора еитыхқәа рыбжъара еиҳаразак иаапшуеит ацхыраа (ажәа) – 1) аметафора иахәтакны атқакы ахьеитатцу; иахпилоит – 2) аметафора, иамоу азеипш хшыңтак ала иаатуа. Ацхыраа змам акәзаргы, имариуи еитыху аметафореи речи еснагъ еиңшны ишьақәгылом. Апоет еитыху ацхыраа змам иметафорақәа рыңыңтқа иаапшуеит, ус уахъахәаңшуа, иметафороуп ҳәа ззумхәо (ишиашоу иҳадаҳқылар зылшо), аха уи аангъы иметафоратәү ацәахәақәагы. Урт арғиамта азеипш тқакалоуп ишметафорақәоу шеилахқаая, рыхшыңтак гәылзыршәогы азеипш тқакоуп. Б. Шынқәба иметафора еитых злабеноу ала, зызбахә ҳәааз ачыдарапқәа (ацхыраа змоуи измами) азгәаҳтап, аметафора еитых еғырт ахкәа ирыдхәаланы.

Хыңхызарала ирацәамзаргы, имариу аметафорақәа речеипш, апоет еитыху иметафорақәа реилазаарағы ахәшьаратаратә метафорақәа ҳпилоит.

Өырпштәис иаагозар, еитыху автортә, ахәшьаратаратә метафора аабоит «Аныхәаға» захъзу Б. Шынқәба иажәеинраала ақны. Хрызхъаңшып, абарт ацәахәақәа: «*Ағғы – ғыңыбаран, аха ағынаңа / Лылаңи ауп ағы атқыс сыйшызы*». Арақа метафороуп ағбатәи ацәахәа: «*Лылаңи ауп ағы атқыс сыйшызы*». Уи функциас инанагゾ – ағынаңа ахәшьара лытара ауп.

Абжъаапнитәи ҳцәажәараңы «лышапш сашыт» ҳәа ҳхәар ауеит – «алапш гәгәа акра» тәкыс иатаны. Аха Б. Шынқәба иметафораңы уи автортә қазшы амоуп, избан акәзар иаанарпшуа хазуп. Апоет иметафора шеилаңкааая – афынаха дыңхәызба ссирын, лышапш сатәнатәит, сыхнакит ҳәа ауп. Ари ахшыфтаң ҳазааниеит аметафора азеипш тәкы ацхыраарала. Убри ақнитә, ацхыраа змоу метафораны ишьаңғылоит.

Б. Шынқәба иапитказ еитыху аметафорақәа ахәшьаратара маңараңы иаангылом. Урт рифныңка иаапшуеит имариаңқоу рөңдүүк иңгәам, ма зынза ирнымыпшуа егырт ачыдарапәагы.

Ҳазхъапшып алирикатә жәенинраала «Фыңға ринасып акхоума?» ақны иаабо, апоет иапитказ раңхъатәи еитыху иметафора – «*Сымра шаша бзаңымлазеи?*». Ишдыру еипш, амра ауағы дзацлаузом, насты амра ахата азәы итәни изықалом азы – «*сымра*» ҳәа узазхәом. Абарт ачыдарапәа роуп ари ацәаҳәа – метафораразтәуа, иоригиналтәуа. Арака, Б. Шынқәба традициак аҳасаб ала, «*сымра шаша*» ҳәа ззиҳәо – аңхәызба шлакәым еилаңкааует, ажәа «*бзаңымлазеи*» ала. Даңакала иұхәозар, «апхәызба бзаңымлазеи?» ҳәа аилкаара зышаңғылоит. Ус анакәха, апоет «*сымра шаша*» ҳәа дызғу хазуп. Амала ажәенинраала азеипш тәкы анағсанғы, ажәа «*бзаңымлазеи*» абзоурала, аңхәызба уеизғы атып шаанылқыло аабоит, насты лара лахъ апоет ағәала шимоу атажбааует. Убри ақнитә амра – ағәалаказаара инадхәланы, ажәеидхәала «*сымра шаша*» ҳахәапшыр ауеит – «*сәгалаказаара бзиа*» ҳәа тәкыс иатаны; «*бзаңымлазеи*» акәзар – аңхастатәра иатәни. Зызбахә ҳамоу, абзиабара атема иалиааз аметафора, апоет иңаныррақәеи иемоциаңқәеи рыла еибаркуп. Ус анакәха, уи – аңанырра-емоциатә метафора ҳәа азаңғоит; иара амацарагы атакы гәйлхаршәар ауеит азы – ацхыраа змоу метафоранғы ишьаңғылоуп.

Атрагизм иатәу, цәанырралеи емоциалеи еибарххоу, еитыху автортә метафороуп «Амхаңыраа ргара ашәа» ақны иаңыло ацәаҳәа – «*Akarma rykеных архнышынаңда*». Ари аметафорала апоет аапхъара қайтоит амхаңырра иаңкъаны, зыңсадғыл иаңғахаз асаби иањь. Уи тәкыс иамоу –

ишаатқеңіаны, архнышынақәа ақармарыкеныхра акым. Арақа, «архнышынақәа» – ахәыштаара иасимволуп; «ақармарыкеных» иаанагогы – «иқъаптаумтәйн» ҳәа ауп. Иаайдқыланы, асаби изынархоу апоет иметафора – «уандухалак, упсадгыл ахъ ухынхәы, ухәыштаарамца умырцәан!» ҳәа иҳадаҳқылоит. Уи атқакы азоуп апоет иажәенираала «Амхаңыраа ргара ашәа» иалхны И. Лакрба ашәа анапитца, алартқәара зыуадағаз – аңынгылақәа заиуз. Иаартны иухәозар, апсадгылағ ажәлар реизхара идеиас иштызхыз ашәа – «жәлар раға Берия ишыапығәзәара еимазкауаз ускантәи Аңсны аиҳабыра иалахәыз ұвоукы... азбахә анраҳа, рхы аарыхнахит» (Шынқәба 2003: 468). Зызбахә ҳамоу аметафорағы «архнышынақәа» хадара злоу (ключевое) ажәоуп. Убри ақнитә, уи – ацхыраа змоу ацәанырра-емоциатә метафора ҳәа азаҳәар ауеит. Ҳзыхцәажәо ажәенираалақны ацәанырра-емоциатә функция рымоуп иара убасгы, абарт ацәаҳәақәа: «Амишын шатқааз угәаларшәа / Амхаңырқәа рылағырз». Иазгәататәуп иаагаз ари ағырпштәы автор ишеиқикааз – ҳаззаатғылахьоу ацәанырра-емоциатәқәа ирылышкаауа ахатә чыдара аманы. Арақа иаабоит – агипербола ақашшықәа. Дағакала иухәозар, амшын уеизгы итсауп, аха алағырзгы иатсаит ҳәа еизырхап. Аха, ус ишықоугы, ҳзыхцәажәо ацәаҳәақәа – гипербола маңараны ишқақәгылоит ҳәа ҳазхәом, метафорангы иҳадаҳқылоит. Избан акәзар арақа Б. Шынқәба – алағырз амч аарпшра акәзам ихықәкы хада. Уи тақыс иеитәз – иахгаз ажәлар рымсадгыл шақа иазхъаауз, амшын иаххыхыз шақа лағырз картәаз, гәақрагы рхыргаз ртәы ауп. Ара иазгәатоу ачыдаракәарыкнытә акы еиха пыжәара ағом, рифбагы еилахәны ицәыртцеит. Убри ақнитә, зызбахә ҳамоу ағырпштәы еиуоу (атропқәа ахьеиласоу) – акомплектә троп (комплексный троп) ҳәа азаҳәоит. Абас асахъаркыратә цхыраагзақәа ахьеиласоу ағырпштәқәа апоетикағы хықәкыла иззаатғылатәу иреиуоуп.

Еитыху ацәанырра-емоциатә автортә метафора аабоит Б. Шынқәба иажәенираала «Владимир Ҳаразиа» («Аб») ақны. Арақа ацәанырра-емоциатә метафороуп – «Митә қалама үкәйинак дәхазар». Уи иацаануеит, ацәанырратә мчхара еиҳагы изыртсауло, иахъа афоризм ҳасабала ҳажәлар

рөы ахархәара змоу ацәахәа – «*Хъзы игарçoуп ахатça дзиуа!*». Ари афоризм азбахә анахҗәа, иазгәататәуп уи шаҳцыло Аңсны А҃ынцьтәылатә еибашьра (1992-1993 шш.) ашықәскәа раан и‘ниаз жәлар рпоезия ақынгыы: «*Хъзы игарçoуп устыы ахатça дзиуа*» (Ашәба, Кәагәания 2017: 224). Аха ари афактала ишъақәыргәгәаны ахәара уадафуп, зызбахә ҳамоу ахәахъа – афольклор ақнытә иаауеит ҳәа. Избан акәзар Б. Шынқәба ианацитда ашътахъ, ажәлар иргәапханы, рхы иадырхәазар ауеит. Уимоу, икоуп ар‘иағәагыы ахъазхъацшуа. Иаххәозар, уи афоризмapoет-айбашьсы А. Кархалаа ихы иаирхәоит А҃ынцьтәылатә еибашьра (1992–1993 шш.) ашықәскәа раан иаптоу иажәенираала «*Аибашьра иалиааз*¹¹ ақны: «*Хъзы игарçoуп устыы ахатça дзиуа*» (Кархалаа 2022: 3). Б. Шынқәба ицәахәа «*Mitə ҝалама ҹкәыннак дтәхазар*» ҳазыхынхәуазар, атакы ишиашоу ҳха‘ы иаҳзаагом. Ҳазхәыщуазар, митә шпақамла зычкәын дтәхаз атаацәа рзы, уи – гәыроа дүззоуп, ибгаптәагоуп. Аха Камсагә, игәы аапсахны, ашәацъхәағәа иреиҳәаз арт ажәақәа, зегъы ирызхәом. Урт ртакы ғәгәоуп, иргәылыжжоит апсу хатса ичхара, игәкамыжъра, итаказ афырхатса ипсы амырпхашьара ухәа, апсуара иатәу ақазшъақәа. Ажәакала, «*аб Камсагә иреиҳәо ажәақәа (хыхъ иаагаз Б. Шынқәба ицәахәақәа) агәра ҳдыргоит "ахъзи ахымзги рзоуп"* ауағы адәы дзықәу ҳәа ҳмилатә ажәытә аахыс иныҝәырго моралта кодекс ахъинзағәәо, иахъинзатцаулоу» (Зантариа 2011: 302). В. А. Ҳалбадгыы иазгәалтоит: «*иҝалап иара Володиагыы аибашьра адәағы аңра аблана* хытынылоз амч илазтаз, иштәхъка ахъатра илзмыришаз убри аламыс, аңхашишара, аңсуара акәзаргыы» (Ҳалбад 2015: 96).

Иара убасгыы аибашьра атема иатәуп 1993 шықәсазы иаптоу Б. Шынқәба иажәенираала «Сыпсадгыл – псрә ақәзам» ақны иаҳцыло, ацәанырра – емоциатә ҹидара змоу ацәахәа – «*Аңсны кыдҭан иришүеијсьтөи иахъа акәзам*». Ишдыру еиԥш, жәлар ражәаҳәа иацәтәымны иқам: «ауағы дқыдҭан дыршыит», «уи дқыдҭан дыштытәуп» ухәа реиԥш икоу аилкаарақәа. Аха apoет иажәенираала ацәахәа ақны аилкаара «*кыдҭан иришүеијсьтөи*» –

¹¹ Автор ари иренамта ашәангыы инаигзон.

Апсны иахъадиҳәалаз азы, апсхатара, ма архәтәра (олицетворение) ақазшыагы шынанаит, метафорангы ишыңғылелит. Даңакала иүхәозар, иаабоит акомплектә троп. Автор ҳзыхцәажәо ицәахәа тәкыс иеитаз – «Апсны иабашьуеижътеи, ааха ғәгәа аиуеижътеи краатуеит» ҳәа ауп.

Ҳазхъапшып «Сырғиамта сгәи сшьеи зегъ атоуп...» захъзу ажәенираала ақны иаҳыло автор абри иметафора еитых: «*Латан сыйхымзаз, тәгалан / Иарбан иттызго сымхы?!*». Ари ацәанырра-емоциатә, ахәшьарарагы зныпшуа аметафора ағынцқа ацхыраа аабом, аха ажәенираала азеидш тәкы ала еилаҳкааует апоет иҳаиҳәарц ииңаху – «*Арғиара аус ағы ианаамтаз аңы аныссымба, нас еихшыалас иқастцаран икоузей?!*» ҳәа шакәу.

Б. Шынқәба иметафора еитых иазчыдақазшыуп еиуеипшым апсабаратә цэирттрақәа рсахъақәа рыла ашыңғылара. Уи иабзоураны, иметафора ишынанаует асахъатыхратә қазшыагы, насты асахъантатә (образное) цәафа еиха иҳаракхойт. Аметафора мацарагы акәым, асахъатыхра – апоет ипоезия зегъы иамәханакуеит. Уи атәы азгәато, В. Л. Атнариа ифуеит: «*Б. Шынқәба ипоезия аңдаға зеңшироу ала, асахъатыхратә қыяғурғышыртә икоуп, избандар, уи даға ңсыуа поетк диеңшиымкәа илшоит ибла иабо адунеи қәалашәаратә сахъаны ажәала аарғира*» (Атнариа 1973: 7). Апоет асахъатыхратә метафора, мамзаргы аметафоратә хәесахъа¹² ихы иаирхәоит апстазаара аганқәа зегъы раарпшразы. Уи аметафора хкы автор ұйара-ұйара убранза исахъатбыргны еиғикааует, иштихыз атема узымдыркәа, аобстрактә хөйшра бзия умамкәа, зны-зынла ишметафоратә қыу анузгәамтө ыкоуп. Ҳәарада, уи ағыза ачыдарақәа змоу аметафорақәа рығынцқа еихаразак – ацхыраагы (замкнутость) аабом.

Асахъатыхратә акомплектә троп ағынцқа иаапшуа метафороуп «Март 4» захъзу апоет иажәенираала ақны абарт ацәахәақәа: «*Ажәсан саркьюушәа икеиқеиуа, / Амра уахынта ииешешеит. / Иарлашт ашхагәы ңхеңүхеиуа, / Ага агәенүжъ ду лашеит*». Апоет ирғиамтағы иштихуа атемала еилаҳкааует, арт ацәахәақәа рыла уи «камш бзия» аарпшратә қызеккыс

¹² Атермин «аметафоратә хәесахъа» ихы иаирхәоит В. А. Кәағәания (шәахә.: Кәағәания 2017: 86).

ишимам. Еитыху ари аметафора шұдақыло – Март 4, 1921 шықсазы Ақсны Асовет мчра анышъақәгыла аштыхь, аңажәлар ахақәитра роуит, ыңғтазаара енгъхеит ҳәа ауп. Аңтазаара бзиа ауп изсимволу автор иааирпшша абарт асахъақәа: «ажәған акеикеира», «амра ашеишеира», «ашхагәы апхеипхеира», «агәениужь ду алашара».

Акомплектә асахъатыхратә троп аабоит ажәенираала «Октиабртәи ашылжы» ақынгыы. Иаагап абарт аңәаҳәақәа: «*Анаатә асуан еилағынтуа, атқ
еңқәара, / Аңта аевларқә изалмыңчо мза лашарак, / Ихыламзи Петроград. /
Нева зымџо аңаа арғыеғуан аңсабара, / Азырыштырақә заа иғәат*». Арт аңәаҳәақәа рыла апоет иҳаиҳәо – 1917 шықсазы Октиабртәи ареволиуциа қалаанза, аңажәлар ыңғтазаара кырза ицегъан, псеивгахак ырмамызт ҳәа ауп. Арақа аңтазаара цэгьеи аамта уадағи символра рзыруеит: «анаатә асра», «атқ еңқәара», «лашары злымыңчо аңта», «атцаа гәгәа».

Хазхъапшып ажәенираала «Ожәраанза аңенцыр илаччен...». Арғиамта ахыркәшамтаз имарианы еилаңкаауеит апоет зызбахә имоу апхәйзбен иареи раңхъа ргәы шеиздоз, аха аңыхтәен, изыхъазаалкбы, ғыңға рыбзиабара шөңіңәааз. Иазгәататеуп уи ахшығын ашқа, ағымта антәамтаки ҳнеиаанзагы, апоет исахъатыхратә метафорақәа рыла ҳашхъаирпшша... Раңхъа аизгәйкә шымаз атәи ауп иаҳәо еитыху абри акомплектә троп – «*Ожәраанза аңенцыр илаччен / Амра хаара аиәахәа*». Арақа апоет «амра хаара» – абзиабара иадхәаланы иааирпшует. Анағстәи икомплектә троп «*Иңәыртқит аңтақәа иаҳамбоз, / Ауада иғнаст аңшаға*» ақны итихуа асахъала иаҳирдыруеит абзиабара ак шапырхагахаз.

Ажәенираала «Хачқәынцәан, ҳдәықәлеит харак ҳцарцы...» ақны иааирпшша сахъатыхратә метафороуп абарт аңәаҳәақәа: «*Амаңыс анылакьюаз
ларқәы, / Ихаварх адыд анхысуз*». Ишаабо еиңш, апоет итихуа асахъа – аңтазааратә табырг иағагыло иқам, ауағы дақәшәатәқъар ауеит. Аха арғиамтағы уи ишиашоу иҳадаҳқылом. Ишәартоу аңсабаратә цәүртпрақәа – амцәыси адыди рыла автор иааирпшша аңтазааратә уадағорақәа роуп.

Хрызхъапшып абарт аңаҳәақәа: «*Амра иамамызт аңыха, / Сңенүыраң иаңсақъон аңыха*» («Исзыпшызеи шыжъ санъыха...»). АраІа зтакы еитарсны ҳазхәапшуа, «*иаңсақъон аңыха*» аилкаара ауп. Уи аметафора аартразы хадара злоу, ицхыраауа ажәоуп, иузакъымытхо аметафора иадхәалоу, аха зтакы еитарстәым ажәа – «камра». Апоет, иметафора «*амра*» изладиҳәало ала, уи – «ашәахәақәа канарччен» ҳәа ихадаҳқылоит. Ажәакала, хыхъ ҳаззааттылаз асахъатыхратә метафорақәа ацхыраа рымамзар, дара рхала иканы, иметафорақәоуп ҳәа ҳазрамхәозар, иаахгаз ари ағырпштәы ағы аметафоратә қашша шаарыхәо (афункция шыштырхуа) иаразнак иаабоит, ацхыраагы амоуп. Иара убасгызызызбахә ҳамоу аметафора ҳзыхцәажәахьоу апоет исахъатыхратә метафорақәа излареипшым убри ауп, уи шыңғылоит – апсхатцара ағынтықа. Даңакала иауҳәозар, апоет – «*амра*» апсы тоушәа иаҳъаирпштуа ауп аметафора ахъцәирцца. Ажәакала, ҳзыхцәожәо ағырпштәы – комплекстә тропуп. Апсхатцара апринцип ала аметафора ашыңғылара шалшо атәй зегъы иазгәартом, аха Л. И. Тимофееви С. В. Тураеви уи атәй рхәоит (Тимофеев, Тураев 1974: 208). Апсхатцареи аметафореи ахъеиларсу ағырпштәқәа атып ахърымоу, Б. Шынқәба иажәенираалақәа иреиуюп: «*Хәылбыгехатәи ахәыщра*», «*Ибдыруеит абаҳча ҳанталон...*», «*Амра ахцәы қапшь аташәартат*», «*Апхын*» ухәа уб. егъ.

Б. Шынқәба иажәенираалақәа рыбжъара иаапшуеит ахы инаркны атыхәанза метафоратә хшығзцарақәа рыла еибытоугы. Ус икоу рәниамтақәоуп: «*Ø-мракы*», «*Апхын*», «*Убла атәйршы тақызар иумбо*», «*Ахра иалиааз*», «*Апша анасуаз амахә хыжәжәо...*», «*Са сдаракәац өак шахылтцыз...*» ухәа.

Иазгәататәуп Б. Шынқәба иажәенираалақәа рәы аметафоратә хшығзтак мәхакытбаала ағеитыхра атенденция иаразнак ишымаапшыз. Апоет уи дазааниует 1960-тәи ашықәскәа раан. Иаххәозар, 1960 ш. иаптцуо иажәенираала «*Апхын*» азы В. К. Зантария ифуеит: «*ари ажәенираала ахы*

инаркны атыхәнза метафорала, сахъаркыратә жәсейттарсрада еибаркуп...» (Зантариа 2011: 260).

Еиқәйхапхазаз рахътә ҳазаатғылап, апхъағзәа ибзианы ирдыруа, 1960 шықәсазы иапткоу афилософиятә жәсейнраала «Ахра иалиааз». АраІка апоет «ахра иағагылоу атла хәыч» асахъа здиҳәало – Апсни апсуа жәлари роуп. Иаагап уи зыртабыргуа апоет ихата иажәақәа: «*Ажәлар шәхатұқы! Шәхәөы иаажәг убри еиңи асахъа. Шәхъынаңшуда шәаңхъа шәағашуеит хра казказрак. Убри ахра агәтәнә ахалазатәык иағагылоуп тла хәычык.*

Ашықәс еиқәтаңда раан, уи абғаларта иағагылаз атла хәычы еиңшізамзи адунеи ду ахъынзанаа зо тынха дызмамыз Аңсны?

Сышизаңыз «Ахра иалиааз» захъзы саждеинраала» (Шынқәба 2003: 433).

Хазхъапшып арғиамта актәи астрофа: «*Ажәған иатәа иалакнача, / Үс иакушәа иъара мчык, / Храк агәағы амахә раҳа, / Иағагылоуп тла хәычык!*». АраІка «ажәған иатәа» – апстазаара бзиа иасимволуп; «ахра» – агәғәара; ишазгәаҳтахъоу еиңші, «атла хәыч» – Апсни апсуа жәлари. Ағбатәи астрофа: «*Зегыы ицъаршыз ойт уи злагылоу, / Ахаңә даңла еиқәтырчо, / Иаха-иаха иртауло, / Иалнаңәаауеит уи злачо!*» атәи ҳхәозар, тәкыс иамоу – Апсны зегыы ицъаршыз ойт, уи хәычызаргы, апсуа жәлар хыпхъазарала имаңзаргы, ртоурых ажәйтәза иалоуп, иғәғәоуп, ирцәыуадағзаргы, еиҳа-еиҳа аизҳара иағуп ҳәа ауп. Ахпатәии апшыбатәии астрофақәа: «*Ашынтара, ахажә тәыңара, / Алғеиңи аңта анағачу, / Уи атла хәыч амаңара / Қәнәроуп, хылхъчароуп изөү!* / *Аңша анкылқыо уа шыхатәыла, / Наанытә амьқәа анхыжәжәо, / Уи аеахъчоит ахәатыхла, / Ахра аеадқыл, агәы миәо!*» рыла апоет иҳаиҳәоит – апсуа жәлар имаңымкәа ауадағрақәа ишрықәшәахъоу, рыңсадгыл ртәыртәырц изныкымкәа ишрықәлахъоу, аха фырхаттарала рұғынць еиқәтырханы ишаарго атәи. Ажәенираала анағстәи астрофагы: «*Аңса ҳарак гәыдымзала, / Иңирө ашәыб ианаго, / Икоуп атла ишықаң ала, / Амчи алишареи рыгәра го!*» тәкыс иамоу – ахәынтыккап дүкәа ааха анроуа, руасхыр анхәашо, Апсни апсуа жәлари доухамчык еиқәнархойт ҳәа ауп.

Атыхэтәнтәи астрофа: «*Иазңаатғума уи злабғамлаз, / Ma изламъејсьыз аблахат! / Ахра агәы амоуп, ахра иалиааз, / Ахра иаласоуп адац!*» ақны Б. Шынқәба дыззааниуа, ипсадгыли ижәлари иахъанза еиқәырханы иаазго ҳәа иипхъазо – апсуа жәлар ргәымшәареи, еичаңаны иаарго ржәйтә-рәатә тоурыхи, рбызшәеи, ртаси роуп.

Иазгәататәуп зны-зынла аметафора еитых – аллегория (абырзен быз. ақнытә – ирмаананы ихәоу) аҳасаб ала ишахәапшуа. Зегъ рапхъаза иргыланы уи зыхъю, еитыху аметафореиңш, аллегориагы амәхак атбаара ауп. Аха арт атроп хыккәа ирымоуп еилазмырфашьаша рхатә чыдарақәа. Аллегориазы В. П. Москвин ифуан: «*Нам представляется, что адекватное определение аллегории должно основываться на трех параметрах: 1) формальном (развернутость в повествовательный текст), 2) контекстуальном (незамкнутость) и 3) функциональном (дидактическая направленность)*» (Москвин 1999: 75). Арт ачыдарақәа, хыхъ ҳаззаатғылаз Б. Шынқәба иажәенираала «Ахра иалиааз» иазынарханы ҳахәапшузар, иаабоит аллегория иамоу ақазшықәа: аитыхра, аңхыраа амамзаара (незамкнутость). Аха арақа аллегория ачыдарақәа зегъ рыла изныпшуа, иаҳхәозар: «Атыси аҳәйхәи» (Д. Гәлиа), «Еимаркуазеи?» (Къ. Чачхалиа), «Аңыи али» (В. Анқәаб) рықны еиңш, хықәкыла – аазаратә хырхарта аабом. Иара убасгыы, ҳамғашшартә, «Ахра иалиааз» – метафоратә хышөзшарала еибаркуп ҳәа ҳзырхәо убри ауп, аметафора ишаңыдақазшыу еиңш, иаңыло асахъантцақәа рыхшығылтак аилкааразы еитарсны хрыхәапшует. Аллегориағы акәзар, ахшығылтак гәылышшәоуп, насты еилкаарақәак, персонажшәақәак (еихаразак ауаа) ирыдаҳхәалоит. Ҳәанаала, аметафореи аллегориеси реиңшымзаара ҳаналацәажәо, иазгәататәуп даға чыдарақгыы. Иашоуп, асахъантца ма асахъацәаара (образ) ҳылоит аметафорағыы, аллегориағыы. Аха, зеиңшила, атекст аганахъ ала, аллегория ахъаапшуа асахъаркра (художественность) еиха имарианы еиңкаауп, аметафорақәа злоу асахъаркыратә текст ааста.

Ағада иазгәаҳтахъеит аметафора асахъаркра, аңанырра, аемоция ухәа анымыпшыр шауа атәи. Еихарак уи мәхакытбаала изыхтысуа имариоу

аметафорақәа роуп. Еитыху метафора акәзар, арт аңыдарапқәа аманы лассылассы иаапшум. Убас, хыпхъазарала имачзаргы, Б. Шынқәба иажәенираалакәа рөңи иаҳпилоит уамак исахъаркым, цәанырралеи емоциалеи сибаркым, еитыху автортә метафорақәагы.

Хахәапшып, апоет иажәенираала «Ауаз» ақнытә абри аңәаҳәа: «*Амғасы дшааиуа, акәапеи неитүх*». АраІка ишиашоу зыхшыфтақ ҳадхамкыло аилкаара – «акәапеи неитүх» ауп. Ари метафора аңакы марианы еилахкааует. Избан акәзар ҳамфақәызтә аңхыраа – «*Амғасы дшааиуа*» ацу. Ажәакала, «амғасы» избахә ҳәазар, «акәапеи неитүх» – зыхък наидгала, умғахыт ҳәа аанагоит. Аха, ишаабо еипш, зызбахә ҳамоу метафора – сахъаркыра ғәгәак ма аңәанырра, аемоция аныпшум.

Б. Шынқәба иметафора еитых иаңыдақазшоуп аиғырпшра аформа змоу аилкаарақәа агәылагзара. Аха урт аиғырпштәкәа реилыргарахъ ҳайасаанза, ҳарзааттылап метафореи аиғырпшреи реизықазашақәа рзы икоу агәаанагарақәа.

Аристотель иаахыс метафора – икъағу аиғырпшра ҳәа азызхәо раңаафуп. Ажәйтә римтәи афилософ Цицерон (106–43 ҳашықәспхъазара қалаанза) иғуан: «*метафора есть сравнение, сокращенное до одного слова*» (Цицерон 1994: 236). Метафора ус аххәара татғәыс иамоу азы Б. В. Томашевски иазгәеитоит: «*Метафору называют сокращенным сравнением потому, что в метафоре в одном слове скрывается и образ и предмет, о котором говорится*» (Томашевский 1983: 217). Даңакала иұхәозар, метафора «икъағу аиғырпшра» ҳәа азырхәоит, избанзар метафора аңакы ангәылхаршәо, уи – еилкаарал иадаҳхәалоит. Убри азы ауп зны-зынла метафора аиғырпшра аформахъ аиагара зауа. Аха ари иаанагом метафореи аиғырпшреи зегъ рыла еиқәшәоит, еипшуп ҳәа. Хахәапшып Б. Шынқәба иажәенираала «Сөеитыхны снылаиент ашъаң татара...» ақнытә абри аңәаҳәа: «*Ианаахәло фымџала ажәған кыдлашиот*». АраІка, метафороуп – «*фымџала*», ишқадаҳқылогы – «*етәала*» ҳәа ауп. Уажәшьта, метафора иатцаҳхыз аилкаара «*етәала*» налатсаны, ғырпштәыс иаагаз апоет иңәаҳәа,

аиғырпшра ахъ ииаагап: «Ианаахэло афымца еипш етәала ажәсан кыдлашоит». Аметафора – аиғырпшрахь аиагара апроцесс ҳазаанагоит абас еипш икоу алкаа: метафора аитарсраан ҳхағы – даға обиектк, еилкаарак аагоит. Аиғырпшрағы акәазар, иҳамоуп аматәаргы уи зыдхәалоу аилкаарагы. Дағакала иүхәозар, метафора – атакы гәылышәатәуп, ишъақәхаргылаз аиғырпшра акәзар – иаартуп. Иазгәататәуп еиха аудафрақә ахъаапшуа – метафореи метафоратә еиғырпшреи рыбжъара шакәу. Избан акәзар метафора аипш, метафоратә еиғырпшрагы ахшыңтак еитарсны ҳазнеироуп. Аха, ус ишықоугы, аипшымзаарақә рымоуп: ашъақәгылашъа аганахъалагы, атакы аарпшра аганахъалагы. У. Ш. Ағзбей Д. С. Аңынцали иазгәартойт: «асахъаркыратә еиғырпшриei иареi злеңшым убри ayp: аиғырпшра атакы ааста аметафора атакеитарсра аилкааразы иақәурзыроуп угәынкыларатә фантазия. Избанзар асахъаркыратә еиғырпшрағы еиғырпшу аобиекткәа өба ҳылоит» (Ағзба, Аңынцаль 2008: 200).

Хыхъ ишықаҳтаз еипш, метафора иацхраазар, аиғырпшрахь аиагара ауеит. Ари ачыдара метафоратцаағәа азәырғы иазгәартойт. Аха Б. Шынқәба ицәаҳәақәа рыбжъара икоуп, аилкаара анеитарсхалак аштахъ, иаразнак – аиғырпшра ахъалцуагы. Хрызхъаңшып апоет иажәенираала «Аңсуа пхәызба дцәажәоит» ацәаҳәақәа: «*Аңса өысқәа шынқылт, рымахәқәа лагза, / Асы бымбыл иаргылт аупашқәа рышәтә*». Арақа метафореи, аңсатдареи, аепитети рыла ишъақәгылоу акомплекстә троп «аупашқәа рышәтә» – аңсақәа шкәакәа ҳәа атакы шыштнахуа еипш, – «аупеипш ишкәакәа» ҳәа иҳадаҳқыларгы ауеит. Ишаабо еипш, аиғырпшра шъақәгылеит ахала, ацхыраара амтакәа. Ари ағыза ағырпштәи аабоит Б. Шынқәба иажәенираала «Омар ихылпа» захъзу ақынгы. Аха ус ишықоугы, зегъ акоуп метафореи аиғырпшреи хазы-хазы хрыхәаңшуеит, избан акәзар рыбшъақәгылашъақәа еипшзам. Зызбахә ҳамоу атроп хыкқәа реипшымзаара иазаатгылахъоу атарауаа иреиуюп: американкатәи алитетуратцаағы М. Бирдсли (Бирдсли 1990: 204); аполиак лингвист А.

Вежбицкаиа (Вежбицкая 1990: 143); англыз философ Е. Ортони (Ортони 1990: 222); аурыс тарауаа – Б. В. Томашевски (Томашевский 2010: 61), Н. Д. Арутюнова (Арутюнова 1990: 27), В. П. Москвин (Москвин 2006: 133) ухэа уб. егъ.

Иара убасгыы иазгэататэуп аметафора ахэаақәа кырза ишытбаау, аиғырпшраа ааста. Аметафора иагэылатцэахзар ауеит – зынза угэы итамшэо, иара иашьашэалам, иузадымкыло аилкаарақәа. Ари атагылазаашьа ауп изыдхэалоу Н. Д. Арутюнова илхэо ахшыфцакгы: «*метафора не только и не столько сокращенное сравнение, как ее квалифицировали со времен Аристотеля, сколько сокращенное противопоставление*» (Арутюнова 1990: 18). Аиғырпшреи аметафореи хазы-хазы ишрыхэапшуагы, кыр зтазкуа ари афакт зағзыжъуа раңаафуп.

Аметафореи аиғырпшреи злеицшым ачыдарақәа разгэатараҳъ ҳайасаанза иаххэеит Б. Шынкәба иғырпштэқәа рыбжъара ишаапшуа акомплекстэ троп – аметафореи аиғырпшратэ сахъантцеи реилахэрала. Хрызхъяңшып 1943 шыққасы иаңдоу ажэенираала «Владимир Ҳаразиа» («Ауасиат») ақнытэ ацэаххэақәа: «*Рөйза զьеф иуасиат-иажәақәа, / Урт бүйартас инаргоит иатала*». Ишаабо еипш, арақа аиғырпшратэ форма змоу ажэоуп – «*бүйартас*». Аха уи аметафора «*инаргоит иатала*» ацхыраара азнауа акэымкәа, иахэтакны – аметафора шыаққенаргылоит. Даеакала иуххэозар, «*инаргоит иатала*» амацара ала, атакы нагзаны еилкаахом. Уи ахшыфцак азто ажәа «*бүйартас*» ауп. Актэи ацэаххэа: «*Рөйза զьеф иуасиат-иажәақәа*» иазынарханы ҳахэапшуазар, акомплекстэ троп «*бүйартас инаргоит иатала*» иаанаго – «*гэыргэгэагас ирымоуп, дызхымзаз иус нарыгзойт*» хәа ауп.

Иаабоит аиғырпшреи, аметафореи, апсхатцареи згэйлазыгзо ағырпштэгыы. Ажэенираала «Уаҳа дықам сөйза, ибла стапшуам...» ақны аиғырпшратэ сахъантца «*ңсаатәтас*» зыхэтаку комплекстэ тропуп: «*Шъха уарбак амтэйжәағы атысхә ҹашыон, / Атысхә ңсаатәтас изыҭураз үннашыон*». Ари акомплекстэ троп ала апоет ихаихэо – «*иқоуп акгы злам*

ауаа, кыр зылшо рыгерақаратэны зхы мөапызго, даргы ус икоу үньашьаны» ҳәа ауп.

Б. Шынқәба иғырпштәкәа рыйжьара икоуп иметафора еитых – аиғырпшра иахъханартәаая, иахъацхрааугы. Ҳахәапшып, «Сбызгәакуан шықәсыла бахъталак...» зыхъзу ақнитә абри аңаҳәа: «*Итყырблааз атла еиңи, саақәхеит стыкка*». Ишаабо еипш, «саақәхеит стыкка» – метафороуп. Уи, ажәенираала иамоу атакы ала ҳазнеиуазар, иаанаго – «мыч сымамкәа, акы сапсамкәа саақалеит» ҳәа ауп. «*Итყырблааз атла еиңи*» акәзар, азныказ аметафора иахәтакушәа аабоит, аха уи – аметафора иатдоу аңәанырра зыртауло, автор итагылазаашьа здикыло – аиғырпшра ахәтоуп.

Хыпхъазарала имаңзаргы, иаҳылоит апоет аметафореи, апсхатәреи, агиперболеи рчыдарапқәа үзарак иахъеилаирхәуа ағырпштәкәагы. Хрызхъапшып, ажәенираала «Дунеи иахъзеит алашьцара...» ақнитә аңаҳәақәа: «*Амтәзыжәфа амоуп сара сашәа, / Адунеи зегъ иахъзартәы!*». Ишаабо еипш, апоет «иашәа» аганахь ала иааңшуеит апсхатцара, иара убасгыы иаабоит агипербода аңағақәа: «иашәа иамоу амтәзыжәфа ала – адунеи зегъы иахъзаратәы икоуп» ҳәа ихәоит. Уи аангызы зызбахә ҳамоу арғиамтағы арт аңаҳәақәа шұдаҳқыло – «арғиара аус ахъ агәаңыхәара ғәгәа сымоуп» ҳәа ауп. Ари ағыза ачыдара аабоит иара убасгыы «Сыңсадгыл – пса ақәзам» зыхъзу ажәенираала ақынгы. Иаагап Аңсны изынархоу Б. Шынқәба иңәаҳәа: «*Ашыарғаш иалтхьюу миынк иақароуп!*». Арақа апоет Аңсны – аңсы ахатданы иааңшуеит; агипербода ачыдарагы аабоит, Аңсны ашыарғаш иалтхьюу – амшын иақараны иахъықаитдо азы. Ус ишықоугы, Б. Шынқәба иңәаҳәа ахшығыңыз аңағақәа еитарсны ҳахәапшуеит. Тңакыс иамоугы – Аңсны ишыаартәыраз аибашърақәа мачымкәан иқалахьеит, атцеицәа раңаағыны ашы азкартәахьеит ҳәа ауп.

Иара убасгыы Б. Шынқәба икомплектә троп – аметафореи, апсхатәреи, метафоратә епитетуп ҳәа ззухәаша аилкаареи рыла иахъеиңикааугы ыкоуп. Ажәенираала «Сөирхәмарғы» ақнитә аңаҳәақәа: «*Ериңақа ашила ахы иғахоит, / Иеңіжәу сұзыза дабарцы*». Ишаабо еипш, арақа

апоет Ерцахә апсы ахеитдоит. Аха уи аангыы ацәаҳәақәа рыхшығылак еитарсны ауп ишхадаҳқыло. Хә. С. Бәжәба иззәеитдоит: «*“Ерцахә аила” ағы ажәа аила иаҳнарбоит Ерцахә ашъахақәа иширеүхабу, иара аңшишәаҳәы. Убри азоуп апоет уи шлоуп зиҳәаз»* (Бәжәба 1960: 263). Ажәеищааира «*Ерцахә аила*» ақны, «*аила*» – Ерцахә ақәра шамоу ҳазхәо метафоратә епитетны иааңшүеит, аха уи хазы иаҳзалкаауам. Избан ақәзар исахъантсоу ицәаҳәақәа функция хадас инарығы – «*иғөйжәу иғыза*» ахәшьара аитара ауп; иҳаилиркаауеит, уи – дышчыбыгәказа бзиоу, ҳатыр зқәыртсо азә шиакәу.

Ажәакала, ҳаззааниа уи ауп, Б. Шынқәба иметафора иачыдақазшыуп – акомплекстә троп ағыныңқа ашықәгылара.

Ишаҳхәаз еипш, апоет ицәаҳәақәа рыйжъара икоуп ағырпштәкәа, азныказы, ари – епитетуп, еғыы – аепитет ҳәаақәызыцо еилкаароуп ҳәа узхәаңшүа, аха ус ақәымкәа, еилахәны – даға хшығылакык аныштыркаауа, мамзаргы рхала иаҳметафорақәоу. Ари ағыза ағырпштәкәа ахъылоу ыкоуп ҳаззаатғылахьоу апоет исахъатыхратә цәаҳәақәа рөңи. Аха уи атәы чыдала иззәаҭатәуп, избан ақәзар лассы-лассы ағашьарақәа ахылғиаауеит. Ҳахәаңшып «Лили» зыхъзы ажәеинраала ацәаҳәа: «*Уа рматұртқағ алға еиқәаран*». Арақа ақазшьарбага «*еиқәаран*» – ажәа «*алға*» иацааниа епитетуп ҳәа маңара азгәаҳтар, агха ҳахъуеит. Избан ақәзар ажәеинраала азеипш тқалеи аилкаара «*еиқәаран*» рылеи еилаҳқаауеит апоет ицәаҳәа даға хшығылакык шамоу. Уи, аматұртқағы алға еиқәатә ақазаара – «*ағарра*» иатәны иааирпшүеит. Дағакала иүхәозар, «*иғарны инхон*» ҳәа ауп автор иҳаиҳәо. Ари ағыза ачыдара аганахъала, азғөлымхара аутартә икоуп 1960 шықәсазы Б. Шынқәба иапитказ ажәеинраала – «*Аңсуа инап ағы “Аңсуа лакәқә”*». Иаагап апоет Г. Чачба изынраху абарт ицәаҳәақәа: «*Уи Францызтәыла нхартас иштихит, / Икәымжәы ңығызығ аамтала ииәихит*». Ағбатәи ацәаҳәа ақны ажәа «*икәымжәы*» ҳәаақәызыцо – апшшәи ҳзырбо епитетуп ақазшьарба «*ңығызығ*», аха уи хазы иалкааны ҳзахәаңшүзом. Избан ақәзар Г. Чачба Францызтәыла даннеи, баша икәымжәы ңығызығ неишәыхны, инкнейхайт ҳәа ақәым иаанаго. Ажәеинраала ацәаҳәа зегъы даға

хшығтқақык аанаарпшүеит. Ари акомплекстә троп ала апоет иҳаиҳәо – Гъ. Чачба аамтала ицәтәымыз атасқәа нықәигар, дрыштылар акәхеит ҳәа ауп.

Б. Шынқәба ихы иаирхәо аметафорақәа хрылаңаңажәо, изгәататәуп урт рыбжьара ишықоу, ртакы анеитаңарслак аштыхъ, аепитети уи иҳәаақәнатдо аилкаареи ахърылтцуагы. Ажәенираала «Шъардаамта» ақны хрызхъаңшып ацәаҳәақәа: «-Дышиңанхажсууи уа уиетәа, / Үзәб ишиешеиуа». В. Л. Атнариа ифуан: «для Б. Шинкуба характерно соотнесение живых существ с природными явлениями» (Цвинариа 1970: 106). Ари ачыдара ауп иаабо зызбахә ҳамоу ағырпштәы ақынгы. Аметафора «уиетәа» тақыс иамоу апоет иҳаилиркаауеит ацәаҳәа – «Үзәб ишиешеиуа» ала. Ишаабо еиңш, уи шыақәгылоуп аилкаара «үзгаби» уи иацааниа аепитет «ишиешеиуа» рылеи. Изгәататәуп апсабаратә цэыртца «аетәа» ала «атыңда» лаарпшра – жәлар рпоетика атрадициақәа ишыртәу. Иара убасгы аметафора – аилкаареи уи ҳәаақәзыздо аепитети ахъалцуа ағырпштәы аабоит «Ахъзырхәага абака» ақынгы. Иаагаз ацәаҳәа: «Иаңыон, урт алымқәа, аиаира ашдаңшь». Арака «алымқәа» ҳәа апоет дызғу – аибашыцәа роуп. Аха ажәа «алымқәа» инанагзоит даға функциакгы, уи – «агәымшәара» аарпшра иззуп. Убри ақнытә «алымқәа» – «аибашыцәа гәымшәақәа» ҳәа иҳадаҳқылоит. Иаахгаз ари ағырпштәы апхъатәи излеипшым убри ауп, ажәа «алымқәа» маңара акәым, уи злоу апоет ицәаҳәа зегъ метафороуп, тақыс иамоугы – урт аибашыцәа гәымшәақәа аиаира рзыпшын ҳәа ауп. Ажәакала, аметафора – аматәари уи иацааниа ахәаақәтәгеи гәылнаршәар ауеит.

Иазгәататәуп аметафора кырза ишазааигәоу аметонимиеси (абырзен быз. – «ахъзпсахра» аанагоит) асинекдохеи (абырзен быз. – «каишшашәалара»). Урт реиларғашьара мариоуп, избан акәзар зегъ рапхъаза иргыланы, аметафора еиңш, аметонимиеси асинекдохеи рыхшығтқаққәа еитатцуеит. Аметонимиа ахкы аҳасаб ала ауп иахъатәи атцаарадыррағы асинекдоха ишахәапшуа. Даекала иухәозар, асинекдоха – аметонимиа ҳәа азухәаргы гхајам. Аха ус ишықоугы, рыбжьара иаабоит еидызхәало еиңш, ғьара-ғьара еиңшызымтәуа ахәаагы. Аметафореи аметонимиеси

(асинекдохагы уахь иналатданы) ирзеипшүү, настыы излеипшым азгэато, Л. В. Балашова илфуеит: «едиными для метафоры и метонимии являются следующие характеристики: "производность", "связь" между первичным и вторичным значением и «перенос», т. е. «семантическое движение», обнаруживаемое при формировании метафорического и метонимического (включая синекдоху) значений (ср. : традиционные определения: метафора – это перенос по сходству; метонимия – это перенос по смежности)» (Балашова 2015: 172). Атыххэтэантэй алкаа иаанаго, аметафора – аизааигэара апринцип ала ҳазнеиуазар, аметонимиатэ (асинекдохатэ) ажэei уи иацоу аилкаареи – еизырхоуп ҳэа ауп. Ари ахшыфцак ауп иамоу аметонимиа ишьтнакааяа ачыдара далацэажэо, Б. В. Томашевски иазгэеитогы: «это все-таки перенесения, которые основаны вовсе не на сходстве, а на том, что между двумя понятиями имеется реальная связь» (Томашевский 1983: 228). Л. Х. Саманба иакэзар, ифуеит: «метонимия – это перенос наименования, основанный на смежности: одно и то же название получают два предмета, явления, соседствующие, тесно связанные друг с другом по каким-либо приметам» (Саманба 2012: 48). Иаххэар ҳалшоит, аметонимиieи асинекдохеи аметафора иазааигэазтэуа, еихаразак – аитарсра ауп, иара уи апроцесс (айтарсра) ачы ауп иахъаапшуа реипшымзарагы ҳэа. Амала, ҳгэанаala, арақа ихымцадатэуп урт реитарсшыақэа еиха инартбааны азгэатара. Аметафора иатцатцэаху апшаара ҳанаҷу, ҳхэыцра аметафоратэ ажэа афнытцка мацара итагъежькуам, антыц ицоит, даҷа матэарқэак, еилкаарақэак рыйдхэаларазы. Уи аангыы, ишазгэаҳтахьоу еицш, аметафореи иара иацоу аилкаареи еснагъ «еинаалом», икоуп тказыла ианеицэыхароу, ианеиҷагылоу. Аметонимиieи асинекдохеи речи арт ақазшыақэа аабом. Урт речи, атцаруаа (Б. Томашевски, Л. Саманба) ишазгэартаз еицш, ишиашоу ҳазхэаапшуа аилкаареи еитахарсуеи – **еидхэалоуп**. Аметонимиieи асинекдохеи речи имфацысуа аитарсра ахата ақэзар, уи – афнытцкатэи процессуп. Даҷакала иухэозар, урт рыхшыфцак аитарсраан, ҳахшыфзышьтра аметафора ажны аицш ахара имыштыкэа, ихамоу аилкаарақэа рыкэша-мыкэша атак апшаара ауп иззынархоу. Убри

ақнытә аметафора ааста, аметонимиес асинекдохеи еиха имарианы иргэылатцәаху рыңдаадыруеит.

Б. Шынкәба иажеинраалақәа рықнытә иаагап аметонимиа ахъаапшуа өырпштәкәак. Ҳазхъаапшып «Шъардаамта» ақнытә абри ацәаҳәа: «*Ағы шытысхит, ағы үйбара*». Арақа, «*ағы*» – метонимиоуп. Ишдыру еипш, ағы шытыхшы амам, акы итатәамкәа. Убри ақнытә уадафра атамкәа – «*ағы* зтаз атәца шытихит» ҳәа ихадаҳқылоит. Икоуп «атәца» ахъметонимиоугы. Уи аабоит ажеинраала «Бадра ихамта» ақнытә иаагоу абри ацәаҳәағы: «*Нас дныхәаны, иаажәып тәзықак*». Еилкаау усуп, атәца ажәшьша шамам, ауағы иижәуа – уи итатәоу шакәугы аадыруеит. Иаагаз ағырпштәы ағы, апоет зызбахә имоу – «*тәзықак ағы*» ауп. Аметонимиа аапшуеит иара убасгыы, ажеинраала «*Анапхгаф қәылға*» иатәу абри ацәаҳәа ақны: «*Баша уихон, имамзаап ахы!*». «*Ахы имам*» иаанагом «ахытцәкъя ихагылам» ҳәа. Уи тақыс иамоу – «*ахшығ имам*» ҳәа ауп. Ажәакала, аметонимиа «*ахы*» ауп, иататцәаху – «*ахшығ*» акәны иаапшуеит. Метонимиоуп «*Лыхнаштағ*» зыхъзу ажеинраалағы ажәа «*абыргүзә*» ацымхәрас апоет ихы иаирхәо аилкаара – «*кашлақәа*». Избан акәзар «*кашлақәа*» ауағы идаххәалоит иара иңәыхарам ақазшыала, хықәкыла иаҳхәозар, – ахцәышлара ақәрахъ аиагарала апринцип ала.

Асинекдоха чыдала ҳахәапшуазар, ианыпшуеит абарт ақазшыақәа: азатә ҳыпхъазарала – араңаа аарпшра, араңаа ала – азатә азгәатара; аматәар хәтак ала – зеипшла аматәар аарпшра, азеипшнейлкаарала – ахәта аарпшра. Иаагап зызбахә ҳхәаз ачыдарақәа ирықәшәо асинекдоха өырпштәкәак. Апоет азатә ҳыпхъазарала – араңаа аайрпшуеит ажеинраала «*Аибашьғы ихәышра*» иатәу ацәаҳәа «*Аңла шәырла иахъазо*» ақны. Арақа «*атла*» ихәоит, аха «*атлақәа*» ҳәа ауп ишҳадаҳқыло. Аматәар хәтак ала – зеипшла аматәар аахъааирпшуа иреиуюп ажеинраала «*Раңхъатәи апоет*» ацәаҳәа : «*Знапы адапхыраа дызмазам*». Ари ағырпштәы ағы «*Знапы адап*» шеилахқаауа – «*зхы маңара адап*» ҳәа ауп (анапы – ауағы ихәтакуп). Апоет азеипшнейлкаарала ахәта аайрпшуеит «*O, реирашья, реира...*» зыхъзу ажеинраала ақны.

Хаҳәапшып абри аңаҳәа: «*Москванта хыла длеира!*». Арақа «*Москванта*» шұдақыло Москва зегъ ақнытә акәымкәа – Москва аус ахыуа атып ақнытә ҳәа ауп.

Иара убасгыы еиларғашыатәым аметафореи афразеологизми. Иаагап «Амаңа лыхъз шырпшааз» зыхъзу ажәенираала абри аңаҳәа: «*Реймак уақа атыхәа ңүдеит*». Ара алқаара «атыхәа ңүдеит» ахшығылтак еитатуеит – «ихыркәшахеит» ауп иаанаго ҳәа еитцыху метафораны ҳаҳәапшыр, агха ҳаҳьюеит. Избан акәзар уи фразеологизмуп, аңсуа бызшәа афразеологиатә жәаргыы иалоуп (шәахә.: Касланзия 1999: 440). Афразеологизм шыққылоуп еікәымшәо алқаарақәа реицааирала. Уи ачыдара аметафора иақазшыам. Насгыы афразеология, асахъарқра аганахъала, аметафора еитых иштнахыр зылшо «аидара изатталом». Е. В. Падучева илығуан: «*фразеология – бедная родственница метафоры и вынуждена довольствоваться лишь мелкими подачками*» (Падучева 2004: 202).

Иаахгаз ағырпштәқәа ыла иаабоит асахъарқыратә текст ақны аметафора алқаара шымариам, иуадағыны ишеилоу. Г. Г. Хазагеров иазгәеитоит: «*первоначально термин "метафора" служил общим обозначением для всех тропов. В нестрогом современном словоупотреблении снова наметилась тенденция обозначать этим термином любой троп*» (Хазагеров 2009: 268). Ари зыхъю уи ауп, аметафора иазааигәоу ахққәа рнағсы, атропқәа зегъ еилышуп, дара-дара еиғыбаауеит, еихылғиаауеит, уи иахырқыаны апрактикағы ауадағрақәа маңымкәан ицәиртцеит. Аха макъаназы атропқәа зегъ еизакны, атермин «аметафора» ала азгәатара иаламгаңт, хазы-хазы ирыхәапшуеит. Ҳаргыы ари апринцип ҳадғылоуп. Избан акәзар асахъарқыратә цхыраагзақәа енагъ еилышны иұпылазом. Насгыы аилахәрағы аметафора еиҳа ағалнанаауам, ахшығылтак аитарсра ықазаргы, уи аапшуеит зегъ рчыдарақәа реиниyrрала.

Ажәакала, Б. Шынқәба иметафорақәа ылтцаара иаҳнарбеит аметафоразы макъана иуҳәаша, узызхъапшша аганқәа шықоу, еиҳарзак – акомплекстә қазшы змоу аметафорақәа реилазаарағы. Дарбан рөиағызаалак

ихатэы дунеихәәпшра, ичыдоу аобстрактә хәыңра, ихатэы сахъаркыратә бызшәа имоуп азы, атцаарадыррағы ианакәзызаалак аметафора еиуеипшым агәаанагарақәа ахылғенаалоит, ачыдарақәа аттарбаалоит; арғиағцәа ақазаңәа ирыбзуураны иара ахатагы өниалоит. В. К. Харченко иазгәалтоит: «возможность развития в слове переносных значений, создает, мощный противовес образованию бесконечного числа новых слов» (Харченко 1991: 11). Уи ус шакәу атэы ихәоит Л. Х. Саманбагы (Саманба 2012: 37). Ус анакәха, аметафора ағиара апроцесс – хымпадатәуп. Избан акәзар уи ағиара – абызшәа ағиара иузакәымытхо иадхәалоуп.

**АФБАТӘИ АХЫ:
АИҢЫРЦШРА АЦЫДАРАҚӘА Б. ШЫЫНҚӘБА
ИАЖӘЕИНРААЛАҚӘА РӘЫ**

2.1. Аиқырпшра азеиңш еилкаара

Аиғырпшра – имариоу аилазаашъа змоу сахъаркыратэ мыругам. Ишазгәахтахъоу еипш, аметафореи иареи кырза еилышьуп, рхәаакәа рышъақәыргылара енагъ имариам. Арақа иңәтәуп Аристотель, аметафореи аиғырпшреи акны дышрыхәапшуазгы, иусумта «Риторика» ақны урт еиғдыраагас ирымоу ачыдарақәагы шазгәеито. Уи ифуан: «сравнение (*eicon*) есть также метафора, так как между тем и другим существует лишь незначительная разница. Так, когда поэт [говорит] об Ахилле: "он ринулся, как лев", это есть сравнение. Когда же он говорит: "лев ринулся" – это есть метафора: так как оба обладают храбростью, то поэт пользуясь метафорой, назвал Ахилла львом <...> [Сравнение] следует допускать также, как метафоры, потому, что они – те же метафоры и отличаются от

последних только вышеуказанным» (Аристотель 1978: 134). Иахъатэи атцаарадыррағы аметафореи аиғырпшреи злеицшым ачыдарапқәа маңымкәа иалыркааует атарауаа. Аристотель иқаитқаз азгәата акәзар, уи имарианы иаарпшу, аха ихадарақәоу иреиуоуп.

Г. Г. Хазагеров изгәеитоит: «на близость метафоры и сравнения указал еще Аристотель. Однако иногда сравнение талкуется как фигура. На мысль о фигуре наводят развернутые, просторные сравнения, в которых привлекаемый для сравнения материал превращается в самостоятельную картину» (Хазагеров 2009: 276). Ажәакала, иңәиртцеит атцаара: аиғырпшра – фигурума, мамзаргы троп хку? Әйрпштәйс иаагозар, Д. Е. Розенталь, М. А. Теленкова (Розенталь, Теленкова 1985: 337) аиғырпшра – «тропк» ахасабала иахәапшуеит, О. С. Ахманова (Ахманова 2005: 449) лакәзар, аиғырпшра – «ажәаҳәа афигура» ҳәа азылхәоит. Арт аивгарақәа мзызс ирымоу аилкаразы, ҳазааттылап афигуреи атропи ирыбжью, тақыс ирымоу. Г. Г. Хазагеров иғуеит: «латинский термин «фигура» (*figura*) – калька с греческого. Греческое *schemata* впервые в риторическом смысле, по Р. Фолькману, встречается у Аристотеля и Теофрасты. Учение о фигурах, по Квинтилиану, на латинской почве впервые развито у Рутилия Лупа. Термин уже в античные времена употреблялся и в узком (собственно фигуры), и в широком смысле, обозначая, в том числе и тропы» (Хазагеров 2009: 229).

Г. Хазагеров иқаитдо азгәата ихайларкааует атермин «афигура» мәхакытбаала ахәапшраан, – атропқәагы шаланагзо. Иаххәозар, «афигура» тбаатыцәрала азнеира ауп изыдхәалоу, А. П. Квиатковски иихәогы: «к фигурам относятся все тропы» (Квятковский 1966: 321). Аха атермин «афигура» итшәаны ахәапшраан, атропқәа аднакылом, ахатәы сахъаркыратә хархәагақәа шыңакааует. Абри ахырхартәғы ауп иахъцәиртуа атцаара: аиғырпшра – «афигура» иатәуу, мамзаргы «атроп» ашқа ахы хоу? Ари атцаара атак инагзаны ақатара мариам, избан акәзар атцаарадыррағы зызбахә ҳамоу атерминкәа рыбжьара ахәақәа шықәыргәгәам, атарауаа досу рахәапшрала иазнеиуеит. Ус ишықоугы, атцаарадыррағы аиғырпшра – троп

хык аҳасабала еиха иаҳпилоит. Ҳаргыы уи ахырхартა ҳадаҳқылоит. Избан акәзар «афигура» итшәаны ахәапшреи «атроп» атакы аилкаареи раан, аиғырпшра – еиха атроп ашқа ихоуп ҳәа агәаанагара узцэйрцуеит.

Афигура – алатын бызшәа әкнытә иаанагоит – ағыкәырша (очертание), асахъантца (образ). Уи, ажәақәа реицааирала ишъақәгылоу, ажәаҳәа аилыххара (экспрессия) ҳарак атцааразы ахархәара змоу сахъаркыратә цхыраагзоуп. Афигурақәа рахъ иацанакуеит: аградация, анафора, аепифора, аинверсиа, аидхәалагадара (бессоюзие - асиндетон), аидхәалагараңәара (многосоюзие), аеллипсис ухәа уб. егъ. Ажәа «атроп»abyрзен бызшәа әкнытә иааует, «*tropos*» иаанагоит – «архәара», «ажәаҳәа аикәшара». Афигура атакы аитарсра атахымкәа иқазар, атроп, ишдыру еиңш, атакы ишиашоу акәымкәа, даға хшығзцарак ахъ ииаганы ҳахәапшуеит. Аиғырпшра афигурахъ адқылара мзызс иазыштыу уи ауп, иаргыы ажәаҳәа аилыххара (экспрессия) асахъа агәыларшәара иацхраауа сахъаркыратә мыругоуп. Уи анағсангыы, аиғырпшра – афигура ашқа архара зыхъко, абас агәаанагарақәа ахъцэйрцуа ауп: «*в сравнении слова употребляются в их прямом значении, и внимание обращается на сопоставление двух совершенно отчетливых понятий*» (Томашевский 1996: 60). Ари ауп тақыс иамоу Н. Д. Арутюнова иқалтдо алкаагыы: «*для сравнения характерна свобода в сочетемости с предикатами разных значений*» (Арутюнова 1990: 27). Иазгәататәуп Б. В. Томашевски аиғырпшра – ишиашоу зтакы еитарстәу цхыраагзаны мацара дшахәампшуа. Уи ихы иаирхәоит синонимра ззибауа атерминқәа – аметафоратә еиғырпшра (метафорическое сравнение) (Томашевский 1996: 60), асахъантатә еиғырпшра (образное сравнение) (шәахә.: Томашевский 1983: 205). Аметафоратә, мамзаргыы асахъантатә еиғырпшра әказаареи уи ачыдарапқәеи азгәартахъеит иара убасгыы В. П. Москвин¹³, аполиак бызшәадырыбы А. Вежбицкаиа (Вежбицкая 1990: 33) ухәа атарауаа азәырфы.

¹³ В. П. Москвин, асахъантатә еиғырпшра (образное сравнение) иасинонимқәаны иаликааует: аметафоратә еиғырпшра, асахъаркыратә еиғырпшра, аекспресивтә еиғырпшра (шәахә.: Москвин 2006: 52).

Аметафоратә еиқырпшра ақазаареи уи аңыдареи инарымаданы, ицээртцыр ауеит даға хәйшрақәакгы: «Икалап, ишиашоу зтакы аапшу аиқырпшра – «фигуразар», зтакы даға еилкаарак ахъ ҳхәйшрақәа зго – «тропзар»?» ҳәа. Аха иара иметафоратәым аиқырпшрагы ибзианы ҳнагәылаңшыр, зегъ акоуп, атроп ақазшыңақәа атахбаауеит. Б. В. Томашевски, аиқырпшра¹⁴ иашаны ишьақәгыларц азы ифуеит: «для правильного построения сравнения необходимы следующие элементы: во-первых, что сравнивается; во-вторых, с чем и, в-третьих, по какому признаку сравнивается. Эти члены сравнения можно обозначить так: 1) то, что сравнивается, или "предмет"; 2) то, с чем сравнивается, "образ", и 3) то, на основании чего сравнивается одно с другим, просто "признак"» (Томашевский 1983: 204). Ишаабо еиңш, ишиашоу зтакы аапшуа аиқырпшра аңғыы асахъантца (образ) цэйрцуеит (уи – аматәар здаңыло еилкаароуп). Аха арақа ихәатәуп урт асахъантсақәа реиңшымзаара ҳзырбо ихадароу ҹыдарақәак. Ишазгәахтахьоу еиңш, итшәаны ҳазхәаңшуа афигура – иаарту, еиуеиңшым ажәақәа реиңцааирала ишьақәгылоуп, ағнытқа иааңшуа асахъантца акәзар, – ишьақәыргәғәоуп; уи, ҳхаңы аагаразы, ахәшьара атаразы, раңәак аңыбаа адаабалом – аметафоратә еиқырпшра иамоу асахъантца еиңш, еитарсны ҳазхәаңшуам. Иметафоратәым аиқырпшра аңы иаабо асахъантца акәзар, уигъы ахшыңтак еитаңарсуам, аха уақатәи асахъаңаара аңсабара ҳазуп; уи аилкаара, мамзаргы, аматәар адқылараан, ҳхаңы иааңгар ауп ҹәалашәараны, даңакала иұхәозар, аиқырпшра зыхтысуа аматәар, ҭабыргны инаганы иаңзадқылом. Уи азоуп Б. В. Томашевски даға иусумтак аңы абас зиҳәо: «сравнение отвлекает читателя от главной нити изложения и обращается к его воображению. Читатель принужден представить себе что-то постороннее сообщаемому, разыскать сходство и излагаемым и таким способом воспринять авторское отношение к главному предмету» (Томашевский 2010: 55). Аиқырпшра иагәылаку асахъантца иштәннакаауа

¹⁴ Б. В. Томашевски, азәйрөы апарауда реиңш, атермин «аиқырпшра» – «иметафоратәым, зтакы еитахмырсуга аиқырпшра» азы ихы иаирхәоит.

ачыдара – шцэалашэаратэу ауп иаанарапшуа В. К. Харченко икалтдо алкаагы: «*сравнение – задаваемого сходства с "инородным телом", эффект инородности*» (Харченко 2000: 82).

Ажәакала, ҳаззаануа, атермин «афигура» итшәаны ахәапшраан, аиғырпшра уахъ иаднакылом, атроп ашқа ахы хоуп ҳәа алкаа ақатзара ауп. Аиғырпшра атроп ахъ иаднакылоит анаххәа, узавсуам А. П. Квиатковски иғәаанагарагы: «*в системе разнообразных поэтических средств выразительности сравнение является начальной стадией, откуда в порядке градации вытекают почти все остальные тропы – параллелизм, метафора, метонимия, синекдоха, гипербола, литота и пр.*» (Квятковский 1966: 280).

Аиғырпшра ахархәара мачзам; уи азы И. Б. Голуб илғуеит: «*сравнение широко используют поэты; к ним прибегают ученые, чтобы популярно объяснить какое-либо явление; их используют публицисты как средство яркой экспрессии*» (Голуб 2004: 130-131). Ажәакала, аиғырпшра ажәахәа амчхара анатоит, аматәар ақашшы инатшыны иалнакааует. Ус шакәу азгәеитоит Хә. С. Бгажәбагы: «*аиғырпшра абзоурала ұзындағы, иаафуа (описание) еиҳа нағылайтын, еилырганы иқалоит*» (Бгажәба 1960: 262). Ишдүру еипш, асахъаркыратә литературағы, аиғырпшра ҳылоит – апоезиағы апразағы. Аха зызбахә ҳамоу атроп еиҳа ахы цәирнагоит апоезиағы. Уи ус шакәу азгәеитахъан Аристотельгы: «*сравнение бывает полезно и в прозе, но в немногих случаях, так как [вообще оно относится] к области поэзии*» (Аристотель 1978: 134).

Ажәакала, аметафореипш, аиғырпшрагы марианы ишъақәгылам, үеагәылаухалар, иамоу қыдарақәа мачымкәан иаапшуеит.

2.1. Б. Шынқәба иоригиналтә еиғырпшракәа

Б. У. Шынқәба иажәеинраалақәа рұғы иаҳыло аиғырпшракәа хыпхъазарала аметафорақәа рааста еитказаргы, сахъаркырала ихысҳам, рығынтықта иаапшуеит азғұлымхара зуташа ағырпштәқәа мачымкәа.

Хаттаамтағы аиғырпшраққа ҳшоит ихадароу 2-тәсілдікны: автортәккесін атрадициатәккесін ҳәа. Аструктура аганахъ ала: имариоу (простые), еитыху (развернутые) ҳәа иалхқааует. Имариоу еитыхуи аиғырпшраққа рыйзбахә анаххәа, ҳазхъапшып Б. В. Томашевски ифуа: «главный член сравнения – это образ, или собственное сравнение. Оно бывает двух типов. В зависимости от того, получает ли оно распространенность или нет, различают сравнения более законченные и менее законченные» (Томашевский 1983: 209). Иазгәататәуп «еиха ихыркәшоу» («более законченные») ҳәа Б. В. Томашевски дызғу – еитыху аиғырпшра шакәу; «менее законченные» ҳәа ззиҳәо ракәзар, урт – имариоу аиғырпшраққа роуп. Ҳара ҳхы иаҳархәоит атерминкәа: «имариоу аиғырпшра», «еитыху аиғырпшра». Аиғырпшра атакы аилкаара ахырхартала: ишиашоу зтакы аапшуеи (иметафоратәыми) аметафоратәи ҳәа иаҳшоит¹⁵; иара убасгы апоет иажәенираалаққа рұғырышыңақәглашыатә қыдарапқасын разгәатара ала.

Б. В. Томашевски ифуан: «первое, с чем надо считаться, – это привычность или непривычность сравнения. Всегда надо расценивать сравнение с точки зрения того, насколько оно свежо» (Томашевский 1983: 213). Убри ақнытә Б. Шынқәба иажәенираалаққа рұғырышы – 130 рұғынза инеиуеит. Атрадициатәккесін автортәккесін еиғеңшарпшузар, автортәккесін пыжәара ргоит – 80 ықоуп, атрадициатәккесін – 50. Периодла иаагозар, атрадициатәккесін еиха реалыркааует (16 ықоуп) апоет 1930–1940 шш. рзтәи ирғиараан, уи апериод ағоуп автортә еиғырпшраққаңы еиха иаҳыраңау (24 ықоуп).

Автортә еиғырпшраққа қыдарас ирымоу уи ауп, урт азәы итәи иалағашыом, апоет ихата иапитқаңааз роуп – иғыңқәоуп. Урт рахьтә апхъа

¹⁵ В. П. Москвин ишиашоу зтакы аапшуа аиғырпшра – «логическое» («буквальное», «обыденное») ҳәа азихәоит.

ҳарзааттылап имариақәоу, ишиашоу зтакы аапшуа аиғырпшрақәа. Имариоу аиғырпшра ашыақәгылараан аиғырпшра зыхтысуа матәарк, еилкаарап ауп, обиектк (сахъантрак) ауп уи зыдкылоугы. Аиғырпшрағы аматәаркәа, аилкаарақәа, мазаргы асахъантракәа (изыдкылоу) өба иреиханы иқазар, усқан – еитыху акәхойт. Ишиашоу зтакы аапшуа аиғырпшра акәзар, ишазгәахтахьоу еицш, уи асахъантца иататқәаху ақазшы аабоит.

Б. Шынқәба апхъа иацитказ – имариоу, ишиашоу зтакы аапшуа, аоригиналтә еиғырпшроуп ҳәа ҳхәар ауеит, «Сара сгэиргъоит, сара сыпоит...» зыхъзу иажәенираала ағы иаабо аиғырпшра: «*Уара уқәиа, уара үчиа, / Сара еиқәыстаз абарбанъиа. / Хәылҭы-етәа еиңи нак хара, / Уаөыз нас акаччара*». Шыақәгылашьала – имариоуп, избанзар арақа аиғырпшра зыхтысуа «абарбанъиа» затәык ауп, изыдкылоугы – «хәылпы-етәа» амацароуп. Ари ақазшьоуп иамоу имариоу (менее законченное¹⁶) аиғырпшра далацәажәо, Б. В. Томашевски иааиго ағырпштәы: «в романе ”Обрыв“ Гончарова имеется сравнение: ”Она была бледна и спала как мертвая...“» (Томашевский 1983: 209). Анафс атарауаф изгәеитоит: «сравнение ”как мертвая“ не получает никакого распространения, оно ограничивается словом и характеризует только слово ”спала“, отчасти слово ”бледна“...» (Томашевский 1983: 209). Ҳзыхцәажәо аиғырпшра асахъантца «хәылҭы-етәа» иаанарпшша ачыдара, еидкылоу аилкаарақәа (абарбанъиен хәылпы-етәе) еиңырзеиншү ажәа «акаччара» цэыргоуп азы – ишиашоу зтакы аапшуа еиғырпшроуп. Ишаабо еицш,apoет, еиқәитказ абарбанъиа – хәылпы-етәа акаччашы иадикылоит, уи алгы абарбанъиа еиҳа ҳалағы иааиратәы асахья тихуеит, – ижжаза ишыкоу ҳирбоит. Т. В. Федосеева илғуан: «художественные функции сравнений различны: описательно-изобразительные – способ создания художественного образа, эмоционально-

¹⁶ Ишазгәахтахьоу еицш, Б. В. Томашевски «еиха еитсаны ихыркәшоу (менее законченное) аиғырпшра» ҳәа зызбахә имоу – имариоу аиғырпшра ауп; уи – «ииасуа» («проходное») ҳәагъы азихәоит (шәахә.: Томашевский 1983: 209). Ииасуа (проходное) аиғырпшра акәзар, – «... мало трогает...» ҳәа азгәеитоит (шәахә.: Томашевский 1983: 214).

выразительные – создание определенной экспрессии» (Федосеева 2011: 107).

Хаззаатылаз аиғырпшра акәзар, инанагзоит – азлақантңа¹⁷ – сахъатыхратә¹⁸ (описательно – изобразительная) функция, убри әкнытә азлақантңа – сахъатыхратә¹⁹ еиғырпшроуп. Иара убасгы иазгәахтахъоу ачыдарақәа рнағсангыы, ари аиғырпшра шъакәгылашьала – ихатәаауп (полное) (шәахә.: Томашевский 1983: 214). Дағакала иухәозар, арақа иаабоит аиғырпшра зыхтысуа асубиект – «абарбанцыя»; уи зғырпшу аобиект – «хәылпзы-етәа»; иарбан қазшоу урт еидызкылаз ақазшы – «акаччара».

Харзаатылап хыхъ зызбахә ҳәзәз ачыдарақәа штызкаауа еиғырпшрақәак. Хазхъапшып Б. Шынқәба иажәенираала «Бтәан ахәыхә еиңш бееидыңсалан...» ақны иаабо аиғырпшра: «Бтәан ахәыхә еиңш бееидыңсалан». Ари аиғырпшра жәлар ражәа иалам, иғыщуп – автор иаңтамтоуп. Еилазаашьала – имариоуп, избан акәзар арақа еиғырпшратә сахъантцак: «ахәыхә еиңш» ауп атып змоу. Насгы уи асахъантңа хықәкыла амчхара зызнауа – «апхәызба лтәашь» ауп, иаабом лара лтеитыпш: лыхцәы, лыбла, леіғыртәашь ухәа ҳәақәнатдо. Асахъантңа «ахәыхә еиңш» ахшығытак аилкааразы, аитарсра атахны иқам, уи автор иааиртуеит, атагылазаашь «бееидыңсалан» ала. Убри әкнытә – ишиашоу зтакы аапшуа еиғырпшроуп. Ишазгәахтаз еиңш, ари аиғырпшрала апоет итихуеит апхәызба лтәашь; уи ала иара инанагзо азлақантңа-сахъатыхратә функциагыы аапшуеит. Иашоуп, ара ажәа «апхәызба» ықам, аха, ишаҳхәахъоу еиңш, асахъантңа «ахәыхә еиңш», иазынархоуп ажәа «бтәан». Ус anakәха, ари аиғырпшрағы иҳамоуп – ихадоу ажәа «бтәан» («атәашь»), аобиект-асахъантңа «ахәыхә еиңш», автор урт злеидиҳәалаз ажәа «бееидыңсалан» убри азы – ихатәаау еиғырпшроуп.

Иавтортәу, имариоу, ишиашоу зтакы аапшуа, азлақантңа-сахъатыхратә функция назыгзо ихатәаау еиғырпшроуп иара убасгы, апоет иажәенираала «Уи дзымбо длашәуп, ашәы еиқәатәа лшәуп...» ақны атып змоу абри

¹⁷ Описательный – азлақантңатә, ахцәажәаратә, антаратә (шәахә.: Касландзия, Джонуа 2016: 226).

¹⁸ Изобразительный – ағыхантңатә, асахъатыхратә, асахъарбаратә (шәахә.: Касландзия, Джонуа 2016: 541).

¹⁹ У. Ш. Ағзбеи Д. С. Аңынцыали «изобразительная функция» азы – «ағыхантңатә функция» хәа рхәөйт; «описательная функция» – «аххәаағыратә функция» хәа иадырбоит (шәахә.: Ағзба, Аңынцыал 2008: 220).

ацәаҳәа: «*Матңас лызқа иқәлакъыз лыхىәоуп*». Ишаабо еиңш, ари аиғырпшра зегъ рыла автортә қашшы амоуп, избан акәзар аиңш зеиңшү, даға поетк иғыи иаҳпым. О. Г. Амирова илөуеит: «важнейшим стилистическим приемом в создании женских образов в литературном произведении является сравнение» (Амирова 2017: 53). Җабыргны, апоет иапитцаз аиғырпшра иабзоураны, апхәзыбә лыхцәы лакы-лакъуа ҳала иаахгылоит. Уи асахъа амчхара анатоит, автор иманшәаланы издиқылаз асахъантца – «матңас». Ҳзыхцәажәо аиғырпшра ағыи еилкаарак – «ахцәы» ауп аиғырпшра зыхтысуа, сахъантрак («матңас») ауп иаабо азы, еилазаашьала – имариуп; асахъантца «матңас» акәзар, игәылыршәоуп, апоет уи атакы ааирпшүеит ажәа – «иқәлакъыз» (илакылакъуа) ала; ихатәауп, избанзар, икоуп хадара зуа аелементқәа хпа: аматәар – «ахцәы», асахъантца – «матңас», урт еиңрзеиңшү ақашшы «иқәлакъыз». Апоет ирғиамтақәа рұғы ҳаззаатғылаз аиғырпшрақәа рофызцәа рхыпхъазара маңзам. Иаҳпымлоит анағстәи ажәенираалакәа: «Зыркәи», «Махази Азызлани», «Исаҳайт ирхәамтан ҳабаңа...», «Март 4», «Апартизан», «Черчиль иуарған», «Изыштымхыр қалон...» ухәа рұғы.

Азлақантца-сахъатыхратә функция нанагзоит «Махази Азызлани» зыхъзу апоет ирғиамта иалоу абри аиғырпшрагы: «*Уи дқъантазуп, ахлымзаах, / Лышкәакәара – зынза азиәах*». О. А. Клинг изгәеитоит: «в сравнении обычно есть союз "как" (или "будто", "словно"). Правда, он может опускаться и обозначаться с помощью тире» (Клинг 1997: 303). Ишаабо еиңш, азызлан лышкәакәара ҳәаақәызтәо аиғырпшра: «*Лышкәакәара – зынза азиәах*» ақынгы, ари ағыза атагылазаша ауп икоу – аиғырпшратә формақәа рхатыпдан, атәағәа (тире) ахархәара азуп. Абри ачыдара алғыы, зызбахә ҳамоу аиғырпшра, хыхъ ҳзыхцәажәаз, автортә, имариу, ишиашоу зтакы аапшуа, ихатәау, азлақантца-сахъатыхратә функция назығзо апоет иеиғырпшрақәа иреиңшым. Иара убасгыы, азлақантца-сахъатыхратә функция инаваргыланы, ари аиғырпшра иамоуп – ашықәырғәаратә (утвердительная) функциагыы. Уи аапшүеит, ажәа «зынза» абзоурала.

Хазааттылап «Сықалақ» зыхъзу апоет иажәеинраала ақны иаҳпыло аиғырпшра: «*Агаға еималон бнатас иууаза*». Иазгәататәуп ажәеицааира «абнара ахысит», мамзаргы ажәақәа «еималеит», «еинйлеит», абжъаапнтытәи ҳцәажәара аангы ахархәара шрымоу. Аха зызбахә ҳамоу Б. Шынқәба ицәаҳәа аайдқыланы ҳахәапшузар, автор индивидуалтә рәниара иалтшәоу еиғырпшраны ишъақәгылоит. Избан акәзар аиғырпшра асахъантца «бнатас» – «агаға» иазынарханы, аиғырпшра – «*Агаға еималон бнатас иууаза*» ҳәа жәлар ражәа иалам. Апоет иеиғырпшра, еиуеиңшым аамтақәа рзы апсуа жәлар агаға инхартә азин анрырымтоз, апстазаара аныуадағыз аамтазы Ақәа ахағра аарпшра иазкуп. Убри ақнытә уи – азлакантца-сахъатыхратә функция анағсангы, ацәанырра-емоциатә функциагы аныпшвеит. Зызбахә ҳамоу аиғырпшра метафоратәзам, избанзар аилкаара «агаға» зыдхәалоу асахъантца «бнатас» автор иааиртуеит ажәақәа «еималоит», «иууаза» рыла. Аиғырпшра ахәтакәа зегъ ықоуп ақнытә, ихатәауп.

Ажәакала, еилазаашьала имариоу, зтакы еитаҳмырсуа Б. Шынқәба иоригиналтә еиғырпшрақәа ырбжъара иқоуп – ацәанырра-емоциатә функция назығзогы. Ҳазхъапшып апоет иажәеинраала «Хай, шыри, сыйканда...» ағы иаабо аиғырпшра – «*Икамшәарың былағырз / Амца еиңи ишу*». Арт ацәаҳәақәа Б. Шынқәба иан илзынархоуп. «Иахъа схәычны сыйказтгы, еиха сыйбызырыларын, ак сыхыр, сымғахъар ҳәа гәхъаак бмоуратәи иқастцарын» ҳәа апоет егъырт ицәаҳәақәа рыла иааирпшша азеиңш хшығтрак ауп изхылтәиаая ҳаззааттылаз ари аиғырпшра. Ажәлар ражәа иалоуп ажәеидхәала «алағырз пха». Аха аиғырпшра «алағырз амца еиңш ишу» итрадициатәны иқам, автор ирғиаратә пшаарақәа ирылтшәоуп. Апоет иеиғырпшра – мариоуп, избанзар, еилкаарап («былағырз»), сахъантца мацарап («амца») ауп еидызкыло. Ихатәауп, избан акәзар иқоуп аиғырпшра азы ихадароу акомпонентқәа рыхпагы: аиғырпшра зыхтысуа аилкаара «былағырз», уи зыдкылоу асахъантца – «амца», ақазшы – «ишу». Ишиашоу зтакы аапшуа еиғырпшроуп, избанзар асахъантца «амца» атакы гэйлышшәоуп; автор уи ҳирбоит ақазшьарба «ишу» ала. Амала ажәа «ишу»

алағырз иазынарханы ҳахәапшузар, ишиашоу иҳадаҳқылом, избан акәзар алағырз шытқәкъаны изықалом. Иазгәататәуп ишиашоу зтакы аапшу аиғырпшрақәа рөзы аматәари асахъантцеи злеидхәалахо ақазшы – аматәар ҳәақәызто епитетк аҳасабала ишъақәгылар шая. Зызбахә ҳамоуapoет иеиғырпшра ағыры ақазшыарба «ишу» – ажәа «былағырз» ҳәақәызто метафоратә епитетны ишъақәгылоит. «Алағырз хышәашәа» – гәыбылра зым, хъаак змам ақнитә иааузар, итрадициатәу ажәеидхәала «калағырз пхеи» автор итәи – «ишуи» шеилаҳқаая – агәыбылра, азхъаара ақнитә иаау алағырз ҳәа ауп. Аиғырпшра атеориятә зтарағы аматәари уи зыдқылахо асахъантцеи еидызхәало ақазшы, иааҳгаз Б. Шыынқәба иеиғырпшра ақны еипш ахшыфтақ анеитатцуа, ари аиғырпшра – метафоратәны изықамларызеи ҳәа, агәаанагара цәыртцеит. Аиғырпшра атеорияғы ари ачыдара зхъапшрада, еилыргамкәа икоуп. Хгәанаала, зызбахә ҳамоу apoет иеиғырпшра, метафоратәны изышъақәгылом. Уи, метафоратә еиғырпшрахон абас иқазтгы: «*Икамшәарың былағырз / Амца иеиңишу*». Арақа, асахъантца «камца иеипшү» ҳазхәышуа, ҳазааниеит ажәа – «ишу». Апоет еиғырпшрағы акәзар, аметафора иазчыдақазшыоу ари апроцесс аабом; алағырз ҳәақәызто ақазшыарба «ишу», анағс ахшыфтақ аитарсра атакызаргы, уи ала асахъантца атакы гәылышшәоуп. Убри ақнитә, ҳахәапшрала, ҳзыхцәажәо автор иеиғырпшра аипш зеипшү, метафоратә еиғырпшраны изықалом. Амала ианыпшүа егырт ачыдарақәа инарываргыланы, ишазгәахтахьоу еипш, ихәатәуп уи аиғырпшра злашъақәгылоу аматәри асахъантцеи еидызхәало ақазшы – шметафоратәу. Уи метафоратә епитетк аҳасабала ашъақәгылара анағсангы, аиғырпшра акомпонентқәа изларыхәтаку ала, иара згәылазыгзо аиғырпшра хъзыс иоутар ауеит, зкомпонент – зқазшы метафоратәу аиғырпшра (сравнение, содержащее метафорический признак) ҳәа. Ажәакала, аметафоратә еиғырпшреи иареи еиларғашшатәзам, хазы-хазы ирыхәапштәуп.

Иавтортәуп, имариоуп, ихатәауп, атакы ишиашоу иҳадаҳқылоит ацәанырра емоциатә функция назыгзо «Зака гәыргъара сымшқәа ирыщу...»

арғиамтағы иаабо апоет иеіғырпшра: «Цәалашәарәк – ашәт еңші иғыңу». Ари хыхъ ұзынтықтағы ақынның ақындығынан шығып, излеицшым убри ауп: акомпонент – аилкаара «аңалашәареи» асахъантца «ашәт» еидхәалагас икоу ақазшыя «иғыңу», ахшығынан аитарсра атахзам, ишиашоу иҳадақылоит.

Иаагап апоет иажәенираала «Амда» ақынтың абарт ақындығы: «Мза тәымтөушә иснычталаз, / Амандарина ғејсъ». Ишаабо еипш, ари аиғырпшрагы – иоригиналтәуп, избан акәзар аипш зеицшу – ажәлар рәдәежәара иалам, иғыңуп. Арақа аиғырпшра зыхтысуа ажәак – «амандарина» ауп, еиғырпшратә сахъантцак («мза тәымтөушә») ауп икоу азы, структуратә еиғекаашьала – имариоуп. Апоет амандарина здиқылаз асахъантца – «мза тәымтөушә» ҳақеапшуазар, – иаартуп, дағакала иүхәозар, аматәари асахъантцеи реидкылара зыбзоуроу, урт еиңирзеицшу ачыдара – «ғејсъ» аабоит. Ус anakәха, зызбахә ҳамоу аиғырпшра – метафоратәым. Ихатәауп, избанзар икоуп: аматәар – «амандарина», уи зыдқылоу асахъантца – «мза тәымтөушә», реиғырпшра алзыршаз ақазшыя – «ғејсъ». Афункция атәы азгәаҳтозар, азлақантца-сахъатыхратә қыдара амоуп; уи аарпшуп амандарина апшишәы «ғејсъ» ала. Аха ақазшьарба «ғејсъ» – апшишәы арбара ақны маңара иаангылом; ахатабзиара аарпшра ашқагы ҳхъанарпшуюйт. Уи ахәшьарағата ишазку артабыргуеит иара убасгы амандарина – «шыссам», «ишиғылтәау» ұзынбо аиғырпшра асахъантца – «мза тәымтөушә». Ахәшьара атароуп изыдхәалоу амандарина – «кыңы», «иңтұх-пұтқаны» ишықам, «ишиңқъоу», уи гәахәас ишизықалаз аарпшразы Б. Шынқәба ихы иаирхәаз ажәа – «иснычталаз». Ажәакала, ари аиғырпшра – азлақантца-сахъатыхратә, ахәшьарағаратә функцияқәа нанагзойт. Иазгәататәуп апоет иажәенираалакәа рөы ари ағыза афункция змоу, имараиоу, ишиашоу зтакы аапшуда автортә метафорақәа рхыпхъазара шмачу.

Ишаабо еипш, аиғырпшра: азлақантца-сахъатыхратә, ақынның ақындығынан шығып, излеицшым убри ауп: функцияқәа рнағсангы, иштәннакааует ахәшьарағаратә функциягы. Уи азы ауп В. Л. Інариа изазгәеитазгы: «в сравнении важна не только его изобразительная сторона, но и та оценка и характеристика,

которую выводит автор с его помощью, показывая свое отношение к тому или иному герою, к тем или иным явлениям» (Цвинариа 1970: 108).

Б. Шынқеба иажәенираалакәа рөңи ахәшьарағаратә функция маңара назығзо, автортә, имариоу, ишиашоу зтакы аапшуа, ихатәаау аиғырпшрақәа хыңхазарала ираңамзаргы, атың рымоуп. Ахәшьарағаратә функция нанагзоит «Хәыщрақәак Ақәазы» зыхъзу апоет ирғиамта ақны иаҳпыло аиғырпшра: «*Амимоза фөңи хана аңха еиңи икәазон*». Ишаабо еипш, арақа апоет дазаатғылоит амимоза ахатабзиара. Уи иахылтуда афөн гәйікатқаганы ишықоу аарпшуп: ажәеицааира «*фөңи хана*», амимоза здикылаз аиғырпшра асахъантца «*аңха*», насты амимозеи аңхеи еидхәалагас ирзықалаз ажәа «*икәазон*»²⁰ рыла.

Хыхъ зызбахә ҳәзәз аиғырпшра, егырт ачыдарапқәагы аманы, ахәшьарағаратә функция назығзо ауп апоет иажәенираала «Тәңізак азна азы...» ақны иаабо абри аиғырпшрагы: «*Ағын акәзар, ағын / Итәемтәеит анхағы... / Иғаңоуп, иңбороуп! / Шыха зыхъұас иңқоуп*». Арақа «*ағын*» зыдқылоу аиғырпшра асахъантца «*шыхазыхъұас*» инаваргыланы, апоет ағын ахәшьара бзия шеито аабоит иеиғырпшра иадигало абарт ақашшарбақәа рыла: «*иғаңоуп*», «*иңбороуп*». Ахәшьарағареи егырт ачыдарапқәеи (автортәра, амариара, ишиашоу атқакы аапшра, ахатәаара) штызкаауа аиғырпшрақәа абоит Б. Шынқеба абарт иажәенираалақәа рөғы: «Ираңтап ҳабжы», «Члоу ақыта Лаганиахә...», «0-мышынк рыбжъара», «...Атәылақәа срылсит шьарда...».

Иавтортәу, имариоу, ишиашоу зтакы аапшуа ахәшьарағаратә функция змоу даға еиғырпшрак абоит «...Атәылақәа срылсит шьарда...» зыхъзу ажәенираала ағғы. Иаагап иара ахата: «*Дықоуп ңұрызбак игәку. / Рихтер иеиңшілдекъя еиңырдыруа*». Арақа апоет аколнхарағы апхъагылара змоу, Нуңа зыхъзу апсуа пұрызба – Асовет Еидгыла жәлар рартист, апианинархәағы С. Т. Рихтер диидикилоит. Уи алагы лара ахәшьара литоит – анхара ус ағғы

²⁰ Икәазон – илахалахауа ағын агара (шәахә.: Шықрыл, Концъария 1986: 335). Ҳхы иаҳархәз ажәар ақны еиғыштәык ахасабала иаагоуп зызбахә ҳамоу Б. Шынқеба иеиғырпшрагы.

лыхъз шнафхьоу, аихъзарақәа шлымоу ааирпшует. Иазгәататәуп ари аиғырпшра хыхъ ҳзыхцәажәахьоу ахәшьараҭаратә еиғырпшрақәа ирылызкаауа ачыдара шамоу. Аиғырпшра аиғкааратә ажәа «*иегиштәкъа*» ҳахәапшузар, иаабоит – ишышьяқәырғәгоу (ашьақәырғәара аапшует, элемент «*тәкъа*» ала). Убри ақнытә зызбахә ҳамоу апоет иеиғырпшра – ашьқәырғәаратә еиғырпшроуп (утвердительное сравнение). Б. Шынқәба иажәенираалакәа рөы автортә, имариоу, ишиашоу зтакы аапшуа, ихатәаау, ахәшьараҭаратәни ашьақәырғәаратәни афункцияқәа назыгゾ аиғырпшрақәа уаха ҳылом.

Б. Шынқәба иаңцамтоу, имариоу, ишиашоу зтакы аапшуа, ахәшьараҭаратә аиғырпшра аабоит иара убасгы ажәенираала «Ацәыкәбар» ақны. Хрызхъапшып аբарт ацәахәақәа: «*Man, уқамлан, сара сашәа, / Ацәыкәбар еиңи укатәо*». Ишаабо еиңш, ара икоу аиғырпшрагы – автортә, имариоу, ишиашоу зтакы аапшуа, ихатәаау ауп. Аха, хыхъ зызбахә ҳхәаз ахәшьараҭаратә еиғырпшрақәа ирылызкаауа ыкоуп. Избан акәзар уи зкомпонент (зказшы) метафоратәу еиғырпшроуп (сравнение, содержащее метафорический признак). Ишдыру еиңш, ацәыкәбар катәоит, аха ашәа катәашь амам. Ажәакала, апоет иашәеи ацәыкәбари еиңрзеиңшитәыз ақазшы «укатәо» атакы аилкааразы, уи ахшыңтак еитарсны ҳазнеироуп. «Ақатәара» – «ашәа» иазынарханы ҳахәапшузар, ацәахәа тақыс иаиуа – «Мап, уқамлан, сара сашәа, / Ацәыкәбар еиңш нарха умамкәа» ҳәа ауп. Иара убасгы, ихәатәуп автор, «*сашәа*» ҳәа дыз‘еу – ир‘иара шәакәу атәгъы.

Иавтортәуп, имариоуп, ахәшьараҭаратә функция амоуп, ишиашоу атакы аапшует «Ажәенираала цәаблағым...» зыхъзу ақны иаабо аиғырпшрагы: «*Ашъхың еиңигы дыңшаафуп*». Аха зызбахә ҳамоу, ахәшьараҭаратә функция змоу ари аиғырпшра, ҳзыхцәажәахьоу имариақәоу, ишиашоу зтакы аапшуа автортә еиғырпшрақәа ирылызкаауа ыкоуп. Излеиңшымзеи ари, иаххәап, ҳаззаатғылахьоу «Бтәан ахәыхә еиңш бөеидыңсалан...» зыхъзу ажәенираала ақны иаабо, «ихатәауп» ҳәа ззаххәаз апоет абри иеиғырпшра: «*Бтәан ахәыхә еиңи бөеидыңсалан*»? Ара ихамоуп:

1) аиғырпшра асубиект («апхәзызба») ықамзаргы, аиғырпшра иҳәақәнатдо ажәа «бтән» (атәашь), 2) асахъантца «аҳәүхә еиңи», 3) ақазшы «бөеидыңсалан». Аиғырпшра «Ашъың еиңигъы дыңшаафуп» ақны акәзар, иҳамоу: асахъантца – «ашъың еиңигъы», ақазшы – «дыңшаафуп» мацара роуп. Иашоуп, «дыңшаафуп» ақны «д» субиект рбагоуп, иаҳнарбоит – «иара» шиакәу. Аха, зегъ акоуп, иаапшуам Б. Шынкәба «Ашъың еиңигъы дыңшаафуп» ҳәа ззихәо, хадара зуа асубиект дазустаңқыоу. Уи, ажәа сахъарк аптағы – «апоет» шиакәу еилаҳкаауеит, ажәенираала азеипш тақала. Убри ақынты – ари аиғырпшра – ихатәаам (аиғырпшра зыхтысуа асубиект ахъаарпшым) еиғырпшроуп. Б. Шынкәба дзыхцәажәо арғиағы ахәшьара бзия иитоит; уи – аашьара шилам, ибзианы ихы аус шадиуло ҳайларкаауеит. Апоет изынархоу, ари ағыза ачыдара змоу дағеа ғырпштәыкгы («Алулага еиңи дыкруофуп») ҳылоит ҳаззаатгылаз ажәенираалағы. Аха Б. Шынкәба егырт иажәенираалакәа рөңи – автортә, имариоу, ишиашоу зтакы аапшуа, ахәшьаратаратә функция назыгゾ, ихатәаам аиғырпшракәа уаҳа аабом.

Иазгәататәуп Б. Шынкәба ииндивидуалтә рөниара иалтшәоу, ишиашоу зтакы аапшуа аиғырпшракәа рығынтықа, еилазаашьала еитциху ахъаапшуа ағырпштәкәа шаҳымло.

Ҳазхъапшып апоет иажәенираала «Агара ашәа» ақны атып змоу абри ағырпштәи: «*Rаса махәңас уқатароуп, / Амзеиңи укаңча!*». Ара икоу аиғырпшра агара игароу асаби изынархоуп. Ишаабо еиңш, еилазаашьала – еитцихуп, избанзар асубиект – «асаби» тыңк ағы дхәақәыртсоит аиғырпшра аобиекткәа – асахъантсақәа оба: «раса махәңас», «амзеиңи». Арт асахъантсақәа рыхшығтакқәа гәйлыштәоуп: «раса махәңас» апоет иааиртуеит ажәа – «уқатароуп» ала. Ҳәанала, арғиамта ацәаҳәа «раса махәңас уқатароуп» – автортә птамтоуп. Аиғырпшра асахъантца «амзеиңи» акәзар, ажәа – «укаңча» ала атакы аарпшуп. Аилкаара «Амзеиңи укаңча!» ҳаҳәаапшуазар, уи хъаҳәа-паҳәада жәлар идырғиаз еиғырпшроуп; избан акәзар апсуа жәлар ражәа иалоуп, еиҳаразак арпыс еилфача, ма апхәзызба илызкны – «*мрашәа дқаңхоит, мзашәа дқаңчоит*» ҳәа аиғырпшратә

формақәа. Әырпштәйс иаагозар, афольклортә текстқәа рөңи Гәында-пшза илзынарханы лассы-лассы иуңылоит аиғырпшрақәа: «*Амзейши дқаңхон, амзейши дқаңчон*» (Салақана 2003: 65). Ажәакала, ари аиғырпшра – еитыхзаргы, автортә пцамтаны изышъақәгылом, избанзар арақа атрадициатәни аиндивидуалтәни аңағақәа еилахәуп. Иазгәататәуп актәи асахъантца «*раса махәтас*» ала иаарпшу ақазшы «*үкатороун*», ишататқәахым аилкаара «*үңиқоун*», уи – иасинонимуп ауп. Убри ақнытә ажәа «*үкаторун*» – метафорам, ишиашоу иҳадаҳқылоит. Амала ағбатәи аиғырпшратә сахъантца «*амзейши*», апшқа идхәаланы иаанарпшша ақазшы «*укачча*» атәи ҳхәозар, атакы еитарсрала ҳазнеироуп. Избан акәзар апшқа иашатқәкъаны – дызкачқазом. Ажәа «*укачча*», аиғырпшра ахынтааагоу ажәенираала астрофа атыхәтәантәи аңағақәа апоет ишихәо еиңш, – «*уеилфача*», мамзаргы, – угәықатцаган, ухъзырхәаган иузхаит ҳәа зеігъашвараны иҳадаҳқылоит. Еитыху ари аиғырпшра афункция азгәахтозар, актәи ахәта «*раса махәтас үкатороун*» – азлақантца-асахъатыхратә функция адаабалоит; «*амзейши укачча*» акәзар, – ахәшьаратара – абзиарахъ ҳхъязырпшша ауп. Ара иаабоит: аиғырпшра асахъантца «*раса махәтас*», аиғырпшра асубиект иадызхәало ажәа «*үкатороуп*»; асубиект иадхәаланы асахъантца «*амзейши*» иштәннакаауа ақазшыагы – «*укачча*». Аха аиғырпшра арғиамта иалхәдааны ҳаҳәапшуазар, ара иқам аиғырпшра асубиект хада «*асаби*», ма «*кашқа*». Ажәенираала ҳапхъонааты, аңағақәа ззынархоу – ҳхы дтоуп, антәамтанза дхаманы ҳаауеит; убри ауп, апоет иеиғырпшра атакы змырзуа. Убри ақнытә, иамоу егъырт ачыдаракәа инарываргыланы, ари аиғырпшра, асубиект аганахъала – ихатәаам еиғырпшроуп.

Уажәштьта ҳарзааттылап Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөңи иаҳпыло, автортә, аметафоратә еиғырпшрақәа. Урт иштәрканаауа ачыдаракәа разгәатарахъ ҳаисасаанза, ҳазхъапшып аилкаара – «аметафоратә еиғырпшра» ахата.

Б. В. Томашевски ифуан: «*метафорический эпитет есть первый шаг к метафорическому сравнению. Вместо "жемчужные зубы" можно сказать*

”зубы, как жемчуг”. Здесь еще нет момента психологического сравнения, но словесная форма уже подходит к нему. Если же мы скажем, что ”зубы своим цветом и блеском похожи на жемчуг”, то мы имеем уже *законченное сравнение* (Томашевский 1996: 60). Ишаабо еипш, «зубы, как жемчуг» – метафоратә еиғырпшраны иаликааует атарауағ. Избан акәзар ажәа «зубы» иазынархоу аиғырпшра асахъантца «жемчуг» иаттаңааху еилахкаароуп. «Законченное сравнение» ҳәа ззихәо аиғырпшра «зубы своим цветом и блеском похожи на жемчуг» акәзар, – иаартуп; арақа атарауағ зыζбахә имоу – ишиашоу зтакы аапшуа аиғырпшра ауп. Аметафоратә еиғырпшра ҳалаңәажәо, иаагап даға фактк. Б. В. Томашевски ихатәаам аиғырпшра дахъазаатғыло ихәоит: «очень часто применяются и сокращенные сравнения, в которых самый признак не назван: его надо домыслить. Таковы ”рука как лед” (опущено ”холодные”)» (Томашевский 1983: 214). Ҳаззаани, Б. В. Томашевски ара иааиго ағырпштәи «рука как лед», хыһтәи иазгәатағы атып змоу – «зубы как жемчуг» иадқыланы, рышыақәгылашъа ҳахәапшузар, излеиңшым акғы ықазам. Рығбагъы рөы асахъантсақәа еитарстәуп, аиғырпшра зыхтысуа аматәар ақазшъа аилкааразы. Ажәакала, аметафоратә еиғырпшреи икъағу аиғырпшреи (аматәари асахъантцеи еидызхәало ақазшъа ахыықам, иахъеилкаатәу) – ак роуп.

Б. У. Шынқәба архыя иаңтаз, имариоу метафоратә еиғырпшроуп, «Март 4» захъзу иажәенираала абарт ақәаңәақәа: «*Ашәтыш, ашәтыш адәы хызъо / Реилахәашыоуп ахәыңқәа*». Арақа ишаабо еипш, апоет, «*ахәыңқәа реилахәашъа*» – «ашәтыш адәы хызғо иадикылоит». Ихаиңәар иитахи автор, уи ала? Иарбан қазшьоу, ашәтыши ахәыңқәа реилахәашъеи еидикылартә иқаңтаз? «*Ахәыңқәа еилахәоуп*» ҳәар, атакы еилкаауп, – аматәа ршәуп ҳәа ауп ишқадаңқыло; «*ашәтыш адәы хызъо*» иазынарханы, ажәа «*еилахәоуп*» ҳахәапшузар, уи атак ғың шытнахуеит, иаанаго – ишәтны, ипшзаза икоуп ҳәа ауп. Ажәакала, ажәа «*ипшзаза*» зыζбахә ҳамоу аиғырпшратә метафора иагәылаңааху ауп. Ишиашоу зтакы аапшуа аиғырпшра ақәызтгыы, апоет ицәаңәа шыақәгылон абас: «*Ашәтыш, ашәтыш адәы хызъо еипш / Ипшзаза*

еилахәоуп ахәычқәа». Ара ихәатәуп ажәақәа «еилахәоуп», «реилахәашьоуп» злеиңшым. «Еилахәоуп» – ашъақәырғәаратә тәкы амоуп; «реилахәашьоуп» ақны акәзар, ашъақәырғәара аабом, насты, аиғырпшра аформа еиғызыкаауа аелементқәа «еипш», «тас», «шәа» ухәа рфункцияқәа нанагзоит, апоет ицәаҳәақәа аиғырпшратә форма рынатоит. Атتاарадыррағы ари ағыза ағырпштәкәа – аидхәалагадатә (бессоюзные) еиғырпшрақәа ҳәа ирыштыоуп. З. С. Оморова, Расул Гамзатов индивидуалтә, еидхәалагадатә еиғырпшрақәа дрыхцәажәо, абас алкаа қалцоит: «*в поэтических произведениях Расула Гамзатова в основном используются союзные сравнения <...> Бессоюзное выражение компаративной семантики для произведений Расула Гамзатова менее характерно*» (Оморова 2017: 262). Абри ағыза атагылазаашьоуп иаабо Б. Шынқәба иеиғырпшрақәа реилазаарағы. Ҳаззаатғылаз апоет иеиғырпшра инанагзо афункция атәы ҳәозар, хырхартак ағы иаангылом. Уи ахәычқәа реилахәашьа асахъа тихуеит, насты асахъа злаирпшшуа аңаҳәақәа, ағырғара, ашәаҳәара ухәа зцу аныхәа «Март 4» иахылғиааует ақнытә, азлақантса-сахъатыхратә, аңаңырра-емоциатә еиғырпшраны ишъақәгылоит.

Хыпхъазарала ираңәамзаргы, Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөы атың рымоуп имариоу, аметафоратә, азлақантса-сахъатыхратә функция маңара назыгзо аиғырпшрақәа. Өүрпштәыс иаагап «Рапхъатәи апоет» зыхъзу Б. Шынқәба ирғиамта ақнытә абри аиғырпшра: «*Ухәә гәзара зеңшу 3шәахуп...*». Ара асахъантса «3шәахуп», ахшыңтак еитахарсроуп. Убри азы ауп апоет иеиғырпшра – метафоратә еиғырпшраны изықоугы. Иҳаиҳәозеи Б. Шынқәба Д. Гәлия ихахәи азшәах адқылара ала? Иарбан қазшыу ахахәи азшәахи злеидиҳәало автор? Ишдыру еипш, азы ихыло ашәах – шкәакәоуп. Ус anakәха, зызбахә ҳамоу аиғырпшрағы апоет ихы иаирхәаз асахъантса «3шәахуп» абас иаатуеит: «*Ухәә гәзара зеңшу 3шәахуп, ишкәакәаза*», мамзаргы – «ишилаза». Ари аиғырпшрала Б. Шынқәба ахңы зеңшроу аайрпшует, уи асахъа ҳалағы иааигоит азы, хыхъ ишазгәаҳтаз еипш, аиғырпшра инанагзоит – азлақантса-сахъатыхратә функция. Зызбахә ҳамоу аиғырпшра шықәзыргыло ацхыраагзатә ажәа «зеңшу», егырт ағырпштәкәа

рөы атып змоу аформа «*еңші*» излеипшым убри ауп, еиха игэйлышшоуп. Апоет иажәенираалақәа рөы уи ағыза аформала («зейпшү», «изеипшү») еиғекаау аиғырпшрақәа маңымкәан икоуп.

Д. Гәлиа идхәалоуп «Дырмит Гәлиа иахъ» зыхъзу апоет иажәенираала ақны иаҳыло имариоу абри аметафоратә еиғырпшрагы: «*Ерцахә аила хызғо асы акәүшәа, / Изышза ишилоуп ухахәы*». Аха уи азлақантса-сахъатыхратә функцияғы иаангылом. Асахъантца «*Ерцахә аила хызғо асы акәүшәа*» ҳазхъапшуазар, ҳәарада, уи Д. Гәлиа ихцәышла аарпшра, ажәақәа «изышза», «ишилоуп» амчарарызто акоуп. Аха Б. Шынқәба ас зихәо, Д. Гәлиа ихцәы зеипшроу аарпшра маңаразы аума? Ҳәарада, мап, избан акәзар ажәеидхәала «*Ерцахә аила*» абзоурала, апоет иихәо – «*уара, ҳаремиағүә уреиҳабуп, кыр аұыа убахъеит*» ҳәа ауп. Абри ақыдара ауп ҳзыхцәажәо аиғырпшра метафора заттәуагы; иара – азлақантса-сахъатыхратә, ахәшъаратаратә функция нанагзойт.

Иавтортәуп, азлақантса-сахъатыхратә функция нанагзойт иара убасгыы, абри аметафоратә еиғырпшрагы: «*Қаруаш ҳасабын азы атағ ахажәкәа*» («Амра сынцәылелит, хұтакы сакызшәа...»). Арақа ишаабо еиңш, апоет азы атағтәи ахажәа – ақруаш (прозрачно-белый янтарь) иадикылоит, уи алагыы иҳаиҳәо – урт еилыбзаауа, иқәашкакараңа икан ҳәа ауп.

Иавтортәу, имариоу аметафоратә еиғырпшрақәа ығонутқа ҳыңхъазарала имақуп, аха атып ымоуп – ахәшъаратаратә функция маңара назыгзо аиғырпшрақәагы. Зызбахә ҳәа ақыдарақәа змоу еиғырпшроуп «Ашылжы дубар – хәғык имоуп» зыхъзу ажәенираала ақны иаҳыло абри ағырпштәи: «*Арадио еңші иара дәләажәоит, / Уарах иүхәо иаҳазом*». Арақа, ишаабо еиңш, «иғырхатда» ицәажәаша – арадио ацәажәаша иадикылоит автор. Уи ала иҳаиҳәар иитахуты, уи – ибжыы рдуны, даақәымытқақәа, ғеихак имамкәа дәләажәоит ҳәа ауп. Ажәакала, апоет асубиект ҳәшъарас иито – тюурам. Зегъ рапхъа иргыланы, уи ихы ҳатыр шақәимтәо, ихы маңарада акғыы шимбо ааирпшшоит.

Иахпилоит иара убасгы, азлақантса-сахъатыхратәи ахәшьарағаратәи афункцияқәа змоу аметафоратә еиғырпшрагы: «*Иқаруашха ажъ акәыхъ*» («Еааныбзиала, ажъ грылент»). Ара аиғырпшратә сахъантса «қаруашха» (подобно прозрачно-белому янтарю) ала автор ажъ – шыңқыу, угэы иахәаратәи ишықоу ҳирбоит. Ишаабо еицш, ҳзыхцәажәо аиғырпшра шыңқылоуп аелемент «ха» абзоурала (қарушха). Ари ачыдара алкааны изазгәахто уи ауп, ари аформа («ха») змоу аепитети иареи еиларғашыатәым. Иаххәап ажәеицааира «*Ақөйнақәа разынаха*» («Цыр») ақны ажәа «разынаха» функциас иамоу – ақөйнақәа аразын ишеиншү (подобно серебру) азгәатара акәзам, урт – аразын ишалху, разынла ишфычуу (из серебра, покрытые серебром) аарпшра ауп.

Б. Шынқәба иажәеинраалақәа рахътә ацәанырра-емоциатә функция затәык назыгзо, имариоу, автортә рәниара алтшәақәа иреиуюу аметафоратә еиғырпшракәа ҳылом. Иазгәататәуп иара убасгы Б. Шынқәба имариоу, иавтортә метафоратә еиғырпшракәа реилазаараңы ишықам аиғырпшра асубиект ахыммаапшуа – ихатәаам аиғырпшракәа.

Иавтортәу, еитцыху, аметафоратә еиғырпшракәа ртәи ҳхәозар, уртгы аабомapoет иажәеинраалақәа рәы. Амала 1936 шықкесазы иапцоу «Агара ашәа» захъзу арғиамтаңы икоуп атрадициатәи автортәи ахьеиларсу, еитцыху метафоратә еиғырпшрак: «*Аетәақәа кәиң хатами, / Аңырғы еиңи иңхону*». Актәи ахәта «*Аетәақәа кәиң хатами*» ҳахәапшузар, аетәа – акәиң адкылара, жәлар рпоетика ишаңыхарам, иштрадициатәу – ишзеиншбызшәатәу аабоит. Әырпштәис иаагозар, С. Җанба ихәоит: «*ајсәған иатан икәиңхә аетәақәа*» (Җанба 1986: 20). Аобатәи ахәта: «аетәа» – «апыргы апхашъа» адкылара акәзар, автор инапқазара адаабалоит; избан акәзар аетәа иадхәаланы apoет дазхъапшует «акәиң» иаңыхарам, аха иғыңу асахъантса. Уи абзоурала актәи аиғырпшратә сахъантса «*кәиң хатами*» еиха амчхара аитоит, аетәа апхашъа еиха игэйлиртәаует – «ижжаза» ишықоу ҳирбоит. Үңгүк ағы еиха амчхара ғәгәазаргы, apoет иааиго рыйсахъантса ирыңаңбаая атагылазаашъа – «ижжаза» ауп. Иашоуп, аетәақәа рыйхашъа ҳзырбо уи ачыдара («ижжаза») –

итрадициатеу акоуп. Аха аиғырпшрағы, ағыщра аганахъ ала ахәапшраан, аус злуу, асубиекти уи ақазшьеи реизықазаашьағы, реидхәаларағы – аиғырпшра шыңғызғыло асахъантца ахархәара ахынзамоу аилкаара ауп. Уи аганахъ ала зызбахэ ҳамоу Б. Шынкәба иметафорате еиғырпшрағы «аестәақә» ирзынархоу ағбатәи асахъантца «*аңырғеиңи*» – ҳзышыцылахъоу акакәым, убри ауп иаҳзырхәогы уи – автортәуп ҳәа.

Б. Шынкәба иажәенираалақәа рөы иаҳпылоит аметафора амчхара азто аиғырпшратә сахъантцақәагы. Өйрпштәис иаагап ажәенираала «Бареи сареи ҳөңдүү ҳыңдахаз...» ақнытә абарт ацәаҳәақәа: «*Абаҳча еиңи итәңдүү үүбыбымшьеи, / Бгәыкрана итәү сара сгәы*». Арақа, аиғырпшратә сахъантца «*абаҳча еиңи*» аалхны, «*итәңдүү үүбыбымшьеи, / Бгәыкрана итәү сара сгәы*» ҳахәапшуазар, ишиашоу ихадаҳкылом, уи тәкыс иамоу – «бара бахъ исымаз абзиабара таула өңдөөлүк үүбыбымшьеи» ҳәа ауп. Асахъантца «*абаҳча еиңи*», ишазгәаҳтаз еипш, аметафора – иацхрааусит, еиха ацәанырра атанаатоит. Иттәааны икоу, шәирхыла ифычоу, зыфыла ухызхуа абаҳча – игәыкуп, уаднахалоит,apoет изы уи – абзиабара иатәуп; ицәаҳәақәа рөы иаабо «абаҳча атацәра» акәзар – абзиабара ағыщәаара аарпшра иазкуп.

Апоет иажәенираала «Абас ианбанза?» ақны иаабоит аиғырпштәы, аиғырпшратә сахъантца – афразеологизм иаҳьяцхраауа, амчхара ахъанато. Иаагап ацәаҳәақәа: «*Хзашьтоузei ҳәа, иархәаз ажәақәа / Игәы иасит ахәа еиңи итәрзә*». Арақа, «*игәы иасит*» («сгәы иасит») – фразеологизмуп, тәкыс иамоу: «дзыргәаашаз ажәа иархәеит» ҳәа ауп (Касланзия 1999: 82). Автор ицәаҳәақәа абас: «*Хзашьтоузei ҳәа, иархәаз ажәақәа / Игәы иасит итәрзә*» ҳәа иқазаргы, атакы рцәызуам. Аха уи, ицәаҳәақәа ирытцуу аемоция еиха анырразы, арцыхызхразы, афразеологизми («*игәы иасит*») ажәа «*итәрзеи*» рыбжъара аиғырпшратә асахъантца «*ахәа еиңи*» бжъаиргылеит. Уи алагы афразеологизм «*игәы иасит*» еиха ицъбараҳеит, аилкаара «*итәрзагы*» атакы еиха амчхара аиуит, емоциала игәылтәааит.

2.3. Атрадициатеу еиғырпшрақәа

Атермин «атрадициатә еиқырпшракә»рыла еидахқылоит ажәларражәа иалоуи, ма афольклортә нтамтақәа рөңи атып змоуи, арғиағцәа еиңзыреипшины ахархәара зыртоуи аиқырпшракәа. Авторцәа рөымтақәа рөңи хархәара ззыруа, жәларражәа иалоу аиқырпшракәа рзы Б. В. Томашевски ифуан: *«есть целый ряд сравнений, которые заимствуются из обычных уже существующих в разговорном языке сопоставлений, и они, конечно, воздействуют гораздо слабее <...> Например, в сравнении как с неба свалился образность уже пропадает»* (Томашевский 1983: 213). Атрадициатә еиқырпшракәа автортәкәа реипштәкәа урыдырхалартә иқамзаргы, рзааттылара хымпадатәуп, избан акәзар, арғиағы иаптамтақәа рөңи иаҳдырбоит дызлытызыз ижәлар рсахъаркыратә хәйцра, амилаттә литературағы уи ачыдара иааннакыло атып.

Б. У. Шынқәба хархәара ззиуз раңхъатәи атрадициатә – жәларидырғиаиз еиқырпшроуп архъатәи иажеинраала «Ажәйтәтәи агара ашәа» ақны иалеигалаз «*Уа рабнаңәа дыңәами*». В. А. Кәағәания уи еитеигойт – «*Уа, спит же он лесным сном*» ҳәа (Когония 2017: 24). Уи аганахъала, Р. А. Аҳашпұа лгәаанагара хазуп. Лара «*бнаңәа*» тқакыс иамоу ҳәа илыпхъазо – «*абнаңәа*» (олень) ауп (Аҳашпұа 1990: 115-116). Ҳәанала, ари авариант еиҳа иишлоуп. Избан акәзар гарашәа вариантк ағы икоуп уздызхало, еицааниа абарт аңаңәақәа: «*Рабнаңәа иғәуп / Рабнаңәа иңәоуп*» (Гәлиа, Бгажәба 1972: 68). Актәи аңаңәа – «*Рабнаңәа иғәуп*» ҳәа ҳапхъозар, уи иацааниа ағбатәи аңаңәа – «*Рабнаңәа иңәоуп*» ҳәа акәымкәа, – «*Рабнаңәа иңәоүп*» ҳәа ишъақәгылоит. Дағақала иаҳхәозар, ара «*абна аңаңәа*» анаалом. Амала, «*Рабнаңәа иңәоүп*» – «*Абнаңәа аңа аңәоүп*» ҳәа ҳазнеиуазар, итакыдахом; абнаңәа аңа азлаңшқоу, излақәымшәышәу ала, агара игароу асаби – иңәа пшқоуп, икәымшәышәуп ҳәа аанагоит. Насғы, агарашәа вариантқәак рөңи «*абынәаңәыс*» (олененок) ықазар: «*Ибынәа-ҳәыс калоу иашуа*» (Кәағәания 2008: 381), «*Уаа, абынәаңәыс қалеиғаза*» (Кәағәания 2008: 382), абнаңәгы (олень) ақазаара тқакыдам. Иазгәататәуп аилкаара «*Уа рабнаңәа*» ақны «уа», «ра» – ашәа аиқекаара иаңхраая рефренқәоуп. Ҳәанала, «*рабнаңәа*» ақны

атыхэтәнтәи анбан «а» акәзар, уи – абжьеитыхра анафсангы, аиғырпшра еиғызкаая аидхәалагақәа рфункция ахахы иагоит. Дағакала иүхәозар, абри аформала: «Уа абнаңә еиңш дыңәами» (мамзаргы еғырт аиғырпшратә формақәа «тас», «шәа», «ха», «хасабын», «деиңшын») ҳәа ишъақәгыланы иаабом.

Апоет ихы иаирхәаз ари аиғырпшра азлақантца-сахъатыхратәуп – агара игароу асаби иңәашьа аарпшра иадхәалоуп. Уи апсуа жәлар рәапыцтә рөироуп – итрадициатәуп ҳәа шъақәырғәала иаҳәоит избанзар апоет 1940 ш. иан илхәамтаны ианиңаз «Аззеиңәа рашәа» (Шынқәба 1959:279) захъзу агарашәа иалоу абри аидхәалагадатә еиғырпшра: «Уаа, бнаңәа дыңәами» (Шынқәба: 1990: 14-15) ала еиғикаит. Ари аиғырпшра маңара акәым, апоет «Ажәйтәти агара ашәа» апитет – «Аззеиңәа рашәа» дағыпшны. Уи ус шакәу Б. Шынқәба ихата иртабыргуеит (Шынқәба 2003: 412). Уи азгәартахъсит В. А. Кәагәниеси (Кәагәниеси 2010: 158) В. Б. Агрбей (Агрба 2014: 151-152) русумтақәа рөы. Зызбахә ҳамоу аиғырпшра еилазаашьала имариоуп, избанзар еилкаарап – «дыңәами», сахъантоказ – «рабнаңәеи» рыла ишъақәгылоуп. Аиғырпшратә сахъантца атакы аапшыша аганахъала ҳаҳәапшуазар, аиғырпшра «Уа рабнаңәа дыңәами» – метафоратәуп. Ажәлар асаби иңәашьа – абнаңә (олень) аңәашьа изадыркылазеи? Җакыс иамеи аиғырпшратә сахъантца «рабнаңәа» («абнаңә еиңш»)? Иазгәататәуп ажәйтәти агарашәақәа рөы ашәарах атың маңымкәан ишааныркыло. Абнаңәи абынғаҳәиси инарываргыланы, иаҳәлоит: аңың, абнакәты, азықет үхәа еғырт ашәарахқәеи апсаатәқәеи. В. А. Кәагәниеси иғуеит: «абна, ашәарах, апсаатә ахәычы ңұхықатәи иңстәзаара иаңыртәны ажәлар захәапшиуа еилкаауп ҳәзірхәуеит – жәытәла иқан аамта апсуаа хнықәгага хадас абназара, ашәарыңара анрымаз. Убри ақнитә, изызхаяу ахәычы ңұхықатәи иңеңши – ажәлар хнықәгагас ирымаз, зда иматәамыз азанаат – ашәарыңара иадырхәлоит» (Кәагәниеси 2010: 156-157). Ажәакала, агарашәа – апшқа дгәымшәаны, дшәарыңағ қазаны иаңзара иазқын ҳәа ххәар ҳалшоит. Аха ажәенираала аңәашәа «Уа рабнаңәа дыңәами» ақны, ишаабо еиңш,

ашәарыцара азбахә ҳәазам, апшқа иңәашьа ауп иаарпшу. Ашәарыцара атәү ахъхәоу, арғиамта антәамтағәтәи аңәаҳәақәа руак ағы ауп: «*Ала алыркъан аға зиңнис*». Ҳәанала, абнацә златынчү (благородный) ала, апоет иажәеинраалағы ихы иаирхәаз аиғырпшратә сахъантца «*рабнаңда*» («абнацә еиңш») аилкаара «*дыңдоуп*» иадхәаланы ҳахәапшуазар, иататцәаху әказшьа – «*атынчра*» ауп. Иқалоит абнацә – «*агәымшәара*» ауп иатдоу, уи ауп апшқа идырхәало ҳәа агәаанагара цэйрцыргы. Аха, ус иқам. Аиғырпшра асахъантца «*рабнаңда*» («абнацә еиңш») – «*агәымшәара*» ишатәым, «*атынчра*» атәү шаҳә шыақәнарғәоит, иаҳхәап, Вл. Анқәаб иажәеинраала «*Абнаң*» абарад аңәаҳәақәа: «*Аха атқагылазаша аашасыр, / Баша иамазаап атәйша, / Гыгшәыгк аңба ақышын интасыр, / Аеыхәна жәоит, ишиданы ишығуа*» (Анқәаб 2010: 153). Ишдыру еиңш, ағацә ахақәитреи агәымшәареи аланы иңәыргоуп Д. Гәлиа иажәеинраала «*Ағаң*» әкны. Аха ара иара иаңсабаратәү әказшьа ахәақәа ирытгоуп – ауағы изынархоу афилософиятә хшығызцара алаңәыргоуп.

Иметафоратәуп «Агара ашәа» ҳәа хыс измоу Б. Шынқәба иажәеинраала әкны иаҳпымо абри аиғырпшрагы: «*Убла тұңха қаруа шами, / Ахышыңба ахатта*». Арт аңәаҳәақәагызы зызку – агара игароу аупшәыл иоуп. Иазгәататәуп, азныказы, арақа ажәа «убла» изынархоу ф-сахъантцак: «*қаруа шами*», «*ахышыңба*» ықоушәа аабоит. Аха аңәаҳәа «*Убла тұңха қаруа шами*» («Глаза твои блестящие, янтарные») ашықәғылашьа зләкоу ала, «*қаруа шами*» – метафоратә епитетуп. Уи «абла» ҳәаақәызыцо аепитет «*тұңха*» амчхара анатоит. Ақаруа (янтарь) – «*ағеңжыңшишәи змоу еилыңхаауда икоу, зыхә дүү ахажәжесла*» (Шыңрыл, Конъария 1986: 349) ауп. Ус anakәха, «*қаруа шами*» иататцәаху, аепитет «*тұңхагыы*» («еилыңхаауда») иаҳеоит. Аха, уи анағсанғызы – «изыхзызаалатәү» («зыхә дуу») ҳәагызы ҳазнеироуп. Ағбатәи аңәаҳәа «*Ахышыңба ахатта*» ауп аиғырпшра (ажәа «ахата» аңхыраарала) шыақәзыргыло («Глаза твои блестящие, янтарные, / Словно ястреб»). Асаби иблақәа – ахышыңба аблакәа изрыдикылазеи апоет? Иашоуп, аңәаҳәа «*Убла тұңха қаруа шами*» абзоурала аиғырпшратә сахъантца «*ахышыңба ахатта*»

кырза иаатуеит. Избан акәзар ахышь аблагыы ақаруеицш – ифежьюп, итыңхааусит. Аха зызбахә ҳамоу аиғырпшра – метафоратәуп ҳәа ҳхәартә еицш, асахъантца «ахышыцба ахатә» даға қазшы хадак ататәахуп. Ҳгәанала, автор ахышыцба – ала афежъреи атыңыцаареи раарпшра мацаразы иааигом; агарашәа зәо атацәа иртахуп, рыхшара ибла – ахышыцба аблеицш иттархарц, ашәарах ахра катәарақәа ирөибааларц, ила дамжъарц. Абри ачыдара аганахъала,apoет иеиғырпшра – традициатә цәафала сибытоуп. Дағакала иухәозар, «ахышь еицш ибла тәаруп», «ахышь еицш ибоит» ухәа реицш икоу ажәеицааирақәа ҳцәажәарағы ахархәара рымоуп. Убри азоуп итрадициатәу еиғырпшроуп ҳәа зазаҳхәогыы. Еиғырпшратә сахъантокази («ахышыцба ахатә») субиектки «убла» ыкоуп азы, зызбахә ҳамоу аиғырпшра еитцыхым – имариуп. Уи, азлақантца-сахъатыхратә инаваргыланы, ахәшьарағаратә функциагы нанагзойт. Избанзар абла – тыңхойт, итыңыцааусит, насты – иттаруп.

Хазаатгылап «Лыхны аштағ» зыхъзу apoет иажәенираала ақны атың змоу, имариоу абри аметафоратә еиғырпшра: «*Изырыцәаз атытын атәапшын еиңи тәгалан*». Азныказы, ажәа «изырцәаз» – арцәара (усыпать) тәкыс иамоуп, убри азы ари метафороуп ҳәа ипхъазаны, «ататын зырцәаз» – ататын зтәахыз ҳәа ҳазхәышыр ауеит. Аха, ажәа «арцәара» ататын иадкыланы тәкыс иамоу – арфара (сушить) ауп (Шыақрыл, Конъариа, Җкадуа 1987: 100). Насты, зызбахә ҳамоу аиғырпшра – Б. Шыынқәба ипоетика мацара иатәуп ҳәа ауп рапхъа агәаанагара шхая. Аха уи зеипшбызышәатәуп – итрадициатәуп. Уи ус шакәу артабыргуеит, ғырпштәыс иаагозар, «Ахъча иашәа» захъзу Җ. Җонуа иажәенраала абри ацәаҳәа: «*Ататын атәапшын еиңи изырыцәо*» (Җонуа 2008: 53). Уажәштә еилахқаап ататын зыдкылоу асахъантца «атәапшь» функциас инанагзо, тәкыс иамоу. Ажәа «атәапшь» ара ишеилкаатәу – атәа қапшь ҳәа акәым. Апоет «атәапшь» ҳәа зызбахә имоу – ақышшәкәа ирықәыршьуа (губная помада) ауп. Ишдыру еицш, атәапшь иачыдақазшыоуп ауаркалеира. Уи ауп автор ихы иаирхәаз аиғырпшра асахъантца иататәаху. Ажәакала, ататын – атәапшь еицш иаңшүуп,

иуаркалеиует ҳәа аупapoет иҳаиҳәо. Аха ататын асахъа маңара аарпшра аума ҳзыхцәажәо аиғырпшра функциас инанагзо? Ҳәарада, мап; ажәлар итаргалаз ататын – «атқәапшь» иадкылоуп, уи аалың ахатабзиара шҳараку аарпшразы.

Ҳазхъапшып, «Ахъзырхәага абақа» захъзу apoет иажәенираала ақны атып змоу абри аңаңәа: «*Маңәазңас Ар Каңшь нарыжәлан идратәеит*». Аиғырпшра асахъантца «амаңәаз» аибашъра иадхәаланы ахархәара, өңгүшгараны иқам. Жәлар ражәаңәа иалоуп: «агаңәа амаңәаз итаркит», «амаңәаз итакын» ухәа реипш икоу аилкаарақәа – «агаңәа рықәшепт», «ирекешаны иқан» ҳәа тәкыс иштүзхуа; мамзаргы, «Аибашъраан Тқәарчал амаңәаз итакын» – «Тқәарчал ага дакәшаны дықан» ҳәа иҳадаҳқыло. Убри ақнытә зыζбахә ҳамоу аиғырпшра жәлар рпоетикатә еиғекаашъа иатәу چыдарақ амамкәа ҳахәаңшуам. Арақа, асахъантца «маңәазңас», ажәа «нарыжәлан» иахысуазаргы, изыдхәалатәкъоу – ажәа «ирхәынчит» иасинониму ақатцараба «идратәеит» ауп. Ишаабо еипш, урт еидхәалагас ирзықалаз, ачыдара аартым, ажәа «маңәазңас» иататәахуп. Уи, хыхъ зыζбахә ҳхәахъоу, амаңәаз иачыдақазшыу – «акәшара» (анаңәа иакәшоит) ауп. Дағекала иаҳхәозар, ҳзыхцәажәо apoет иметафоратә еиғырпшра абас иаатуеит: «*Маңәазңас ирекешаны Ар Каңшь нарыжәлан идратәеит*». Аструктуратә еилазаашъа атәы ҳхәозар, имарианы еилоуп, избанзар сахъантокази хадаратәла еилкаараки рыла ишъақәгылоуп. Функциас инанагзо азгәаҳтозар, ақағы ағышыңақәнарғәгәом. Апоет Ар Каңшь агаңәа шырхәынчыз асахъа ҳала иаахгылартә иқаитдоит азы, аиғырпшра – азлақантца-сахъатыхратә функция аныпшуюит; аибашъра иадхәалоу еиғырпшроуп азы, аңаңырра-емоциатә ныррагы амоуп. Иара убасгы, Ар Каңшь реихъзара атәы ахәоит азы, ахәшъаратаратә функциагы нанагзоит.

Апоет итрадициатәу иметафоратә еиғырпшрақәа рыбжъара иаҳпышлоит ағырпштәы, автортә знеишъа анубаалартә еиғекаугы. Ус икоуп азлақантца-сахъатыхратә, аңаңырра-емоциатә, ахәшъаратаратә функцияқәа назыгзо абри аиғырпшра: «*Аңхәызба лакәзар, ахшиңәа лхъықәкәон, / Ашәтүң деңышын*

амра здыңхалаз» («Амахә ҳихәаңшыйт дыгәцаракны...»). Ишдыру еиңш, апхәзыба лсахъатыхраан – ашәтың ладқылара, уи ала лыңшзара азгәатара, итрадициатәу акоуп. Аха иаагаз ағырпштәү ақны, аиғырпшра асахъантца «ашәтың» иаңу аепитет «амра здыңхалаз», автортә напқазара еиуоуп. Амала, уи азы маңара, зыζбахә ҳамоу аиғырпшра аоригиналтәуп ҳәа ҳазхәом.

Азғелымхара узңәрынагоит Б. Шынқәба иажеинраала «Март 4» ақны иаңпышло абри аиғырпшра: «*Ажәған саркьюшиә икеикеиуа...*». Ишдыру еиңш, ажәған – кеикеиуа, ицқаза ишықоу аазырпшуа аиғырпшратә сахъантца «саркьюшәа» итрадициатәу хархәагоуп. Жәлар ражәаҳәа иалоуп: «ажәған асаркъя иағызоуп», «ажәған асаркъеиңш ицқоуп (икеикеиуеит)» ухәа реиңш икоу аиғырпшракәа. Аха ари ажәеинраалағы аиғырпшра «*Ажәған саркьюшиә икеикеиуа*» ағыщцәа ақәниттоит, иаоригиналитәуеит апоет. Иашоуп, ажәған иадхәалоу асахъантца «саркьюшиәа» аартуп, ажәа «икеикеиуа» ала. Аха аиғырпшра акомпонентқәа зегъ аайдыланы ҳахәаңшузар, арақа иҳамоуп аметафоратә еиғырпшра. Избан акәзар ҳзыхщәажәо аиғырпшра зызку – ажәған зеиңшроу инатшыны азгәатара акәтәкъам, уи – Март 4, 1921 шықәсазы апсуа жәлар ирзаанагаз апстазаара лаша, ахақәитра ирсимволны иаапшыеит. Абри ачыдара иабзоураны, уи – автортә қазшыагы шыңакаауеит. Ажәакала, апоет илшеит ишиашоу зтакы аапшуа итрадициатәу аиғырпшра – автортә аметафоратә еиғырпшрахь аиагара. Сахъала иқәтоуп, ағәырғыара, алахәыхра иатәу цәанырралеи әмоциалеи еибархгоуп азы, зыζбахә ҳамоу аиғырпшра – азлакантца-сахъатыхратә, аңанырра-әмоциатә функцияқәа нанагзоит. Апоет иажеинраалакәа рұы ари ағыза ағырпштәкәа аламала иұпым.

Уажәштә ҳарзаатғылап Б. Шынқәба ихы иаирхәаз, ишиашоу зтакы аапшуа жәлар рпоетикатә еиғырпшракәа ирциркью аиғырпшракәа.

Апоет иажеинраала «Сталинград амтсан» ақнытә ҳрызхыаңшып абарт аңаңхәақәа: «*Иңстазаара деңгөм итәйлаз, / Аң леңші гәаблыла дзаазаз*». Арақа, азәырғы апоеттәеи ашәкәыфәеи реиңш атәйлеи ани еидикылоит апоет, уи алагыы актәи иңәаҳәа амчхара ҳареикуеит. «Ани апсадғыли»

рҳеоит апсуа жәлар, рашәа иалоуп иаагозар, аилкаара – «Хан ҳаңсадгыл» (Ашәба, Кәағәния 2017: 228). Арғиағзәа рахътә, иаҳхәозар, Кә. Герхелиа: «Аңсынтыла – сан сыйсадгыл» (Герхелиа 1982: 13). Урт реидхәалара – итрадициатәу ашьата амоуп, ипшүоу акы акәынгыи иаҳәаңшуюйт. Автор атәйлеи ани еидызхәало ачыдарапқа гәылиршәоит, ажәақәа «гәаблыла», «дзаазаз» рыла. Уи азы ауп ари ацәанырра-емоциатә функция назыгゾ аиғырпшра – ахшыфцак аитарсра атахымкәа изыкоуты. Еилазашьала – имариоу еиғырпшроуп, избанзар субиектк (атәйла), сахъантцак (ан леипш) роуп иаабо. Ацәанырра-емоциатә функция змоу, итрадициатәу, имариоу, ишиашоу ишадаҳқыло аиғырпшра аабоит иара убасгыи «Аибашьғы ихәышра» захъзу ажәенираала ақынгыи.

Излеипшымзеи ма ирзеипшүзеи ҳзыхцәажәаз аиғырпшреи («Иңстазаара деигзом итәйлаз, / Ан леиңши гәаблыла дзаазаз») «Апа исалам» (1936) ақны иаҳпымло абри ацәаҳәеи: «Сан! Сыйсадгыл, слашырбага...»? Излеипшым убри ауп, «Сан! Сыйсадгыл, слашырбага...» ақны аиғырпшра шыақәзыргыло аформақәа «тас», «шәа», «еипш» ухәа адаабалом. Арт ацхыраагзакәа рыда аиғырпшра ашьақәгылара шалшогыи, арақа ажәа «Сан!», зны-зынла аиғырпшрағы ицәыртцуа ашьақәырғәара ааста, аметафорағы икоу ашьақәырғәара (харакуп) еиҳа ианыпшуюйт, настыи иататцәаху ахшыфцак гәылышәам азы, иметафораны ишьақәгылоит. Аха, уи («сан») аилкаара «сыйсадгыл» изладхәалоу ала, апрактикағы, баша метафорақ аҳасабала акәымкәа, метафоратә епитетны иалхқааует. Уи тәкыс иамоугыи – ҳзыхцәажәахью аиғырпшра «Иңстазаара деигзом итәйлаз, / Ан леиңши гәаблыла дзаазаз» ақны асахъантца «ан леиңши» иатцуо аилкаара – «гәаблыла аазара» ауп. Даеакала иаҳхәозар, «Сан! Сыйсадгыл, слашарбага...» – «Гәаблыла сзаазаз! Сыйсадгыл, слашарбага...» ҳәа ауп ишадаҳқыло.

Имариоуп, атакы еитаҳарсуам апоет иажәенираала «Апсуа пхәызба дцәажәоит» ақны ихы иаирхәо абри аиғырпшра: «Ачаирта еиужсьқәа, / мишинцас игазго», мазаргыи абри ағырпштәи: «Мишинцас ҳчаирта газгоит» (Мишинцас ҳчаирта газгоит...». Арақа автор иаҳирбоит ачаирта асахъа,

ахәшьара бзиагы аитоит. Ус anakәxa, зызбахә ҳамоу аиөүрпшрақәа – азлақантса-сахъатыхратә, ахәшьара таратә функцияқәа шытыркааует. Азынказы, арт аиөүрпшрақәа – Б. Шынқәба иаптамтақәоуп ҳәа агәаанагара ҳазцәрыргойт. Аха ус иқам,apoет ғапхыа ижәлар рпоетикатә материал дазхъапшуеит. Уи дыртабыргуеит иаҳхәозар, апсуа жәлар рашәа иалоу, ачай иадхәалоу абарт ацәаҳәақәа: «*Амиын агәеңші, игазго, / Ачай хазына ахътагылоу!*» (Ашәба, Кәагәания 2017: 66), «*Аңәкәырт еңшиу ачай арадқәа*» (Ашәба, Кәагәания 2017: 121).

Иаагап «Апсуаа аибашыцәа шәахъ» захъзу apoет иажәенираала ақны иаҳпыло абарт ацәаҳәақәа: «*Хара ҳаиңші имаңзаз ажәларқәа / Октиабр дурыңсы иахъзеит!*». Имариоу аиөүрпшра «*Хара ҳаиңші имаңзаз ажәларқәа*» – асахъаркра ацәызхьеит, уаднахалартә еипш, ғыщрак адаабалом. Избан акәзар апсуа жәлар рмачра иаҳкъаны, апстазаара егъарааны иднархәахъеит, иагъданархәоит: «ирцәйуадафуп ҳара ҳаиңш имаңу ажәларқәа» ҳәа. Ишаабо еипш, apoет иааиго аиөүрпшрағы, «ажәларқәа» ирыдкылоу аиөүрпшра асахъантса «*хара ҳаиңші*» аартуп, ажәа «имаңзаз» ала. Убри азы ауп, уи – зыхшығтак еитаҳмырсуа еиөүрпшраны изышыақәгылогъы. Функциас инанагзо азгәаҳтозар, ажәларқәа зеипшроу ҳнарбоит азы, азлақантатә функция аныпшуеит; иара убасгыы иацааниа ацәаҳәа «*Октиабр дурыңсы иахъзеит!*» иамоу ацьшьаратә интонация, иара аиөүрпшра ашқагыы ииасуеит азы, ацәанырра-емоциатә функция шытнакааует.

Иазгәататәуп Б. Шынқәба иажәенираалақәа рұы атрадициатә еиөүрпшрақәа рыбжъара ишықам еитыху аиөүрпшрақәа. Иара убасгыы, итрадициатәу аметафоратәии ишиашоу зтакы аапшуа аиөүрпшрақәеи рұы иаабом – ихатәаам (аматәар, аилкаара ахъаарпшым) аиөүрпшрақәа.

«*Хәйила исеихәон: – Дад, уаҳтаа...*» ҳәа ихацырку Б. Шынқәба иажәенираалағы иаҳпылоит имариоу, иметафоратәым, азлақантса-сахъатыхратәии ахәшьара таратәии афункцияқәа змоу аиөүрпшра ахъаапшуа абарт ацәаҳәақәа: «*Ханиф дсыма сыйцакゾит, / Қлахә ҳасабла дсыма сюйт...*». Ишаабо еипш, ағбатәи ацәаҳәа – аелемент «ҳасабла» ахархәарала

еиқекаау аиғырпшра «*Пслахә ҳасабла дсыма сүоит*» – И. Коғония ипоема «Абатаа Беслан» ақнытә иаагоуп. Апоема «Абатаа Беслан» ақны ҳапхьоит: «*Пслахә ҳасабла дңон*» (Коғония 2015: 131). И. Коғония ицәаҳәағы, ажәа «дңон» ҳәақәзызто аиғырпшра асахъантца «*пслахә ҳасабла*» аартымзар, аиғырпшра метафоратәзар, Б. Шынқәба уи асахъантца ааиртуеит, актәи ицәаҳәағы: «*Ханиф дсыма сүцакзоит*». Апслахәи (серна) аццакреи реидхәалара, жәлар рпоетика алтшәақәа иреиуоуп. Иаххәап, «*Пшықъағ-ипа Манча ахатцеи Баалоу-пха Мадинеи*» ирызку жәлар рашәа вариантк ақны иаҳпилоит абри аиғырпшра: «*Имәа днықәлеит пслахә ҳасабла*» (Шынқәба 1959: 126). Арақагыы «*днықәлеит*» (ацара) иазынархоу аиғырпшра асахъантца «*пслахә ҳасабала*» иатцахбаауа – «аццакра» ауп; апслахә ақны, ақазшы «аццакра» аапшра енагътәуп, избан акәзар уи – иласу, ищаку анықәашәа змоу ашәарахқәа иреиуоуп. «Аццакра» аартны иаарпшуп Абатаа Беслан изку жәлар рхәамта вариантк ағы афырхатқа иөыхәда дықәкны, Ҳаниф дахъиго ахъхәоу: «*Даалымтысын, дааникылан, иөыхәда дықәкны, дәдәйкәлеит. Узлахәартөузei лаҳә-түшишәала өеиқәа мыжда, адгыл аеенуатәны ицоит, азә дахъзахуа икоума!*» (Салақаина 2003: 236). Жәлар рхәамтақәа рғы лассылассы иаҳпило, еиуеипшым атоурыхтә фырхатқа ирыдхәалоу афольклортә цәаҳәа: «*Апслахә мөас абәа ңитәон*» (Шынқәба 1990: 51) ҳахәапшузаргыы, ишхадаҳқыло – зызбахә ҳәоу афырхатқа амч илоуп, ишъамхы таруп, апслахә аиҳагыы дласуп ҳәа ауп. Ажәакала, «*пслахә ҳасабла*» – «ацара» иадкыланы ҳанаҳәапшуа, «аццакра» ауп иаткатәаху. Иазгәататәуп, апслахә инаваргыланы, жәлар рпоетикағы, аццакра ишасимволу ахъшыңбагыы. Абатаа Беслан изку жәлар рхәамтақны афырхатқа Ҳаниф дымтарсны даниго, ищағы абас итыхуп: «*Бырғын үаха, фелдыш ңүзаха, ахъшыңба еиңи дынталт*» (Салақаина 1975: 285). Аццакра, аилқара аарпшразы, ажәабжъхәағ арақа аиғырпшратә сахъантца «*ахъшыңба еиңи*» ихы иаирхәазар, И. Коғония ипоемағы – апслахә ауп иаабо. Б. Шынқәба иажәенираалағыы И. Коғония ипоема азбахә ҳәоуп азы, аиғырпшратә сахъантца «*пслахә ҳасабла*», псаҳрада инижъит.

Аиғырпшра азтаара ҳаналацәажәо, иазгәататәуп даға чыдаракгы. Б. В. Томашевски ифуан: «*не надо думать, что всякий раз, как человек скажет словно, как, то при этом непременно будет сравнение*» (Томашевский 1983: 216). Ажәакала, аформақә: «еипш», «тас», «шәа» ухәа, енагъ аиғырпшрақә шыңқадыргылом. Уахъ иатсанакуеит, иаҳхәап, «Бжылк саҳауеит» захъзу Б. Шынқәба иажәенираала ақны иаҳцыло абри ағырпштә: «*As eipshi assir iaқәшиәахъада?*». Ишаабо еипш, аформа «*as eipshi*» – аилыркаагатә функция ауп инанагзо, аиғырпшра еиғенакаауам. Ус ауп ишықоу, иаҳхәозар, апоет иажәенираала «*Иғылоуты дыжәбoit шәыгәта...*» ақны атың змоу ағырпштәгы: ««*Уа миыбзиа!*» схырхәар уағызас».

Абас, Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөы иаҳцылоит хкы рацәала силоу аиғырпшрақәа. Уи асахъаркыратә цхыраагза дарбанзаалак апоет ирғиарағы атың амоуп. Избан акәзар, ишазгәахтахьоу еипш, матәарк, ма силкаарал ақазшыа сиха инатшыны азгәатара анағсангы, апоет аиғырпшра абзоурала иҳәақәитдо ахъ ихатәы зықазаашьа аайрпштәеит. Ҳаттаарағы аиғырпшрақәа иаҳдырбейт азәы итәы иаламғашо апоет идунеихәапшра. Уи иначыдангы, атрадициатә еиғырпшрақәа иааныркыло атың – апоет шақа ижәлар рпоетикатә хәйицшыа дазааигәоу. Насгы, автортәкәеи атрадициатә еиғырпшрақәеи рхәақәа, реиниррақәа ухәа аңыдарақәа кыр аапшил. Еилкаахеит апоет «иішәыгақәа» рпалитрағы аиғырпшра ахата ашыңқәегылашь, уи иштәннакаауа ақазшыңқәа: автортәра, атрадициатәра, автортәи атрадициатәи реилахәрақәа, амариара, аитңыхра, ишиашоу атакы аапшра, аметафоратәра, аметафореи афразеологизми амчхарары тара, ахатәаара, ахатәаамра, аидхәалагадара, азлақантса-сахъатыхратә, ацәанырратә, ахәшьарағаратә, ашыңқәырғәегератә функцияқәа ухәа уб. егъ. аңыдарақәагы. Иара убасгы, иаабартахеит апсуа сахъажәа ақны аиғырпшра шыңқадыргылашьас иаиур зылшо.

АХПАТӘИ АХЫ:
АЕПИТЕТ Б. ШЫЫНҚӘБА ИАЖӘЕИНРААЛАҚӘА РӘҮІ

3.1. Аепитет закәу (атеориатә зщаатәкәа)

Б. Шыынқәба иажәеинраалақәа рәүи аметафореи аиғырпшреи рааста, аепитет ахархәара кырза итбаауп. Ҳаттцаара излаҳнарбаз ала, апоет ихы иаирхәаз аепитетқәа рхыпхъазара – 1300 рәүинза иназоит (хыркәшаратә цифрала). В. Л. Атқариа баша иғуамызт: «*к наиболее действенным средствам пластической изобразительности в поэзии Б. Шинкуба относится эпитет*» (Цвинариа: 1970: 109). В. Атқариа, хықәкыла Б. Шыынқәба ихы иаирхәо аепитетқәа рыттаара хықәкыс имамызт ақнытә, урт мөхакытбаала: еиғартәышъас ирымоу, иарбан хккәоу иуцыло, функцияқәас инарыгゾо ухәа ртәы дазааттылом. Ҳара хусумтағы урт ачыдарапқәа инарттауланы рыттаара ҳөзазахшәоит.

Аепитет аттцаара ахы акуеит ажәйтә бырзен философ Аристотель иусумта «Поэтика» (Аристотель 1983: 669, 785) ақны; уи ашьтахь, еиха инартбааны далацәажәоит иусумта «Риторика» (Аристотель 2000: 82-86)

ақны. Аепитет ганраңәала итыртаахъеит аурыс тарауаа: А. Н. Веселовски (Веселовский 1989: 59 – 75), В. М. Жирмунски (Жирмунский 1977: 355 – 361), Б. В. Томашевски (Томашевский 1983: 195 – 204; 2010: 57 – 59), В. П. Москвин (Москвин 2001: 28 – 32; 2006: 24 – 33), И. Б. Голуб (Голуб 2001: 138 – 141) ухәа имаңғымкәа. Апсуа тарауаа рықнытә аепитет азбахә азәырғы ишырхәахъоугы, уи қыдарақәас иамоу еиха ихатәааны иааңшуеит: Хә. С. Бәжәба (Бәжәба 1960: 261); З. Ц. Цыапуа (Цыапуа 1990: 88 – 113; 1995: 71 – 91; 2016: 259 – 278); У. Ш. Ағзбаев Д. С. Аңынцьали (Ағзба, Аңынцьал 2008: 202 – 210); Б. Ағзба (Ағзба 2014: 139 – 149); Р. Барцба (Барцба 2020: 101 – 105) русумтақәа рұғы.

Б. Шынқәба иажеинраалакәа рұғы иаҳқыло аепитетқәа реилазаарахъ, урт рчыдарақәа разгәатарахъ ҳаисасаанза, ҳазхъаңшып аепитет ахата закәу, уахъ иатсанакуа, функциас инанагзо; иара убасгыы, акәша-мықәша икоу агәаанагарақәа, аиғағыларалакәа ртәы.

С. А. Губанов ифуеит: «современная эпитеотология нуждается в уточнении понятия эпитета» (Губанов 2014: 5). Аттарауаа Н. П. Булаховеи А. П. Сковородникови ракәзар, иазгәартоит: «на сегодняшний день нет общепринятого понятия "эпитет"» (Булахова, Сковородников 2017: 123). Арт аттарауаа раңхъагы уи атәы рхәахъан К. С. Горбачевичи Е. П. Хаблои (Горбачевич, Хабло 1979: 3). Иара убасгыы И. Б. Голуб илғуан: «*эпитет как разновидность тропа изучили многие выдающиеся филологи, однако до сих пор наука не располагает разработанной теорией эпитета, нет единой терминологии, необходимой для характеристики различных видов эпитетов*» (Голуб 2001: 139).

Аттаарадыррағы еиуеипшым агәаанагарақәа шықоугы, ҳәланала, аепитет закәу аилкааратқәкәа, уи иацу аудадағрақәа ахъаңшыа, иаҳқәап: изтазкуа тропума, ма стилистикатә фигуруума; уи аарпшхар злалшо ажәаҳәа ахәта; ахәақәттә еилкаарақәа зегъ епитетума ухәа реипш икоу азтаарақәа, зеипш знеишъак ағы аагара ауеит, иагъымладатәуп. Ҳәрада, аепитет ицәйрнаго азтаарақәа концепциак ағы аагара, имариу усзам. Уи

итышшэйнтэалоу еилкаарак аҳасабала ашъақәгыларағы ицэйрцуа ауадафра «арпсаисирзы», зегъ раپхъаза иргыланы иатахуп уи ауадафра мзызс иамоу аилкаара, аттарауаа зеипшила аепитет азы ирхәахьоу адырра, урт ргәаанагарақәа, разнеишъақәа еиғырпшны, иарбан гану еиҳа пыжәара змоу аилкаара, уи аангъы, ахатәы хәаңшра амазаара. Царауафк уи аганахъала имфациго аус, хәарада, кыр имфақәттагахар ауеит. Аха уи аангъы, ҳахәаңшрала, аепитет аилкаара азеипш знеишъағы аагаразы, уи атыхәала иқатдоу алкаақәа атцаарадыррағы хъаҳәа-паҳәада рышъақәырғәаразы, еиҳагъы алтшәа аиуеит – аепитеттцаара знапы алаку афилологцәа хатәрақәа русеицура.

Ааепитет атериатә зтаарақәа иахынзахәтоу иахыттаам, уи иамоу ауадафрақәа ирызкны К. С. Горбачевич ифуеит: «*некоторые исследователи,嘗めに理論を構築するためには、他の研究者たる彼らは、必ずしも豊富な資料をもつておらず、そのためには、たいてい「軽く引用しておき」ことになる。つまり、その用法は、たいてい「軽く引用しておき」ことになる。*» (Горбачевич 2002: 5). Иашатәкъаны, аепитетқәа ирызку атеория, иаххәозар, урт рклассификация инартбааны ақатараразы, иатахуп аматериал беиа амазаара. Аха, ҳахәаңшрала, уи инаваргылангъы, ихадароуп абри ачыдарала азнеира: аттарауаа иқартцахьоу аепитетқәа рклассификация дыртәуп, аха иумоу аматериал уи апринцип ағы аагара маңара иалшоит аиғагыларақәа цэйрнагар. Избан акәзар, ишдыру еиңш, иарбанзаалак абызшәа, дағаа бывшәак излеиңшым ахатә өиашъа, ахатә ҹидарақәа амоуп. Уимоу, иара милаңк рымныңка, ажәа сахъарк азқазаңәа ирыбзоураны, иаххәозар, поетк, шәкәыфык ирөиарағы ицэйртцыр ауеит зынза зызбахә рымхәац аепитет ахкы. Ахк өицкәа рцэйртдра иабзоураны, аепитеттцаара атермин өицкәагъы аланагалоит. Ажәакала, аепитетқәа рклассификация ихатәааны, уи аангъы, ииашаны ашъақәыргыларағы – аус здууло аматериал «ахы ақәйттәра» атахуп.

Изакәи аепитет ахата, уи аилкаара ауадафрақәа зацзеи? К. С. Горбачевич зызбахә имоу ажәа ахархәара ағыпсахреи апоетикатә стиль

аволиуциеи роума мзызс икоу (Горбачевич 2002: 5), мамзаргъы даеа чыдарақәак ирыхъю?

А. Н. Веселовски ифуеит: «*эпитет – одностороннее определение слова, либо подновляющееся его нарицательное значение, либо усиливающее, подчеркивающее какое-нибудь характерное, выдающееся качество предмета*» (Веселовский 1989: 59). Ҳәарада, атарауаф иқаитдо ари азгәата инаваргыланы, аепитет закәу аазырпшуа аилкаарақәа раңғаны иахұлоит. Урт ихамғатәны ҳарзааттылалоит, еиқырпшны, зеипш тәкық ағы аагаразы.

Излеиپшымзеи иахъа аепитет ҳәа изыштыу аилкаареи ажәйтәтәи ариторикағы аепитет ҳәа изыштызази?

В. М. Жирмунски изағеитоит: «*когда романтическая поэзия в начале XIX века стала стремиться к большей индивидуализации в описании, к более характерным словам, она повела борьбу против «постоянного эпитета» классического стиля. Она выставила требование индивидуального эпитета. Парус бывает не только "белый", но и коричневый, море не "синее", а при соответствующем освящении "зеленая" и т.д.*

После этой романтической революции стали употреблять слово "эпитет" в расширенном смысле, понимая под ним всякое художественное определение. Но, в сущности, правильнее сказать, что романтическая революция привела к снятию эпитета как особой поэтической фигуры, как особого поэтического приема» (Жирмунский 2004: 367-368).

В. М. Жирмунски даеа иусумтак ағы ихәоит: «*эпитетом следовало бы назвать в соответствии со старым, вполне точным значением этого слова только украшающий эпитет, т.е. особый поэтический троп, описанный древними и встречающийся особенно часто в эпоху классицизма <...> В остальных случаях мы можем говорить о поэтических определениях*» (Жирмунский 1977: 360).

Ишаабо еиқш, К. С. Горбачевич зызбахә имоу, аепитет еилкаарал ахасабала атқакы зыруадағыз – ажәа ахархәара ағыпсахреи апоетикатә стилистика аеволиуция ахтысреи, мзызс ирымоу атәы ихәоит Б. В.

Жирмунски. Аха, уи, аромантизм аепохаан ағиара иалагаз ҳәа дызғу, иахъатәи атцаарадыррағы «автортә-индивидуалтә епитетқәа» ҳәа изыштыу – епитетны иаликаауам, автортә ҳәақәтцақәаны ипхъазоит. Б. В. Жирмунски аепитет ҳәа азиҳәоит аклассицизм аепоха аан зөышъақәзырғәз «арпшзагатә епитет» («украшающий эпитет»), мамзаргы – «енагътәи аепитет» («постоянный эпитет»). Уи анаҳҳәа, А. Н. Веселовски иусумта «Из истории эпитета» захъзу ағғыы, «арғиағцәа аепитет ғыңқәа раптара реазыршәоит» ҳәа шхәоугыы (Веселовский 1989: 78), иззаатгылоу – сиуеипшым ажәларқәа репос ақнитә иаагоу – «енагътәи аепитетқәа» рымацара роуп.

Атермин «арпшзагатә епитет» кыр шахытуа азгәеитоит Б. В. Жирмунски, аха уи зхы иззырхәз антикатәи авторк ихъз ихәом, зусумтақәа хрызхъапшыз егырт аепитеттцаағцәагы уи атермин ахытхырта аганахъала ажәйтә авторк ихъз аарго ҳамбейт. Амала, «Апоэтика» захъзу Аристотель иусумтағы ҳапхьоит: *«всякое имя²¹ есть или общепотребительное, или редкое, или переносное, или украшательное, или сочиненное, или удлиненное, или укороченное, или измененное»* (Аристотель 1983: 669). Аристотель зызбахә ихәаз аилкааракәа: *«общепотребительное», «редкое», «переносное»* ухәа хазы-хазы дырзаатгылоит, аха, аусумтағы иаабом, *«украшательное»* ҳәа дызғу закәу атәи зхәо аилыркаага. Ахархәара ззаауз атыжымта аитагағ М. Л. Гаспаров азгәатақәа рөы уи далацәажәо ифуеит: *«определение "украшательного" слова (Kosmos) далее утрачено: по-видимому, здесь имеются в виду метонимии, антономасии и синекдохи... или же эпитеты»* (Аристотель 1983: 785). Н. Остолопов еиқәиршәаз ажәар ағғыы ихәоуп атермин «украшение» ишнейднакыло атропқәеи афигурақәеи. Амала, уи ишазихәо *«kosmos»* ҳәа акәымкәа, латын бызшәала – *«ornatus»* ҳәа ауп (Остолопов 1821: 439). Аха Аристотель аусумта анапитцоз аамтазы «арпшзагатә» ажәа (*«украшательное»* слово) ҳәа чыдала – аметонимиеи, антономасиеи, асинекдохеи ирзимхәеит. Избан акәзар урт аилкааракәа зегъ

²¹ «Имя» ҳәа дызғу – «ажәа» ауп.

еилатданы, атермин «metaphora» ала иаирбейт – «*это несвойственное имя, перенесенное с рода на вид, или с вида на род, или с вида на вид*» (Аристотель 1983: 669) ҳәа дызғу дара роуп. Ус anakəxa, Аристотель зыζбахә имоу – аепитет акәтәкъоуп ҳәа агәаанагара узцэрытцеит. Уи азоуп аепитетцаара – Аристотель иусумта «Апоетика» ағы ахы акуеит ҳәа зазгәаҳтазгы. Б. В. Томашевски иакәзар, ифуеит: «*об эпитеете пишет уже Аристотель в своей "Риторике"*» (Томашевский 1983: 197). Б. В. Томашевски архъя «Риторика» ахъаликаауа мзызс иамоу уи ауп, yača аепитет аζбахә мөашъарада («эпитет» ҳәа еитагоуп) ихәоуп.

Атермин «арпшзагатә епитет» ҳалаңәажәо, иазгәаҳтап иаабаз аиғагыларақәа ртәгы. В. М. Жирмунски атерминқәа «арпшзагатә епитети» «енагътәи аепитети» акны ипхъазоит. Иаагап уи зыртабыргуа: «*в эпосе, например в русской былине, мы встречаем "постоянные" эпитеты, или как говорили в старинных стилистиках, "украшающие" эпитеты*» (Жирмунский 2004: 365). В. М. Жирмунски ихәамтаны хыхъ иазгәаҳтакъеит арпшзагатә, мамзаргы енагътәи аепитет аромантизм аепоха аан, амч хъапссо иалагеит, пыжәара ргейт асахъаркыратә ҳәақәтцақәа ҳәа. Б. В. Томашевски иакәзар, ифуеит: «*украшающие эпитеты неуместны в реалистическом стиле, но в романтическом стиле и в предшествовавшем ему классическом стиле украшающие эпитеты широко применялись*» (Томашевский 1983: 199). Ишоуп, арпшзагатә епитет аклассикатә стиль ағы ахархәара тбаа шаиз атәы азгәеитоит Б. В. Томашевски, аха арпшзагатә епитет аромантикатә епоха аан ахархәара тбаа аман ҳәа иихәо, ишиашоу В. М. Жирмунски иқайтә алкаа иағагылоит. Изықалазеи ари ағыза аицшымзаара? Уи мзызс иамоу уи ауп, В. М. Жирмунски атермин «украшательный епитет» ала иааирпшуа аепитетқәеи Б. В. Томашевски зыζбахә имоу аепитетқәеи хазы-хазуп.

В. М. Жирмунски «арпшзагатә» («енагътәи») аепитет дахъалаңәажәо иааигоит, аурыс былина ақнытә абарт ағырпштәкәа: «столы дубовые», «яствушки сахарные», «стремячко шелковое», «добрый молодец», «красна девица». Араča иаабо жәлар рпоезия ақнытә иааго «енагътәи аепитетқәа»

роуп. Атарауағ урт дахьырзаатғыло иазгейитоит рчыдарагы – аилкаара енагъ нормак аҳасабала ишацу, ихы иаирхәоит атермин «постоянный эпитет» ахатагы (Жирмунский 2004: 365 – 366). Б. В. Томашевски иакәзар, «украшательный эпитет» ҳәа рзиҳәоит абарт ағырпштәқәа: «быстрая волна», «бегущий корабль», «державный орел» (Томашевский 1983: 199). Арт В. М. Жирмунски итәкәа излареицшым убри ауп, енагътәиқәам, аамтаказы апоетцәа, ашәкәыфәцәа идирғиенит, аха алитетуратә бызшәағы зегыы еицырзеицшны ахархәара рымоуп – «зеицшбызшәатә епитетқәоуп» («общязыковые эпитеты»). Атермин «общязыковые эпитеты» рхы иадырхәоит: К. С. Горбачевич (Горбачевич 2002: 6), В. П. Москвин (Москвин 2001: 30) ухәа азәырғы. Урт, хыхъ зызбахә ҳәааз азеицшбызшәатә епитет ачыдаракәа азгәартоит, уахъ иацаркуа аепитетқәеи Б. В. Томашевски зызбахә имоу «арпшзагатә епитетқәа» ҳәа иааиго ағырпштәқәеи чыдарала еицшуп – исахъаркқәоуп; В. М. Жирмунски эпитетс иимпхъазо – «исахъарку аҳәаақәтцақәа» («поэтические определения») ҳәа дызғу иреиуоуп. Иазгәататәуп Б. В. Томашевскигы ихы ишаирхәо атермин «постоянный эпитет», амала В. М. Жирмунски еицш – «енагътәи аепитети» «арпшзагатә епитети» еилкаарал ақны иааганы акәымкәа, хазы иганы. Уи ифуеит: *«такие эпитеты, как быстрый конь, синее море, широкая степь, темная степь, темная ночь и т.п., особенно часто встречаются в народной поэзии. Они постоянно сочетаются со своими определяемыми, и поэтому называются постоянными эпитетами»* (Томашевский 2010: 59). М. Петровски иакәзар, атермин «украшающий эпитет» азы ихәоит: «может быть заменен термином просто "эпитет"» (Петровский 1925: 1118). Амала, Б. В. Томашевски еицш, М. Петровскигы арақа азеицш бызшәатә епитетқәа роуп зызбахә имоу («румяная заря», «робкое дыхание», «ретивый конь»); енагътәи аепитетқәа хазы дрыхәапшуеит. В. П. Москвин «арпшзагатә эпитет» ҳәа рзиҳәоит аепитетра нықәызгар зылшо – ақазшъарбатә ажәақәа. Аха уртгыы енагътәи аепитет аҳәаақәа ирытгоуп (енагътәи аепитет хазы иаликааует).

Атарауағ «арпшзагатә епитет» иасинонимқәаны иаликаауеит абарт атерминқәагы: «образные», «художественные» (Москвин 2006: 25).

Хаззаиуа уи ауп, атермин «арпшзагатә эпитет» еилкаарак аҳасабала атцаарадыррағы итышшәйнталам. Уи – енагътәи аепитеттүү иадырхәалоит, азеипшбызышшәатәкәагы ирзынархоуп. Уи зыхъяз, аепитет еилкаарак аҳасабала апхъатәи ахәаақәа иахыштыңыз акәхоит.

Ажәакала, енагътәи ахәаақәцагақәа инарываргыланы, азеипшбызышшәатә ҳәаақәтцақәагы – аепитет ҳәа азырхәо иалагеит. Епитетны иахәаапшуеит автортә ҳәаақәтцақәагы. Уртгы – ажәа арпшзара афункциоуп инарыгзо. Уи аганахъала У. Ш. Ағзбей Д. С. Ацынцьали ирығуеит: «*асахъаркыратә ғымтақәа рбызиәа иазку аусумтақәа рөи аепитетқәа ирхырыңхъазалоит итрадициатәым асахъатыхыи индивидуалтә сахъаркыратә хәйишия иалтишәоу апоэзиатә ҳәаақәтцақәагы (поэтические определения)*» (Ағзба, Ацынцьал 2008: 209). В. С. Баевски иакәзар, иғуеит: «*профессиональная литература приходит к индивидуализированным, уникальным эпитетам*» (Баевский 1987: 512). Иашоуп, Аристотель иусумта «Риторика» ағы апрозеи апоэзиене рыбжъара аепитет иааннакыло атың дахъалацәажәо иааиго ағырпштәи «молоко белое» (Аристотель 2000: 85) ақны иаабо – «енагътәи аепитет» ауп. Аха, уамашәа иубаша, ажәйтә бырзен философ, ариторик Алкидамант ирғиамтақәа рықнытә ағырпштәкәа ааго иғуеит: «[он говорит], что-нибудь спрятано не "под ветвями", а "под ветвями леса", что кто-нибудь прикрыл не "тело", а "телесный стыд", называет страсть "соперницей души"; последнее выражение есть в одно и то же время и составное слово, и эпитет» (Аристотель 2000: 86). Араға мөашъарада иаапшуеит Аристотель дызлацәажәо автор иаптамтақәа шракәу. Аепитет азы кыр зтазкуа ари ацыдара зхъапшрада изынхарызы? Уи иханаҳәоит, ажәйтә риторикағы аепитет – аидивидуалтә қазшы аиур зылшо сахъаркыратә цхираагзаны ишахәаапшуаз. Арғиағзәа өңд иацыртқо аепитеткәа чыдала ирзаатгылахъеит: Н. В. Жданович (Жданович 1999: 63 – 68), В. П. Москвин (Москвин 2001: 30), К. С. Горбачевич (Горбачевич 2002: 6), С. А. Губанов

(Губанов 2009: 5) ухәа уб. егъ. Ажәакала, автортә епитетқәа рықазаара мап узацәкуам, урт атцаарадыррағы ишьяқәырғәхеит.

Уажәшьта еилхаргап аепитет – тропу, ма стилистикатә фигуроу; силаңкаап ө-хык рыбжъара уи иамоу «аитанаиаира» зыхъю.

Г. Г. Хазагеров аепитет азы ифуеит: «изобразительное средство языка, традиционно относимое к тропам» (Хазагеров 2009: 285 – 286). Аметафора ҳахъалацәажәоз ишазгәахтахъоу еипш, ажәа «атроп» ажәйтә бырзен бызшәа ақнытә иаауеит – архәара, даңакала иухәозар – аитарсра аанагоит. Аха, Г. Г. Хазагеров аепитет дахъалацәажәо, зыхшыфык еитатцуа (аметафоратәи аметаниамиатәи аепитетқәа) инарываргыланы, иааигоит зыхшыфык еитамтуа – «конкретизирующий эпитет» ҳәа дзыштыу ағырпштәкәагы. Уи аангыы, аепитет зегъ рыла атроп ахъ адкылара алзмыршо азы ихәоит: «в основе эпитета часто лежат тропы (метафоры, метонимии и антифразисы), что и дает не вполне строгое основание относить его к тропам» (Хазагеров 2009: 286). Аха ҳахәапшрала, атарауағ иалкаа ағынтықа аиғағылара аапшуеит. Аепитет аитарсратә қашшы иамоу азы атроп ахъ иатданакуам ҳәа злаххәарызеи, атроп ахата – аитарсра акәзар иаанаго? В. П. Москвин иакәзар, аепитет ахъатданакуа атәы алкааны ихәом, аха ифуеит: «по характеру номинации, эпитетам с прямым значением (желтый луч, зеленый лес) противостоят два типа эпитетов с переносным значением: метафорическое (золотой луч) и метонимическое (зеленый шум)» (Москвин 2001: 29). Арақа иаабоит, Г. Г. Хазагеров еипш В. П. Москвингы аепитет – ишиашоу еилкаатәу ажәи зтакы еитарстәуи рыла ишьяқәгылар шауда шазгәеито. Иалзыршозеи, аепитет атроп ахәаа атгара, даңакала иухәозар, ишиашоу еилкаатәу атакы змоу қашшарбаганы аңыртца? Ари азцаарағы узавсуам Н. П. Булаховеи А. П. Сковородникови ирығуа: «эпитет может быть не только образным, но и эмоционально-оценочным определением, то есть обладать аксиологическими качествами, что в свою очередь обуславливает его выход за рамки тропа» (Булахова, Сковородников 2017: 130). Ажәакала, аепитет атроп ахәаа итүтцуазар, ус анақәха, атроп ахъ аепитет

ахккәа зегъ атсанакуам ҳәа ауп иаанаго. Уи азоуп, В. П. Москвин изихәазгы: «*к числу тропов относится эпитет с переносным значением*» (Москвин 2006: 26). Уи атәы азгәеитахъан А. Н. Веселовскигы: «*эпитет-метафора (в широком, aristotelском значении этого слова – троп)*» (Веселовский 1989: 61). Иара убасгы, Л. Крупчанов ифуеит: «*эпитет подчеркивает в предмете не только присущие ему, но и возможные, мыслимые, перенесенные черты и признаки. Это дает основание причислить эпитет к группе тропов*» (Крупчанов 1974: 470). Аепитет – «атроп» ҳәа азиҳәоит, уи аангы – аитарсреи ишиашоу атакы аарпшреи казшъас измоу еилкаараны дахәацшуеит В. С. Баевскигы (Баевский 1987: 511 – 512). Иазгәататәуп, Аристотель иусумта «Риторика» (Аристотель 2000: 85 – 86) ағғы, дзыхцәажәо аепитетқәа ишрылоу, ишиашоу еилкаатәуи зтакы еитарстәуи. Иаххәозар, атакы еитарстәым – зызбахә ҳхәахъоу енагътәи аепитет «белый снег»; аметафоратә епитетқәа иреиуюп автортә қазшъа шрымоу азгәатаразы ҳаззаатгылахъоу, ажәйтә бырзен философ Алкидаманта иапцамтақәаны иааиго: «*телесный стыд*» («*дыңхашъаны иңеижъ аирkit*» ацымхәрас), апоезия иатәны епитетс иипхъазо – «*соперница души*» («*аңғанырра*» азы).

К. С. Горбачевичгы (Горбачевич 2002: 5) аепитетқәа ржәар ағы еидикылоит – зтакы еитарстәуи аитарсра зтакыми аепитетқәа. А. П. Квиатковски иакәзар, аепитет азы ифуеит: «*это всегда метафорическое прилагательное*» (Квятковский 1966: 359). Ишаабо еипш, А. Квиатковски иахәацшра зынза ихазуп; уи аепитет ҳәа дзышьтоу – аметафоратә қазшъарба мацара ауп. Избан ус дзахәацшуе? А. Квиатковски игәаанагара ҭатғәыс иамоу атәы ихәоит В. П. Москвин: «*дело в том, что Квятковский вводит эпитеты в число тропов <...> отсюда – вынужденная подгонка определения эпитетов (как метафорических прилагательных) под определение тропов*» (Москвин 2006: 26). Ажәакала, А. Квиатковски аепитет атроп иахыпхъазало, уи ачыдара (айтарсра) мацаразатқәа ала ауп аепитет дзахәацшуа. Аха иааиго ағырпштәкәа ирылоуп – зтакы аитарсра атахымгы. А. Квиатковски истатиағы иаапшуа аиғагыларақәа иағижеуам В. П. Москвин: «*среди*

примеров, приведенных ученым, находим не только метафорические, но и метонимические эпитеты: Под нами с грохотом **чугунным** Мосты мгновенные гремят (А. Фет) <...>, а также эпитеты с прямым значением: Румяным, **громким** восклицанием <...> (Ф. Тютчев). Как видим, иллюстративная часть словарной статьи явно противоречит дефиниции» (Москвин 2006: 26). В. П. Москвин, аиғағылараққа ахъаапшуа ҳәа иааигаз ағырпштәкәа рнағсғы, иаабартахеит даға еиқәымшәарақәакғы. А. Квиатковски аепитет – зыхшыфтақ еңтарстәу аилкаара ауп ҳәа иқаитқо алкаа артабыргра иғезишишәйт, А. Н. Веселовски иусумта «Из истории эпитета» ағы иаагоу ағырпштәкәа рыла. Уи, А. Веселовски иқаитқо аепитетқәа рклассификация ачыдарапқа азгәатаны, ифуеит: «во всех его четырех рубриках один общий признак, свойственный эпитету, это – метафоричность» (Квятковский 1966: 359). Иазгәататәуп А. Веселовски дзыхцәажәо аепитеқәа зегъы аметафоратә қашыа рымазтғы, аклассификация: «тавтологические», «эпитеты пояснительные» хазы; «епитеты пояснительные» ахәтағы: «эпитет-метафора», «синкретический эпитет» ҳәа ус баша иқаиттарымызт (Веселовский 1989: 59 – 62). А. Веселовски «пояснительные эпитеты» рөы иааиго ағырпштәкәа, иаҳхәозар – «столы белодубовые», «добрый конь», А. Квиатковски (Квятковский 1966: 359) аметафоратә қашыа рымоуп ҳәа рзиҳәоит. Аха урт метафоратәқәоуп ҳәа злаххәарызеи, рыхшыфтақ ишиашоу иҳадақылозар? Насғы, иара автор ихата (Веселовски) «аепитет-метафора» ҳәа зыζбахә имоу ахқы ашқа иаҳипхъазалом. Ағырпштәы «столы белодубовые» акәзар, Г. Г. Хазагеров (Хазагеров 2009: 286) – «конкретизирующий эпитет» (зтакы еңтарстәым) ҳәа зыζбахә имоу ағы иааигоит. Нас, А. Квиатковски дзызхъаапшыз А. Веселовски иғырпштәкәа – аметафоратә қашыа зырнибаалеи? Ҳәанаала, атарауағ аепитет – аметафоратә қашыа змоу маңараны дахъаҳәапшуагы ацхраазар акәхап, аха, дзырғашъаз – дағақуп. А. Веселовски, «стол белодубовый» азы иҳәоит: «стол белодубовый, стало быть, хороший, крепкий». Ара ишаабо еиңш, атарауағ ажәа «стол» иацааниуа аепитет

«белодубовый» иациттоит аилыркаага: «хороший», «крепкий»; «добрый конь» ағы «добрый» иаанаго – «хороший» ауп ҳәагы азгәитоит (Веселовский 1989: 60). Абри ауп еиҳаразакгы A. Квиатковски дзырфашъаз. Иазгәататәуп, ҳзыхцәажәо ағырпштәкәа «столы белодубовые», «добрый конь» – аурыс епос ақны атың змоу енагътәи аепитеткәа роуп. Урт иреицшу рзы A. Веселовски иҳеоит: «указывают на желаемый идеал». «Адъ иалху аишәа» – шыбзиу, ишығәгәоу, мамзаргы «иразу ағы» – шыбзиу уеизгы ишеилкаугы, урт ридеалтә қазшықәа инрытшыны азгәатара азоуп – аилыркаагақәа зрыцтигы; уи азы – иметафоратәкәоуп ҳәа ҳазхәом акәымзар. Урт метафоратә епитетхон, аилкаарақәеи ирыщааниа ахәақәтцақәеи («столы белодубовые», «конь добрый»), «эпитет-метафора» ҳәа A. Веселовски дызғу «глухое окно» ақны аиңш тәкыла еиғагылозтгы. Иара убасгы иазгәататәуп ихадароу даға чыдарак. Аепитет – метафоратә силкаара мацаразар, A. Квиатковски дзыхцәажәо, «енагътәи аепитеткәа» ракъ иатцаикуа ағырпштәкәа: «поле чистое», «море синее», «тучи черные», «солнце красное» епитетхашъас ирымеи, ртакқәа еитаҳмырсуазар? Мамзаргы, енагътәи аепитеткәа – епитетзам ҳәа злаххәарызей?

A. Квиатковски еиңш, аепитет – атроп ахъ иахыпхъазало, уи – метафоратә еилкаара мацароуп ҳәа ирпхъазоит С. Е. Никитинеи Н. В. Васильевеи (Никитина, Васильева 1996: 154 –155); А. В. Филиппови Н. Н. Романови (Филиппов, Романов 2002: 117); аепитет атроп ахъ иахыпхъазало, ишиашоу еилкаатәу азбахә шылхәогы, зыхшыңцак еитарстәу ағырпштәкәа роуп – аепитеттәкъа ҳәа илыпхъазо И. Б. Голубгы (Голуб 2001: 139).

Аепитет – атроп ашқа иахызымпхъазало еиҳа имачуп, аха уеизгы, уи атенденциа ықоуп. Әйрпштәыс иаагозар, аепитет – ажәаҳәа афигура (фигура речи) иатәны иахәапшүеит – А. А. Потебния (Потебня 1999: 165), А. А. Волков (Волков 2001: 311). Иазгәататәуп урт аепитет ажәаҳәа афигурахъ ихъатаркуа зыхъко, уи асаҳъаркыратә цхыраагза – ишиашоу еилкаатәу атакы змоу акакәны иахъазнеиуа шакәу.

Атермин «афигура» ҳаналацәажәо, идыртәуп ихадароу ышыдарак: уи аилкаара – итшәани итбаанирыла ахәапшрақәа шыкоу. Итбааны ахархәара аан, афигурахь иатсанакуеит – атропқәа зегъы (Хазагеров 2009: 229). Иаххәап, Н. В. Жданович итщаамтағы ифуеит: «картометка составляет около 200 единиц, не включая так называемые "перенесенные" эпитеты, возникшие в результате трансформации и представляющие собой фигуру речи, сущность которой состоит в сочетании эпитета не с тем словом, с которым оно соотносится по смыслу» (Жданович 1999: 3). Арақа, автор атермин «ажәаҳәа афигура» итбааны дахәапшүеит – аметафоратә епитетгы уаҳъ иадикылоит.

Ҳазхъапшып иуңылар зылшо дағға ышыдаракгы. Б. В. Томашевски «Стилистика» захъзу иусумта ақны (Томашевский 1983: 187 – 195), аепитет – атропқәа рықәшағы икоуп. Аха, уамашәа иубаша, «Краткий курс поэтики» ҳәа хыс измоу еғи иусумтағы, аепитет атропқәа ирылганы – «выразительные средства, связанные со значением слова» захъзу ахәтағы иаабоит (Томашевский 2010: 54 – 57). Ҳәана, уи зыхъяз уи ауп, Б. Томашевски иғырпштәқәа рәғы автор дызхаанымхаз атыжымта аредакторцәа ирымбейт – зыхшығын аепитеткәа (аңарауағ иааиго зегъы – зәқын – зәқын). Ҳәана, уи зыхъяз уи ауп, Б. Томашевски иғырпштәқәа рәғы автор дызхаанымхаз атыжымта аредакторцәа ирымбейт – зыхшығын аепитеткәа (аңарауағ иааиго зегъы – зәқын – зәқын).

В. М. Жирмунски иакәзар, еилкааралык маңарағы даагылом, ихы иаирхәоит ахырхартакәа рифбагы: «поэтический троп» (Жирмунский 1977: 360), «поэтическая фигура» (Жирмунский 2004: 365). Аха, уи аанғы, аепитет азы – «поэтический троп» ҳәа ҳәаны, ҳазы алкаара атахымкәан дахәапшүеит – «аметафоратә епитет». Ишаабо ала, арақагы аиғағылара аапшүеит. В. Жирмунски уи ағыза алкаа изырқатазеи? Аңарауағ аепитет қазшыарбаны ипхъазоит. Аха, ақазшыарбақәа реипш, аматәар ҳәақәырттар ауеит – иметафоратәу ахырқақәагы, ацынгылақәагы ухәа. Үсқан уртгы – «аепитет» ҳәа рзуҳәар акәхоит, избан акәзар асаҳынцара шытыркааует. Ажәакала, В. Жирмунски аепитет алкаарағы ақазшыарба маңара иетаигзарц азоуп, аметафоратә епитет мап заңақуа (Жирмунский 1977: 361).

Иаахгаз азнеишъақәа еидхәыцланы, ҳазкылсует абри ағыза алкаа: 1) аепитет – ишиашоу зтакы аапшуеи зтакы еитарстәуи еилкаароуп; 2) аепитет – атроп ашқа иатданакуеит (аметафоратәи аметанимиатәи аепитетқәа рзы); 3) ажәаҳәа афигуралы иатәуп (ztакы ишиашоу ихадаҳқыло аепитети атермин «ажәаҳәа афигура» итбааны ахәапшреи рыла); 4) аепитет – тропуп анаххәо, зтакы еитарстәу аилкаара мацаразатцәык епитетны иахәапштәым; 5) аепитет – ажәаҳәа афигура, ма астилистикатә фигура иатәны ианалхқаауа, зтакы еитарстәу аилкаарақәагы епитетхар шрылшо мап аңыктәым.

Ажәа «аепитет» ажәйтә бырзен бызшәала – «аңцара», «аңшьра» (приложение) ҳәа аанагоит (Ағзба, Аңынцъал 2008: 202). «Даңакала иаҳхәозар, асахъаркыратә рөиамтәғы зызбахә ҳәоу аматәарқәа рқазишиақәа ихатәдааны раарңиразы автор ихы иаирхәо, уи тәкыс иеитә ҳайлзыркааша қазишиарбагоуп» (Ағзба, Аңынцъал 2008: 202). Аепитет – «қазшырбагоуп» анаххәо, тәкыс иамоузei, жәаҳәа хәтала қазшыарбоум, ма даңакхаргы ауама?

Хыхъ ишаҳхәахъоу еипш, В. М. Жирмунски аепитет ахъ иатданакуа – ақазшыарба мацароуп ҳәа дахәапшуеит. Аепитет ус ауп ишазнеиуа, иаҳхәап: А. Н. Веселовски (Веселовский 1989: 59); А. П. Квиатковски (Квятковский 1966: 359); Хә. С. Бгажәба аепитет дахъазаатғыло, иааиго ағырпштәқәагы жәаҳәа хәтала иқазшыарбақәоуп (Бгажәба 1960: 261).

К. С. Горбачевич иакәзар, еикәиршәаз ажәар ақны ифуеит: «в Словаре собраны эпитеты-прилагательные. Преимущественно это качественные прилагательные; из относительных прилагательных представлены те, которые обладают качественным значением» (Горбачевич 2002: 9). Иара убасгы, иазгәеитоит: «приложеия-существительные (мороз-воевода, бродяга-ветер и т.п. и наречия (при расширительном понимании их также называют эпитетами) в Словарь не включаются» (Горбачевич 2002: 10). К. С. Горбачевич, ажәар ағы еидкылоу ақазшыарбақәа роуп ҳәа шихәогыы, епитетны иаликаауеит ақазшыарбатә тәкы змоу алахәырақәагы (причастия): «любящий взгляд», «рыдающая музыка», «убаюкивающая мелодия»

(Горбачевич 2002: 9) ухәа. Ишдыру еиңш, аңсұа бызшәағы алахәыра шъақәгылоит аффиксқәа «и», «з» руак ақаттарба ашьата аңтарала. Уи ақазшыарба аиңш, «аматәар ҳәақәнәтоит, аха иұдаақәнәтоит арғиара аганахъ ала» (Арстаа, Аршба, Гәйблиа, Ҳагба, Җқадуа 2014: 319). Ақазшыарбатә тәкы змоу алахәырақәа иреиуоуп, иаххәозар – *иңізахаз атыпқа* («атыпқа пшза» иахырғиаау). Ажәакала, К. С. Горбачевич ари ағыза алахәырақәа – епитетқәаны ипхъазоит. Иара убасгыы, қыдалкаак аҳасабала (в качестве исключения) ижәар иалеиттоит – аңынғыла ақазшы штызкаауа аепитет-хызықәагыы: *иңынта картошканы, ишапы гъеҗсыны* (Горбачевич 2002: 10) ухәа реиңш икоу.

А. Зеленецки ижәар иагәйлоу аепитетқәа ракәзар, еиҳарк қазшыарбақәоуп; аха уи аангыы, К. Горбачевич ижәар иалаймтаз, «приложения-существительные» ҳәа дызғу иреиуоу аепитетқәагыы ҳылоит: «Царь-соловей»; «сорока» азы – «болтушка», «Ведьма-судьба» (Зеленецкий 2005: 112-113, 117) уб. итц.

А. П. Квиатковски аепитет дахцәажәо иазгәеиттоит: «само происхождение слова говорит о том, что эпитет как часть речи – это прилагательное» (Квятковский 1966: 359). А. П. Лободанов ифуеит: «прилагательное называлось античными грамматистами "эпитетом", на что указывает этимология самого слова: "эпитетон" слово приложенное, приданное, прибавленное» (Лободанов 1984: 215). Аха, уи инаңыданы, иазгәеиттоит: «античная грамматика не выделяла прилагательное в особую часть речи. Прилагательным ("эпитетом") является всякое имя, которое служит спецификацией другого имени» (Лободанов 1984: 2015). Ажәакала, антикатәи аграмматикағы, «аепитет» ҳәа изыштыз ақазшыарба, иахъатәи – ақазшыарба маңара акемызт, уи атқы тбаан, иахъатәи аграмматикала, даға жәаҳәа хәтакзар – ихызықазар, иқаттарбазар, иңынғылазар, ма дағақхар ауан ҳәа ауп автор иҳаиҳәо. Ари ақазшы ауп ианыпшуа, М. Петровски аепитет азы иқаитдо азгәатагыы: «уже с древности под эпитетом разумеется не только прилагательное, но и существительное – определение (т. наз.

”приложение“) <...> Но и наречие или деепричастие бывают формами выражения эпитета, именно, когда определяемым словом является глагол. Эпитет в таком случае совпадает с синтаксическим понятием ”обстоятельства“» (Петровский 1925: 1120). М. Петровски, ақаттарба анхәақәттахо, ацынгыла ма атагылазаша епитехар ауеит ҳәа дызғу ағырпштәкәа иреиуоуп, иаххәозар, Б. Шынқәба абри ицәаҳәа: «*Шықұса ғажсә ҳәзырығъо ҳтәлеит*» («Октиабр ашылжы»). Иара ақаттарба ахатагы, епитетхар шауда атәы ихәоит, аицааира «синее море» дахъахцәажәо: «дальнейшую вариацию того же выражения ”синее море“ мы можем представить в форме ”синеет море“, где настителем эпитета является уже глагол» (Петровский 1925: 1119). Әйрпштәыс иаагозар, аепитет, ақазшъарба инаваргыланы, еиуеипшым еғырт аформақәа рыла иаарпшхар шауда атәы рхәоит абарт ацарауаагы: Б. В. Томашевски (в форме приложения /существительного/, наречие при глаголе) (Томашевский 1983: 195); Л. Крупчанов (существительное, глагол) (Крупчанов 1974: 470); Н. П. Булаховеи А. Н. Сковородникови (именем существительным с предлогом и без предлога, наречием, причастием, деепричастием, причастным и деепричастными оборотами, экспрессивными придаточными определительными предложениями) (Булахова, Сковородников 2017: 135 – 136); С. А. Губанов (причастие, наречие, существительное, реже – местоимение, числительное, глагол, деепричастие, слова котигории состояния) (Губанов 2009: 6); З. Ц. Цыапуа (аепитет-хызыңқақәа; ахәақәттә инфиниттә конструкция: «шәғын ағырхаңа зыхшаз Сатанеи-Гәашъя») (Цыапуа 1990: 104 – 105); У. Ш. Ағзебеи Д. С. Ақынцьали (иқазшъарбаны; ихызыңқаны; ицынгыланы уб.ит.) (Ағзба, Ақынцьал 2008: 210).

Иашоуп, ацарауаа аепитеттәаран иаарго ағырпштәкәа, еихаразак қазшъарбақәоуп. Б. В. Томашевски аепитет азы баша имхәеит: «в простейшей форме это прилагательное при существительном. Это наиболее распространенный вид грамматического определения» (Томашевский 1983: 195). Ус ишықоугы, зызбахә ҳхәаз автор итәы назлоу

аттсаамтақәа иахдырбоит, аепитет – егырт ажәаҳәа хәтақәагы ишъақәдүргылар шрылшо.

Ажәакала, ҳаттсаарағы, аепитет итшәаны – ақазшъарба маңара итәгзаны ҳаҳәапшуам; «аепитет» атқакы – «аңтса» (приложение) жәаҳәа хәтала қашшъарба маңараны азнеира, иашам ҳәа ихаңхъаңоит. Амала, өа здаароуп – «ақазшъарбатә епитетқәа» хазы иганы рыттаара. Иаххәозар, Р. Барцба лусумта ақненипш (Барцба 2020: 101 – 105).

Аматәар, ма ауағытәйфса ҳәақәзыздо аилкаарақәа зегъ епитетқәоума? Аепитет ҳаналаңәажәо ари азтсаара – ихадарақәоу иреиуоуп. Аттсаарадыррағы уи иазаатғылахьоу шмаңғымғы, имариу усым; акәшамыкәша иүхәаша акрықоуп, избан акәзар, зегъ рыла итышәынтеалам.

Алитератураңцаағы Л. И. Тимофеев ифуеит: «*эпитетом является любое прилагательное*» (Тимофеев 1948: 206). Аепитет ус иахәапшуа шықоугы, алогикатә ҳәақәтқақәси (логические определения) аепитети реифдыраара атахуп ҳәа иқәгыло раңәафуп. Б. В. Томашевски изгәеитоит: «*обычное определение имеет задачей отличить какой-нибудь предмет от ему подобных. Если мы говорим просто "дом", то под этим словом можно разуметь все существующие дома. Если нам необходимо уточнить выражение, мы говорим "двухэтажный дом", "синий дом" и т.п. Вводя этими определениями новые признаки "двухэтажный", "синий", мы тем самым противопоставляем двухэтажный дом всякому дому с другим числом этажей, синий дом – всякому дому другой окраски и т.п.*

Подобное определение, имеющее задачей уточнить предмет, называется логическим определением. Оно обращается к логической мысли, а не к воображению.

Поэтическое определение (эпитет) ничему предмет не противопоставляет. Оно отмечает в предмете, достаточно определенном самим изложением, наиболее заметную и действующую на нас черту» (Томашевский 2010: 57 – 58). А. С. Пушкин илакә «Сказка о рыбаке и рыбке» аңаңақәа «Жил старик со своею старухой / У самого синего моря»

дрыхцәажәо, Б. Томашевски иҳәоит: «здесь слово “синий” вовсе не имеет задачей сообщить нам, что старик жил именно у синего, а не у какого-либо другого (желтого, зеленого, черного) моря. Этот эпитет “синий” заставляет нас сильнее прочувствовать слово море, обращая наше внимание на один наглядный признак моря, обычный у него: его синий цвет» (Томашевский 2010: 58). Б. Томашевски еиңш, В. Жирмунскигы алогикатә ҳәақәтцеи аепитети еиғдыраатәуп ҳәа азгәеитоит. Уи иғуеит: «когда мы говорим “удалый добрый молодец” или “дружинушка хоробрая”, или “синее море”, “шелковый повод”, мы не берем “дружинушку хоробрую” в противоположность трусливой дружине или “удалый добрый молодец” в противоположность молодцу неудалому, или “синее море” в противоположность “зеленому” или “черному”. Мы мыслим “синее” как типический признак моря, “хоробрая” как типический признак дружины, “шелковый” как типический признак повода или стремени» (Жирмунский 2004: 366). Иара убасгы В. Жирмунски алогикатә ҳәақәтцағақәа рзы иҳәоит: «ограничивают понятие предмета» (Жирмунский 2004: 366). Ари ахшығылаки Б. Томашевски дызғы – цқыа алкааратә қазшьеи ак роуп.

Ишаабо еиңш, Б. Томашевскигы, В. Жирмунскигы иаарго ағырпштәкәа – енагътәи аепитеқәа роуп. Урт маншәалоуп, даға ҳәақәтцаға еилкаарақәак ирыдқыланы, логикатә ҳәақәтцақәам ҳәа алқаа ақатцаразы. Избан акәзар излоу аепос, жәлар рашәақәа рөы иштыркаауа аидеализациеи иңсабаратәу қазшьеи (ашыац иацәа) рыла, енагътәи аепитетқәа, нормак аҳасабала изцааниа аилкаарақәа ирыдхәалоуп. Уи иабзоураны даға еилкаарақәак ирғагылом, цқыа алкааратә чыдара рныпшуам, мамзаргыы изцааниа аилкаара дыртшәом. Ажәакала, енагътәи аепитетқәа рыбжьара, алогикатә ҳәақәтца иадхәалоу азтаара зцэырцуам, уи алацәажәара – тақыдоуп.

Алогикатә ҳәақәтцеи аепитети реиғдыраара мариам еғырт ақазшьарбагақәа (иаартытәжъаны зыхшығылак еитамтуа, ма зынза ишиашоу иҳадахқыло) рыбжьара.

Хайтазхъацшып хыхъ зызбахэ ҳхэахьоу Б. Томашевски логикатэ ҳэаакэтцаны иипхъаэо – «*φ-еихагылак змоу афны*» (*двухэтажный дом*). Уи иағхарпшып Б. Шыынқеба хархэара ззиуа ажэеицааирақәа: «*рыфны қъаңтажсэымхеит*» (*«О, са с-Хыкээр, бааишь! – ихэеит...»*), «*еихачаоуп рыфны*» (*«Амфан»*). Зны, аепитет алкаара ҳеазахшээап, Б. Томашевскигы В. Жирмунскигы зызбахэ рымоу аиғагыларатэ принцип ала. Арақа, «*φ-еихагылак змоу афны*» – «*x-еихагылак змоу*», «*ηш-еихагылак змоу*» ухэа ирөаургылар шауда аицштээкъа, «*рыфны қъаңтажсэымхеит*» иағагылоит – «*рыфны қъаңтажсэхеит*», «*рыфны тбаатыцэхеит*» ухэа; «*еихачаоуп рыфны*» акэзар, иағаургылар ауеит – «*рыфны арьицхацэа ахъыкэкэоит*», «*рыфны хэйчуп*» ухэа. Аиғагылара keletal иизбанзар, хзыхцэажэо ағырпштээкәа – енагтэи епитеткэам, зеипшбызшээатэ ҳэаакэтцагақэоуп. Апрактика излахнаарбо ала, урт рыбжьара аепитет алкаарағы – аиғагыларатэ метод ара имчыдоуп. Нас, иарбан чыдароу ари атагылазаашьағы изызхъацштэу, алтшээа змоу? Идахшээап Б. В. Томашевскигы, В. М. Жирмунскигы иазгэарто, аепитет иаҷыдақазшьам, алогикатэ ҳэаакэтцага иштнакаауа – аматэар цъя алкаара, мамзаргы атакы артшэара апринцип. Ахэаакэтцага «*φ-еихагылак змоу афны*» ҳазхъацшуазар, уи цъя ишалкаау – атакы шытшэоу аабоит. Уи ачыдара рныцшуам ажэеицааирақәа «*рыфны қъаңтажсэымхеит*», «*еихачаоуп рыфны*». Даеакала иаххэозар, ақатцарбатэ қазшьарбагақәа «*қъаңтажсэымхеит*», «*еихачаоуп*», афны азеипш хэшьара артоит – еихагылак амоу, φ-еихагылак змоу акэу, инткааны ихэа зам. Абарт ачыдарақәа рыла иаххэозар, ахэаакэтцага «*φ-еихагылак змоу афны*» – логикатэуп; «*рыфны қъаңтажсэымхеит*», «*еихачаоуп рыфны*» – епитеткэоуп. Зызбахэ ҳхэаз, аматэар – азеипшхэшьара атара инаваргыланы, аепитет азы ихадароуп даеакгы. Б. В. Томашевски аепитет азы баша ихэом: «*при всем многоразличии смысловых функций эпитет всегда придает слову некоторую эмоциональную окраску*» (Томашевский 1983: 196). Н. П. Булаховеи А. П. Сковородникови ракэзар, иазгэартоит: «*под эпитетом мы понимаем экспрессивное, то есть образное или эмоционально - оценочное определение*

предмета» (Булахова, Сковородников 2017: 135). Аепитет уи ачыдара шыштынкаауа атэы рҳәоит: К. С. Горбачевич (Горбачевич 2002: 4), Л. Крупчанов (Крупчанов 1974: 88), В. Л. Атнариа (Цвинариа 1970: 109), У. Ш. Ағзебеи Д. С. Аңынцьали (Ағзба, Аңынцьал 2008: 205) ухәа. Ҳәарада, аепитет арт ачыдарақәа ихадарақәоу иреиуюп, урт хымпада ирызхъапшлатәуп аепитет алкаарағы. Ажәеицааирақәа: «*ø-eихагылак змоу ағны*», «*рыфны қъаңтажсәымхеит*», «*eихачаңоуп рыфны*», зызбахә ҳәәхъоу егъырт ачыдарақәа рнағсангы, аңаңырра-хәшъарататә, асахъантатә қашыа ашыткаара апринцип алагыы ипаҳшәап. Ҳазхъапшып, Б. Шынқәба хархәара ззиуа ажәеицааира «*рыфны қъаңтажсәымхеит*» («О, са с-Хылкәыр, бааишь! – ихәеит...»). Ус зхиҳәаазеи апоет? Апхъа абри азтаара атак қаҳтап. Ағымтағы излаабо ала, Хылкәыр лыпшәма Аңсны ахақәитразы аменшевикцәа дахърабашъуаз, дызгашаз ахы аниқәшәа, лара ағъараҳәа итыңғағы днагылцеит. Аха, уигы аға ихымта дзаңәымцеит, лыпсадғыл лхы ақәылцеит. Урт рыхъз-рыпша инаваргыланы, иртынхеит – рыфната ашә азмыркыша, ртахцәа ргәы аақазташа рхылтц. Насгы, ихадароу, дара ззықәпоз назеит – март 4, 1921 ш. Асовет мчра шыақәгылеит. Убри азоуп, апоет – «*Aха рыфны қъаңтажсәымхеит*» ҳәа зиҳәазгы. Ажәакала, «*рыфны*» ҳәақәызтә ажәа «*қъаңтажсәымхеит*», аметафоратә хшығцарагы аныпшүеит. Ус анакәха, – епитетуп.

Ҳазааттылап «Амған» ҳәа хыс измоу Б. Шынқәба ижәенираала ақнытә иаагаз ажәеицааира «*Eихачаңоуп рыфны*». Уи астрофа абас икоуп: «...*Eихачаңоуп рыфны, ргәара, / Зыбла хту дара, / Ирзықами қъафла анхара / Назаза жәлара...*». Таттәйс иримоузеи арт аңаңақәә? Б. Шынқәба зызбахә ҳамоу ажәенираала апитеит Аңынцьтәылатә еибашъра Дү еилгеижътеи ғышықәса аатцуаны – 1947 шықәсазы. Арақа иаабоит, аңаңақәлар егъа уадафра рхыргазаргы, аибашъра аңыамығәа цәгъа рзаанагазаргы, ргәы камыжъкәа, ө-напық ала анхара ус ишазнеиуа. Абри ауп апоет дыззышәаҳәогы. Ажәакала, ажәеицааира «*eихачаңоуп рыфны*» ақны, ажәа «*eихачаңоуп*» – ахәшъарататә қашыа амоуп – ажәлар аибашъраштыхътәи

русура алтшәа бзиакәа аныпшуеит. Убри ақнытә, хымпада, епитетуп. «*Ө-еихагылак змоу ағны*» акәзар, ианыпшуа – аматәар цқъа аилкаара, атқакы артшәара анағсангъы, цәанырратә хәшьарағақ аманы иаабом.

Б. В. Томашевски иалқаа: «*эпитетом называется такое определение, которое: 1) обозначает свойство предмета, производящее наиболее сильное впечатление; 2) не имеет задачей отличить определяемый предмет от других предметов того же рода*» (Томашевский 2010: 58), узағылом, иаагаз ағырпштәкәагы идыртабыргуеит. Аха ахәақәттәгә алкааратә қазшы амазар, уи аангъы аепитет афункция хадақәа иреиуоу – ацәанырра, ахәшьараға, ухәа шыңакаауазар, ишпазненитәу?

Хрызхъапшып, абарт ацәаҳәақәа: «*O, бара, уа инеуа, / Кофта шкәакәа зиәү!*» («Кофта шкәакәа»). АраІка, апоет, «*бара*» ҳәа дызғу далкаауп – «*кофта шкәакәа зиәү*» лоуп. Аха, кофта шкәакәа зиәү апхәйизба лалкаара татғәыс иамоузei? Уи иацоу уи ауп, кофта шкәакәа зиәү лоуп апоет игәы иақәшәаз – ибзиабаратә цәанырра зырғыхаз. Ишаабо ала, зызбахә ҳамоу ахәақәттәгә, ацәанырратә мчхара амоуп. В. Л. Атқариагы баша имхәеит: «*эпитет как цветопись хорошо передает зрительные ощущения и превращает их в язык чувства*» (Цвиария 1970: 109). Насгы, ара иазгәататәуп ихадароу дағакгы. Ажәеицааира «*ажәра шкәакәа*» ақны, «*шкәакәа*» шметафоратәу шудыруа, иаразнак асимволтә ҭакы шаиуа (ажәра шкәакәа – ажәра бзиа) аицш, «*кофта шкәакәа*» устәкъя иқам. Избан акәзар, «*кофта шкәакәа*» реалтәуп. Аха, зегъ акоуп, иаартытәкъаны ақәымзаргъы, зызбахә ҳамоу ажәеинраалағы «*шкәакәа*» – анасып иадхәалоуп. Убри ақнытә, «*кофта шкәакәа зиәү*», аепитет афункция нанагзом ҳәа ҳазхәом. А. Н. Веселовски иаагаз ағырпштәкәа иреиуоу – «*внутреннее развитие эпитета*» (аепитет ағынтақатәи ағиарахы) иадикылоит. Урт рзы ихәоит: «...*касаются обобщения реального определения...*» (Веселовский 1989: 67).

Иазгәататәуп, Б. В. Томашевски логикатә ҳәақәттаны дызхәапшуа, ҳаргы ҳхы иаҳархәаз ажәеицааира «*ә-еихагылак змоу ағны*» («*двуухэтажный дом*») сахъаркыратә ғымтак, ма еицәажәарак иагәйлганы иаагам, ус баша,

акы иадхәаламкәа, өырпштәык аҳасабала ахархәара зызу жәеицааироуп. Аха,apoезиатә цәаҳәағы иара иениуу ағырпштәы даға функцияк нанагзар ауеит.

Иаагап, Б. Шынқәба иажәеинраала «Сықалақ» иалоу абарт аңаахәақәа: «*Избоит, сықалақъ Ақәа закәхаз, / Мыңхәы аеентәкны иахъа ишазхаз, / Избоит азрычара ахъықаз ибан, / Ихыңтәцараха иғылеит ахан. / Избоит адәқъанқәа қәаңәк иақараз, / Ағнеихагылақәа гылт рымұхәрас*». Ишаабо еиپш, Б. Шынқәба Ақәа аеентәкра, ашыапы ақәғылара иахъағу, гәыхатқагас имоуп. Ажәа «ағнеихагылақәа» (многоэтажные дома) акәзаргыы, гәахәаратә цәаныррала еибаркуп. Дағақала иаҳәозар, «ағны» иацааиуа аилкаара «еихагылақәа», иргылоу ағнқәа зеиңшроу – цқыа алкаара маңара акәым изызку, ажәлар рылشاрагы аадырпшуюит. Ус анақәха, «еихагылақәа» – логикатә ҳәақәтқагоуп ҳәа ҳазхәома? Ҳәанаала, аңаанырратә хәшьараңара злаштынкаауа ала, епитетуп ҳәа ҳәар, еиҳа ииашоуп.

Б. В. Томашевски, ишъақәырғәенды алкаақәа шықаитқогыы, текстк ағы ҳәақәтқагак – логикатәны иаапшыр, дағаңьара епитетхар шалшо атәү давсуам. Уи иазгәеитоит: «*бывает, что одно и то же словосочетание в одних текстах приобретает характер логического определения, в других – эпитета. В сочетании красная роза определение красная может восприниматься по-разному. Если речь идет о каком-нибудь руководстве по садоводству, то там красная роза будет логическим определением, отличающим красную розу от чайной розы, от белой розы и т.д. Но в стихотворении, где между прочим употребляется красная роза, слово красная не будет иметь функции отличения; здесь имеется в виду самая обыкновенная роза, а прилагательное красная прибавляется для того, чтобы создать зрительное красочное впечатление, чтобы вместо скучного слова роза дать сочетание, эмоционально окрашенное*» (Томашевский 1983: 197). Аттарауда, ари ағыза аңыдара шазгәеитқогыы, уи, енагытәи аепитет «серый волк», ажәеицааира «серая лошадь» иадқыланы дахъахәаңшуа, ағы ҳәақәыздо ақазшыарба «ахәа» (серая) – логикатә ҳәақәтқанды ипхъазоит. Иаагап ифуа: «*говоря серая лошадь, мы отличаем данну масть от других,*

например: буланая лошадь, вороная лошадь и пр. Определение *серый* по отношению к волку (сказочный серый волк) не является логическим, потому что не для того говорят *серый волк*²², чтобы отличить его от волка другой масти. Это вообще волк, и слово *серый* только подчеркивает привычный и типический цвет волчьей шерсти» (Томашевский 1983: 196).

Б. Томашевски ишихәо еицш, ажәеинраалағы «агәил» (роза) иацааиуа «қапшы» (красная) епитетзар, мәп зңикуа «аөыхәа» (серая лошадь) ақны – «ахәа» (серая) епитетхар залымшои, еиғыргозе?

Иаагап, «Сышдәйкәлаз» захъзу Б. Шынқәба иажәеинраала ақнытә абри аңдахәа: «*Ихәеишъ нас дарбан ҳөыхәа зкәадыруа?*». Арақа, апоет «хөыхәа» зхихәаауа – ағыл ахәапшәы ала егырт ағыл апшшәкәа: аеенкәа, ағыз, ағыл иатәа ухәа ирыликаарц акәым, уи зынзагы хықәкыс имазам. Иара «хөы» ҳәа дызғу ахата иамоу «ахәапшшәы» азгәеитоит ауп; уи асахъацәааралагы еиха ҳалағы иааиртә, иахнырытә иқаитоит. Иқалон – «*Ихәеишъ нас дарбан ҳөы зкәадыруа?*» ҳәа инижызытгы апоет, аха усқан, Б. Томашевски ишазгәеитаз еицш, «хөы» маңара – гъамадахон. Апсуа бызшәағы «аөыхәа» («ағыл шкәакәа», ишиашоу еитоугозар – «ахәапшшәы змоу ағыл») назлоу ашкәакәа азырбо еиуеицшым аилкаарақәа рзы Х. Г. Амчба илғуеит: «*предают различные художественные образы, способствуют созданию яркого и эмоционального выражения мыслей и чувств*» (Амичба 2009: 41).

Азғелымхара рыткоуп Б. Шынқәба абарт иңдахәақәагы: «...Ишиқәшакъо иеенкәа мөашъахә, / Хыньушәа днақәтәеит дахъзаны. / Еилашықырыуа аңырцәкәа арашы-хәы, / Ахәдагә ырхәа имитәзаны...» («Сөирхәмарғы»). Арақа «иеенкәа» иацааиуа ажәа «мөашъахә», иашатәкъаны, алкааратә қашыя анатоит ажәа «иеенкәа». Аха уи алкаара зыдхәалоу – ағыл ахәшьара атара ауп. Убри ақнытә, ажәа «мөашъахә» – епитетуп. Зызбахә ҳәоу ағыл ахәшьара артоит – ағразы акәал бзиа шамоу, ишиңбороу атәоуп ирхәо, асахъатыхратәкәа назлоу абарт аепитетқәагы:

²² Ара иабогы – енагътәи аепитет ауп.

«ишиқәшәкъо», «еилашькыруа апырцәкәа арашь-хәы», «ахәдагә ырхәа имитәзаны». Иазгәататәуп ҳзызхъапшыз ағырпштәы ағы «ағы» ҳәақәызтәо ақашьарба «еиқәа», агырт апшшәкәа рылкаара шакәым функциас инанагзо; иаххәозар, ағырырағы иқазар ауеит, иара ағыза апшшәы змоу ағегы. Уи апшшәы, псабарала иара иапшшәуп. Уи иначыдангы, ағы аиғамсра, аңбарара ухәа ақашьақәа, иара пшшәыс иамоу «еиқәа» (аикәатцәа) кыр иханартәаусит, еихагы ацәанырра-емоциатә мчхара рынатоит. Ус anakәха, «иғеиқәа» ақны апшшәырбагатә қашьарба «еиқәа», хымпада, епитетуп.

Уажәштә, ҳазхъапшып абри ахәоу: «*ағы ақәразы абас рұхомит: "Аетыс, арқылтәы, абжынта, амархәаң"* ҳәа. Аңиәы акәзар – ағеиқәа, ағыз, ағызеиқәа, ахынышишыла, ағыхәа, ағыната, ағызра ухәа убас егъыртгъы» (Басариапқа 2018: 157 – 159). Арақа, иашатцәкъаны, ажәа «ағыхәа» ақны, «хәа» («ахәа») епитетуп ҳазхәом. Избан акәзар, еиқәыпхъазоу егъырт ағы апшшәкәа – рылкаара, рөагылара афункция ауп инанагзо. Ара иаапшуеит, апоэзиатә цәаҳәеи абжъаапнүтәи ацәажәареи злеипшым, апоэзия шхазу – еиха ишцәанырратәу. Ишаабо еипш, аиғагыларатә принцип алогикатә ҳәақәтцага алкаарағы алтшәа амоуп, иаартны аиғагылара ахыыкоу, уи аангы – ахәақәтцага изцааниуа аилкаара асахъаркыратә мчхара атара афункция анамам.

Иазгәататәуп иара апоэзиағы апшшәкәа енагъ епитетны ишзықамло. Ҳазхъапшып Б. Шынқәба иажәенираала «0-ғәйк сымам!» захъзу ацәаҳәа «*Уантәи игәатә лыфны ақә иатәа*». Арақа, ацәаҳәа атакы злақоу ала, «*иатәа*» – хықәкылатәуп, акәша-мыкәша икоу егъырт ағын хыбрақәа рылкаара ауп, функциас инанагзо. Убри ақнытә, ахәақәтца «*иатәа*» ари ағырпштәы ағы епитетзам.

Ажәакала, апрактика иаҳнарбо уи ауп, баша ажәеицааирақәа ганы, ахәақәтцагақәа неиғырпш-аиғырпшны, ари епитетуп, егы – алогикатә ауп ҳәа алкаақәа рықатцара иашам. Зегъ раңхъаза иргыланы, ағырпштәкәа ахынтаагоу инатшыны иазгәаталатәуп. Избан акәзар ахәақәтцагақәа зехъынцъара еипшны функциак нарыгзо изықалом. Иаххәозар, асахъаркыратә

ғымтағы – еиҳаразак апоезиағы, ажәа инанагзо афункция акы иалағашьом; уа епитетхар зылшо, дағацъара – логикатә ҳәақәтцахар ауеит. Мөашъарада аепитет алкаарағы, абри апринцип ақәныңқарага зыда псыхәа ықам акоуп.

Ахәақәтагақәа зегъы епитетқәаны дрыхәаңшуам М. Петровскигы. Уи, алогикатә ҳәақәтца аңымхәрас, ихы иаирхәоит атермин «необходимый эпитет» (*epitheton necessarium*) (Петровский 1925: 1118). Аха, ишазгәаҳтахъоу сиңш, уи – епитетны ирхъаңом. Алогикатә, ма ихымпадатәиу ахәақәтцаға азы ихәоит: *«разумеется такое определение, которое ограничивает объем определяемого понятия; необходимый эпитет тем самым сливаются с определяемым словом в единое словосочетание и не может быть опущен без изменения основного смысла выражаемого понятия; другими словами, необходимый эпитет является неотъемлемой частью словосочетания, в которое он входит, выражая отличительный признак предмета»* (Петровский 1925: 1118). Ишаабо ала, Б. В. Томашевскигы, В. М. Жирмунскигы реиңш, М. Петровскигы алогикатә ҳәақәтагақәа – иззаануа аилкаара артшәара, дағақала иүхәозар, алкааратә принцип шырчыдақазшоу азгәеитоит. Уи ататңәала, М. Петровски иалкаағы алогикатә ҳәақәтцағеи уи ззаануа аилкаареи еилшәара шрықәым, уи апозициағы алогикатә ҳәақәтцаға шхымпадоу атәгъы ҳәоуп. Уи иааигоит абарт ағырпштәкәа: «*русский язык*», «*древний мир*», «*бешеная собака*». Ихәақәтцуу аилкаара иузакәымытхо иадхәалоу ахәақәтагақәа епитетны ирхъаңом иара убасгы – Л. В. Чернец., В. Б. Семенов, В. А. Скиба русумтағы (Чернец, Семенов, Скиба 2002: 192). Урт зызхъаңшуа ағырпштәкәа иреиуюп: «*русский язык*», «*солнечная система*», «*железная дорога*», «*Черное море*» ухәа. Ажәакала, «*аурыс бызшәа*» («*русский язык*») ҳаналаңәажәо, ажәа «*абызшәа*» маңара уи аилкаара аанаарпшуам, «*аурыс*» («*русский*») уа иаңзароуп, ихымпадатәуп, иалкаатәуп ҳәа ауп иаанаго. Уи ачыдара ауп ирныпшуа еғырт ажәеицаирақәагы.

Арақа иазгәататәуп дағақгы: епитетқәаны ишъақәгылар зылшо ахәақәтагақәа рыбжъарагы ишаапшуа – ихымпадатәиу ихымпадатәими

ақазшықәа. А. А. Волков ифуеит: «*эпитет может быть обязательным и факультативным. Обязательным является эпитет, который выражает существенное свойство или признак предмета и устранение которого невозможно без потери основного смысла. Факультативным является эпитет, который выражает привходящее качество или признак и может быть устранен без утраты основного содержания*» (Волков 2001: 311).

Иаагап, Б. Шынқәба абарт иңәхәакәа: «*Аңстазаарағ ҳаймалаңаң, / Сыхаара атыңға*» («Кофта шкәакәа»). Арақа, аепитет «*сыхаара*» ажәа «*атыңға*» ҳәақәнамцозаргы, аңәхәа ахшығтак ызуам (Аңстазаарағ ҳаймалаңаң, атыңға). Уажәштә ҳазхъапшып, «*Ахатара*» захъзу апоет иажәенираала абри аңәхәа: «*Ихиңы еихачча, ных... Иабақоу?*». Ари ағырпштәы ағы, аепитет «*еихачча*», ҳәақәттара зызнауа ажәа «*ихиңы*» иадугар, аңәхәа атқакы аңызыует – «*Ихиңы, ных... Иабақоу?*» ҳәа иқалоит; ажәакала, ахәақәттага «*еихачча*» ақазаара хымпадатәуп. Аха уи – епитетзам ҳәа аанагома? Ҳәарада, мап. Избан акәзар «*еихачча*» – зеипшила ахағы ҳәақәнатоит, акғы алнанауам; настыңы иңәанырратәуп. Ажәакала, аепитетқәагы – ихымпадатәу ачыдара штыркауеит. Аха М. Петровский зызбахә ҳәа атқаруааи зөу, ахымпадатә қазшы змоу алогикатә ҳәақәттагақәеи дареи еиларғашшыатәым.

Ишаабо еиңш, аепитети алогикатә ҳәақәттагеи реилыргара имариоу усым, иаартытқәкъянгы аиғыларалықәа цэрынагоит. Иаххәозар, М. Петровски «ихымпадатәу аепитет» (алогикатә ҳәақәттага) алкааратә қазшы шыштнакаауа, ишхымпадатәу азгәато, ғырпштәыс иааиго ажәеицааира «аурыс бызшәа» («русский язык») азы ифуеит: «*в выражении "великий, могучий, правдивый и свободный русский язык"* (Тургенев²³) только первые четыре прилагательные должны считаться эпитетами» (Петровский 1925: 1119). Л. Крупчанов иакәзар, иазгәеитоит: «*в выражении "великий, могучий, правдивый и свободный русский язык"* (Тургенев) слово "русский" может быть рассмотрено и как логическое определение, и как эпитет т.к.

²³ Арт аңәхәакәа аагоуп – И. С. Тургенев прозала ифу (1878 ш.) иажәенираала «Русский язык» ақныта.

завершает интонационное нарастание и получает поэтому особое стилистическое значение» (Крупчанов 1974: 470). Ҳахәапшрала, арака «русский», логикатә ҳәақәтәнгы, епитетнгы азнеира иашам. Избан акәзар, зызбахә ҳамоу ажәенираалағы, алогикатә ҳәақәтәнгы аиҳа, аепитет ақыдарапқәа еиҳа иаапшуеит. Уи зыбзоуроу, ахәараан иштнакаауа аинтонациатә мчхара аиҳагы, иаттацәаху ауп. И. Тургенев ари ажәенираала анатицоз, Урыстәыла аудадафрақәа мачымкәа иқан – Алықьсандр II даныршы аштыахъ, ажәлар псеивгара рымтә иалагеит, ашәкәйөөңдәа – ацензура иадыргеит. Апоет уи аамтазы игәы қазцо – ихатәы бызышәа ауп. Уи азоуп ирәниамта абас изхациркуагы: «*во дни сомнений, во дни тягостных раздумий о судьбах моей родины, – ты один мне поддержка и опора*» (Тургенев 2002: 223). Уи агәра игоит адоухамч, ус шакәу рхәоит – автор ибызышәа злахәақәитцо аилкаарақәа: «великий», «могучий». Апоет ибызышәа иадыкыло ажәакәа «правдивый», «свободный» ракәзар, апстазаара қалар шитаху ауп иаадырпшуа. Абызышәа иацааниа «русский» атәы ҳхәозар, ҳахәапшрала, «ишүрысшәоу» алкаара аиҳагы – ишгәакъоу азгәатара ауп функцис инанагзо. Насгы, абызышәа, ажәлар ирыдхәаланы дшахәапшуа аабоит апоет: «*нельзя верить, чтобы такой язык не был дан великому народу!*» (Тургенев 2002: 223). Ажәакала, зызбахә ҳамоу арәниамтағы ажәа «русский» иштнахуа атакы маңзам, ацәанырра-емоциатә мчхарагы шытнакаауеит. Убри ауп Л. Крупчанов – епитетны уахәапшыргы ауеит ҳәа изырхәазгы. М. Петровски иакәзар, ахәақәтә асаҳъаркыратә ғымтағы – иштнахыр зылшо ацәанырра, ахәшъаратара дрызхъампшкәа, алогикатә ҳәақәтәнгы ианыпшуа ақыдарапқәа – хымпада ақазаара, изцааниа аматәар алкааратә қазшы, уи атакы артшәара маңара разгәатарала дазнеит.

Б. Шынқәба иажәенираалақәа рұнитә иаагап ҳаззааттылаз ажәеицааира «русский язык» аипш, алкааратә ҹыдара зныпшуа, хымпада ақазаара зтаху, аха уи аангы, аепитет афункция шытызкаауа өырпштәык. Ҳазхъапшып «Ахаттара» захъзу Б. Шынқәба иажәенираала ацәаҳәақәа: «*Ргэы шәазомызт дара риъа ақәтәыр, / Уа рхатәы дғыыл изаазоз*».

Ишаабо еиپш, ари ағырпшәй ағы «дгъыл» («адгъыл») ҳәақәыртсоит аилкаарақәа өба: «рхатәы», «изаазоз». Урт зызбахә ҳәоу адгъыл алыркаауеит, иагъымпадатәуп («Уа рхатәы дгъыл изаазоз» ақны «рхатәы», «изаазоз» аамухыр, итқакыдахоит). Аха ара зызбахә ҳамоу аилкаарақәа епитеткәоуп ҳәа өығәгәала иаҳзырхәо уи ауп, цәаныррала еибаркуп – апсадгъыл азгәбылра, уи азгәакъара, абзиабара рныпшуеит. Ҳәарада, апоезиатә ңәаҳәагыы иштәнахуа аиадара енагъ еиңшым, убри ақнитә, ҳәақәттәгак цъара – епитетхар, дағацъара – илогикатәхар ауеит. Иаҳхәап, аңаахәа «Леонти гәақ дәархәеит ихатә қытән» («Сыпсадгъыл – пса ақәзам») аагозар, арақа ақашшыарбага «ихатә» функциас инанагзо, ақыта алкаара мацароуп, ихымпадатәуп, насты аңәанырра таула, ахәшьаратара ухәа адаабалом азы, епитетзам. Уи азоуп Н. П. Булаховеи А. П. Сковородникови иаагаз аепитеткәа иреиуоу – «аконтекстуалтә епитетқәа» («контекстуальные эпитеты») ҳәа изрыштоуты. Урт рзы ирфуеит: «приобретают свойство выразительности только в определенном контексте» (Булахова, Сковородников 2017: 126).

Ҳазхъапшып абри аңаахәа: «*Аңсуа хатңа Ҳаразиа ҹәын, / Дызгашаз ахымғас иқәымшиәи*» («Владимир Ҳаразиа»: «Ауасиат»). Ара, «*аңсуа хатңа*» алкааратә қашшы амоуп. Аха уигы аңәанырра-хәшьаратаратә функция нанагзоит. Дағакала иүхәозар, Владимир Ҳаразиа – ихатара, игәымшәара атәы аанарпшуеит. Убри азы, ажәеицааира «*аңсуа хатңа*» – епитетуп. Амала, ари ағырпштәй ағы иазгәататәуп ихадару чыдарак. Ишаабо еиپш, «*аңсуа хатңа*» алкааратә қашшы амоуп, аха уи, зызбахә ҳамоу ағырпштәй ағы, ихымпадатәны иқазам. Дағакала иүхәозар, «*Ҳаразиа ҹәын, / Дызгашаз ахымғас иқәымшиәи*» амацара тақыданы иаабом; «*Ҳаразиа*» уеизгыы иҳайларкаауеит дшапсую. Ҳаззааниа уи ауп, алкааратә қашшы змоу ақашшыарбагақәа, М. Петровски ишихәо еиپш, изцааниа аилкаара хымпада иаҳәтакны, енагъ иқамлар ауеит. «*Ҳаразиа*» акәзар, алкааратә қашшы амоуп, насты ихымпадатәуп, избан акәзар, уи иҳайларкаауеит хықәкыла зызбахә ҳәоу апсуа хатңа – В. Ҳаразиа шиакәу.

М. Петровски аепитет ҳәа дрыштыоуп иалкаау аматәар еиуеицшым ақазшыңақәа (Петровский 1925: 1118). Дағакала иухәозар, ажәеицааира «ажәсәйтә дүнен» ағы – ақазшыңарба «ажәсәйтә», адунен алнакааузар, епитетымзар, Б. Шынқәба иажәеицааира «адунен лашара» («Харкәатцып, иаҳхәарым уан лыңсы антаз...») ақны, «лашара» – зеипшила адунен зеипшроу ҳнарбоит; абрт рөзыңдә ағырпштәкәа роуп М. Петровски аепитет ҳәа дзыштыоу.

Уажәшьта, ағдырааратә ышында ақазшыңақәа еиҳа иаапшырц азы, Б. Шынқәба иажәеинраалакәа рыйкытә иаагап, алогикатә ҳәаақәттагақәеи аепитетқәеи ахъеицааиуа өырпштәкәак. Харзааттылап аңаахәақәа «Аалзга хышәашәа, аиәхәа итъисуа, / Аңыңхъ канакъон» («Агара ашәа»). Ара, «хышәашәа» – епитететуп, избан акәзар Аалзга зеипшила изеипшроу ҳнарбоит, анырратә, ахәшьараататә қазшыагы амоуп. Ахәаақәттага «аиәхәа итъисуа» акәзар, цъя аилкааратә ышында шыңнакааусит. Дағакала иухәозар, Аалзга зегыы аиәхәа итъисны, аңыңхъ какъо иааум, иалкааны тыңк ауп зызбахә ҳәоу. Аха уи аанғыы, иара ақазшы – аңбарара аныпшуеит азы, епитетзам ҳәа ҳазхәом. Азғелымхара атоуп абри астрофагы: «Иааигәалашәеит аҳачаҳәа, / Иан ишиналхәаз исзаага ҳәа: / – Скасы шкәакәа, нан Махаз, / Азлагараे исцәынхаз» («Махази Азыллани»). Арака, аңаахәақәа ртакы злақоу ала, «скасы» иацааиуа «шкәакәагы», алкааратә қазшы амоуп. Аха уи – епитетуп, избан акәзар, акасы азлагарае инхаанзагы – ишкәакәан. Дағакала иухәозар, алогикатә ҳәаақәттага аиңш, аилкаара (акасы) атакы артшәом – зеипшила изеипшроу ҳнарбоит. Насгыы, зызбахә ҳамоу ажәеинраалағы, акасы шкәакәа, ассоциативтә қазшыагы амоуп: ашәара иахъяз Махаз, уи – Зыллан илеипшишьалоит. Уи иабзоураны аемоциатә цәағагы шыңнакааусит. Иара «акасы» ахаты шреалтәугыы, аңаанырратә қазшы амоуп, – иан иахъылтәу мацаразы. Уи азоуп, Н. М. Баирмукова апоет ихы иаирхәо акасы азы изылхәазгыы: «это реальный объект, возбуждающий в человеке реальные переживания» (Байрамукова 1981: 32). Ахәаақәттага «азлагарае исцәынхаз» ҳаҳәапшуаузар, акасы зеипшроу ҳазхәо ачыдараҳәа акғыы адаабалом,

иҳанаҳәоит ауп, зызбахә ҳәоу акасы шкәакәа хықәкыла – азлагарағ инхаз шакәу. Насгы үзәра цәаныррак, ма хәшьарағаратә қашшак аныпшуа аабом, убри ақнитә, епитетзам. Ҳазааттылап,apoet иажеинраала «Тагалантәи абаҳча» ақны атып змоу ацәаҳәа: «Ашықартәа уаркалеиуеит». Ара атәа иахәтаку аилкаара «ашықар» атәа алнакаауеит – хыс изеиуоу мацара ҳнарбоит, ус anakәха, епитетзам. Ашәыр азеипшхәшьара азто – «уаркалеиуеит» ауп. Уи, атәа ахатабзиара, хықәкыла иаххәозар, – ишыбзиу ҳнарбоит. Насгы исфандаз ҳәа угәы азыҳәо уқалоит, агъама – ахаара анырратә мчхара анатоит. Убри ақнитә, ажәа «уаркалеиуеит» епитетны ишықәгылоит. Ҳазхъаңшып абри ацәаҳәагы: «Арахъ уашышиуеит амишын үәкәырта қәандә» («Аңсны»). Ара ажәа «амишын» иахнарбоит хықәкыла ацәкәырпа зтәу. Насгы, уи цәаныррак аныпшуам азы, епитетзам. Ацәанырратә хәшьарағара штызкаауа, ацәкәырпа зеиуоу акәымкәа, зеицшила изеипшроу ҳзырбо ахәақәтә «қәандә» ауп, уи ауп аепитеттүү.

Иаагаз алогикатә ҳәақәттагақәеи аепитетқәеи злоу ағырпштәкәа рөы, еилыхха иаабартахеит алогикатә ҳәақәттагақәа, иашатқәкъаны, изцааниа аилкаара үкъя ишалыркаауа, ихымпадатәни ишыкоу, уи алагы атакы шдиртшәо. Даеакала ҳазнеиуазар, алогикатә ҳәақәттагақәа аилкаара атакы хаадыртәауам: атыхэтәантәи ағырпштәала иаххәозар, ацәкәырпа – амшын ишатәу еилаҳқааит, аха инагзаны изеипшроу (иқәандоу, ихышәашәоу...) ҳаздыруам. Аепитеткәа ракәзар, аилкаара – азеипш хәшьара шарто, ишхадыртәауа табыргуп. Насгы, ағырпштәкәа иахдирбоит, аепитет шака ажәа арпшзо, исахъанаркуа, апоезия «апсы алагағагара» иацхраауа ак акәны ишыкоу; аепитети алогикатә ҳәақәттагеи анеицааниа, асахъаркра аганахъала, аепитет шхадароу ғашьом.

Лқаак аҳасабала иаххәар ҳалшоит, ажәеинраалақәа рөы аепитет алкаараан ахәақәттагақәа рыбжъара (енагътәиқәа аламтцакәа) аиғагыларатә принцип мыйдазар, ихәақәтцу аилкаара ақашшы атшәара, уи ала үкъя аилкаара, ахымпадатәра, мамзаргы, ишаҳхәаз еипш, ахатәара апринцип ала ахәапшра, амч амоуп ҳәа. Аха уи аметод ахархәара амазароуп, амацара

акәымкәа, аепитет афункциқәа: ацәанырратә, ахәшъаратаратә ухәа иамоу азгәатаны.

Икоуп аепитети алогикатә ҳәаақәтәгей анеиөдьираахо, ахәаақәтәгага атакы аитатреи аитамтреи рыла. Дағакала иухәозар, аметафоратә keletalbag - епитетны ианыпхъазоу, зыхшыфык ишиашоу идкылатәу ахәаақәтәгага - логикатә ҳәаақәтәгагы ианалкаахо. Ари ағыза азнеишь аапшусеит - аепитет метафоратә сүлкаараны иахәаңшуа атарауаа русумтақәа рөи. Зызбахә ҳәоу ачыдарала аепитети алогикатә ҳәаақәтәгей хазы-хазы дрыхәаңшуеит, иаххәозар, А. П. Квиатковски (Квятковский 1966: 359). Уи, алогикатә ҳәаақәтәгагақәа дахъылаңәажәо, урт ирхиңхъазало рөи өырпштәйс иааигоит: «белый снег», «мягкий снег». Иазгәататәуп А. Квиатковски, атермин алогикатә ҳәаақәтәгага инаваргыланы, ихы ишаирхәо - «каилкаагатә ҳәаақәтә» (определительное прилагательное), иара убсгы «каматәартә ҳәаақәтәга» (предметное определение). Ишаабо еиңш, иаагоу ағырпштәкәа рөи «асы» ҳәаақәызто әказшьарбагақәа «белый», «мягкий» метафоратәкәам, убри азоуп А. Квиатковски урт - логикатә ҳәаақәтәгагақәаңы изипхъазогы. Епитетқәоуп ҳәа иааигоит аметафоратә ҳәаақәтәгагақәа ахышыңақәгыло абарт ағырпштәкәа: «сахарный снег» - «асы шкәакәа» ҳәа тәкыс измоу; «лебяжий снег» - «асы шкәакәа», «асы қәымшәышә» ҳәа еилкаатәу. Аха аепитет, ахышыфык шеитатцуа еиңш, ишиашоугы ашықәгылара шауда атәи ҳазааттылахьеит; ҳазхъапшиит уи инамаданы, В. П. Москвин, А. Квиатковски дышиқәшашатым атәгы. Аха ихәатәуп, уи иааиго ағырпштәкәа руак ағы ихадароу даға чыдарак зхъапшрада ишынхаз. А. Квиатковски, енагытәи аепитетқәа дрылаңәажәо, иааигоит абарт ағырпштәкәа: «море синее», «солнце красное» ухәа. Арт, ишаабо еиңш, иметафоратәкәам. Абри алагы иубоит, иага уағагыларгы, аепитет атроп ахәаа иштытцуа. Аха уи акәым аус злоу, излеиңшымзеи, А. Квиатковски логикатә ҳәаақәтәгагы ииңхъазо «асы шәкәакәеи» енагытәи епитетқәоуп ҳәа иааиго ағырпштәкәеи? Аиашазы, урт keletalbag еиғырго акгы ықам. Амшын ңсабарала ишиаңәоу, амра шықапшыу еиңш, асгы ңсабарала ишкәакәоуп. Дағакала иухәозар, ажәеицааира «асы

шкәакә» ақны, «шкәакә» енагътәи епитетуп. Уи ус шакәу дыртабыргуеит Б. В. Томашевски (Томашевский 1983: 198), В. М. Жирмунски (Жирмунский 2004: 368), В. П. Москвин (Москвин 2006: 27 – 28), А. Бирих (Бирих 1995: 105). Аиңш зеипшу алқаа қаңтахъазаргы, дырғөгө ҳаззаануа уи ауп, енагътәи аепитетқәа акы иаларғашыатәым, урт, традициала – епитетқәоуп. Насгыы, енагътәи ачыдара ашыткаара анағсангыы, анырратә мчхара рымоуп: «асы» ақазшыарбага «шкәакә» аңны ианыкоу, зегь акоуп, сиҳагы анырра ғәгэоуп. Иара ажәеицааира «асы қәымшишә» ақынгыы, А. Квиатковски алогикатә ҳәақәтцагахь иатцаикуа ақазшыарба «қәымшишә», аңәанырратә чыдара аныпшуеит, убри ақнытә, епитетзам ҳәа ҳазхәом. Ажәакала, ҳара ҳадғылам ахәақәтцага – епитету логикатәу аилкаара, ахшыңтак аитатреи аитамтреи апринцип маңарала.

Алогикатә ҳәақәтцагақәа ҳанрылаңәжәо, узавсуам К. С. Горбачевичи Е. П. Хаблои ирғуа: «не каждое определение, естественно, можно назвать эпитетом. Относительные прилагательные, лишенные всякого качественного оттенка, указывающие лишь на чистое отношение (взаимосвязь) понятий, в противоположность эпитетам относят обычно к логическим определениям» (Горбачевич, Хабло 1979: 4). Иазгәататәуп алогикатә ҳәақәтцага иалаңәжәо, зызбахә ҳамоу атарауаа, М. Петровски иеипш рхы ишадырхәо атермин *«epitheton necessarium»*. Уи иартабыргуеит аилкаарақәа «ихымәдатәу аепитети» (необходимый эпитет) «алогикатә ҳәақәтцагеи» (логическое определение) ак шракәтәкью. К. Горбачевичи Е. Хаблои, алогикатә ҳәақәтцага өырпштәкәаны иааргоит, абарт азықашьатә қазшыарбақәа (относительные прилагательные): «железная кровать», «деревянная кровать», «серебряная ложка», «алюминевая ложка». Ишаабо ала, атарауаа зызбахә рымоу азықашьатә қазшыарбақәа – аматәар злыху аазырпшуа роуп. Арт ақазшыарбақәа иреиуоу, еиқәдышәаз аепитетқәа ржәар иалартом. Аматәар злыху азырбо азықашьатә қазшыарбақәа, иаҳхәозар: «асахтән еимаа», «аихатәи каруат», «ахаҳәтә раңда», «ашиң мхаң», «ахътәи саат» реиңш икоу, аматәар злыху маңара аадырпшуеит, аемоциа-

нырратаратә дтцақәа нарыгзом ҳәа, епитетқәаны ирыңхъазом У. Ш. Ағзбей Д. С. Аңынцьали (Ағзба, Аңынцьал 2008: 203). Ҳәарада, атарауаа иқартқо арт алкаақәа табыргуп.

Аматәар злыху ақазшъарбагақәа ҳанрылацәажәо, иазхъаңштәуп даға қыдаракгы. А. А. Аншба (Аншба 1968: 58) апсуа нарттә ҳәамтақәа рсахъаркыратә қыдаракәа дахърылацәажәо, аматәар злыху азырбо аепитетқәа рызбахә ихәоит («аихатә гәашә», «аихатә қәардә»). Ш. Х. Салақайа иакәзар, ифуеит: *«нередко встречаются в эпосе эпитеты, характеризующие материал, из которого сделан предмет. В качестве такого эпитета чаще всего употребляется прилагательное "железный" ("аихатә")»* (Салакая 1976: 162). С. Л. Зыхәбагы иазгәеитоит епитет ҳасабала лассы-лассы иштәйрцуа нартаа рхы иадырхәо аматәаркәа злыху аазырпшуа ақазшъарбагақәа. Уи ифуеит: *«нартتاа зықәтәо арымз еихатәуп, нарттаа рашта аихатәы гәашә өоуп. Иара убас абаатәы ма ахаҳәтә өнкәа рызгылоуп. Нарттаа ирыңәтәымым ахътәы матәахәкәагы, ирхәоит рбаа дүкәа руак ағныңқа ахътәы еишәа гылоуп ҳәа, уи ахътәы еишәа ахътәы чакәа ықәгылоуп ҳәа»* (Зыхәба 1981: 335).

3. Ц. Цапуа иааигоит апсуа нарттә епос ағы атып змоу, аматәар злыху азырбо абарт аепитетқәа: *«ахаҳәтә гәара», «ахаҳәтә үҗа», «аихатә гәара», «аихатә рымз», «аихатә еишәа», «аихатә кәадыр», «аихатә үвам», «абғатәы үҗа», «аңыз үәтәа», «иңир наңәккыс», «ахътә қәасқыя», «лыхътәы гәыгәым», «ахътәы уардын», «ахътәы хылта»* (Цапуа 1990: 102 – 103) ухәа. Арақа иңәырцуеит азтәара: асахъаркыратә – алитетуратә ғымтағы, иаагозар, ажәеицааирақәа *«аихатә каруат», «ахътәы саат», «ахаҳәтә раңәа»* ухәа рұғы, аепитет ашықәғылара алымшозар, епос иатәу ажәеицааирақәа – *«аихатә рымз», «аихатә гәашә», «ахаҳәтә гәара», «ахътәы уардын»* ухәа рұғы аепитет аңәыртца мзызс иамоузei ҳәа?

Иқалаз уи ауп, епоси алитетуратә сахъаркыратә ғымтәи зегърыла еипшым. Асахъаркыра ғылыми рұғы иңәырцуеит, аха ишдыру еипш, епос –

ажәлар идырғиаз ауп, асахъаркыратә ғымта – автор дамоуп. Иашоуп, автортә епикатә птамта: ароман, аповест ухәа, аепос аипш ирылшоит аглобалтә – ауаажәларратәи ахәйнәрратәи проблемақәа рыштыхра, аха аепос ианыпшуюйт ихадароу даға чыдаракгы: «*эпос рисует идеальную действительность идеальных героев. В эпосе огромный исторический опыт народа обобщается в художественных образах необычайной силы, и это обобщение – один из самых существенных признаков эпоса*» (Пропп 1999: 10). Ажәакала, аепос – аидеализация ачыдақазшоуп, иаанарпшуюйт ауаажәлар рышыңақәгылара еиуеицшым аетапқәа, рыйбазаратә пышәа, руднеихәапшра азеицш қазшыңақәа.

Аепос ағы ицәиртца, аматәарқәа ҳәаақәызто ақазшыарба «*аихатәы*» ҳалацәажәо, иаагап Ш. Х. Салақаина ифуа: «*эти эпитеты, вкупе с образом кузнеца Айнар-ижсыи, подчеркивают значение металла в истории народов, создателей наартского эпоса*» (Салакая 1976: 162-163). Ш. Д. Инал-ипагыны изгәеитоит, апсуа нарттә ҳәамтақәа, аметалл ашәышықәасаэтәи аамта – ауағы амаден ырзытны, аметалл иалхны амыргугақәа рыйкатшы аниңа атәы, ибзианы ишырныпшуа; ажьиреи аиха акульти зеипшла – Аинар-жыны ихағсахъала ишаапшуа (Инал-ипа 1977: 100). С. Л. Зыхәба ифуеит: «*ақазшыарба "аихатәы" лассы-лассы ахархәара ахъамоу машәйришақә иқамлеит, иңсабаратәуп, избанзар, аихеи аұыри ҳепос ағы ароль дүзза нарығзо икоуп*» (Зыхәба 1981:335).

Ажәакала, аепос ағы ажәеицааирақәа «*аихатәы рымз*», «*аихатәы гәашә*» ухәа рөы «*аихатәы*» иаһнарбоит аепоха – аметалл (аиха) ацәиртца, уи анапахы аагара аамта. Иухәар ауеит, нарттә епос ағы «*аихатәы*» – енагытәи аепитет ҳасабала ахархәара амоуп ҳәа. Убри азоуп, уи епитетны изышыңақәгылогы. Иаагап Б. Шынықәба ицәаҳәа «...*Нак аиха гәашә ахъарту...*» («*Өыбтуам*»). Арақа, «*аиха гәашә*» иаанарпшуа, аихатә шәышықәса аума? Ҳәарада, мап. Автор уи апериод аан, ма уи аарпшразы акәым ус зиҳәо – ҳаамтазы ауп. Уи азоуп, У. Ш. Ағзбей Д. С. Ақынцвали изазгәартағы: «*аепос иаанарпшуюйт автор дызлахәым аңстәзааратә*

ңәүртпрақәи ахтысқәеи» (Ағзба, Ақынцыл 2008: 88). Ажәакала, зызбахә ҳамоу апоет иажәенираала аңаңәәғи «аиха» епитетзам, избан акәзар аматәар злыху маңароуп иаңнарбо. Уи иначыдангы, ҳаамтазы, иара иаңызыт енагытәи ақазшыя. Даңақала иұхәозар, иахъа аңъам, арымӡ, аишәа ухәа аиха маңарам излырхуа. Аепос ағи ахажетә лых акәзар, аиха аиңш иұнаңәо – аамта ауп, ахажетә шәышықәса ҳагәыланарпшесит, аепос ағиара аамта, уи афырхаңәа репоха (Сасрықәа – ахажә иагәылтца) ҳнарбоит. Уи ачыдара ауп ирымоу, аепос ақны иаңдыло аметаллқәа: абға, аңъаз, аңыр. Нартас репос ағи иқам ауағы иеволиуциатә ғиара иабзоураны иштикаа – аңста (свинец), ацинк, алиумини ухәа еғырт аметалл ахкәа рхархәара, ма асинтетикатә лыхқәа րықаттара. Абри ачыдара алагыы иубоит, аепос азқышықәсақәа иргәылсны, ҳаамта ақнынза иаңазаргы, иара ахатәи аамта (ауағы ишьақәғылара заатәи аетапқәа) шамоу. Уи иабзоураны, аматәар злыху азырбо ақазшыарбагақәагы, ичиду ақазшыя штыркаусит.

Нартә епос ағи аматәар злыху аметалл, аепоха аарпшра инаваргыланы, аидиализациагы иадхәалоуп. Иаңхәап, Сасрықәа ахажә иалиаара, аихала изрыжәра (иалхра) – аамта инаваргыланы, иаңнарбоит иғәгәара атәгы. А. А. Аншба излазгәеито ала, аметалл, аилкаара аидеализация аназнауа, енагы аепоха, излыху аматериал аарпшра иатәым. Уи ифуеит: «*аметаллқәа ғәзәоуп. Үрт ropyғәзәара ауаа rəkazishyaqәа ианырғедырпшуа қалоит <...> Сасрықәа аиха далхуп анырхәо, уи шиҳәатәкъоу еилкаатәуп, еитқакны акәымкәа <...> Ахъы Ҷұха Гәашъа-ңиңза анырхәо, уи иаңағазом ахъы далырхит ҳәа, уи лқазиша аарпшироуп ңакыс иамоу*» (Аншба 1968: 58). Ишаабо еиңш, Сатанеи-Гәашъа ильдхәалоу ағырпштәи ағи аидиализации ахәшьарағаrei аапшесит метафоратә епитетла. З. Ц. Цыапуагы иаңгоит урт иреиуоу ағырпштәкәа: «*аңыр-ңатқа*» (Нарғынкоу идхәалоу), «*ахъы-шыарғыңыңа*» (Сатанеи-Гәашъа лзы). Уи ифуеит: «*арт аепитетқәа "аңыртә", "ахътәы" аматәарқәа реалтә қыдара хатқақәа ракәзам иаадырпшуа, урт иұзаақетәхо аилкаарақәа идиализация рзызуа метафоратә еиңырпширақәоуп*» (Цыапуа 1990: 103). А. А. Аншба

иажәақәа рыла иухәозар, аметафоратә қашыа – «иаҳаракғы асахъаркыратә литература ауп изныңшыа» (Аншба 1968: 58). Ҳаззаануа уи ауп, егырахъ аивгарақәа рымазаргы, аметафоратә епитет ашъақәгыларағы аепос ағы иаапшуа ақазшъарбагақәеи асахъаркыратә ғымтағы атып змоуи – еипшуп.

Аепос ақнытә иаагоуabant ағырпштәкәа: «ахътәы кәасқыа», «лыхътәы гәыгәым», «ахътәы уардын», «ахътәы хылұа» рөы иаапшуа аепитетқәагы, аматәаркәа аидиализация рзура функциас ирымоуп. Убри ауп урт иахъатәи аамтазы ахархәара змоу, иаххәап, ажәеицааира «ахътәы маңдаз» иеипшызымтәуа, епитетнгы ишъақәзыргыло. Ажәакала, ишазгәахтахъоу еипш, аепос ағы ахархәара змоу ахәақәтқагақәа қыдоуп. З. Ц. Цапуа итқаамтағы машәыршақә акәым дшазхъапшыз, С. Л. Невелева иқалтко абри алкаа: «когда речь идет о поэтическом творчестве, нашедшем отражение в отшлифованном веками эпосе, очевидно, каждое прилагательное можно рассматривать как эпитет» (Джапуа 2016: 259 – 260).

Уажәшъта ҳарзаатғылап, Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөы атып змоу, аматәар злыху азырбо ақазшъарбагақәа. Апоет иажәенираалақәа рөы, ажәахырғыааратә суффиксқәа «тә(ы)», «тәи» рыла иаапшуа, аматәар злыху азырбо азықашьатә қашшъарбақәа маңзоуп, ф-ғырпштәык роуп иаҳыло: «Хашкол ағәтәы ғны сылаңи нахызгеит» («Сындағықелаз»), «Ахъатә кәасқыа сағынадғылеит» («Кыкыни Цәабажәи»). Аматәар злыху иатәу азықашьатә қашшъарбақәа рахътә еиха ибеноуп – асуффиксқәа зым, ашъата маңарала иаарпшу ахызықатә шьатақәа: «Соупқәа хылұа нықәысқон» («Зыркәи»), «Лыхцәышла златылкышаз ачытқас» («Харқәатцып, иаххәарым уан лыпсы антаз...»), «Нак аиха гәашә ахъарту» («Өыбтуам»), «Қын қамчыла уи нықәцо» («Сшапы нахышы сөи лаба...») ухәа. Хыхъ иаагоу ағырпштәкәа реипш, артғы епитетқәазам. Иазгәататәуп урт ибзианы ишаҳдырбо апсшәағы ахызықеи ақазшъарбеи шеизааигәоу: апсшәағы «аиха гәашә» – «железная дверь» ҳәа аанагозар, аурысшәағы уи – «железо дверь» ҳәа изықалом, ақазшъарба аформа («железная») ашқа ииагатәуп. Ара ихәатәуп, ихадароу даеактыви: ахызықатә шьатақәа рыла иаарпшу иаагаз

азықашъатә қазшьарбақәа, азықашъатә қазшьарбатә суффиксқәа «*тә(ы)*», «*тәи*» ашыткаара рылшоит: *аупцәатә²⁴* хылңа, *ачыттә²⁵* касы, *аихатә* гәашә, *ачынта* қамчы. Аха икоуп, азықашъатә қазшьарбақәа урт асуффиксқәа зынза зыпсабара иатәым. Урт еиҳаразак аматәар злыху ракәымкәа, изеиуу роуп иаҳдырбо. Иаххәап: «*аңсуа хатңа*», «*аңсуа бывшәа*», «*аурыс бывшәа*» ухәа. З. Ц. Цыапуа ифуеит: «...*арт あхызъкақәа ақазшьарбақәа рпозициа ааныркылоит, аха урт рформа рыйдыркылаазом...*» (Цыапуа 1990: 104). Дағакала иухәозар, изықалом – *аңсуатә хатңа, аңсуатә бывшәа, аурыстә бывшәа* ҳәа. Абас, ақазшьарба апозициағы икоу, аха уи аформа адқылара рыйымшакәа, аепитет афункция штызкаауа ақазшьарбагақәа роуп – ахызъкатә епитетқәа ҳәа ззаххәо; З. Ц. Цыапуа урт иреиуу – *аепитет-хызъкақәа* ҳәа дрышьтоуп (Цыапуа 1990: 104).

Аматәар злыху азырбо ақазшьарбагақәа рахь ҳаисуа, хрызхъапшып Б. Шынқәба абарт ицәхәақәа: «*Хашта атыхә са усымдыри, / Аеларың кәаруан имцаха. / Укамчы ақьяшьеи ххъа кәадыри, / Хәтарңа шкәакәеи, ужәфахыри / Рыла умфашиеит, сгәацаңха!*» («Ашәа»). Акәадыр ҳәаақәызтço аилкаара «аххъа» иаанаго – ахтәы, ма аразын пүшшәы змоу арахәың ауп (Шыақрыл, Конъариа, Җкадуа 1987: 235). Иаххәап, ақайтан аххъа иалхуп узхәозар, акәымжәы аххъа иалхуп ҳәа ахәара иашам, уи – ххъала ағычара алшоит ауп. Акәадыр акәзаргы, ххъала иқаутцом, иузахыр ауеит, аха еиҳаразак – ағычара ауп изыдхәалоу. Убри ақнытә, «*аххъа кәадыр*» – ххъала иғычоу акәадыр ҳәа ауп иаанаго. Ажәакала, ари ағырпштәы егырт ирыларғашьатәым. Арақа ахәақәттага «*ххъа*» аепитет афункция нанагзойт, избан акәзар уи – акәадыр шыпшзоу, ағы ишанаало ҳайлнаркааует; иара ағыуағ ихатагы еинаалашьа аарпшра иацхраауа елементны ицәйргоуп.

Иаагап «Цыр» зыхъзу Б. Шынқәба иажәенираала ақнытә абарт ацәаҳәақәагы: «*Ақәынақәа разынаха, / Икәеиңеиуеит имцаха*». Арақаapoет

²⁴ Ауапцәатә – войлочный (шәахә.: Шыақрыл, Конъариа, Җкадуа 1987: 185).

²⁵ Ачыттә-ситцевый (шәахә.: Шыақрыл, Конъариа, Җкадуа 1987: 424).

зызбахэ имоу акәадыри ашпышрхей²⁶ ирықеу аkeletalқәа²⁷ роуп. Ажәенираала аңаңдағы ажәа «разынаха», амтәар злыху азырбо азықашьатә қашшарба акәымкәа, аkeletalшарбара штызыкаауа аkeletalшьатә цынгыла аформа амазаргыы, иңанаңдәо – аkeletalқәа аразны (серебро) ишалху ауп. Аха зызбахэ ҳамоу ажәенираалғы ажәа «аkeletalқәа» ҳәақәызыцдо аkeletalшарбага «разынаха» епитетзам ҳәа ҳазхәарыма? Ҳәанала, мап, избан акәзар «разынаха», аңаңырра-емоциатә хәшьара штынкаауеит – Цыр дзықәтәоу ағыи иақеу акәадыри ашпышрхеи улағы иааиратәи ишөйчиу, ишыпшзоу ҳайлнаркаауеит. Насгыы «разынаха» ауп изхылғиаауа ахәақәттага «икәеищеуеит имцаха». Уи инамаданы, иара Цыр ихатагы дамәханакуеит, автор иара изы баша иңдөм: «Дрылагылоуп рыгәтәны, / Дрылубаауа хараны». Уи дрылубаауеит, избанзар дзықәтәоу ағыи инаваргыланы, ағыматәа уамашәа еиқекаауп – разын қәынала ишөйчиуп. Ажәакала, ажәенираалағы аматәар злыху азырбо, епитетхар алшоит. Убри азы зеипшла инанагзо афункция ағәатара хадароуп.

Аепитет ааңшуеит абри ажәеицааира ағыы: «рыматәа кәмыйциән» («Лили»). АраІка, аепитет афункция нанагзоит ажәа «кәмыйциән»²⁸. Ишаабо еиңш, аңаңдағы тәкыс иамоу – рыматәа акәмыйциәа иалхын ҳәа ауп. Ҳәарада, ажәеицааира «рыматәа кәмыйциән» ақны зехынцъара аепитет зышыңғылом. Аха зызбахэ ҳамоу ажәенираала ақны «кәмыйциән» епитетуп. Избан акәзар уи ала апоет инатшыны иааирпшуюеит атааңәа рыматәа акәмыйциәа ишалхыз маңара акәымкәа, рыңстазаара шымариамыз. Иашоуп, ара аметафоратә епитеттәкъа ҳамам, аха зегъ акоуп, зызбахэ ҳәаң ахшыңтак ататәахуп.

Аматәар злыху аформағы икоу аилкаара иаартны рыхшыңтак анеитатцуа, усқан хъаңәа-паңәада – епитетуп, избан акәзар иметафоратәуп – асахъантара (образ) иадхәалоуп. Иаххәозар, К. С. Горбачевичи Е. П. Хаблои

²⁶ Ашпышрх – нагрудник (у коня). Акәадыр аштажықа иақөымтәрааразы амана иаркны, ашпы иатырдо аа (шәахә.: Шыақрыл, Конъария, Җада 1987: 489).

²⁷ Аkeletalқәа – Аметалл иалхны хәйнцәракәаңас амана ма ағыматәа зладырхиауа (шәахә.: Шыақрыл, Конъария 1986: 397).

²⁸ Акәмыйциәа – войлок, сукно. Хыхтәи аматәа злырхуа аласалых үаңыа (шәахә.: Шыақрыл, Конъария 1986: 343).

иааргоит абарт ағырпштәкәа: «железный характер», «азыхъ» тәкыс ишьтызхуа ажәеицааира «серебряный ключ» (Горбачевич, Хабло 1979: 4). Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөң аматәар злыху аформа змоу аметафоратә епитеткәа аабоит абарт аңаңәақәа рөң: «Ахътәы закәан амч ду ала акы азын, / Шәгәкыртә шәйкәм, шәартә ишәымоуп артә рзин: / Насып шәйизтә атара, аңшиара, анхара...» («Хәылбыгехатәи ахәышра») – «ахътәы закәан» – «азакәан бзиа»; «Ашъха сыла иахътахәхәоу, / Разын хылтоуп ирхартоу...» («Аибашьғы ихәышра») – «разын хылтоуп ирхартоу» иаанаго – ашъхақәа аразын иалху ахылпәтәкъя рхоуп ҳәа акәым, – еилаарцыруеит (аразын цырцыруеит) ҳәа ауп; «Лыбла – хыбла тыңхароуп» – «хыбла» шұдағқыло ахъы иалху аблა ҳәа акәым, уи иацааиуа ажәеи (тыңхароуп) иареи тәкыс ирымоу – лыбла еилыңыцаауеит, игәыкуп ҳәа ауп; «Амзоуп азазаш разнызтәыз» («Апша хaa интахәмарит слымха...») – «Амзоуп азаза зырцырысыз» ҳәа еилкаатәуп.

Хә. С. Бгажәба аепитет афункция штыркааум ҳәа иааиго ағырпштәкәа ирылоуп, аматәар злыху («амәтәы скам», «аихатәы каруат») рыматара ракәымкәа, изеиуоу азырбогы: «афабрикатә гудок», «амжәа бәғы» (Бгажәба 1960: 261). Аматәар зеиуоу азырбо зықашьатә қашшарбақәоуп И. Б. Голуб алогикатә ҳәақәтәгага дахъалацәажәо дзызхъапшуа ахәоу *«Дубовый листок оторвался от ветки родимой»* ақны иаабогы (Голуб 2001: 139). Амала, аматәар злыху, ма изеиуоу азырбо, инарчыданғы, асахъаркыратә ғымтағы епитетмхар ауеит егырт азықашьатә қашшарбақәагы. Логикатә ҳәақәтәгагақәоуп, иаагозар, Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөң иаабо абарт азықашьатә қашшарбақәа: атыптә тәкы змоу – *«Финлиандиатәи авокзал»* («Октиабр ашылжы»); ахыпхъазаратә тәкы змоу – *«Иахъа ҳнеиуеит актәи акласс»* («Май акы»); адхаларатә тәкы змоу – *«Леонти гәак дәархәеит ихатә қыттан»* («Сыпсадғыл - псрә ақәзәм»); аамтатә тәкы змоу – *«Уажәтәи ахыыбәар, зымбақәа хту»* («Хтаацәа ду рныхәа»); аматәар изызку ала – *«Уи ахәыңбаҳча тәкъарас иқазтаз»* («Сыпсадғыл, угәынқъбжы саҳауеит») ухәа реиңш икоу.

Уимоу, ишаабаз ала, епитетмхар ауеит ахаташъатә қазшъарбақәагы. Амала, иашатәкъаны, ажәаҳәа хәтәқәа рықнытә епитетны ашъақәегыларағы пыжәара амоуп ақазшъарба (имя прилагательное), еиха зәалызкауагы ахаташъатә қазшъарбақәа роуп. Ахаташъатә қазшъарбақәа аепитетра еиха ишнықөырго атәы азгәартахъеит К. С. Горбачевич (Горбачевич 2002: 9); Н. П. Булаховеи А. П. Сковородникови (Булахова 2017: 130) ухәа. Аха, мзызс иамоузei уи? Ишдыру еипш, азықашъатә қазшъарбақәа аматәар ақазшы ишиашоу акәымкәа, даға матәарк ишазықоу адырбоит. Дағакала иухәозар, «даға матәарк аазырғыша азықашъатә қазшъарба зхырғиаау ажәа ашьатә ауп. Убри ажәа ажәартә тақы иахырғиаау ақазшъарба қазшыас иштәнхуеит» (Арстаа, Җқадуа 2002: 157). Иаххәап: аиха – аихатәы, Апсны – Апснытәи ухәа. Ахаташъатәкәа ракәзар, аматәар акы иағдырпшуам, ишиашоу уи еиуеипшым ақазшыңақәа: ағынтықатәи, афизикатә, апшшәы, ағьама ухәа аадырпшуеит. Иаххәап: аиха – аиха бзиа, Апсны – Апсны пцза ухәа. Ахаташъатә қазшъарбақәа дахърылацәажәо И. Б. Голуб изгәалтоит: «обладают самыми яркими экспрессивными свойствами, поскольку в семантике прилагательных этого разряда заключены разнообразные оценочные значения» (Голуб 2001: 244). Убри ачыдара иабзоуреноуп урт аепитет афункция еихагы изыштыркауагы.

Иаагоу еиуеипшым азнеишьыңақәа иаҳдырбоит, табыргны, аепитети алогикатә ҳәақәтәгей реидыраара шымариам. Иаххәозар, К. С. Горбачевичи Е. П. Хаблои еикәдышрәаз ажәар ақны, ишазгәаҳтахъоу еипш, аепитети алогикатә ҳәақәтәгагақәеи еиғдыраатәуп ҳәа рхәоит. Аха уи аангыы, ироуеит: «*помимо собственных эпитетов в Словаре представлены и наиболее употребительные определения бытового и терминологического характера (их нередко называют логическими определениями).* К слову Боль, например, кроме эпитетов, приведены определения: головная, грудная, зубная» (Горбачевич, Хабло 1979: 7-8). Избан, аепитеткәа ржәар ағы, алогикатә ҳәақәтәгагақәа залартқаз? Ари зыхқъаз, урт рхәаа еилыхха иахышыңақәгылам ауп. Уи ус ишықоу, дара рхатагы изгәартоит: «различие

между эпитетами и логическими определениями не всегда так самоочевидно» (Горбачевич, Хабло 1979: 4). Аепитети алогикатә ҳәақәтәгей реиғдыраара шымариам дырны ауп, В. Жирмунскигы абас зифуа: «различие между этими двумя категориями может быть установлено более отчетливо на конкретных примерах» (Жирмунский 1977: 355). Л. Крупчанов иакәзар, ихәоит: «распространенные попытки разграничить определение "логическое" или "необходимое" и эпитет как "образное определение" малопродуктивны, т.к. в стилистическом контексте всякое определение может иметь выразительное значение» (Крупчанов 1974: 470). Л. Крупчанов өырпштәкәак рылоуп ари ағыза алкаа зықайтдо. Аха, иаагаз ағырпштәыраңа иаҳдырбейт, иарбанзаалак ақашшарбага (зыхшыңтак еиттүа аламтқаңа) сахъаркны – епитетны қалашъя шамам. Аепитет – ичыдоу, даңакы иаламғашъо ҳәақәтәгагоуп. Ус иқамзар, аепитет терминк аҳасабла ашъақәгыларагы тақыдоуп. Ажәакала, аепитети ахәақәтәгей хымпада, рхатәы ҳәақәа рымазароуп. Апрактика излаңнарбо алагы, асаҳаркыратә ғымтаңы аепитети алогикатә ҳәақәтәгей реиғдыраараңы еиха амч амоуп, ақашшарбага (ақашшарба, ахызъка, ақаттарба, ацынгыла, алахәыра ухәа) – метафортәума, аңаңырратә, ахәшъараттаратә функцияқәа амоума азгәатара. Абри рбартажеит ауп, Н. П. Булаховеи А. П. Сковородникови (Булахова, Сковородников 2017: 130) аепитети алогикатә ҳәақәтәгей реиғдыраараңы уи аметод изықенүікәаз. Ҳаргызы, уи ҳадғылоуп, еиха имәқәтәгагоу, ииашоу ақакәны иаабоит.

Ҳазаатғылап, аепитетқәа зеипшлатәи ршара атәы. К. С. Горбачевичи Е. П. Хаблои (Горбачевич, Хабло 1979: 6) еиқәдышшәаз аурыс литературатә бызшәа аепитетқәа ржәар шыақәгылоуп, аепитетқәа абарт х-гәыпк ыла: азеипшбызшәатәкәа (общязыковые), жәлар-рпоетикатәкәа (народно-поэтические), аидивидуалтә-автортәкәа (индивидуально-авторские). Атыхәтәантәиқәа – лассы иупымло (редкие) ҳәагызы ирыштыоуп зызбахә ҳамоу аттарауаа. Ари ағыза аихшара ауп иаабо, К. С. Горбачевич (Горбачевич 2002: 6) ихатәааны итижъыз аепитетқәа ржәар ақынгызы. Ус ауп дшазнеиуа

иаххәозар, И. Б. Голуб (Голуб 2001: 139). В. П. Москвин (Москвин 2001: 30-31) иакәзар, абызшәа зыштыкаара алнаршаз ачыдара аганахъала иаликауеит – азеипшбызышәатәкәеи аиндивидуалтә - автортә епитеткәеи. Жәлар-рпоетикатәкәа хазы дрыхцәажәоит. Енагътәи аепитетқәа, иҳәақәтцао аилкаареи аепитети атышәынтәалара ирыбжью (по степени устойчивости связи с определяемым словом) ачыдарала, зхы иақәитү (свободные) аепитеткәеи дареи еидикылоит. Аха ацарауаф жәлар-рпоетикатә епитеткәеи енагътәиқәеи хазы-хазы дызхарыхәапшуа аилкаара уадауп. Ус заххәо уи ауп, иааиго ағырпштәкәа ыңдарала еипшуп; атерминқәа «жәлар-рпоетикатә епитеткәеи» «енагътәи аепитеткәеи» ак роуп. И. Б. Голуб агенетикатә ыңдарала иалылкаауа аепитет ахкәа («общязыковые», «индивидуально-авторские», «народно-поэтические») реиқәыпхъаңара ашътахъ, илғуеит: «последние называют еще постоянными, так как словосочетания с ними в языке приобрели устойчивый характер» (Голуб 2001: 139). Ишаабо еипш, «последние» ҳәа дызғу – жәлар-рпоетикатәкәа роуп. В. С. Баевскигы изагәеитоит: «народно-поэтическое творчество знает обычно постоянный эпитет» (Баевский 1987: 512). Енагътәи аепитеткәеи жәлар-рпоетикатәкәеи ак шракәу аапшуеит еғырт ацарауаа русумтақәа рөгъы.

Хаттцаамтағы аепитеткәа ҳшоит ихадоу ғ-гәыпкны: атрадициатәкәеи автортәкәеи ҳәа. Атрадициатәкәа рөы еидаҳқылоит ғ-хқык: енагътәи аепитеткәеи азеипшбызышәатәкәеи. Иашоуп, урт хылтшытрала еипшым, енагътәи аепитеткәа – афольклор ақнытә иааует, азеипшбызышәатәкәа – алитетуратағы ишъақәгылаз роуп ҳәа ипхъазоуп. Аха, ҳахәапшрала, рығбагы еидызкыло уи ауп, иғыщқәам, зегъы еиңирзеиңши рхы иадырхәоит. Абри ачыдаралоуп урт – «атрадициатәкәа» ҳәа гәыпк ағы изеидаҳқылогы.

Хазаатғылап аепитеткәа рыструктуратә еилазаашьагы. Иаххәозар, З. Ц. Цыапуа иаликауеит: «имариоу аепитет-қазшыарбагақәа», «инеитцыху аепитет-жәеицааирақәа», «фынтыны еилоу аепитеткәа» (Цыапуа 1990: 91, 105, 108). У. Ш. Ағзебеи Д. С. Ағынцьали иршоит ғбаны: имариоу, еилоу

(инеитыху) аепитеткәа (Ағзба, Ақынъал 2008: 203), В. П. Москвин иакәзар, аструктуратә еиқаашь аганахъала дрызхъапшует аепитет хкқәа оба: имариоу еилоуи («простые» и «сложные») (Москвин 2001: 30).

Имариоу аепитет атцаафәа рхы иадырхәоит еиңшны – ҳәақәтәгак ала ишъақәгылоу епитет ауп зыζбахә ымоу. Еитыху аепитет акәзар, уигы традициала ишъақәгылоуп – фажәак ма инареиҳаны ыла. Уахъ иатданакуеит – аинфиниттә конструкциақәа (аинфиниттә қатарбатә формақәа) (Цыапуа 1990: 105), дағакала иүхәозар – алахәыратә қаларақәа (причастные обороты), иара убасгы арлахәыратә (деепричастие) қалара зманы ихыркәшоу ахәақәтәгатә конструкциақәа (Губанов 2009: 6) үхәа. У. Ш. Ағзбеи Д. С. Ақынъали ироуеит: «*ҳазғу ажәеиңцааирақәа сахъаркыратә функция хадас иримоуп аперсонажқәеи еиуеиңшым аилкаарақәеи рхаттаратә ұйдарақәа риәыргара*» (Ағзба, Ақынъал 2008: 204). Уи азоуп А. Н. Веселовски еитыху аепитеткәа – «описательные определения» ҳәа дызырыштоу. Уи изгәеитоит: «*эти выражения развились в целую фразеологию*» (Веселовский 1989: 70). Урт – «развернутые эпитеты - описания» ҳәа иаликааует Ш. Х. Салақаина (Салакая 2008: 307), «описательные эпитеты - определения» ҳәа рзиҳәоит З. Ц. Цыапуа (Джапуа 1995: 83-84). С. А. Губанов иакәзар, «еитыху аепитет» изынарханы ихы иаирхәоит атермин «составной эпитетный комплекс» (Губанов 2009: 6).

Еиларғашъатәым атерминқәа – «еитыху аепитети» («развернутый эпитет») «еилоу аепитети» («сложный эпитетет»). А. Н. Веселовски еилоу аепитет дахъалацәажәо, иааиго ағырпштәқәа абри ағыза ашъақәгылашъа ымоуп: «волоокая» («аблакәаз») (Веселовский 1989: 70). Ишаабо еиңш, ари аепитет ақазшъарбеи даға еилкаараки еиланы (ажәакны) субиектк ҳәақәырткоит. В. П. Москвин иакәзар, зыζбахә ҳәаз ачыдара («черногривый конь») инаваргыланы, еилоу аепитет – дефисла еибарку ақазшъарбақәа ыла ишъақәгылоу акакәны дахәапшует («пшенично-желтые усы»). Уи изгәеитоит: «*сложный эпитет используется прежде всего как средство свертывания (сокращения)*» (конь с черной гривой – черногривый конь;

желтый, как пшеница – пшенично-желтый) (Москвин 2001: 30). Ари ацыдара алоуп еилоу аепитет дшазнеиуа иаҳхәозар – Т. М. Фадеева (Фадеева 2014: 10). Ҳаргыы еилоу аепитет аилкаарағы – уртрыңбыдарак хрыдгылоуп.

3. Ц. Цыапуа дзызхъаңшуа атермин «ғыннтәны еилоу аепитет» («удвоенный эпитет») (Джапыуа 1995: 86) ма «иғыннтәтиу аепитет» [Ағзба, Ағынцъал 2008: 206] қыдарас иамоу уи ауп, араға тақыла еиңшым ғ-епитеткүй еилкаарак ҳәақәыштойт. Уи ағыза ацыдара аманы ауп зыζбахә ҳамоу аепитет хыры рхы ишадырхәо, иаҳхәап: В. П. Москвин («двойной эпитет»), уи иазгәеиттойт: «иногда называют вилкой» (Москвин 2001: 31); С. А. Губанов («двойные эпитеты») (Губанов 2009: 6). Ҳәарада, аилкаара ҳәақәыштоз тақыла еиңшым аепитеткәа рхыңхъаңзара ғба еиҳазар ауеит. Уи ағыза аепитеткәа рышьақәгылашы В. П. Москвин «цепочка» ҳәа азиҳәоит (Москвин 2001: 31-32), С. А. Губанов иакәзар, урт аепитеткәа рганахъала дрызхъаңшуеит атерминкәа: «цепочный эпитет» (Губанов 2009: 15), «цепочные конструкции» (Губанов 2009: 6). Апсуаттаарағы урт ирзынарханы ухы иаурхәар ауеит атерминкәа: «аепитет еимәпа», «адачтә эпитет», ма «архнышынатә епитет».

Аепитеттцаарағы алатаарап амоуп атермин «парный эпитет». Иаҳхәозар, А. Н. Веселовски «парные эпитеты» ҳәа дрыштыуп еилкаарак ҳәақәыштоз семантикала еиңшүү ғ-епитеткүй, урт «аепитет адәахътәи ағиаraphы» («внешнее развитие эпитета») иатсаикуеит, зны-зынла – «эпитеты дублеты» ҳәа рзиҳәоит (Веселовский 1989: 68-69), В. М. Жирмунскигы семантикала еизааигәоу ғ-епитеткүй «парные эпитеты» ҳәа иаликааует (Жирмунский 1928: 77). С. А. Губанов, зыζбахә ҳамоу аепитеткәа – «выраженные однородными определениями» ҳәа рзиҳәоит (Губанов 2009: 6). Иазгәататәуп иаргыы ихы ишаирхәо атермин «парный эпитет». Аха ус ззиҳәо аепитеткәа – тақыла еиңшкәам роуп (Губанов 2008: 54). Ишаабо еиңш, ара зны-зынла аепитет атеориятә зтаатәи иаңыдақашуу аиқәымшәара аапшит – атерминкәа хъзла, структурала еиқәшәоит, аха тақыла еиғағылоит. Убри ақнытә, акағы иааитәуп. Ҳаттаамтағы тақыла еизааигәоу аепитеткәа ғба

анеицааиуа, А. Н. Веселовский В. М. Жирмунский реипш, еихацалаку²⁹ (парные) аепитетқәа ҳәа рзаҳхәоит – семантикала еиңшу (односемантичные) аепитетқәа, избан акәзар зыζбахә ҳамоу аепитетқәа семантикала еиңшқәам ракәзар, атермин «парные» тақыла ирнаалом. Иара убасгы иуңылар ауеит епитетк ғынтә, хынта ианеитаҳәоу, дағакала иухәозар, – «еиңшу аепитетқәа». С. А. Губанов урт – «повторяющиеся эпитеты» ҳәа рзиҳәоит (Губанов 2009: 6), В. П. Москвин иакәзар, ихы иаирхәоит атермин «сквозные эпитеты» (Москвин 2001: 32). Иазгәататәуп аңсшәа ишачыдақазшыу – аепитет иҳәақәнатдо аилкаара иахәтакны ашъақәғыларагы (ағылхәа). Ҳаттсаамтағы структурала аепитетқәа ҳшоит ихадоу пшь-гәйілкны: имариу, еилоу, еитциху, изцааиуа аилкаара иахәтаку ҳәа. Иғынтәтәиу, еихацалаку, аепитет еимғапа, еиңшу аепитетқәа – еитциху иахәтакны хрыхәапшүеит, избан акәзар урт рышъақәғылашья злақоу ала, епитет маңарала акәым асубиект ақазшы шеилахқаауа. Зыζбахә ҳамоу иреиуоу аепитетқәа – еитциху аепитетқәа ргәып иалеитдоит С. А. Губановгы (Губанов 2009: 6). Ҳгәанала, еитциху аепитетқәа ирыхәтакны ипхъазатәуп – афразеологиатә епитетқәагы.

3.2. Енагътәи аепитет ачыдарақәа: аңсуа нарттә епоси жәлар рпоэзиеи рұғы иааннакыло атып

Енагътәи аепитетқәа ирылацәажәахъеит имачғымкәа атарауаа: А. Н. Веселовски («постоянный эпитет», «видовой эпитет», «повторяющиеся эпитеты») (Веселовский 1989: 59-75), В. М. Жирмунски («постоянные», «украшающие») (Жирмунский 1977: 360; 2004: 365), Б. В. Томашевски («постоянные эпитеты», «народно-поэтические») (Томашевский 1983: 199; 2010: 59), А. П. Квиатковски («постоянный эпитет») (Квятковский 1966: 359), К. С. Горбачевичи Е. П. Хаблои («народно-поэтические») (Горбачевич, Хабло 1979: 6), Г. Г. Хазагеров («постоянный эпитет») (Хазагеров 2009: 286) ухәа азәырғы.

²⁹ Еихацалаку – парный (шәахә.: Касланձия, Джонуа 2016: 313).

Енагътәи аепитет изаатғылахъоу апсуа тарауаа иреиуоуп: А. А. Аншба («ипсаҳрадоу аепитет», «иаку ичыдақазшыу епитены») (Аншба 1968: 51; Аншба 1970: 75), Ш. Х. Салақаина («постоянные эпитеты», «устойчивые») (Салакая 1976: 156, 158; Салакая 2008: 305, 307; Салакая 2019: 29, 30), Ш. Д. Инал-ида («енагътәи аепитет» аңымхәрас ихы иаирхәоит абарт аҳәашьақәа: «иузациримхуа иацуп», «постоянно сопутствует», «настойчиво употребляется») (Инал-ида 1962: 15; Инал-ида 1977: 102), С. Л. Зыхәба («псаҳра зқәым аепитетқәа», «ишъақәгыланы икоу») (Зыхәба 1981: 333), З. Ц. Цыапуа («зөйзымпсаҳуа аепитет», «постоянный эпитет») (Цыапуа 1990: 88; Джапыуа 1995: 77; Джапуа 2016: 265), У. Ш. Ағзебеи Д. С. Аңынцвали («еснагътәи аепитет») (Ағзба, Аңынцвал 2008: 206); В. А. Кәагәниа («зөйзымпсаҳуа», «еилағъахъоу») (Кәагәниа 2013: 61).

Енагътәи аепитет ышарас иамоу атәи ихамфатәны иазгәаҳтахъеит. Ишдыру еицш, уи, ихәақәтцао аилкаара енагъ аңзаара, уи ачыдақазшы аарпшра функциас иамоуп, убри азоуп уи аепитет хкы – «енагътәи аепитет» ҳәа изаштыу.

В. М. Жирмунски ифуеит: «*в эпосе, например в русской былине, мы встречаем "постоянные" эпитеты, или как говорили в старинных стилистиках, "украшающие" эпитеты: "столы дубовые", "яствушки сахарные", "стремячко шелковое", "добрый молодец", "красна девица" и т. п. Такие же постоянные эпитеты существуют и в Гомеровском эпосе, в особенности при именах эпических героев: "быстроноги Ахилл", "хитроумный Одиссей" и т. д. Постоянные эпитеты как признак традиционного стиля встречаются в фольклорной поэзии большинства народов <...> употребляются в смысле типических признаков, которые с точки зрения поэтического народного сознания, должны как норма присутствовать в данном предмете, т.е. удалым, добрым молодцем бывает всякий добрый молодец» (Жирмунский 2004: 365 – 366). Б. В. Томашевски иакәзар, иазгәеитоит: «именно в народной поэзии встречаются так называемые постоянные эпитеты» (Томашевский 1983: 199). Енагътәи*

аепитет ашьатақәа афольклор ишатәу рхәоит абарт ацарапаагы: А. Н. Веселовски (Веселовский 1989: 59-75), А. П. Квиатковски (Квятковский 1966: 359), Л. Крупчанов (Крупчанов 1974: 470) ухәа.

Енагътәи аепитет хылтшытрава афольклор иатәзызаргы, уи ағы маңара инымхеит, алтературагы иаланагалеит. Б. В. Томашевски ифуан: «народно-поэтические эпитеты нередко переносятся в литературную речь, чтобы передать ей некий стиль народности» (Томашевский 1983: 199). Г. Г. Хазагеров иакәзар, иазгәеитоит: «в фольклоре и традиционных формах литературы возникает феномен постоянного эпитета» (Хазагеров 2009: 286). Енагътәи аепит афольклор ахәақәа ишыртытуа, алтературатә жәаҳәағы, асахъаркыратә ғымтағы атың шамоу атәү рхәоит: К. С. Горбачевич (Горбачевич 2002: 7), В. П. Москвин (Москвин 2001: 31), С. А. Губанов (Губанов 2009 :9) ухәа уб. егъ.

В. М. Жирмунски, аепитет еилкаарак ахасабала итбааны азнеира, дағакала иухәозар, енагътәи аепитет иначыданы, иара иахәапшрала, XIX аш. инаркны, автортә ҳәақәтәгы епитетк ахасабала алкаара атенденциа ицаз, мап шацәикуагы, аепитет уи амға ишанылаз азгәеитоит. Амала уи амғағы, атышәынтәаламрақәа ибоит. Уи ихәоит: «теория эпитета следует за этой эволюцией <...> Тем не менее в учебниках теории словесности по традиции приводится и старое, более узкое определение, относящееся к украшающему эпитету, несмотря на то что это определение находится в полном противоречии с современной художественной техникой, стремящейся к новым индивидуальным определениям» (Жирмунский 1977: 360). Аха автортә епитетқәа рөышъақәдыргәгәо ианалага аштыхъ, енагътәи аепитетқәа рыйзхъапшра иашам ҳәа ҳазхәарыма? Ҳәанала, ус азнеира гәғыуацәоуп, избан акәзар афольклори алтературеи реинирра аромантикатә епоха аан иаанымгылеит. Иахъагы уи апроцесс цоит, енагътәи аепитетқәағы алтература иаланагалоит.

Енагътәи аепитет алтературахъ аиасра алшозар, афольклортә епитет (фольклорный эпитет) – афольклор маңарағы иаанхойт. В. П. Москвин

иғуеит: «...*фольклорные эпитеты*, свойственные устному народному творчеству, стоят за пределами литературного языка и его носителями не употребляются: жисто ядренистое, камешочки троеразные, рожь ужинистая...» (Москвин 2001: 31). Ажәакала, енагътәи аепитеи афольклортә епитети еиларғашъатәйм. Аңсуа жәлар рпоезиағы фольклортә епитетқeoуп, иаҳхәозар: атаца лзы – «хырхәтцажә» (Шынқеба 1959: 261), атацағыза лзы – «ғаблаць» (Шынқеба 1959: 261), ақасаб изынарханы – «цәажәымгәәкъак» (Шынқеба 1959: 294) ухәа.

Енагътәи аепитет афольклор ақнытә иааует анаҳхәо, уи иаанагом, афольклор ажанрқәа зегъ рқны еипшны ахы цәырнагоит ҳәа. Еиҳаразак, уи ацыдара бзианы иахъаапшуа, аепоси жәлар рпоезиии рықны ауп (Веселовский 1989: 65).

Аепос атәи ҳхәозар, ишдыру еипш, аидиализация ғәгәа аныпшует. Убри ақазшыя иабзоураны, «енагътәи аепитет» ҳәа ҳзыштыу ақазшыарбагақәа иззаануа аилкаарақәа нормак аҳасабала ирыщуп. Уи ус шакәу азгәеитоит, иаҳхәозар, В. М. Жирмунски (Жирмунский 2004: 366).

А. Н. Веселовски иахъаапшрала, иқалап, апхъа, еилкаарак, тқыла ианаалаоз еиуеипшым аҳәақәтцагақәа рыла ихдырчозтгы. Аха ишнеиуаз,apoетикатә традициеи, ашәатә шаблони (имазеиу асаҳарькыратә ңыраагзақәа рхархәара), ашколи рығәгәахара атенденция ахъдәықәлаз иабзоураны, енагътәи аепитетқәа рөышъақәдиргәеит. Ажәлар ашәак аныргәаңхалак, уаатәи аепитетқәа, иаңыртцоз еғи ашәағыы рхы иадырхәо иалагеит (Веселовский 1989: 64). Атарауаф, енагътәи аепитет ашъақәгыларазы имоу агәаанагара еилкаауп, уағагылогы иқам. Амала, ҳахъаапшрала, ажәлар ашәак ргәы иақәшәаны, уи иалоу аепитетқәа даға рәниамтак ахъ ианиаргоз, иргәаңхаз ашәа афырхатцеи иаңыртцоз ашәақны иңәрыргози, рчыдарақәа еиқәшәар, тқыла еинаалар акәын. Ус, дара иргәаңхеит ҳәа, иахъыртаху инаганы ирзаларғыломызт. Насғы ҭакда иаанхоит абри азтцаара: апхъаңа аилкаара еиуеипшым аҳәақәтцагақәа рыла ихдырчозтгы, нас ишнеиуаз, урт рахътә иалкаахаз еиҳа азғельмұхара заиузей?

Хәланала, енагътәи аепитетқәа раҳасабала зеалызкааз әказшьарбагақәа, ажәлар ззышәаҳәоз ахағсахъақәа, ашәа иалаз аматәарқәа ухәа иааныркыло атың раамтазтәи ачыдарапқәа еиха ирықәшәаны, игәылартәааны аарпшра зылшаз ракәхеит. Мамзаргы, «аиқәпарағы аиааира згаз» әказшьарбага, арғиамта өапыцла аимдараан еиха ахархәара змаз ауп, афызцәа рааста.

Енагътәи аепитет, жәлар рпоезия иатәуп анырхәо, уи иаанагом апрозатә ҳәамтақәа рөы зынза иқазам ҳәа. Уақагы ахархәара рымоуп (Веселовский 1989: 59). Аха, апоезия ажанр ағы уи еиха изаапши, пыжәара замеи? Иаххәозар, А. Н. Веселовски зызбахә имоу «ашаблон» апрозағы ағиара замоуи? Зегъ рапхъя инаргыланы, уи зыхъяз ажанрқәа реипшымзаара ауп. Аристотель, енагътәи аепитет «ахш шкәакәа» далацәажәо ифуеит: *«в поэзии, например, вполне возможно называть молоко белым, в прозе же [подобные эпитеты] совершенно неуместны; если их слишком много, они обнаруживают [риторическую искусственность] и доказывают, что, раз нужно ими пользоваться, это есть уже поэзия»* (Аристотель 2000: 85). В. М. Жирмунски иакәзар, иазгәеитоит: *«когда мы говорим о каком-нибудь предмете, скажем о снеге, не "белый" снег, а "коричневый" снег, то в этом нет никакого особого словоупотребления, специфического для языка поэзии. Мы называем снег коричневым так же, как в прозе скажем о коричневом предмете. Но, говоря "белый снег" так как это говорится в народной поэзии, мы употребляем прилагательное как эпитет, т.е. мы употребляем прилагательное в каком-то особом смысле, не свойственном обычному прозаическому употреблению. Мы его употребляем как типический, постоянный признак предмета»* (Жирмунский 2004: 367-368).

Хахәапшрала, арака иазгәататәуп дағақгы. Ишдыру еиңш, ашәа апрозеиңш асиужет амазам, иамазаргы, раңаа игәылнаршәазом, еизнаркәкәоит. Убри инамаданы ажәлар ззышәаҳәо афырхатца, ма еғырт аилкаарақәа рчыда қазшьақәа инарытшыны раарпшра еиха пыжәара агоит. Абри ачыдарагы әказшьарбагақәа рыраңаахара иацымхраар ауам. Насгы ашәа атекст еиха итышәйнәалоуп, избан акәзар өүрхәала итцаоит. Уи

иабзоураны, енагътәи аепитетқәагы еиха рөеиқәдирхойт, еихараҙак ашаблонтәкәа. Жәлар рпоезия маңарағ ақым, иара алитетурағы, апоезия ажанр ағы аепитетқәа еиха рымөхак тбаауп.

А. А. Аншба апсуа нарттә епос асахъаркыратә ышадарақәа рытцаара иазқу иусумтағы ифуеит: «*иңсаҳрадоу аепитетқәа аепос ағы хыңхазарала ираңәазам*» (Аншба 1968: 51).

Апсуа нарттә епос атцаағы, енагътәи аепитетқәаны иааргоит абарт ағырпштәкәа: «Сатанеи-Гәашьа» (Аншба 1968: 51; Салакая 1976: 94, 157; Инал-ипа 1977: 102; Зыхәба 1981: 333; Цыапуа 1990: 107); енагътәи епитетны иахәапшуеит Нартаа аишыңқәа рыхъзқәа ҳәаақәызың ажәа «нарт» (Аншба 1968: 52; Цыапуа 1990: 98) ; «Гәында-пшза» (Аншба 1968: 55; Салакая 1976: 158; Инал-ипа 1977: 102; Зыхәба 1981: 333; Цыапуа 1990: 100), «Хәажәарпыс» (Аншба 1968: 52; Салакая 1976: 156; Джапуа 2016: 277), «Нарцъхьюу-аңырпата» ма Нарцъхьюу ахатца (Аншба 1968: 52; Салакая 1976: 155; Зыхәба 1981: 333; Цыапуа 1990: 99); «Аинар-жыи» (Зыхәба 1981: 333); лассы-лассы ахархәара змоу акакәны иалкаауп зызбахә ҳәаахьюу ақазшъарбага «аихатәы» (Салакая 1976: 162; Зыхәба 1981: 334); «аду» еиуеиңшым аматәарқәа ирыңны (Салакая 1976: 161; Цыапуа 1990: 108 – 109); ахәа иазынарханы – «ццышә» (Цыапуа 1990: 102). Иазгәататәуп, аурыс епос ағыны, ахәа енагъ ишыңцышәу – «острая сабля» (Веселовский 1989: 64).

С. Л. Зыхәба Нартаа репос ағы атып змоу аепитетқәа дрылацәажәо, иазгәеитоит: «*хыңхазарала аепитетқәа уиақаратақәкъа ишираңәамғыы, дара зыдхәалоу ажәақәа рұқакқәа иғәйлұртқааны раарқиразы акыр иҳахәоит*» (Зыхәба 1981: 333).

Апсуа епос атцаағы излазгәарто ала, «Сатанеи-Гәашьа» ақны «Гәашьа» иаанаго, «агәашьа» («опора»), ағәгәара ауп, уи иаңнарбоит атаацәарақны лара дышхадоу (Аншба 1968: 51; Салакая 1976: 94; Зыхәба 1981: 333; Инал-ипа 1988: 11); аепитет «нарт» тақыс иамоу – ахаңара ауп (Аншба 1968: 52; Салакая 1976: 159; Зыхәба 1981: 334; Цыапуа 1990: 93); «Аинар-жыи» ақны аепитет «жыи» «*зыхъз иадхәалоу ағырхатца инапы злаку*

ажысиратә қазара инаңыны иаанарғашуеит» (Зыхеба 1981: 333); ахъз «Нарцъхью» иацааниуа «аңырпата», «ахатта» еипш, ағегәара иатәуп: «благодаря им (усам) герой спасается от казалось бы неминуемой гибели: отравленное вино, погубившее мать и старшего брата нартов, не может одолеть героя, процедившего зелье через густые стальные усы» (Салакая 1976: 155-156); ахъз «Хәажәарпыс» ақны «арпыс» иаанагоит – «аңкәйн жыщә», «ауағ қәыпш» (Аншба 1968: 48), «молодец³⁰» (Салакая 1976: 156-157], «юноша» (Джапуа 2016: 277). Зызбахә ҳәоу еғырт енагътәи аепитетқәа ракәзаргы, рхатәы таққәа рымоуп.

А. П. Квиатковски иззәеитоит: «найболее устойчивым оказался термин „постоянный эпитет”» (Квятковский 1966: 359). А. П. Евгениева лакәзар, енагътәи аепитетқәа ирылацәажәо аурис тарауаа иаарго ағырпштәкәа: «красна девица», «белые руки», «чистое поле», «зелено вино» ухәа рзы илфуеит: «...сохраняют свое постоянство во всех жанрах устного творчества...» (Евгениева 1963: 307). Аха уи аангъы иззәалтоит: «но таких сочетаний немного и они могут быть перечислены. В действительности же „постоянство” эпитетов устной поэзии относительно» (Евгениева 1963: 307). Даәакала иухәозар, А. П. Евгениева «енагътәи аепитет» – аилкаара енагъ иаацрымшәо иацааниуа акакәымзаргы, лассы-лассы иңбыртцыр зылшо акакәны дахәапшуеит (Евгениева 1963: 307). Ари апринцип еиха ииашоу акәны иҳапхъазоит, уи ауп хусумтағыы ҳзықәнықәо. Ажәакала, А. П. Квиатковски иажәақәа рыла, атермин «енагътәи аепитет» еиха итышәйнәалоу акакәзаргы, А. П. Евгениева лахәапшрала, уи иамоу ачыдара – ағымыпсаҳра зегъ рзы итышәйнәаланы иқазам.

Нарттә епос иалықәхәо ахъз «Сағанеи-Гәашья» иацааниуа, зөышьвақәзырғәгәаз енагътәи епитетны ҳазхәапшуа ажәа «Гәашья» аагозаргы, ңсаҳра амамкәа инымхеит. А. А. Аншба ифуеит: «ари аепитет ҭакыс иамазаалак (аңсышадала уи ағашыа, ашықа, атыргәа иадырхәалоит), изықалом аамҭақәа зегъы рзы иаку ичыда қазигоу епитетны. Избан акәзар,

³⁰ Молодец – аибашьғы.

иара Сатанеи-Гәашьа лхағасахъа ахата ағаңсахуеит, истатикатәым <...> Атыхәтәаны, лыхъзи уи иадхәалоу иңсахрадоу аепитети р҆цакы р҆цәйзүа иалагоит. Урт даға ажәақәак рыла реырыңсахуеит: Сатанеи-ηҳа Гәашьа, ма баша Гәашьа, ма Аңсны еиңирдыруа ажәла дадкыланы Сақания-ηҳа ҳәлархәоит. Ишаабаз еиңи, уи илымаз аепитет "Гәашьа" аепитет асахъаркыратә функция мөаңнамго иалагеит» (Аншба 1968: 51 – 53). А. Аншба излеихәо ала, аепитет «Гәашьа» енагътәи ачыдара аңызра зыхъко – Сатанеи-Гәашьа лхағасахъа ахата ағаңсахуа ауп. Уи ағыпсахра мзызс иазықалаз атәы ҳәозар, – аепос иаанарпшуа иалагаз аамта ауп, уи зеипшила аеволиуция ахтысит. Амала енагътәи аепитет ханалаңәажәо, идыртәуп даға чыдаракгы: «афольклор ағы ұара-ұара епитетк даға епитетк ала аитакра – ажәабжъхәаф ианидхәалоу ықоуп» (Адлейба 2020: 46).

А. Аншба «атыхәтәаны» ҳәа дызғу, Нартаа репос аамта хада – матриархат амчра хъапссо ианалага атәы аазырпшуа ахәамтақәа р҆цәйріца акәхоит. Ұскан «Гәашьа» аепитет афункция мөаңнамго иқалеит ҳәа иихәо, алогикатә татғәы амоуп. Аха, уамашәа иубаша, «Гәашьа» хъзык аҳасабала иұпсылар қалоит изаатәиу, иаҳәозар, Сасрықәа иира иазку ахәамтағы: «*Ya, ииңдаури, Гәашьа, ахъыштарғәытә?!*» (Цапуа 2000: 67). Ари мзызс иамоузei? Ҳәанала, зызбахә ҳамоу аңәаҳәа Сасрықәа иира атәы зәо асиужет иалазаргы, уи зыхъказ, еиҳа иааскъагоу аамтақәа, ахтысқәа аазырпшуа Нартаа рхәамтақәа рпоетикатә еиқекаашьа, ажәабжъхәаф иажәаҳәахь иқанатқаз анырра ауп.

В. П. Москвин иазгәеитоит: «источником постоянных эпитетов при именах собственных является аmpliация [лат. *amplio* расширю, распространяю] – прием, состоящий в прибавлении прозвищного определения к имени собственному» (Москвин 2006: 29). Ари ачыдара ауп иаабо «Сатанеи-Гәашьа» ағы, уи азоуп «Гәашьа» амацара хъзык аҳасабала аңыртца тақыданы изықамлазгы.

Иазгәататәуп, жәлар рхәамтақәа рғы «гәашьа» епитетны ма хъзыны иңыртуазаргы, Сатанеи-Гәашьа лхағасахъа иадхәалоуп (Цапуа 1990: 31).

Аха, иҳамғатәны иаҳҳәозар, жәлар ыбазаратә поэзия ағиара ианалага, лара лхатара, лымчра аазырпшуаз агипербола «Шәкъантаз дук лытлырқәйет, Сатәнеи-Гәашьа. / Длаха-ғахан идырдәйләйт, Сатәнеи-Гәашьа» (Шынқәба 1959: 93) кыр ишъалашынны, уи ажанр ашқагы ииагахеит, ажәлар өңд апсы тартцеит. Уи ус шакәу аабоит, иаҳҳәап, «Иааргаз атаца дзеипшроу уасхәап» захъзу ахъзыртәра ақны атаца илзынархоу – «Аиә қъантаз ду дардәйис илкуп» (Когониа 1992: 242) аңаҳәа ала. Амала арака иазгәататәуп чыдарак. Зызбахә ҳамоу агипербола атрансформация ахтысит, уи аформа мацара акәымкәа, тәкыла ағеитанакит. Дағакала иаҳҳәозар, уи, аепос ағы Сатәнеи-Гәашьа лымчра ҳарбо, лхатара ҳаранакуеит; ҳзызхъаңышыз ахъзыртәреңи иаабо агипорболагы – амч аарпшра иатәуп, аха атаца длазырқәо сахъаркыратә мырганы ауп ишыкоу. Ажәакала, жәлар раптамтақәа рөңи, енагътәи аепитет мацара акәым ағыпсаҳра зыхтысыз, уи апроцесс егъырт атроп хккәагы ирхысит.

«Сатәнеи-Гәашьа» ҳалзыхынхәуа, иаагап атарауаа ильцааниа ҳәа иалыркааяа егъырт аепитетқәа ахъаапшуа аңаҳәақәа: «зәхәматәы қалоз Нартәа ран Сатәнеи-Гәашьа», «мрада мзада икаңхоз», «аниәахша», «деилтхаая», «Нартәа ран Ахыы-ңсха Гәашьа-ңиңа лыхъзын», «Нартәа ран анңа диаҳәшиан», «ашәиртата дағызоуп», «ахыышаргәыңа», «адоуха змаз Сатәнеи-Гәашьа», «Сатәнеи-Гәашьа шәара ззымдыруаз», «хъзи-ңиен згымыз Сатәнеи-гәашьа», «Сатәнеи-Гәашьа – аңхәйис лаша», «Сатәнеи-Гәашьа – Ахыы- ңсха ңиңа», «Сатәнеи-Гәашьа – адунеи ахәсақәа зегъ реиха иңизоу, зегъ реиха икәйишү», «мрада дкаңхоит, мзада дкаңчоит», (Аншба 1968: 53 – 55; Ҷапуа 1990: 106; Салакая 1976: 158). Ш. Х. Салақаина иазгәеитоит аепитетқәа «мрада дкаңхоит, мзада дкаңчоит», «ахыышаргәыңа», «зәхәматәы қалоз», «нартәа ран» лассы-лассы иузылақәо шракәу (Салакая 1976: 158).

А. А. Аншба излеиҳәо ала, ажәа «гәашьа» мчыданы ианықала, Сатәнеи-Гәашьа лсахъа аарпшра изацымхраауа иалагеит, уи аепитет даға ажәақәакрыла еитаркит. Атарауағ игәаанагарала, абри ауп изыхъказ еиқәыхапхъаңаз

аепитетқәа рцэыртрагы (Аншба 1968: 53). Аха, ишаабо еиңш, иғыңшу аепитетқәа аптахазаргы, «Сатанеи» «гәашь» ахъацаиуа ыкоуп. Иаххәап: «*Сатанеи-Гәашь – адунеи аҳәсақәа зегъ реиҳа иңизоу, зегъ реиҳа икәзыңоу*». Арақа тыңс иааннакылозеи «гәашь»? Ш. Х. Салақаиа ифуеит: «*эпитет "гуашь", сливаясь с определяемым словом "Сатаней" в одно целое, как бы теряет в известной мере свое первоначальное значение и становится частью собственного имени*» (Салакая 1976: 157). Ари ачыдароуп ианыңшша зызбахә ҳамоу ағырпштәгъы. Арақа «атермин "гәашь" аепитет афункция мөаңдамго ианалага, иңэирцит уи зыңсахша аепитетхәа» ҳәа зызбахә ҳхәахъоу А. А. Аншба игәаанагара шытас иганы, иқаҳттар ауеит абри ағыза алкаа: Сатанеи-Гәашь илзыркыз егырт аепитетқәа еиҳа азғелымхара роуа ианалага, асахъаркыратә мчхара ирымоу анығәгәаха ауп, «гәашь» аепитет афункция иаңаңхъатны, шытандыла ажәа «Сатанеи» ианахәтакха. Уи аангъы ихәатәуп, ҳәамтәқәак рөы ахъз «Сатанеи» амацарагы шщэиртцуа (Салакая 1976: 157).

Аепос ағынтықа ағеитанамкит ҳәа узхәом Нарттаа аишыңдәа рыхъзқәа ирыщааниуз аепитет «нарт». А. А. Аншба ифуеит: «*"Нарт" ҳәа ағырхата ианихъзыртца нахыс егырт аепитетқәа мыңхәхоит. Ус иқан аепос ағиара ажәитәзатәи аетап аан, аха ишиенуаз, Нарттаагы ларкәнни рыхъз рұдо ианалага уи аепитет ағырхатқаратә тақы аңызызуеит. Нарттаа репос иалықәо ағырхата Нарцъхъоу "Анарт" ҳәа иархәазом, уи изын иңсахрадоу епитетхоит "ахатца", ма "аңырпатаца"*» (Аншба 1968: 52). Ш. Х. Салақаиа иакәзар, Нарттаа репос иалоу ағырхатқәа рқнытә Нарцъхъоуи («аңырпата»), Ҳәажәарпыси («айбашьғы») рыда, егырт ахъзқәа аепитет рыщааниум ҳәа ухәартәи икоуп ҳәа ипхъазоит. Насгы, ахы инаркны атыхәанза ағырхаттара згәйлүжко аепос ақны, атерминқәа «ахатца», «ахатца-ихатца», «ағырхатца» енагътәи аепитетқәа раҳасабала Нарттәи аепос ағырхатқәа ирыщааниум ҳәа азгәеитоит, изыхъко ҳәа иипхъазогы – атермин «нарт» уеизгы «ағырхатца» ахъаанаго ауп. Аепитетқәа «ахатца», «ағырхатца» иреиуоу здиҳәало, иааскъаны ағиара зауз атоурых-ғырхатқаратә ашәақәеи ахәамтәқәеи

рфырхацәа (Пшықағ-ипа Манча-хатца, Къагәа-хатца, Аңырып-ипа Данакай-хатца ухәа) роуп. Нартаа ирыдхәалоу текстқәак рөы (еихараңак Сасрықәа итәхара иазку) атерминқәа «ахатца», «афырхатца» иаланагалақәаз роуп, мамзаргы атыхәтәанынза анағзара змоуз, ажәабжыхәацәа, урт атерминқәа нартаа рыхъз адхәаларазы ихьшәаны иқартказ ағепышәара ауп хәа дахәапшуит. Нарцъхью идхәаланы аепитет «ахатца» ахыцәыртца азы, Ш. Салақаиа уи аперсонаж нартаа рхылтшытра датәым ҳәа аилыркаа қайтоит (Салакая 1976: 158-160; Салакая 2019: 30-31). З. Ц. Цыапуа иакәзар, ифуеит: «*аңхъаза иргылан, нарт текстқәа рөы аепитет "ахатца" ақазаара ахатца ман ацәктәым. (Хара ара иҳамбо ҳақам аепитет "ахатца" иаҳа ңсаҳрада иаҳъаҳыло аңсуаа рфырхаттаратә-тоурыхтә ашәақәеи аҳәамтақәеи аепос аганахъала иқартқо аныррагы)*» (Цыапуа 1990: 99).

Өүрпштәык аҳасабала иаагап Нартаа репос ақны аепитет «ахатца» ма «афырхатца» ахыцәыртца ацәахәақәа: «*Илағырзышо иңиртүан Сасрықәа ахатца*», «*Eex, Сасрықәа, Сасрықәа афырхатца*» (Шынкәба 1959: 105 – 106). Арт ацәахәақәа аагоуп «Сасрықәа итәхара» захъзу асиужет ақнытә. Уамашәа иубаша, арақа зык иадамхаргы, атермин «нарт» ахархәара амазам. Изыхъязеи уи? А. А. Аншбей Ш. Х. Салақаиеси рлогикала ҳазнеиуазар, иаҳхәап, Сасрықәа амца анааиго акәзар, аепитет «нарт» азхойт, избанзар, уеизгы афырхатарақәа қайтоит – «*Нарт Сасрықәа адойха қайтан, атаара иалагеит*» (Цыапуа 2000: 82). Дантахо акәзар, хгәанала, «нарт» – афырхатара атакы зынза иацәызит ҳәа акәым, уи амацара азымхеит, ажәлар инатшыны, иаартны дышфырхатцуо азгәартеит. Аха Сасрықәа дахътахо асиужет ағы Сасрықәа – «ахатца» ма «афырхатца» ҳәа зизырхәазеи? Уи зыхъяз атоурыхтә-фырхаттаратә ашәақәеи аҳәамтақәеи рфырхацәа ирыщааниуа урт аепитетқәа, ажәабжыхәаф иажәаҳәахь иқартказ анырра мацара аума? Ҳгәанала, ари асиужет ағы иазхъапштәызар қалап даға чыдаракгы. Зегъ рапхъаза иргыланы, Сасрықәа дтаказаргы, уи дышфырхатцуо даанхойт. А. Аншбей Ш. Салақаиеси реипш, З. Ц. Цыапуагы иазгәеитоит аепитет афункцияғы атермин «нарт» тақыла ажәа «ахатца» ишақәшәо (Цыапуа 1990: 93). Уи ус

акәтәкъазар, иқалап атермин «нарт» аепитетқәа «ахатца» ма «афырхатца» ахылтөиаазар. Дағакала иухәозар, Сасрықәа апхъанатә днартымзар – дфырхатцамзар, уи – «ахатца» ма «афырхатца» хәа изырхәомызт.

Иазгәататәуп, Сасрықәа аепитетқәа «ахатца» ма «афырхатца» маңара акәым иацааиуа. Уи ахъз хәақәырткоит абарт аепитетқәагы: «*Сасрықәа аччиа*» (Цыапуа 1990: 102), «*Сасрықәа ағызмал*» (Шынқәба 1959: 102), «*Сасрықәа бзиахә*» (Шынқәба 1959: 107). Икоуп епитетда ихъз ахъхәоугыы, еиҳаразак аепос хзыркәшо арғимтақәа рұнды: «*Даауеит Сасрықәа дмида-гәидаха*» (Шынқәба 1959: 100).

Аепос ағы атың қыда аанызкыло Гәйнда илыщааиуа аепитет «пшзагы» зынза ағамыңсахуа иқам. А. А. Аншба иғуеит: «*Гәйнда убысқак дырқыныңызыны дааzan, ажсәабжыхәаф зны-зынла лыхъз иадхәалоу аепитет "ηиңзә" аңымхәрас ихәоит "ηиңқа"*» (Аншба 1968: 57). Уи лыхъз иадхәаланы иаҳпылоит иара убасгы аепитет «шеиши» – «*Анартتا раҳәшья Гәйнда-шииши*» (Джапуа 2003: 171). Иаххәозар, уи Б. Шынқәба ихы иаирхәоит «Ахатәы быйзшәа» захъзу иажәенираала ақнды: «*Гәйнда шишиши дымтарс данааигоз*». Аепос аамта ахыркәшараҳь ианнеиуа, ҳәамта вариантқәак рұны Гәйнда-пшза лыхъз – Гынды ҳәа ипсаххойт, усқан «пшза» ахархәара аиуам, избан акәзар уақа Гәйнда лхағесахъа ахыччаратә тәкы аманы – еилажәжәа-силаңды икоу азә лакәны даарпшуп (Аншба 1968: 57; Салакая 1976: 142; Инал-ипа 1977: 63). Гынды илызку жәлар рырғиамта вариантк ағы аепитет «пшза» аңымхәрас иахъцәыртцуа ықоуп аепитет «хәаша» – «*Гынды, Гынды, Гынды-хәаша*» (Шынқәба 1990: 26).

Аинар-жыи ихағесахъа акәзар, уигы аепитет «жьи» маңара ацааиуа иқам, иалшоит еитцыху епитетла ихәақәтцахаргы – «*Аинар-жыи – знапы ахыы аңссоз*» (Цыапуа 1990: 106). Усқан, ишаабо еипш, аепитет «жъиггы» еиқәхоит; амала, асахъаркра аганахъала «*знапы ахыы аңссоз*» пыжәара агоит умхәозар.

Аепитет «аихатэы» ҳазаатгылозар, ишазгэахтахьоу еицш, – енагътэиуп, аха уи мацарагы аилкаарақәа ирыщны икам, атарауаа иааргоит «ахаҳэтэ», «абфатэы», «ацъазтэ» ухәа.

Енагътэи аепитеткәа уанрылацәажәо, высшы амам урт рымынтықа иаапшуа ихадароу чыдарак. Икоуп еилкаарап мацара ҳәаақәызто аепитеткәа. Иазгэахтап уи аганахъала Нартаа репос ағы икоу атагылазаашь. Афада иаҳхәахъеит З. Цыапуа: *«аңсуа епос ағы «гәашь» Сатанеи лыхъз ахала иазку епитетуп»* ҳәа шазгәеито атэы (Цыапуа 1990: 107). Ус икоуп иаҳхәап, аепитет «жыи», уи ахъз «Аинар» мацароуп иҳәақәнатор; аепитет «арпыс» ахъз «Хәажәы» иатәуп; «аңырпата» акәзар, Нарцыхъоу затәык идхәалоуп. Ахъз «Гәында» иацааниа аепитет «пшза» ҳахәапшуазар, уи уарла-шәарла егырт ахъзкәеи аилкаарақәеи ирыщны иулылоит (Цыапуа 1990: 100). Даәакала иухәозар, аҳәаақәттага «пшза» – даға шьюукы ирызкхаргы ауеит. Уи аабоит, иаҳхәап, Сатанеи-Гәашьа илзынархоу аепитеткәа ракбараты, афольклортцааңцәа иаарго аңаахәа *«Нартаа ран Ахыы-ңсха Гәашьа-ңиңза лыхъзын»* ақны. Егъырт амзызкәа ықазаргы, зегъ рацхъа иргыланы уи алзыршаз, «Сатанеи-Гәашьа» ус лзуҳәаратә дахыкоу азоуп; иаҳхәозар, уи илыщааниа аепитет «мрада мзада икаңхоз» тәкыс иамоу – «апшзара» ауп. Атермин «гәашь» акәзар, Гәында лхағсахъа иузадхәалом, избан акәзар уи Сатанеи-Гәашьа леицш – дгәашьаны, даәакала иухәозар, уи лъынза амч лыманы дықазам. Сатанеи-Гәашьа илыщааниа аепитет «мрада мзада икаңхоз» азбахә анаҳхәа, уи, «гәашь» аицш, Сатанеи лымасара илтәны икам, өйрпштәис иаагозар, атоурыхтә-фырхаттаратә ашәағы хықәкыла Баалоу-пха Мадина илзынарханы иңбыртцеит, маңк еитакзаргы: *«мрада дыңхон, / Мзада дкаңчон»* (Шынқәба 1959: 124). Ус ауп ишыкоу иаҳхәозар, Сатанеи-Гәашьа илыдхәалоу аиғырпшра *«аиңыртта дағызоуп»*. Уи ҳпылоит, иаҳхәап, абзазаратә поэзия иатәу ахъзыртәрашәақны: *«Пұхызыбак дызбеит Уачамчыра, / Уи илеиңырбо раңзафун, / Аиңыртта лара дағызоуп»* (Кәагәания 2013: 127). Ишаабо еицш, аиниррақәа, аепитеткәа «рнықәарақәа» шыкоу лабәаба иаапшуеит.

Ажәакала, аепитет еилкаарак аҳасабала ағеиңданакит анаххәо, зегъ рапхъа иргыланы иазгәататәуп ихадароу чыдарак. Автортә епитетқәа раптцаражы инеиаанзагы, аепос ағныңқа енагътәи аепитет ахата аеволиуциа ахтысит. Уи ус шакәу артбабыргуеит Нартаа репосapoетикатә eиңкаашьагы. Енагътәи аепитет ҳаналацәажәо, ари афакт высшы змам акоуп. Уи аангыы иазгәататәуп ихадароу даңакгы – аепос ағы зөышьақәзыргәз аепитетқәа, атыхәтәаны, анс акә-арс акә рөйрүпсаҳзаргы, аепитет атеориатә зтаатәағы, урт енагътәи аепитетқәа раҳасабала рыхәампшра иашам. Уи аганахъала иалкаатәуп ихадақәоу, еиҳа зөалызкааз ақазшьарбагақәа: «Сатанеи» ҳәаақәзыздо – «гәашь», «ахышьаргәытца», «мрада мзада икапхоз», «зөаҳәатәи қалоз»; Нартаа аишыцәа рыхъзқәа ирыцу – «нарт»; «Гәында» иацааниа – «пшза»; Нарцхъоу идхәалоу – «ацырпата», «ахатца»; аепитет «аихатәи» ухәа.

Апсуа нарттә епос ағы атып змоу енагътәи аепитетқәа рчыдаракәа шытцаау еипш, апсуа фольклор егырт ажанрқәа рөы урт иааныркыло атып уамак иазааттылам. Уи аганахъала аттарауаа рөапхъа аттааратә ус мөағгатәны иштәуп.

Зызбахә рхәахъоу инарчыданы, иааилацаланы акәзаргыы, хрызхъапшып, ҳара ҳтәала, апсуа жәлар рпоезиағы енагътәи епитет ҳасабала зөалызкаауа егырт ахәақәттагақәа өырпштәкәак.

Ақьабзтә поэзиағы, хықәкыла иаҳхәозар, амифологиатә-қьабзтә ағы, мөашьараада иаҳхәар ауеит аршышра ашәа ақны ацәырпшза чымазара анцәахәи Ахы-Зосхан ицааниует ҳәа енагътәи аепитет «Ахы». Иаҳхәап: «Ахы-Зосхан абра дыкоуп» (Кәағәания 1992: 88), «Ахы-Зосхан, уаа табу... / Ахы-Зосхан иуа иңсы дүхәауеит» (Шынқәба 1959: 286). Аттаағцәа ишырхәо ала, иаршыныз ауағы уи анцәахәи даниتاалак, гәырғараны ирыдымыркылон, иаҳәтәз ақьабз мөағыргон, анцәахәи ихәон ачымазағы дрыцхайшьарц азы (Зыхәба 2009б: 172 – 176; Когония 2019: 44 – 49). Убри ақнытә, иқалап, аепитет «ахы», иара иаҳь азықазаашь бзия шрымоу

алаадырпшырц, уи алагы ачымазағ еиҳа дыгәцареикырц, ичымазара далигарц азы идырхәалазаргы.

Ақьабзтә поэзия иатцанакуа ажанр маң – атәхәақәа рөғыы икоуп енагытәи аепитет ахыцәыртцуа. Уи аабоит, иаххәозар, апшыра иазку атәхәақәа рөғы. В. А. Когониа урт дрылацәажәо иазгәеитоит ахызызқақәа аепитет «апшь» («рыжый») шрыцааниуа, амала зны-зынла уи атыңан ажәа «быжъба» ахархәара шаинуа (Когониа 2019: 135). Иаагап апшыра атәхәа вариантк ақнытә аепитет «апшь» ахыцәыртцуа цәаҳәақәак: «*Ayaφ-aṇśī, aimaā-aṇśī išīoup, / Ayaφ-aṇśī aimc-aṇśī išīoup, / Ayaφ-aṇśī ziḳdā-ṇśī išīoup, Ayaφ-aṇśī kāymjə-aṇśī išīoup...*» (Шынқәба 1959: 305). Щакыс иамоузei аепитет «апшь»? Б. Шынқәба излазгәеито ала, уи апшшәы – «*ażsāytə uaa reilkaarala iżgħaż-az, iħxantaz, mamzargħi mażza douħala mċyik zmaz akı aṭčanakuan*» (Шынқәба 1959: 20). Иашатцекъяны, аелемент «пшь» адоухамчгыы аныпшуеит ухәартә икоуп, хара ҳамцакәа, уи ус шакәу артцабыргуеит ажәа «ипшьоу» (святое). Ҳәанала, ари ачыдара инамадангыы, апшыра атәхәақәа рөғы аепитет «апшь», иара ачымазара ахатә («апшьра») символра азнауеит. Иазгәататәуп, ажәа «апшь» шаапшуа аллитерациак аҳасабалагы. В. А. Когониа излеихәа ала, ус ашъақәгылара амагиатә поэзия иачыдақазшьоуп (Когониа 2019: 135).

Атоурыхтә-фырхатцаратә ашәақәа рөғы, иаххәозар, Ҷьель-ипа Манча изку ашәағы, иаҳдышлоит аепитетқәа: «*Znapsarġeitħa zyxehiə zagaż, / Zgħejibżjsy ħamra zyxhtaqalagħa*» (Шынқәба 1959: 111). Арт аепитетқәа цәыртцуеит, Инацха Къагәа изку ашәағы: «*Znarġeitħaqi zyxehiə zagaż, K'agħha, aħaċċa*», «*Zgħejibżjsy ħamra zyxhtaqalagħa*» (Кәағәания 2013: 159). Ашәы Dana ġai изку ашәа вариантк ағы ҳапхъоит: «*Uaa, znapsyrġeitħa zyxehiə zagaż*» (Кәағәания 2013: 176). Арт аепитетқәа аабар ҳалшоит, егъырт атоурыхтә-фырхатцаратә ашәақәа рвариантқәак рөғы. Зыζбахә ҳамоу ажанр ағы афырхацәа ирыдхәаланы лассы-лассы ицәыртцуеит даға епитетқәакгы. Абатаа Беслан изы ихәоуп: «*Aŋsaatħi mħas abla tħixxion, / Aŋslaħi mħas abġa tħixxien*» (Салақаина 1975: 283). Еивгара хәйчык амазаргыы, апсуа жәлар, арт аепитетқәа изынадырхеит Смыр Гәдисагы: «*Aŋslaħi mħas abġa tħixxien*, /

Атыс-мөас абла түхуан» (Салақаиа 1975: 311). Зызбахэ ҳамоу аепитеткәа идкылоуп Къахъ Ҳацъаратгы: «*Уа, аңслахә мөас абза ңызтәоз Къахъ Ҳацъарат*», «*Уа, атыс мөас абла түзхуаз Къахъ Ҳацъарат*» (Кәагәниа 2013: 185). Иара убасгы, атоурыхтә-фырхаттаратә ашәақәа рөы рәалыркааует, афырхацәа ирыдхәалоу абарт аепитеткәа: «*Псәтацыңхъаза зуахәа еиғажсызыз*», «*Храңыңхъаза зеиргъ ашәа ақәыз*», «*Гәрәтәцыңхъаза зтамха еиғажсызыз*». Урт цэыргоуп, џьара ак быжышәаргы, маңзак еитакхаргы, Инаңда Къагәа (Шынқәба 1990: 49), Смыр Гәдиса (Шынқәба 1959: 192), Иуана (Шынқәба 1959: 293), Къахъ Ҳацъарат (Кәагәниа 2013: 185) ирызку ашәақәа рөы.

Ишаабо еипш, А. Н. Веселовски енагътәи аепитет ашъақәгылараңы ашәатә шаблон ағәгәахара ацхрааит хәа иихәо табыргуп. Иаагаз аңырпштәкәа рыла иаабоит еиуеипшым афырхацәа ирыдхәаланы имазеиу асахъаркыратә ңыхраагзақәа рхархәара. Иара убасгы аепос аңеипш арақагыы иаапшуеит В. М. Жирмунски зызбахэ имоу ачыдара – аидеализациагы. Иаагаз аепитеткәа функция хадас ирымоу афырхацәа зегъ рыла ихъзыркны – иғәгәаны, абъдар иазқазаны, ишәарыщаң қазацәаны раарпшра ауп. Ашәарыщара азбахэ анаххәа, иазгәататәу уи ауп, афырхацәа ирзынархоу аепитеткәа, иаххәап: «*Храңыңхъаза зеиргъ ашәа ақәыз*», «*Гәрәтәцыңхъаза зтамха еиғажсызыз*», «*Атыс мөас абла түзхуаз*» рышты умбо, иаразнак дара ирыдхәаламхеит. Ус алкаа қаҳтаратәи икоуп, избан акәзар амифологикалыктә поезиаңы, хықәкыла Ажәеипшыа рашәақәа рөы иупылоит абарт аңәаҳәақәа: «*Уа, храңыңхъаза – Ергъ ишәаҳәағжыуп*», «*Уа, гәрәтәцыңхъазагы – атамха еиғажсыуп*» (Кәагәниа 2013: 19), «*Уа, атыс иқәтәаз аблла түхуеит*» (Кәагәниа 2013: 23). Ажәакала, атоурыхтә-фырхаттаратә ашәақәа рфырхацәа рқазшы чыдақәа аазырпшуа епитеткәак, ажәеипшыа рашәаapoетикатә еиқекаашьа иаңыркьюуп ухәартә икоуп. Иазгәататәуп атаацәара-базаратә позиагы ишаланагалаз зызбахэ ҳамоу ашаблонтә епитеткәа рстильтә еиқекаашьа: «Чараңыңхъаза уашәахә ықан, / Еизараңыңхъаза уажәахә рыман, / Еды Мұы, уаҳәшиа шәаркы!» (Кәагәниа 2008: 122).

Иқъабзтэым абзазаратә поезиағы, ышада алирикатә ашәақәеи, ахъзыртәракәеи рөң формала маңк рөеитаркуазаргы, лассы-лассы ицәыртцеит апхәызба илзынархоу абарт аепитеткәе: «Лыхәда тәзыкоуп, лыхцәы сырмоуп», «Амсыр қъаадыш аңеижь лымоуп», «Ашъха қаңкаң абжысы лыбжыуп», «Ашъаудын ахыыф лыхшифуп», «Разын даңиәә деихаңсоуп» (Шынқәба 1959: 230, 233, 253, 257, 258, 265; Кәағәания 2013: 113). Урт ашәак ахътә даға ашәак ахъ ииасуеит (Когониа 1999: 71), функция хадас ирымоуты – апхәызба зегъ рыла деинааланы ларапшра ауп.

Ахәычтәы поезия, иаҳхәозар, агарашәақәа рөң, апшқа ишәу ахамы (польто) ма ашәтәты еиҳаразак – «цыгцәоуп», даңакала иүхәозар, аңың (куница) аңәа иалхуп: «Ихъа хылҭа ңыңџәа кәырша» (Кәағәания 2008: 381), «Ихы ңыңџәа хамы ахоуп» (Кәағәания 2008: 381), «Ахъа хылҭа ңыңџәа хамы» (Кәағәания 2008: 382). Агарашәа иалоу ашәатә шаблонқәоуп, агара игароу ацеи ажәлар изынадырхо аепитеткәа – «рабнаңәа иңәоуп», «рабнагәы / бнагәы иғәуп» (Кәағәания 2008: 376), «Рабнаңәа иңәоуп, / Рабнагәы иғәуп» (Кәағәания 2008: 377) «Уаа, бнагәы иғәыми» (Кәағәания 2008: 382), «Ала ыңыркъан аеа зиңыз уиңоуп» (Кәағәания 2008: 377), «Ала алыркъан, аеа зиңыз» (Кәағәания 2008: 382). Агарашәа иалоу абнакәты акәзар, еиҳаразак иңәақәыртçoит, «абзарыбзарра» тәкыс измоу аилкаарақәа: «Рабынкәты бзары-бзары!» (Кәағәания 2008: 376), «Рабнакәты бзары-бзары» (Шынқәба 1990: 15), «Рыбна кәтү бзара-бзара» (Кәағәания 2008: 378), «Ибна кәйткәа бзары-бзаруа» (Кәағәания 2008: 381), «Ибнакәты бзары-бзаруеит» (Кәағәания 2008: 381) ухәа.

Б. Шынқәба иеиңырпшрақәа ҳанрылаңәажәоз иазгәахтейт ажәйтәтәи агарашәақәа рөң асаби ашәарыща қаза иқазшықәа шидыркыло атәи (Когониа 2017: 24 – 25). Уи ачыдара ауп иаабо, иаҳхәозар, абарт аңаңәақәа рәкны: «Рабнагәы иғәуп», «Уаа, бнагәы иғәыми», «Ала ыңыркъан аеа зиңыз уиңоуп», «Ала алыркъан, аеа зиңыз». Ҳарзаатгылап «Рабнагәы иғәуп», «Уаа, бнагәы иғәыми». Ишазгәахтахъоу еиңш, аформақәа «ра», «уаа», ашәа амелодиа еиңызкаауа цхыраагзақәоуп. Еиңхарпшузар, уи ачыдара еиҳагы

иаапшуеит аформа «уаа» ақны, избан акәзар еитыхуп. Ари ақазшы иабзоураны, иацааниа аилкаара «бнагэы» хазы ицоит. Ажәакала, ашәа аформала ианткоуп. Ацәаҳәа «Рабнагэы игәуп» акәзар, изтәу ашәа ишениуугы, еитаҳәаратә формала ақъаад ахь ииагоуп ухәаратәи икоуп. Ҳәанала, убри азоуп «ра» «бнагэы иахәтакны изаабо; ажәабжыхәаф ашәа шихәо иантказғы, – «Раа, бнагэы игәуп» ҳәа ишъақәгыларын. Изықазаалакгы, зызбахә ҳамоу ацәаҳәақәа ртакы еиңшуп. Ишпейлкаатәу «бнагэы игәуп»? Абызшәадырыбы В. А. Касланзиа, ари ажәеицааира – агәымшәареи агәағьреи аазырпшуа фразеологизмы дахәапшуеит (Касланзиа 1999: 65). Ус anakәха, агара игароу апшқа дгәымшәаны изхара иадхәалоуп ҳәа ҳхәар ауеит. Дағекала иухәозар, агәазыхәарала аиделизация аапшуеит. Уи ацыдақазшоуп иримоу ацәаҳәақәа – «Ала ыңарқыан аеа зиңыз уиңоуп», «Ала алырқыан, аеа зиңыз». Апхъатәи атакы еилкаазар, «Ала алырқыан, аеа зиңыз» ақны «ала» иацааниа аилкаара «алырқыан» аформа шықоу ала, тәкыс иштнахуа – «алқьара» ауп. Уи зынза ианаалом зызбахә ҳхәахью аформақәа – «Ала ыңырқыан аеа зиңыз уиңоуп», иара убасы – «Аеа риңын ла ыңзырқыаз» (Ашәба, Кәағәания 2017: 315). Избан акәзар «атырқьара» тәкыла иззааигәоу «алқьара» акәымкәа, – «аилқьара» ауп. Убри ақнытә, ҳәанала, афольклортә цәаҳәа «Ала алырқыан, аеа зиңыз» – «Ала аалырқыан, аеа зиңыз» ҳәа ишъақәгылар акәын. Ажәакала, ацәаҳәа, ашәаҳәаратә формала ианткамхеит (Гыцба 2020: 194 – 195). Амала С. Л. Зыхәба апоет иажәеинраала «Ажәйтәти агара ашәа» дахъалацәажәо, ацәаҳәа шаницо – «Ала аалырқыан аеа зиңыз» ҳәа ауп (Зыхәба 2009а: 95).

Апшқа ихамы ма ишәтәтәи даға пәтәык акәымкәа, ацыг ацәа иалхуп ҳәа зхырхәазеи ажелар? Уи дазышәарыцаларц шыртаху азгәатара адагы, иаапшуеит даға чыдарақ. Ишдыру еиңш, ацыг ацәа пату ақәуп, ахә харакуп. Аус анағзара аиуаанза ианалацәажәо, апсуа жәлар рхы иадырхәо афоризм «Ацыг атла иқәцаланы ахә ршыон ҳәа» ақынгы, машәыршақә акәым уи апстәи залашәаз. Иаххәар ҳалшоит, агара игароу ишәтәтәи алагы, иара аидеализация изуп ҳәа. Абнакәты иацааниа «бзарыбзаруа» акәзаргы,

аидеализация ачыдара ауп иадаабало. Ацәаҳәа «Рабнаңә аңәоүп» атәһи хәөзар, абнаңә аңәә злаңәымшәышәү, излапшқоу ала, асаби иңәагъы уи ақазшы амоуп ҳәа ауп иаанаго.

Хаамтазтәи аңсуа поэзиәһи, хыңқәкыла иаҳәөзар, асовет мчра анышьақәгыла, еиҳаразак 20-тәи – 30-тәи ашыңәскәә рзы иңиаз ашәақәә рөһи, лассы-лассы иаабоит аепитетқәа «ду» ма «дүззә». Иаҳәәп: «Ахаңәимтә ду ҝалеит» (Ашәба, Кәағәания 2017: 54), «Хашкол дүкәа еихачаңоуп» (Ашәба, Кәағәания 2017: 49), «Иахъатәи ҳара ҳмал дүкәа» (Ашәба, Кәағәания 2017: 60) ухәа уб. егъ. Зызбахә ҳамоу аепитетқәа ахархәара бзиа рымоуп Ленин изынарханы: «Ленин дүззә аңәахъала» (Ашәба, Кәағәания 58: 34), «Ленин ду иаҳзичаңаң аңстәзаара» (Ашәба, Кәағәания 2017: 36), «Ҳара ҳ-Ленин ду, ңсра зқәым» (Ашәба, Кәағәания 2017: 36), «Ленин ду иңстәзаара даналтүаз» (Ашәба, Кәағәания 2017: 37), «Ленин ду, уара хишиәла уқәңон» (Ашәба, Кәағәания: 37). Арт аепитетқәа кыр рөышьақәырғәәаны иацааиусит иара убасгы ажәа «апартия»: «Ҳпартиа дүззә ҳзызгәыку (Ашәба, Кәағәания 2017: 37), «Ҳпартиа дүззә ухъз рхәоит» (Ашәба, Кәағәания 2017: 38), «Ҳара ҳпартиа ду ами, дад!» (Ашәба, Кәағәания 2017: 40), «Уҳагымзаат ҳпартиа дүззә» (Ашәба, Кәағәания 2017: 41), «Шәақәенүхәа ҳпартиа ду» (Ашәба, Кәағәания 2017: 44) ухәа уб. егъ.

Иазгәататәуп асовет аамтазы ажәа «апсадгылгы» кыр иашадхәалахаз аепитет «ду», урт реицааира еиҳа иңәөоуп ухәаратәи икоуп Аңынцытәылатә еибашыра Ду (1941 – 1945 шш.) еилгаанза: «Ҳаңсадгыл ду ахада» (Ашәба, Кәағәания 2017: 41), «Ҳаңсадгыл ду ҳаңсаҳо» (Ашәба, Кәағшания 2017: 60), «Ҳаңсадгыл ду сыйкәыхшоу» (Ашәба, Кәағәания 2017: 98); «Ҳаңсадгыл ду адта назыгзо» (Ашәба, Кәағәания 2017: 103) уб. егъ. Зызбахә ҳамоу апериод азы ауп ажәеицааирақәа «ажәлар ду», «аңъажәлар ду» еиҳа ахархәара анрымоу: «Ҳараза шиаиз ҳажәлар ду» (Ашәба, Кәағәания 2017: 57), «Үи ажәлар ду ирыхәашаз» (Ашәба, Кәағәания 2017: 60), «Үсқан иңисип аңъажәлар ду» (Ашәба, Кәағәания 2017: 94), «Аңъажәлар ду атынчра ритан» (Ашәба, Кәағәания 2017: 94).

Аңынцътәылатә еибашьра Ду (1941-1945 шш.) анхыркәшаха ашътахъ, аепитет «ду» ала ихәақәтәхеит ажәа «айааирагы»: «*Айааира ду ашәа еиңүрхәо*» (Ашәба, Кәағәниа 2017: 94), «*Айааира ду сыманы*» (Ашәба, Кәағәниа 2017: 96).

Аңсны Асовет мчра анышъақәгыла, аепитетқәа «ду», «дүззә» машәыршақә акәым ахархәара тбәа шроуз. Ҳәарада, уи зыбозуруу ажәлар Асовет мчра ирзаанагаз ахақәитра, ахәынтқаррақәа маңымкәа таацәакны иаҳьеиднакылаз («апсадгыл ду»), аибашьрағы айааира ахыргаз, уи ашътахъгы, ахәынтқарра аргыларағы рҴя алтшәақәа ахырбаз, апстазаара бзиахъ ирзаатыз амфакәа роуп.

Асовет мчра анышъақәгыла инаркны, Аңсны жәлар рҴынцътәылатә еибашьраан (1992 – 1993 шш.) иңиаз жәлар ращәақәа рҴынза, иаҳхәап, ажәа «аға» аагозар, еиҳарак ихәақәызто аепитет «хәымга» ауп: «*Абас дәйрәоит ҳаға хәымга*» (Ашәба, Кәағәниа 2017: 42), «*Ҳаға хәымга сыйсадгыл азы сиабашьвеит*» (Ашәба, Кәағәниа 2017: 97), «*Ишътихит абомба, нан! / Аға хәымга дзызауеит!*» (Ашәба, Кәағәниа 2017: 202) ухәа.

Ишаабо ала, енагътәи аепитет шъақәгылар ауеит, афольклор ажанрқәа ма апериодқәа зегъы иргәйлсуа акәымкәа, иналкаа-алкааны.

Аңсуа жәлар рпоезия, жанрк маңара акәымкәа, еиуеиңшым рҴы, иаҳхәап, аеы аагозар, еиҳаразак – иңыхәоуп ма иңыхәа иатәоуп. Хрызхъаңшып өүрпштәкәак: «*Иара дңон Гәында-ңиңза иңыхәа дақәыртәа*» (Шынқәба 1959: 101), «*Иңыхәа – мыжсда кәадырны иғылоуп*» (Шынқәба 1959: 155), «*Өңихәамзар еы иақәымтәауа*» (Когониа 1992: 179), «*Иңыхәа иатәа аатигахит*» (Шынқәба 1959: 123), «*Өңихәа иатәа – өүрбә-өүрбә*» (Кәағәниа 2013: 102), «*Иңыхәа иатәа, иххәа кәадыр*» (Когониа 1992: 199) ухәа.

Зызбахә ҳхәахъоу, енагътәи епитетқәаны ацарапааа иалыркаауа, өүрпштәыс иаагозар: «асы шкәакәа», «камшын иатәа» излареиңшымзеи – «Сатанеи-Гәашъа», «Нарт Сасрыкәа», «Гәында-пшзә» ухәа? Зегъ рапхъаза

иргыланы, аси амшыни реалтәкәоуп, Сатанеи, Сасрықәеи, Гэйндеи ракәзар, апстазаараңы иқатәкъян ҳәа ишьяқәырғәгәаны иҳазхәом, фантазиатә хәсахъақәаны хрыхәапшуеит. «А'өыхәа» ма «а'өыхәа иатәа» аагозар, уртгы реалтәкәоуп, аха, ишдыру еипш, икоуп егырт апшшәкәа змоу аекәагы. Иашаоуп, аси амшыни аамтаказы ыпшшәкәа р'ееитаркыр (асы лассаамта ианкажды – ицэыхәашхар, амшын – хәашхар) ауеит. Аха, абжыаапны, урт ңсабарала ирымоу енагытәи ақазшы азгәахтозар, асы анлеиуа – ишкәакәоуп; амшын уанхыпшыло (Амшын Еиқәа ақәзаргы) – ииатәоуп (сине), уи апшшәоуп иамоу иаххәозар, ажәғангы, ус икоуп адгылгы. Уи азоуп, апоет Ш. Л. Җәыцьба абас зиҳәогы: «*Идгылыз, ижәғаныз, имышыныз, - / Ҷишиәйк рхоуп - / Ииатәкәкраза еикәаңхоуп*» (Җәыцьба 2014: 151). Рыпшшәкәа еипшуп азы, амшыни, ажәғани, адгыли анеилазғогы ыкоуп. Урт ахааназгы ус ишьяқәгылоуп, ус иапуп асы апшшәгы. Иаагаз ағырпштәкәа иреиуоу ркны иаапшуа аепитеткәа – изцааниуа аилкаарақәа ңсабарала ирчыдақазшыу енагытәи аепитеткәа ҳәа рзаххәоит.

Апсуа жәлар рпоезия ақнытә иаагап зызбахә ҳхәаз ачыдара змоу енагытәи аепитеткәа ахъаапшуа өырпштәкәак. Иаххәап: «*Амра зтәңхаз ҳа ҳчейртә, / Иумбои, харантәи шиатәаза*» (Ашеба, Кәағәания 2017: 72). Ишдыру еипш, ачайрта ңсабарала енагъ ииатәоуп. Аепитет «ииатәаза» аабоит, иаххәозар, абри ацәаҳәағы: «*Уи ҳаскынуп иқатаза, / Иубоит харантә шиатәаза*» (Ашеба, Кәағәания 2017: 67). А. Бирих баша иазгәеимтеит: «зеленый – постоянный эпитет растительности» (Бирих 1995: 105). Ҳазхъаапшып абри ацәаҳәа: «*Цәгвала ирхыргон атх еиқәара*» (Ашеба, Кәағәания 2017: 84). Арақа, енагытәи епитетуп, «атх» иацааниуа аҳәақәтцага «еиқәара». Избан акәзар атх амш еипш илашаны изықалом, ңсабарала ус иапуп – еиқәоуп. Иаагап абарт ацәаҳәақәагы: «*Иришызтада нас анаңда / Иахъа иришду ашәеиқәатә?*» (Ашеба, Кәағәания 2017: 225). Еилоу ажәеидхәала «ашәеиқәатәа» ақны, «еиқәатәа», «ашәы» иацааниуа енагытәи епитетуп. Избан акәзар ашәы енагъ еиқәатәоуп, уи иара иапсабароуп. Ихәатәуп хыхъ ҳаззаатгылахъоу ажәеицааира «ага хәымга»

ақны «хәымга» енагытәи аепитет ахъ изатданакуа, ажәа «ага» еиҳагы иахъацааниа мацаразы шакәым, аға хәымга – ңсабарала ацәгъара, ақьашъра злоу уағуп, дыбзианы дзықалом. Ари ачыдарала ҳәхәапшузар, апсуа жәлар рпеозиағы «ага хәымга» еипш лассы-ласс иаҳымлозарғы, енагытәи аепитетзам ҳәа ҳазхәом, иаҳхәап, ажәлар абрт րцәахәақәа рөы иаабо: «...Днасыңдоуп аиашаз ағызыра зыңхаз, / Дрыңхааш ағаңғыа дызишатаз...» (Ашәба, Кәагәния 2017: 224). Арақа, «ага» ҳәаақәыздо ақазшъарба «цәгъагы», ңсабарала аға итәыштыроуп. Уи апсабароуп иамоу апсуа жәлар рпоезиағы иаҳымыло ажәеицааирақәа «агәақра цәгъя», «агәырға цәгъя»: «Гәақра үәгъак нақ иңханаҳаны» (Ашәба, Кәагәния 2017: 66), «Гәырға үәгъа сымамкәа сымши еикәшиоит» (Ашәба, Кәагәния 2017: 86).

Иазгәататәуп «изцааниа аилкааракәа ңсабарала ирцыдақазшьоу енагытәи аепитетқәа» ҳәа зыζбахә ҳамоу ахәақәтдагақәа, А. Н. Веселовски «атавтологиатә аепитетқәа» («тавтологические эпитеты») ҳәа дышрыштыу. Иахәапшрала, урт иреиуоу ағырпштәқәа рөы, чыдаратә қазшыаны иаапшуеит – аепитети ахәақәтдагеи тақыла реизааигәара ма ахәақәтдагеи ақазшъарбеи идеиатә пшшәык рымазаара. Иаагоит абарт ағырпштәқәа: «красна девица» («красна» – «красивая» ҳәа ауп ишеилкаатәу; апшзареи атыңхай реизааигәара азгәатарала), «солнце красное», «белый свет», «грязи топучие» (Веселовский 1959: 59) ухәа. В. П. Москвин иакәзар, «асы шкәакәа», «амшын иатәа» ухәа реипш икоу ажәеицааирақәа дахърыхцәажәо ихәоит, арт аепитетқәа ирныңшуа ачыдарақәа хымпада ихәақәыртдо аилкаара иацыдақазшьаны иаҳәапшуеит азы, зны-зынла иашамкәа – «атавтологиатә епитетқәа» ҳәа шырзырхәо (атермин «тавтологический эпитет» А. Н. Веселовски ишитәу азгәеитоит). Уи анағс, В. П. Москвин, А. Н. Веселовски аепитет аилыркаага иацитдо: «усиливающее, подчеркивающее какое-нибудь характерное, выдающееся качество предмета» (Веселовский 1959: 59) шыатас иқатданы ифуеит: «их логичнее назвать эмфатическими, или усиливательными. Тавтологическими же будем именовать эпитеты, эмфатически повторяющие корень опорного слова» (Москвин 2006: 27-28). Иаагоит абарт

ағырпштәкәе: «старых старушек», «молодых молодушек». Ҳаргы атермин «атавтологиатә епитет» ҳхы иаҳархәоит абри ағыза ачыдара ахъаапшуа енагътәи аепитетқәе рәғы. В. П. Москвин иапхъагы, Б. В. Томашевски енагътәи аепитетқәа дрылацәажәо, атавтологиатә епитетқәа ҳәа рзиҳәеит, иҳәаақәтәо ажәа ашьата еитазхәо аепитетқәа: «чудо чудное», «диво дивное», «цветки цветные», «тьма тьмущая» (Томашевский 1983: 200). Урт рзы ифуесит: «не придают новых признаков, а лишь в какойто-то мере усиливают значение связанного с ним слова» (Томашевский 1983: 200).

Ишаабо еиңш, В. П. Москвин «эмфотические» ма «усилительные эпитеты» ҳәа дызғу инарчыданғы, иҳәаақәтәо аилкаара ашьата еитазхәо атавтологиатә епитетқәагы – иҳәаақәыртәо аматәар әқазшы амчхара артоит. Иара убасгыы иззібахә имоу, Б. В. Томашевски – «атиптәкәа» («тиปические») ҳәа ишаликаауа (Томашевский 1983: 200); урт «изцааниа аилкаарақәа ңсабарала ирчыдақазшыу» ҳәа ззаҳхәақәаз аепитетқәа роуп.

Лкаак аҳасабала иаҳхәозар, ҳгәанала, атавтологиатәкәагы – амчхараатарә әказшы зларымоу ала, иапсам хазы «усилительные» ҳәа ралкаара. Еиха ииашаҳоит, «атавтологиатәкәеи» «изцааниа аилкаарақәа ңсабарала ирчыдақазшыу» («атиптәкәа») ҳәа иқазар, ropyбагы амчхараатарә функция назығзо ҳәа ипхъазазар.

Атавтологиатә епитетқәеи изцааниа аилкаара ңсабарала ирчыдақазшыу рәғы интәом енагътәи аепитет ахкәа. Б. В. Томашевски иҳеоит жәлар рпоезиағы ахархәара ҭбаа шрымоу «аидеализациазуратә епитетқәа» («идеализирующие эпитеты»). Иааиго ағырпштәкәа иреиуоуп – «добрый конь» (Томашевский 1983: 200). А. Н. Веселовски енагътәи аепитетқәа ropyныңқа иаликааует «пояснительные эпитеты» («аильркаагатә епитетқәа»). Уи, аурыс жәлар рпоезия әкнытә иааиго ағырпштәкәа: «столы белодубовые», «ествушка сахарная», «золотые столы» ухәа ирылоуп, Б. В. Томашевски аидиализациазуратә аепитет ҳәа ззиҳәо ағырпштәгы – «добрый конь». Насгыы, ифуесит: «указывают на желаемый идеал» (Веселовский 1989:

60). Ажәакала, атерминқәа «идеализирующий эпитет» (Б. В. Томашевски), «пояснительный эпитет» (А. Н. Веселовски) – хазы-хазы ирыхәаңштәым, епитет хкык аарпшра ауп изызку. Ҳара ҳаттаамтағы ҳхы иаҳархәоит «аидеализациуратә епитет», избан акәзар, ҳгәаанагарала, зыζбахә ҳамоу енагътәи аепитет ахкы еиҳа игәылнаршәоит.

Атавтологиатә епитетқәоуп ҳәа ззуҳәаша ағырпштәқәа, апсуа жәлар рпозия атекстқәа рѣкны ҳапшаарақәа раан, иаҳпыхъамшәеит. Изцааниа аилкаарақәа псабарала ирчыдақазшыу (атиптәқәа) енагътәи аепитетқәа азгәаҳтахъеит. Аидиализациуратә епитетқәа ртәы ҳхәозар, уахъ иатданакуеит, апсуа жәлар рпоезия еиуеиншым ажанрқәа хрылаңәажәо, зыζбахә ҳхәахъоу абарт енагътәи аепитетқәа: «Сатәнеи-Гәашъа», «Нарт Сасрықәа», «Гәында-ңиңә», «Нарынхъоу аұырпәтә», «аҳәа ңұрышә», «Ахыы-Зосхан», «Уаа, бнагәы иғәыми», «Ибна кәйткәа бзары-бзаруа», «Знапсарғәтың зыхәша загаз, / Зәғыбжұмымаңда зыхтаңалагаз», «Ленин дүззәа» ухәа.

Функциас инарығзозеи апсуа жәлар рпоезиағы лаасы-лассы иаҳпыло ажәеицааирақәа – «ағыхәа», «ағыхәа иатдәа»? Арақа иаабо аепитетқәа тавтологиатәқәам, изцааниа аилкаара псабарала ирчыдақазшыу ракәым. Жәлар рпоезиағы иаапшуеит ағырпштәқәа, иаагозар, ҳаззаатғылахъоу: «Әыхәамзар өы иақәымтәауа» (Когониа 1992: 179), «Әыхәа иатдәа – өирбаба-өирбаба» (Көағәания 2013: 102) ухәа, апсуа жәлар зыζбахә ҳәоу ағы иалкааны иаҳәаңшуан ҳәа ҳазхәыңыртә иқазтço. Убри ақнытә аиделализациатә епитет еиҳа иазааигәоуп ухәартә икоуп. Ҳгәанала, урт функция хадас ирымоу – апшәырбагақәа рыла изцааниа аилкаарақәа ацәанырра-емоциатә қазшырытара, асаҳъаңааара (образ) аптара ауп.

Апшьара атәхәақәа рғы иаҳпыло аепитет «апшь» акәзар, амагиа афункция назығзо енагътәи аепитет ҳәа азухәар ауеит.

Ҳәарада, апсуа жәлар рпоезия уеагәилоухалар, иаагаз ағырпштәқәа рғы маңара иаантылом, иуңылоит, енагътәи қазшың знубаало еғыырт аҳәаақәттагақәагъы.

Енагътәи аепитеткәа алитературахь ииасуеит анаххәо, изгәататәуп ихадароу чыдарақәак. Рапхъя иргыланы, асахъаркыратә литератураөы урт зегъ еиқараны ахархәара рымазам. Иаххәап, Сатанеи-Гәашьа, Нарцъхьюу-аңырпата, Ахы-Зосхан аагозар, апоетцәа еиҳараңзак изызхъапшуа – Сатанеи-Гәашьа лхағесахъа ауп. Насгы, енагътәи аепитет зцааниа аилкаарақәа афольклор иалганы, асахъаркыратә ғымтаөы ма исахъарку аңәажәараөы ахархәара анроуа, иалшоит аметафоратә қашшы штыркаар. Ш. Д. Инал-ипа баша изгәеимтейт: «*Сатанеи философиятә категориахеит, поэзиатә метафорахеит*» (Инал-ипа 1962: 9). Иаххәап, З. Ц. Џапуа иажәенираала «Сатанеи дхахалап, дышхахаң...» захъзу ақны (Апхазоу, Лагәлаа, Җайыл 256 – 257), Сатанеи лхағесахъа философиятәуп, метафоратәуп – тыхәаптәара змам аңтазаара иасимволны иңәыргоуп. Мамзаргы, иаххәап, азәы илызкны «*Ari – ҳ-Сатанеи-Гәашьа лоуп!*» ҳәа анырхәо, «Сатанеи-Гәашьа» ишиашоу ақәым ишхадаңыло, ишеилахкаауа – иззынархоу ауағы дхатәроуп, ҳатыр ду лықәуп, лңабаа раңдоуп ҳәа ауп. Ҳәанала, ари ағыза ағырпштәкәа рөңи «гәашьа» «Сатанеи» ҳәаақәыздо енагътәи епитетуп ҳәа ахәара иашам, избан ақәзар урт еилахәны аметафоратә хшығылтак шықәдүргылоит, изыдхәалахогы даға хәғесахъак ауп. Асахъаркыратә литератураөы, «Сатанеи-Гәашьа» ақны, «гәашьа» енагътәи епитет ҳәа ахъазуҳәо, хықәкыла лара лхатара иахъазынархоу, уи аангыы лхағесахъа ахъметафоратәым ауп.

Хазхъапшып Кә. Ломиа иажәенираала «Абри адғыл псыуа дғылууп» ақнытә аңәаҳәа: «*Аңсуа днартуп, д-Абрыскылуп*» (Ломиа 1997: 133). Афольклор ағы, иаххәап, «Нарт-Сасрықәа» ҳзышылахъоу акы ақәзар, «*Аңсуа днартуп*» ағыщцәа ақәнуп, ахәаақәттага «*днартуп*» енагътәи аепитет афункция нанагзом, насгы, иметафоратәхеит: аңсуа – «дүгәгәоуп», «дфирхатоуп» ҳәа аанагоит.

Иазгәататәуп, аепос ақны ииз атермин «нарт» убранза аеволиуциа ахтысит, иахъа ахархәара амоуп, аепос ағырхаңа арыдхәаламкәагъы: иахъылоит ауағы ихъзны, аресторан «Нарттаа», Ақәатәи ашъапылампылтә клуб «Нарт», азрыжетәхаа «Нарт» ухәа уб.егъ.

Нартаа репос ағыс ицэвэртцаа енагытэй аепитет «аихатэй» асахъаркыратэ литературағы енагытэй епитетхойт, Нартаа репос иадхэаланы ианцэвиргоу. Иаххэап, Ч. Цыонуа ипоема «Нарт Сасрыжэа» ацэаҳэақэа: «*Aихатэ гэара адэахъала*», «*Даадыххылан аихатэ гэашэ*» рүкны иаабо ажазшьарбага «аихатэ», хымпада, енагытэй епитетуп. Уи, аепос иадхэаламзар, ускан енагытэй аепитетны акэым, зынза епитетк аҳасабалагы изышъяқэгылаазом. Избан акэзар иара, аепос ағыс аипш, аиха аепоха, аидиализация ухэа акты аныпшзом, епитетны ижаздо ацэанырра-хэшьараатратэ функция адаабалом, башаamatэар злыху ауп иахнаарбо.

Аепитет «ахъы» ацэвршза ачымазара анцэахэы Зосхан идхэаламкэа, өазэы изынархазар, ускан, уи – енагытэй аепитет закэхом. Енагытэй аепитет афункция нанагзом иаххэозар, О. Беигэаа ицэаҳэағы иахьыло аепитет «ахъы»: «*Омар утихаштъим, Ахъиба Хъы!*» (Беигэаа 1990: 79).

Апшыра атэхэағы атып змоу, иаххэап, ажэециаира «ауағ апшь» ҳазхъаапшуазар, асахъаркыратэ өымтағы апшыра иадхэаламзар, «аңшь» енагытэй епитетны изыжалом. Избан акэзар апшыра атэхэағоуп ауағы енагь дахъаапшь. Абжыаапныйтэй апстазаарағы акэзар, ус ижам.

Агарашэа аварианткэа речи иахьыло ацэаҳэа «Уаа, бнагэы игээими», асахъаркыратэ литературағы афольклортэ мотив ала иапцоу агарашэа иаламзар, «бнагэы игээими» енагытэй аепитет акёны изыжалом, уи – агэымшэара, агэагъра тақыс измоу фразеологизмы, ма фразеологиатэ епитетны³¹ ҳахэаапшует. Уи аангыы, азеицшбызшээтэ епитет ахь ииасуеит.

Апсуа жэлар рпоэзиағы «ағыс» иацааниа аепитеткэа «аххэа», «иатдэа» ракэзаргыы, асахъаркыратэ өымтақэа речи иахъабалак енагытэй аепитеткэа раҳасабала рыхэаапшра иашам. Ҳгэанала, урт енагытэиуп, дара злоу ағымта афольклортэ еиҷкааша амазар.

Асовет мчра анышъяқэгыла, зеышъяқэзырғэгээз ҳэа зызбахэ ҳхээз ажэециаира «апсадгыл ду», асовет аамта иазку, азбахэ зхэо арғиамтағы атып анамоу ауп, аепитет «ду» «апсадгыл» иазынарханы енагытэиуп ҳэа

³¹ В. П. Москвин ихы иаирхэоит атермин «фразовые эпитеты» (шэахэ.: Москвин 2006: 33).

ҳахәапшыр анауа. Избан акәзар «сыпсадгыл ду» ақны «ду» функциас иамоу, апсадгыл дгылтқырала ишдуу, амч шамоу ауп, иззынархоугы Асовет Еидгылоуп. Аха иахъа «сыпсадгыл ду» ҳәа, Асовет ҳәынҭқарразы аҳәара тақыдоуп, избан акәзар иара ахата ықа зам, аамта хазуп, хаз ҳәынҭқарраны ҳакоуп. В. П. Москвин ифуеит: «*Отличительная особенность постоянного эпитета – алогизм некоторых его употреблений, на что указывают многие учёные <...>; в этом случае значение постоянного эпитета может расходиться с реальностью: Святая Русь*» (Москвин 2006: 29). Амала ҳара зызбахә ҳамоу аҶырпштәы, Асовет Еидгыла иадхәаламкәа ҳахәапшузар, енагътәи епитетны изықамлозаргы, итказыдахом, иғышу ахшыфцак шытнакааует. Дгылтқырала Аңсны хәычуп, аха ажәеидхәала «сыпсадгыл ду» – М. Т. Лашәрия иажәенираала «Аңсны» ақны атып змоу ацәаҳәақәа: «*Атэйла хәыч ықоуп, аңсадгыл хәыч ман!*» (Лашәрия 2013: 181 – 182) рфилософиятә токазала уахәапшыр ауеит. Ускан, «сыпсадгыл ду» ақны ақазшыарбага «ду» метафоратәхойт, «сыпсадгыл» иазынарханы – сизхара исзымбо, амч ду сизтө ухәа хшыфцакс иаиуеит.

Ажәакала, афольклор ақнытә алитеттура иаланагало енагътәи аепитетқәа рхағра еиқәхойт – ишенагътәиқәоу иаанхойт афольклорағтәи рყсабарала ахархәара анроуа. Аха ишаабо еицш, еиҳаразак рееитаркуеит.

3.3. Енагътәи аепитет ахархәашы Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөү

Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөү енагътәи аепитет ахы цәырнагоит рапхъа иөыз ажәенираала «Ажәйттәи агара ашәа» (1930) ақны. Аиғырпшракәа рөү иазгәаҳтахьеит Б. Шынқәба ари иажәенираала иан илхәамтоу ажәйттәи агарашәа «Аззеицәа rashәа» дағыпшны ишанитказ. Арақа енагътәи епитетқәоуп жәлар ргарашәақәа рөү имачымкәа ахархәара змоу, зызбахә ххәахъоу аепитетқәа: ахамы иацааиуа, излыху ҳзырбо – «*цыңџәоуп*» («Ихам хәычы цыңџәоуп»); арпыс идхәалоу аформулақәа:

«рабнагэы игэыми», «Ала алыркъан аеа зишииз». Ишазгэахтахьоу еицш, урт функциала аидеалтэ өказшыяқәа раарпшра иадхәалоуп – аидеализациатәкәоуп. Структурала «цыгцэоуп» – имариоу епитетуп. Егырт рыйбагы – ситыххәоуп. Уи аангыы «рабнагэы игэыми» – фразеологиатэ епитетуп, избан акәзар «бнагэы игэуп» ахата фразеологизмуп. Иазгэататэуп агарашәа иалоу аформулақәа ишрызхъапшуа егырт арғиафцәагы. Иаххәозар, В. Амаршын агра игароу Леон хэыч изынарханы ихы иаирхэоит: «*Уа рабнагэы игэыми, рабнацәа дыңдами*» (Амаршын 1994: 27).

Б. В. Томашевски излеихәо ала, енагътәи аепитет алитетуратэ жәаҳәахы ииагахоит, уи ажәаҳәа жәлар ристиль аныпшуа ақтцаразы (Томашевский 1983: 199). Аха Б. Шынқәба иажәенираала «Ажәйтәти агара ашәа» аагозар, уи афыза ацыдара аума иадаабало? Ҳәарада, ари арғиамта ианыпшуа зынза дағакуп. Арақа Б. Шынқәба ихықәкны иаабо, иажәенираала жәлар рпоетикатэ еиғекаашъя атара акәзам, жәлар ргарашәа вариантк ихы иархәаны, рацхъатәи ажәенираала аптароуп.

Хазхъапшып Б. Шынқәба иажәенираала «Апсуаа аибашыцәа шәахъ» ақнытә абри ацәаҳәа «Къагәа афырхатца, агэыцъбара». Арақа ахъз «Къагәа» ҳәақәнатдоит еихацалаку аепитет «афырхатца, агэыцъбара». Ишаабо еицш, актәи (афырхатца) – енагътәи аидеализациазуратэ епитетуп, автор афольклортә поетика ихы иаирхэоит. Аепитет «агэыцъбара» акәзар, енагътәи имфаңнаго афункция зыргәгәо, апоет уи иацитдаз зеипшбызышәатэ епитетуп; уи жәлар рашәақәа рөы «Къагәа» иацны иаабом. Ари ағырпштәи ағы хыроа ататеуп даға чыдаракгы: афольклор ағы ажәеидхәала «Къагәа афырхатца» – Къагәа имацара затәык изкызар, зызбахә ҳамоу Б. Шынқәба иажәенираалағы уи даға чыдаракгы атоуп: ага иғагыланы еибашьуаз апсуаа ргәымшәара иасимволны ицәыргоуп.

Б. Шынқәба ихы иаирхэо енагътәи – аидеализациазуратэ епитетқәа рахынтәи атып ду ааныркылоит имариоу аепитетқәа: «ду», «дүззә». Аепитет «ду» ҳұлылоит зтакы еицәыхарам – «ацъажәлар», «ажәлар» ирыдкыланы. Арақа ихәатәуп аепитет «ду» – ахыпхъазара азгәатаратә чыдарагы

шаныпшуа, аха зеипшила уахәапшуазар, амч, ағәгәара, ачхара ухәа раарпшра иадхәалоуп.

Апоет аңъажәлар «ду» ҳәа рзиҳәоит, ахақәитра иазықәпоз, Октиабртәи ареволиуциа ақалараңы аңъа збаз ажәлар; уи аабоит иажәенираала «Октиабр ашылжы» ақны: «*Къаттара зқәым, иңаҳәңаҳәуа Ленин иајсәа, Аңъажәлар ду еизнакуан*». Аңъажәлар ирзынарханы аепитет «ду» ари ажәенираала маңараңы ицәыртцуазар, ажәлар иахърыдхәалоу мачзам. Уи рапхья иаапшуеит апоет акының ашқа дызлаңәырттыз иажәенираала «Ахаттара» зыхъзу ағы: «*Ажәлар ду рмал ихаазагоу*». Аракагы Б. Шынқәба дыззааттыло Октиабртәи ареволиуциа аамта ауп; апоет ахақәитразы, Асовет мчра ашъақәыргыларазы иқәпоз ажәлар иреиуаз акомғарчкәын дизышәаҳәоит. Арғиағы ажәеицаара «ажәлар ду» дазыхынхәуеит Аңынцүтәылатә еибашьра Ду (1941 – 1945 шш.) ашықәскәа рзы. Избан ақәзар уи ибоит ажәлар аға иқәцаразы хаңамырха ишықәп, агәымшәара шаадырпшуа. Ари аамтазы Б. Шынқәба аепитет «ду» ажәлар ирзынарханы рапхья ицәыригоит иажәенираала «Аға цәгъя дажелейт атәйла» ақны: «*Хажәлар ду гылеит гәыштыла*». Аибашьра ашықәскәа раан апоет даға ғынты асовет жәлар ақазшъарбага «ду» ала рыхъз ҳаренкуеит: «*Иазәыкны ҳажәлар ду қәңоит*» («Аңсуаа аибашыңә шәахъ»), «*Ишгылаң ақалақь гылт имқәаңақәан, / Ажәлар ду ринасты амтә ирхасабуан*» («Ахъзырхәага абақа»). Б. Шынқәба зызбахә ҳамоу аепитет ажәлар ирыдхәаланы ихы иаирхәоит аибашьра ашътахъ иаңтоу иажәенираала «Ирахтаң ҳабжы» ақнгыы: «*Ажәлар ду ирзыразу назаза*», «*Хажәлар ду рымат аура*». Апоет, ажәлар дахъылагылоу ибоит, аибашьра уадағ иааирала ианалт ашътахъгы, ө-напық рыла ахәйнҭқарра аргылара ығешазыркыз. Еиҳаразак абри аңыдара азгәатаразы ауп уи арака аепитет «ду» ажәлар ирзынарханы ихы изаирхәазгы.

Ишдыру еиңш, Б. Шынқәба Аңсны Аңынцүтәылатә еибашыраангы (1992 – 1993шш.) уи ашътахъгы ажәенираалақәа апитеит. Аха ҳажәлар аибашьра иааирала ишалтцызгы, апоет зныкгыы ижәлар рзы «ду», «дүззә»

хәа имхәеит. Уимоу, Б. Шынқәба Асовет мчра аштыахъ, аилкаарақәа «ажәлар» ма «аңғажәлар» ирзынарханы зызбахә ҳамоу аепитетқәа дрызхъапшуа аабом, урт даға епитетқәак рыла рөөрыпсахуеит. Изыхқазеи уи? Ари аңыдара татғәис иацуу уи ауп, зызбахә ҳамоу аепитетқәа, «ажәлар», «аңғажәлар» рыйкылара асовет аамта иатеуapoетикатә традициақәа иреиуоуп. Уи азоуп ҳаамтазы apoет урт дызрывсуга.

Б. Шынқәба асовет аамтазтәи жәлар рпоетикатә традициақәа дрызхъапшуа, аепитет «ду» ала ихәақәеиттоит апсадгылгы: «Хаңсадгыл ду өңү ишиәтүа зынза аеңсахит» («Октиабр ашылыжъ»), «Сыңсадгыл ду амчра иаңто» («Амфан»), «Хаңсадгыл ду абзиабара» («Аңар рашәа»), «Хаңсадгыл ду амца анакыз» («Сыпшалас»).

Аепитет «ду» рыңны иаабоит аилкаарақәа: «аиааира» – «Аиааира ду амџабз шәйлашуп» («Владимир Ҳаразиа»), «амал» – «Кавказтәи амал ду» («Аңсуаа иабашыцәа шәхъ»). Ишазгәахтахъоу еиңш, аңсуа жәлар рпоезиағы зызбахә ҳамоу аилкаарақәа аепитет «ду» лассы-лассы ирыдхәалоуп.

Автор аепитет «ду» ихы иаирхәоит атәила иадкылангы. Уи аабоит «Хәйлбығехатәи ахәыцра» зыхьзу иажәенираалағы: «Стәыла еиужь ду». Ари арғиамтагы асовет аамтазтәи apoет ирғиарахъ иатсанакуеит. Иазгәататәуп апсадгыл ма атәила иацааниа аепитет «ду» – амчра атәи шаанырпшуа штабыргу. Б. Шынқәба, зызбахә ҳамоу ажәенираалағы баша ихәом: «Хара хтәыла мың дүззә змоу» хәа. Аха, афада ишаҳхәахъоу еиңш, амчра инаваргыланы, дгылтқыралатәи амәхак азгәатарагы иадхәалоуп. Уи ус шакәу аапшуеит, иаҳхәозар, хыхъ иаагоу ажәеицааира «Стәыла еиужь ду» ақны атың змоу аепитет «еиужь» (необъятный, бескрайний) ала; «ду» уи ханартәаауеит. Ари аңырпштәи ағы ф-епитетк – («еиужь» – атрадициатә – азеипшбызшәатә, «ду» – атрадициатә – енагътәи) аилкаара ҳәақәырттоит ақнытә, имариам, еитцыхуп; уи аангы тақыла еизааигәоуп азы – еихацалаку аепитетқәа роуп. Иазгәататәуп ажәеидхәала «стәыла еиужь ду» Б. Шынқәба имацара ихы ишаимырхәо, ишзеипшбызшәатәу. Уи аабоит иаҳхәозар, Л. Б.

Кәытцниа ирәиараңы: «*Ағғақра зырзыз стәыла еуужыс-ду*» (Кәытцниа 1955: 67).

Апоет аепитет «ду» («великий») ала дхәақәитдоит Ленингъы: «*Ленин ду наңаза дахының абра*» («Апсуа пхәызба дцәажәоит») ухәа уб.егь.

Иазгәататәуп аилкаара аепитет «ду» анацааниуа, амчра аарпшра иатәү авариант, еихаразак – аметафоратә қазшы шаинуа. Иаххәап, «апсадгыл ду» – «камч ғәгәа змоу апсадгыл» ҳәа иҳадаҳкылозар, ускан «ду» метафоратә епитетнгы ҳаҳәапшыр ауеит, аха уи аангыы инанагзо афункция апсаҳуам, аидеализациатә қазшы амоуп. Иара убасгыы асовет аамта иадхәалоу ажәеицааира «апсадгыл ду» – метонимиатә епитетуп ҳәагыы азаҳхәар ауеит, избан акәзар зызбахә ҳамоу аамтазы, ишазгәатахъоу еипш, «апсадгыл ду» ҳәа изыштыз – Асовет Еидгылоуп.

Аметонимиатә епитет ачыдара азгәатара имариоу усым. Метонимиатә епитетқәоуп ҳәа рзырхәоит: атоурыхтә хтысқәа рыхъзқәа («Кровавое воскресенье»³²), аперсонажқәа рыпсевдонимқәа («Бурунний Эдигей») (Хазагеров 2009: 286). В. П. Москвин иакәзар, ифуеит: «*метонимические эпитеты образуются в результате использования стилистического приема, который именуется смещением <...>* Поэтому метонимический эпитет иногда называют смещенным» (Москвин 2001: 29). Еиөхарпшырц иҳадигалоит абарт ағырпштәкәа: «запах белых роз» – «белый запах роз» (ароуп иахъаапшуа зызбахә ҳамоу аепитет), «шум зеленого леса» – «зеленый шум» (Москвин 2001: 29). Ишаабо еипш, арақа аепитет ихәақәнататәкъараны икоу асубиект акәымкәа, даға еилкаарал иадкылахойт; ари ачыдарала – рығырпштәык еипшуп. Абри ақазшы атыхәала ауп, иаххәозар, С. А. Губанов, аметонимиа – «ииагоу» («перенесенный эпитет») ҳәа зазихәогыы (Губанов 2009: 9). Иазгәататәуп В. П. Москвин иааигаз ағырпштәкәа злеицшымгы: «белый запах роз» ақны ахәақәтцага зыдкылатәу аилкаара («роз») ҳамоуп, дағакала иуххәозар,

³² Ишдыру еипш, ара зызбахә ҳәоу – аурыс цъажәлар гәйғынык, ажырныхәа 9, 1905 ш. ареволиуциа иадхәаламыз, рус аигъәразы аурыс император Николай II иахъ иқарцар иртәхыз аапхъаразы, иахъшызы атәү зхәо тоурыхтә хтысуп.

иаартуп; «зеленый шум» ақны акәзар, ажәа «абна» («лес») ҳазхәзыуеит аилкаарақәа – «аиатә» («зеленый»), «абжы» («шум») рыбоурала, ажәакала, иаркүп.

А. А. Аншба ифуеит: «*аепитетқәа рахъ иңхъазатәуп, иаҳҳәап, ахъы напқәа ақаза бзиа изы*» (Аншба 1968: 58). Ҳәарада, ажәеицааира «ахъы напқәа» рөы «ахъы» (золотые) епитетуп. Уи хыла изеиуо атәы ҳхәозар, – иметонимиатәуп. Избан акәзар ауағы иоуп (асинекдоха ақазшы: анапы – ауағы ихәтакуп) иззынархоу. А. Аншба, зыζбахә ҳамоу аепитет – ишмитанимиатәу атишьуам, амала, ишаабо еипш, «ахъы напқәа змоу» ҳәа, ақаза бзиа изы ишырхәо азгәеитоит. Ҳәанала, асинекдоха аметонимиа иахәтакны иңхъазар, асинекдоха ачыдаралагы аметанимиатә епитет алкаара ахәтоуп. Ари апринцип ауп арақа ҳзықәныңәзгы.

Б. Шынқәба ихы иаирхәо ажәеидхәала «Ашта Каңшь» («Красная площадь»): «*Ашта қаңшь иқәуп еиңырхәоуны азәырғы*» («Апсуа пхәзыба дцәажәоит») ағы, имариу аепитет «қаңшь» ҳахәапшузар, иметонимиатәуп. Избан акәзар «Ашта Каңшь» анаххәо, ҳхағы иааниу – Москва ақалакъ ихадароу ашта ахъз ауп. Кремль ампантәи ашта «Красная площадь» ҳәа азырхәо иалагеит XVII ашә. 2-тәи азыбжа инаркны (БСЭ 1973: 329). Иазгәататәуп, арақа ашта иадқыланы «қаңшь» шеилкаатәу, «красна девица» ақны аипш, – «ипшзоу» ҳәа шакәу (БСЭ 1973: 329). Ҳахәапшрала, иаагаз ағырпштәи енагътәи аепитет ҳәа азаххәаргы гхам. Избан акәзар иаапшуеит ари аепитет хы ишытнакаауа ақазшы (аидиализация); насты, зыζбахә ҳамоу атыңхъзы ақны даға ҳәақәтқәак – «шкәакә», «еикәатқәа», «иатқәа» ухәа цәыртцуам, енагь «қаңшь» ауп атып змоу.

Азәырғы асовет шәкәйөөцәа, апоетцәа рырғиара ақны еипш, Б. Шынқәба ирғиарағыы иаабоит ажәеицааира «Ар Каңшь» («Красная армия»): «*Маңәазтас Ар Каңшь нарықәшан, идратқәеит, Ар Каңшь абрақа идыргылт абақа*» («Ахъзырхәага абақа»), «*Ар Каңшь дрылан Псоу ианыруаз*» («Бадра иҳамта»). Уи жәлар рпоезиағы атып амоуп: «*Ар Каңшь аиә азысұхәоит*» (Ашеба, Кәағәания 2017: 93), «*Хар Каңшь ирыдгылан*

зегъы» (Ашеба, Кәагәниа 2017: 94) ухәа. Ишдыру еиңш, ареволиуциа, асовет аамта зныңшуа ажәарғиарағы ауп ажәа «ар» иаңын ақазшьарбага «қапшь» ахъаҳыло. Цакыс иамоузei үи енагътәи аепитет, насгыы избан изметонимиатәи? Анемец филолог А. К. Бирх исфенеит: «основой метонимических символов красный „революционный“ и белый „контрреволюционный“ во французском языке послужил цвет знамен различных партий во время французской революции 1848 г. (атрибутивные отношения): Сторонники революции выступали под красным знаменем, приверженцы монархии и династии Бурбонов – под белым <...> Дальнейшее развитие символических значений слов красный и белый связано с Октябрьской революцией 1917 г. Красный приобретает значение „революционный“, связанный с советским социалистическим строем <...> белый действующий против советской власти» (Бирх 1995: 108). Ажәакала, «ар Қапшь» шеилахқаауа – ар рцәеижъ ма рыматәа қапшьуп ҳәа акәым, – «Асовет Еидгыла ар», «асовет ар» ҳәа ауп. Асовет ар – «Ар Қапшь» ҳәа хъзыс иаман 1918 – 1946 шш. раан (БСЭ 1973: 327).

Ареволиуциатә, ахақәитратә қәпара символра рыйнауеит (БСЭ 1973: 336), мамзаргыы асовет жәлар ирбирақуп ҳәа ауп иаанаго, енагътәи иметонимиатәу аепитет ахъаапшуа, апоет ихы иаирхәо ажәеидхәала «абирақ Қапшь» («Красное знамя»): «*Абирақ қаңшың дара ирхазсоз, / Өңжыра ахайың ишиқтырыт*» («Ахатцара»). Ишаабо еиңш, арақа абирақ ҳәақәыздо аепитет еитцыхуп. Итышәынтәалоу ажәеицааира «абирақ Қапшь» ҳұлыoint жәлар рырғиарағыы: «*Рбирақ Қаңшың инатқагылан*» (Ашеба, Кәагәниа 2017: 112), «*Абирақ Қаңшыңы шыркың иркуп*» (Ашеба, Кәагәниа 2017: 113) ухәа. Абирақ Қапшь иатқагыланы аңғажәлар ахақәитразы иқәпон 1905 – 1907 шш. рзы, 1917 ш. имғапсыуаз Февральтәии Октиабртәии ареволиуциақәа раан, 1918 ш. инаркны Асовет ҳәынтқарра иабирақны иқан (БСЭ, 76: 336).

Ишаабо еиңш, «Ашта Қапшь» ақны атып змоу ахәақәттага «қапшь» тақыла – «ар», «абирақ» ирыщааиуа ажәа «қапшь» иреипшым; апшшәырбагарагы руеит. Насгыы, «Ашта Қапшь» ҳәа ҳаз'еу атып, иахъагы

уи ахъз аманы иқазар, «Ар Қапшы» «абирақ Қапшы» асовет аамта иазынхеит. Арақа иазгәататәуп ихадароу даға чыдаракты, енагътәи ametonimiati епитеткәа ахъаапшуа ажәeidхәалақәа «Ашта Қапш», «ар Қапш», «абирақ Қапш» егырт зыζбахә ҳәаахъоу енагътәи аепитеткәа иреицшым, избан акәзар урт афольклортә хылтшытра рымам – иаххәозар, Сағанеи-Гәашьа лхағасахъеипш ажәлар ирфантазиам, официалтәкәоуп. Дағакала иухәозар, ртоурых: ианышақәгылаз, тақыс ирымоу ухәа шәкәыла иштыхуп. Изцааниа аилкаара псабарала иачыдақазшыоу аепитет, иаххәозар, «ажәөан» ҳәаақәызтço апшшәы «иатәа» аагозаргы, афольклор ақны иаҳпылоит ҳәа, уи ажанр ақынтеи иаауеит ҳәа ҳазхәазом. Избан акәзар афольклор аңыртца акәзам ажәөан зыриатәаз, уи псабарала уи ағыза апшәы амоуп.

Ажәакала, ҳаттаамтағы, үвара-үвара аепитеткәа хылтшытра жәлар рпостика иатәымкәагы – енагътәи ачыдара штыркаар аусит ҳәа ҳахәапшует.

Б. Шынқәба иажәенираалақәа рқны енагътәи аепитеткәа рыбжьара атып ду ааныркылоит изцааниа аилкаарақәа псабарала ирчыдақазшыоу аепитеткәа (атиптәкәа). Урт, хыхъка ишазгәаҳтахъоу еицш, амчхаратаратә функция нарыгзоит. Дара рыбжьара икоуп апшшәкәа азырбо ахәаақәттагақәа рыла ишьяқәгылоугы. Ус anakәха, ирымоу енагътәи ачыдара анағсангы, «апшшәырбагатә епитеткәа» ҳәа рзуҳәар аусит. Апшшәырбагатә епитет ҳәа иашьтоуп – аилкаара иацааниа аепитет пшшәахъыла ианаарпшу. Арт аепитеткәа ирзааттылахъоу, рыζбахә зхәахъоу атарауаа иреиуоуп: А. Н. Веселовски («цветовые эпитеты») (Веселовский 1989: 64), Б. В. Томашевски («красочные эпитеты») (Томашевский 1983: 204), В. П. Москвин («цветовые») (Москвин 2001: 29), З. Ц. Цапуа («апштәы аазырпшуа аепитеткәа», «цветовые эпитеты», «эпитеты, характеризующие цвет») (Цапуа 1990: 104; Джапуа 1995: 83, Джапуа 2016: 269), У. Ш. Ағзба, Д. С. Аңынцыйал (апштәы аазырпшуа) (Ағзба, Аңынцыйал 2008: 203) ухәа азәырғы.

Апоет иажәенинраалақәа рұғы изцааиуа аилкаарақәа ңсабарала ирчыдақазшоу апшшәырбагатә епитетқәа рықнытә пыжәара агоит аиатқәапшшәы аазырпшуа (зеленый, синий, голубой). Иатқәапшшәыла ихәақәтоуп 8 рұғынза аилкаарақәа. Б. Шынқәба ипоезиатә рәниарағы «абғы» ауп раңхъаза ңсабарала иацыдақазшоу аепитет зңлоны иаабо, уи ауп изыдхәалоу аиатқәапшшәгы. Уи аапшуеит «Ахәыпшза бзарыбзару...» захъзу иажәенинраала ақны: «*Абғы тұсын ииатқәаха*».

Зызбахә ҳамоу аепитет ала ихәақәтоу аилкаарақәа рұкнытә зны иаагап актәи ақнеипш структурала имариоу аепитетқәа атып ахърымоу ағырпштәкәа – «адәы»: «*Лышьта адәы иатқәа иангалоуп*» («Ишықоу сымала ибасхәап»), «*Адәы иатқәа ижәбо, усқан қалақъран*» («Рим амтдан ғьара ҳөаанақылеит пытрак») ухәа; «ажәған»: «*Ажәған иатқәара иадхалан*» («Ажәған иатқәара иадхалан...»), «ахықә»: «*Ахықә иатқәа, ашъаң тата*» («Зны сзеигәрыгъоз ашәа хаара...»); «ачай»: «*Ачай иатқәа өыхуа дтән*» («Пхәызбак лахъ»); «ачайрта»: «*Усқан ҳчайрта иатқәара*» («Ачайрта иатқәарағ дрыбжъан арадқәа...»); «ашъаң»: «*Ашъаң иатқәа са сналашәон*» («Ахәы пшза бзарыбзару...»), «*Адәы, ашъаң иатқәа...*» («Рим амтдан ғьара ҳөаанақылеит пытрак...»); «амшын»: «*Агаға ахая, амшын иатқәара?!*» («Сара спеспублика»).

Иазгәататәуп Б. Шынқәба имариоу аепитет «иатқәа» – метонимиатә епитетк ақасабалагы ихы ишаирхәо. Ҳазхъапшып абри ацәаҳәа: «*Абғы иатқәа өыхуа ачқаҳәа*» («Ишықоу сымала ибасхәап»). Арақа аепитет «иатқәа» ззынархоу – «абғы» зтәу ачай ауп. Абри ацыдароуп «иатқәа» метанимиатә епитетны ишъақәэзыргыло. Енагътәи епитетны иҳапхъазоит, избанзар, ишазгәаҳтахъоу еипш, «иатқәа» – «ачай» ңсабарала иацыдақазшоуп. Иаҳпилоит, азғелымхара зуташа абри ағырпштәгы: «*Ачайрта еуужыра, ахыы иатқәа қәшәая*» («Апсуа пхәызба дцәажәоит»). Арақа аметонимиа иацыдақазшоу ахъзпсахра аабоит. Апоет ажәеицааира «ахыы иатқәа» ихы иаирхәоит – ачай ахатыпсан («ахыы» – ачай ауп, «иатқәа» – уи апшшәоуп).

Насгы «иатқа» метонимиатеуп, избанзар уи апшшәалоуп зызбахә ҳәоу – ачай шакәу нагзаны излеилаңкаауа. Енагтәиуп, избанзар, ишазгәхтахъоу еиңш, ачай ңсабарала – иатқауп. Азныказы, «ахыы иатқа» – автортә напқазарахъ ухъанарпшуюит. Аха уи Б. Шынқәба жәлар рпоезиантә ихы иаирхәаз акоуп: «*Уа ахыы еңә тонла иғырхуеит*» (Ашәба, Кәағәания 2017: 111). Иазгәататеуп аметонимиатә епитет ахъаапшуа ажәеидхәала «ахыы иатқа» («зеленое золото») – «абна» азы ихәазаргы шауа (Бирих 1995:105).

Аепитет «иатқа» даға епитетк иацны, структурала еитыху аепитет шъақәзыргыло ағырпштәкәа иреиуоуп: «*Саныштылоз, азаза хылхәхәлан / Амишын иатқа*» («Итабуп, адыд!»).

Б. Шынқәба «аиатқа» («зеленоватый», «голубой») апшшәы аарпшразы ихы иаирхәоит иара убасгыы, атиурк бызшәа ақнытә апсшәа иаланагалаз ажәа «аиашыл» (Амичба 2009: 204). Изцааниа аилкаара ңсабарала иачыдақазшьоу уи аепитет ахъаапшуа ағырпштәкәа иреиуоуп: «*Нак сарғарахъ ага еишылза*» («Амфан»); «*Датқаахит Днепр таула, / Еишылза ихатәеит уи нахыс*» («Апартизан»). Арт аепитеткәа злеипшым уи ауп, актәи ағырпштәы ақны имариоу аепитет акәзар иаабо, ағбатәи еитыху – иғыннтәтиуп.

Изцааниа аилкаара ңсабарала иачыдақазшьоу енагтәи аепитеткәа шъақәзыргыло апшшәкәа иреиуоуп иара убасгыы – «уаркалеи» («яркокрасный»): «*Мрагылара ашәаңыш уаркалеиуа инағалеит*» («Хәйщрақәак Ақәазы»»); «*Наскъантә ашәаңш уаркалеиуа*» («Асалам») ухәа. Ңсабарала ашәаңш енагъ иачыдақазшьоуп «цыფцыօցի» («сверкающий»). Б. Шынқәба ари аепитеттәи дазхъаапшуюит. Амала уи ичыдоу ақазшь амоуп – аметафоратә еилкаара иацааниа епитетуп. Иазгәататеуп ари ахкы ҳалапш зхаагаз аепитеттцааңцәа русумтақәа рөы азбахә шхәам. Ҳазхъаңшып апоет абри иңәаңәа: «*Уана ցիֆցիալա ահեղլազ ըրբուտ*» («Избан, нас, декабр, пша хышәашәак нарс...»). АраЬа апоет «*ասապա*» ҳәа ззихәо метафоратә еилкаароуп – ашәаңш ауп. Уи ус шакәу еилаңкаауеит ажәаңәа «циֆցիալ», «ахәылпаз» рыла.

Атып рымоуп – «афейжъ»: «Амандарина феижъ» («Амфан»); «апатырқал»: «Хпатырқал феижъкәа ғеила ихъзыркым» («Сара спеспублика»); «ахәашь» / «еилахәашь» («темный»): «Алға хәашь халоит, абылғөи ғацууп» («Зыңсадгыл зхы ақәызтаз – иқәзам апсра!»), «Уаҳа ихысуам, алға еилахәашь ихытқуан» («Тынч иғнықа діон Шьаруан»). Иазгәататеуп Б. Шынқеба «алға» шхәақәитто хыхъ зызбахә ҳәахъоу аепитет «еишыл» алагы. Амала арақа «еишыл» иаанарпшуа «аиатәапшәы» акәзам. Апсшәағы уи ала – алғаапшшәгы (дымчатый) арбоуп. Алға ахата – «хәашьуп» ақнытә, «алға еишыл» иаанаго – «алға хәашь» ауп ҳәа ҳәар ауеит. Ишаабо еипш, иаагаз арт ағырпштәқәа рөы пыжәара рымоуп имариоу аепитетқәа.

Псабаралатәи ақазшы змоу енагътәи аепитетқәа иреиуоуп апоет ихы иаирхәо абарт ажәеидхәалақәагы: «аға хәымга» («Ацэйлашамтаз», «Аибашьғы ихәицра», «Ерцахә наңшият ағеситыхны») – «хәымга» енагътәи епитетуп аға азеипш еилкаарағы дтоураны дахъзықамло ачыдарала; «ага цәгъя» («Аға цәгъя дажәлеит атәйла...», «Сталинград амтдан» ухәа) – «аға хәымгағ» зызбахә ҳәааз азнеишьала; «гени дүкәа» («Акомғар билет азы ашәа») – агеницәа уеизгыы идуқәоуп (великие); «атқа лашыца» («Махази Азызлани») – атқа амш еипш илашам; «агәырға цәгъя» («Адәаза шәтықакаңла ихымғац...», «Ажәа гәыштьыхгоуп, ихәшәуп, ихәрарғыагоуп») – агәырға бзиа зықалом азы; «адунеи ду» («Апсуа пхәызыба дәәажәоит») – азеипш еилкаарағы адунеи хәычым; ус ауп ишықоу «камшын дугъы» («Азиасқәа») ухәа.

Енагътәи аепитетқәа ирзынарханы ицәыртцыр қалоит азтцаара – иаҳәаап, «камандарина феижъ» апоет ихы ианаирхәо иара ицәанырра ааирпшует, цъара-цъара амандарина ахәшьара аитоит («афейжъ» ала ишыбзиоу азгәеитоит), ус акәзар, автортә знеишьа иақәытхам, ари шпеилкаатеу ҳәа? Иашоуп, иарбанзаалак ажәа арғиағы ихы иаирхәо, иара иемоциақәа, идунеи аныпшует, аха азеипш еилкаарағы амандарина – феижъуп, ага – иатқоуп, ажәған – иатқоуп. Абри апринцип алоуп ҳаттаамтағы енагътәи аепитет

хшахәаңшуа. А. Н. Веселовски абарт ақыдарапқәа гәаңаны ауп, абас зихәогъы: «*быть может, мы не вправе отдеять в этом вопросе народную поэзию от всем знакомого явления на почве поэзии личной*» (Веселовский 1989: 65).

Арақа ҳазаатғылап аепитет атеориатә зтаарағы высшыа змам, ихадароу қыдарақәак. Ағада иазгәаңтахъеит А. Н. Веселовски аепитет адәахътәи ағиара аипш, ишаликаауа аепитет ағнытқатәи ағиарагы (внутренее развитие эпитета). Еиха иаахартуазар, ацарауағ излеихәо ала, уи қыдарас иамоу уи ауп, иреалтәу ахәақәттага иштәннакааует азеиңштәратә (обобщение) қазшыа (Веселовский 1989: 67). Иара ифуеит: «*Белый день, лебедь белая – реальны, но понятие света, как чего-то желанного обобщилось*» (Веселовский 1989: 67). Ажәеидхәала «камш лашақәа» азы ихәоит: «*белые, то есть счастливые, дни...*» (Веселовский 1989: 67).

Иааагап «Цлак ұарғаруа ишгылаз, аурт баапс нажәлан...» зыхъзу Б. Шынықәба иажәенираала ақнытә абри аңаңәа: «*Хамиш лашарақәа иаҳхаагахъаз зны*». Ишдыру еипш, амш табыргны илашоуп. Аха иаагаз ағырпштәи ағы «хамш лашарақәа» шейлкаатәу – икаххаа икоу ҳамшқәа ҳәа акәзам. Арақа иара аилкаара «амшқәа» ахәақәагы рөеитцырхуеит. Убри ақнытә, «хамш лашарақәа» тәкыс иштәнахыр ауеит: ағәырғара зцыз ҳапстазаара, ҳаамтәқәа, ма атагылазаашьақәа ухәа.

Ажәенираала «Ахра иалиааз» ақны ажәеидхәала «*ажәөған иатәа*» ҳахәаңшуазаргы, – иреалтәуп, аха уи арақа – апстазаара, адунеи ду ирсимволуп. Уи аангыы «иатәа» маңара акәзам абзиарахъ ҳзырхәышуа, «ажәөған» ахатагы ассоциацияқәа ҳазцәйрнагоит – атбаатыцәра, ахақәиттра иртәны ҳахәаңшуеит. Ҳаззааниа уи ауп, А. Н. Веселовски ишихәо еипш, аилкаара иацааниа ахәақәттага маңара – азеиңшратә қазшыа енагъ иштәнахуам.

Хрызхъаңшып «Апхыз» зыхъзу – жәлар рпоетикатә еиқекаашьа змоу (Агрба 2014: 22) апоет иажәенираала злахаңарку аңаңәақәа: «*Снеихуан еыхәа иатәак сақәтәаны, / Сан, измаанозеи, сан?*». Аилкаара «ағыхәа иатәа» («серо-зеленый / синий / голубой конь / лошадь») лассы-лассы афольклор

ақны ишаҳыло азгәаҳтахьеит. Убри ашытала апоет ихы иаирхәо афольклортә формула «өөхәа иатқәак» ақны – еилоу (ө-пүшшәхәык еилалоит азы), уи аанғы актәи аепитетхәта «хәа» (ахәапшшәы – серый, белый) ихәаақәтоу аилкаара (өы – аөы) иахәтаку епитетуп (енагытәи) ҳәа алкаара маңара, теориала ииашахом. Зыζбахә ҳамоу аңылапштәхәы (оттенок) змоу аөы уақәтәаны анеира реалтәуп, аха Б. Шынқәба иңәаҳәақәа апхыζ (иреалтәым аңыртца) ақнытә ихәаақәтоуп. Даңакала иүхәозар, апоет иқәиргылоит афилософиятә зтаара. Абар автор дзызтцаауа азы иан лықнытә иоуа атакгыы: «*Уахысит ухәыңра хартәааны, / Уарҭысра уқәлеит ауп нан*». Ари атак атакы ргәылатцәахуп «аөы» иацааниа апшшәкәа – ахәапшшәи (ашкәақәа) аиатқәаапшшәи. Ишдыру еиңш, ашкәақәа – анасып, апеиңш лаша ухәа аанарпшүеит; аиатқәа – аөыңра, аөара, апстазаара ухәа. Арақа, «аөы» ҳәаақәызто аепитетқәа рыхшыңцак еиңтцуазар, урт метафоратә еитеткәоуп ҳәа агәаанагара цэыртыр ауеит. Аха ари атагылазаашьаөы иара аөы ахатагыы – аңаанырра-сахъантатә нырра унамто иқам, инықәнаго асимволтә қашшықәа иреиуюп: ағызара азурға (апсуаа ражәа иалоуп – «аөы ауағы ишьа алоуп» ҳәа), ағәғәара, аласра ухәа. Аславиан культурағы аөы – амра иадырхәалоит (Бекмурзаева 2020: 218), даңакала иүхәозар, алашара иасимволуп. Ажәакала, ҳаззааниа уи ауп, иаагаз Б. Шынқәба иңәаҳәаөы аөи иара иацааниа апшшәхәкәеи еилахәны ишьақәедыргылоит акомплектә троп – асимвол. В. Б. Агрба зыζбахә ҳамоу апоет иажәенираала «Апхыζ» дахцәажәо, «аөыхәа иатқәа» – «анасып лаша» ус баша иадимхәалеит (Агрба 2014: 22).

Аилкаара «аөыхәа-иатқәа» аиңш лассы-лассы иаҳымлозаргыы, зыζбахә ҳамоу апринцип аныпшүеит афольклор аөы атып змоу (Шынқәба 1990: 280), жәлар рұемтә вариантк иағырпшны иғу (Агрба 2014: 155; Гыңба 2021: 293-301). Б. Шынқәба иажәенираала «Тәатқәа» ақны ихы иаирхәо ажәеидхәала «атыс иатқәа». Ағымтағы ашәа зхәо уи атыс – апстазаара, апеиңш, адouхатә-цәағашшәаратә (духовно-нравственный) қашшықәа ирсимволны иаарпшуп. Ажәакала, иаагаз ағырпштәкәа: «амш лаша», «кажәған иатқәа», «аөыхәа иатқәа», «атыс иатқәа» рөы ихамоу аепитет ауп ҳәа

аҳәара иашам. Арақа аепитет ачыдара цэырттуазаргы, аилкаареи аҳәақәтәгеи еилахәны рыхшығын еитатцуеит, убри ақнытә урт комплекстә тропқөоуп, символқөоуп. А. Н. Веселовски ихата арт ағырпштәкәа иреиуоу аепитет ағынцқатәи ағиарахы ишатикуагы, урт ирыдкыланы аилкаара «каметафора» ихы иаирхәоит: «на такой метафоре основана символика цветов; я разумею символику народную» (Веселовский 1959: 67).

Енагътәи аепитет хккәа иреиуоу – атавтологиатәкәа, дағакала иухәозар, иҳәақәтцахо аилкаара ашьата еитазхәо аепитетқәа Б. Шынқәба иажәенираалакәа рөңи иааныркыло атыңзыңза имаџуп, өүрпштәзызатәк ауп иаңпыло: «адыд дыдуа» («Ианба?»).

Хаззаатғылаз, Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөңи иңыртца енагътәи аепитетқәа дырғегъ шаҳатра руеит апоет ижәлар рбызшәа абеиарақәа қазарала ихы ишаирхәо, урт рыла ҳшалаирпшуа дызхатарнаку аңсуа жәлар рсахъаркыра-философиятә дунеихәапшра.

3.4. Азеипшбызшәатә епитетқәа

Б. Шынқәба аепитетқәа рыйнитә зегъ реиҳа инартбааны ихы иаирхәоит атрадициатәкәа ирыхәтаку – азеипшбызшәатә епитетқәа (общязыковые). Урт ирчыдақазшоуп алитетуратә бызшәаңы, асахъаркыратә фымтақәа рөңи лассы-лассы аңыртца (Горбачевич 2002: 7; Москвин 2001: 359-360). Дағакала иухәозар, азеипшбызшәатәкәа рахъ иатсанакуеит – арғиағцәа иапыртказ, аха ишнеиуаз азеипш хархәара зауз, ма абжъаапнитәи аңаажәараңы зышьата зұз, ҳзышьцылоу аепитетқәа. Урт Б. Шынқәба ипоезиатә рөңиара ахы инаркны атыхәанза иагәйлсует.

Рапхъа ҳарзаатғылап имариоу (еилкаарак ала иаарпшу) азеипшбызшәатә епитетқәа. Б. Шынқәба иажәенираалақәа рқны, ҳара излаҳаңхъазаз ала, зызбахә ҳамоу аепитет хкы рыщаануеит 300 инареиҳаны еиуеипшым аилкаарақәа; епитетны ишъақәгылоит (такыла еипшугы налатданы) 580 рқнынза аҳәақәтәгақәа. Апоет имариоу изеипшбызшәатәу

епитетла зегъ реиҳа ихәақәито еилкаароуп – «ашәа», ағбатәи атып ағы иғылоуп – «абжы». Ҳзынқәажәо аепитетқәа рқнытә Б. Шынқәба зегъ реиҳа ихы иаирхәоит аепитет «ахаа» (еиуеицшым аформақәа: «хәа», «хәаза», «ахаара», «хәара», «ихаазоу», «сыхаара»). Атқаағцәа иазгәартахъеит еиуеицшым апоетцәа рырғиамтакәа рөы аңыжәара змоу, ирызцыдақазшыу аепитетқәа. Иаххәозар, Т. Аңба «ирғиамтакәа рөы, лассы-лассы ихы иаирхәоит аепитет – accip» (Ағзба 2014: 146), абаза поет Қ. Мхце – «нежный» (Чекалов, Тхайцухова 2008: 93), аурыс поетцәа: М. Лермонтов изы иқазшыарбақәоуп – «немой», «тайнышний», «далекий», «мрачный» ухәа (Томашевский 1983: 203), М. Цветаева лпоэзиазы – «печальный», «грустный», «юный», «сонный», «задумчивый» ухәа (Губанов 2014: 22).

Ишдыру еицш, аепитет «ахаа» зцылар зылшо аилкаарақәа раңдоуп. Б. Шынқәба ипоезия злеібарку асахъаркыратә бывшәа иҳанаң аматериал ала иаагозар: «аапын», «абла», «алапш», «апша», «атыпха», «апхыз» ухәа уб.егъ. Аха, уамашәа иубаша, ари аепитет апоет еиҳа иззынаирхо – «ашәа» ауп, уи анағс, иадикылоит – «абжы». Ашәеи абжы ғ-позициак рөы иахъалкаахаз машәүрума, акырханаңәоума аңыжәара зго аепитет «ахаа»? Ҳәарада, Б. Шынқәба ахықәкы имамызт – имариou зеицшбызышәатә епитетла зегъ реиҳа ихәақәыстароуп «ашәеи» «абжыи», схы иасырхәароуп аепитет «ахаа», иара уигыы еиҳа – «ашәеи» «абжыи» ирыдышқәалароуп ҳәа. Ҳгәанала, «ашәеи» «абжыи» рөахъалыркаауа, Б. Шынқәба ишъа-ида иалаз апоезиатә цәалашәара зыргәтә афакторқәа ируакны иупхъазар ауеит. Избан акәзар, ишдыру еицш, ашәеи апоезиеси «еижърацәроуп», еицырхоуп – абжы. Аепитет «ахаа» акәзар, автор, иткоурам аңтазааратә цәыртцақәа ибжы шрықәиргогъы (аепитетқәа: «цәгъа», «хъантә», «баапсы», «цъамығәақәа» ухәа рыла) идунеихәаңшра бзиарала ишхәақәтцу, аңтазаара агъама хaa игәы ишкыду ҳнарбоит. Апоет ихы иаирхәо аепитетқәа зеицшла иаагозаргъы, еиҳарак – абзиаратә қазшыақәа роуп ишътыркаауа.

Б. Шынқәба енагътәи аепитетқәа реицш, ихы иаирхәо имариou азеицшбызышәатә епитетқәагъы еиҳаразак қазшьарбала иаарпшуп. Зеицшла

иаҳхәозаргы, ағалнакаауеит ақазшъарба. Уи ашъахъ, ацынгылатә рбага, нас – ақаттарба, ахызыға.

Апоет дзызхъапшуа имариоу азеипшбызышәатә епитетқәа рықнытә хыпхъазарала пыжәара ргоит – ишиашоу зтакы ҳадаҳқыло, зхыпхъазара 480 ркнынза иназо аепитетқәа. Урт реилазаараңы икоуп зхатә ыйдарапқәа змоу еиуеипшым ахккәа мачымкәа.

Б. Шынқәба аилкаарақәа рхәаакәтцаразы ихы иаирхәоит ахәшьараҭаратә (оценочные) епитетқәа. «Пхәызбак» зыхъзу апоет иажәенираала аагозар, ажәа «апхәызба» аепитет «еинаалак» ала ишхәаакәтцу аабоит. Дағакала иухәозар, автор зызбахә имоу апхәызба ахәшьара литоит – дшенинаалоу ҳайлиркаауеит. Уи азоуп ақазшъарба «еинаалак» – ахәшьараҭаратә епитетны изахпхъазогы. Б. Шынқәба Қемарча азиас дшазыгәдууз аабартоуп уи иадикылаз ахәшьараҭаратә епитет – «икеикеиуаз» ала: «Шыбжъонла сзыжьс икеикеиуаз» («Қемарча саңәажәон сара»). Апоет ицәаҳәа: «*O, аибашъра, аибашъра м҃ахәыщәа*» («О, аибашъра, аибашъра мцахәыщәа...») ҳазхъапшуазар, ахәшьараҭаратә епитет «мцахәыщәа» ала еилаҳқаауеит – аибашъра дшақәызбоз, хырхага злам акакәны ишипхъазоз. «Ахаттара» зыхъзу ажәенираала аагозар, апоет «кашъа» ҳәаакәйтдоит аепитет «мыжда» ала, уи алагы ашъакатәара – шееим, арыщара ишатәу ҳайхәоит. Аепитет «мыжда» арақа анеготивтә функция нанагзойт. Б. Шынқәба иажәенираалакәа рөы ари аепитет ихы иаирхәоит зызбахә ҳәааз ачыдарала. Аха, ишдыру еипш, апсшәаңы иара инанагзар алшоит абзиаратә қазшықәагы – «*Иевихә мыжда кәадырны игылоуп*» (Шынқәба 1959: 154) ақны, ағы ҳарәхәоит. Убри ақнытә аепитет «мыжда» ахәоу азеипш тқакала изызнеитәу акоуп.

Имариоу ахәшьараҭаратә епитетқәа рөы иаҳпылоит өырпштәық, автор ихатара ҳәаакәызтәо аепитет (эпитет, характеризующий автора) ахъаапшуа, уи – «агәшата» ауп: «*O, сара агәшатә*» («Ақәантәи Җлоунза»).

Б. Шынқәба ихы иаирхәо имариоу ахәшьараҭаратә епитетқәа рыбжъара атып рымоуп – аиғырпшра иаҳәтаку аепитетқәагы. Иазгәататәууп

аепитетцаафқәа рұнытә ишмачу ари ахкы иазхъапшуа, аиғырпшрағы аилкаара иацааниа ақазшъарбага епитетны изыпхъаζо. Ари аепитет хкы давсуам С. А. Губанов (Губанов 2008: 53). Ҳәланала, ииашангъы иқантсоит. Иаагап «Тәңізак азна ағы» зыхъзу апоет иажәенираала ақнытә абри ацәаҳәа: «Изтегітәоз ҳаңшын, / Асаркъа еңи иңқъан». Арақа аиғырпшра шаабогъы, аилкаара «иңқъан» аҳапшы ахәшъара азто епитетны ишьақәғылоит. Избан акәзар функциас инанагζо аҳапшы ахәақәтәра ауп. Аиғырпшра аобикт «асаркъа» акәзар, зыζбахә ҳамоу аепитет ацәанырратә мчхара ҳаранакуеит.

Апыхъашәара уадағуп, аха икоуп апоет епитетк ала – ф-еилкаарал ахәшъара ахъритогъы: «Еихачаңоуп, рығны, рғәара» («Амған»). Ас ишьақәғыло аепитетқәа – «ғ-шъапық здоу» аепитетқәа («двуухногие эпитеты») ҳәа рзуҳәар ауеит.

Б. Шынқәба ихы иаирхәо имариоу ахәшъарататә епитеқәа рөы иаҳпымоит ғырпштәык, еилкаараки уи иацааниа аепитети даға субиект ашқа анырра иқартцо иңғырнаго аепитет (эпитет, характеризующий субъект при воздействии другого определяемого и его эпитета) ахъаапшуагъы. Ҳазхъапшып «Апсуа пхәызба дцәажәоит» зыхъзу ажәенираала ақнытә абри ацәаҳәа: «Лыжәғахыр дырпшзоит ғыңғаран ипou лыхцәы». Арақа, ишаабо еипш, апхәызба ғыңғаран ипоу лыхцәы – лыжәғахыр ахъ анырра қанатцеит, уи иахылғиаит ахәшъарататә епитетгы – «дырпшзоит».

Имариоу азеипшбызшәатә, ахәшъарататә епитетқәа рыбжъара иаҳпымоит аметафоратә еилкаара ҳәаақәызыцо аепитетгы. Иазгәататәуп ари ахкы ҳалапш зхаагаз аепитеттәара иазку аусумтақәа рөы азәгъы дшазхъамыпшуа. Иаххәап, апоет «сашәақәа иреигъу» («Сашәақәа иреигъу») ихәоит, аха, табыргхатаны, ашәақәа ракәым дызғеу, – ирғиамтақәа роуп. Имариоу азеипшбызшәатә, ахәшъарататә епитетқәа ҳпымоит ажәенираалакәа: «О, шәабази, ахаңәа бипара?..», «Кофта шкәақәа», «Сахыталакгы bla гәкыла...» ухәа рқынгы.

Б. Шынқәба дрызхъапшүеит азлақантатә (описательные) епитетқәа. Урт ирыбзоураны, дзыхцәажәо аилкаара асахъа, ма атагылазааша зеипшроу

лабәбоушәа ҳала иаахгылоит. Хрызхъаңшып абарт ацәахәақәа: «*Амрагъ усқан дук ахымтит, / Ашәаңшы иалтит еилыңьыа*» («Апхын. Ашыржъ. Арбағъ өыртуан...»). Ишаабо еипш, арақа аепитет «еилыңьыа» ала,apoет амра ашәаңшы ианалт, асахъа, атагылазаша зеиңшраз ааирпшит, ицәахәа ацәанырратә мчхарагы сиха ихараикит. Уи ачыдароуп иаабо, иаҳхәозар, абри ацәахәағы: «*Ажәған кеикеиуа, макъана шыыкъыуп*» («Сықалақъ»). Аепитет «кеикеиуа» иабзоураны, автор «хатцаирпшүеит» икаххая еилгоу, ицқоу ажәған. Аиғырпшра иахәтаку аепитетгы уахъ иналатсаны, арт рөйза ағырпштәкәа маңымкәан иаҳпилоит. Урт рахътә икоуп apoет ихата дхәақәызтогы: «*сзышза*» («Сытла»), «*сығекынта*» («Сан аусхәартахъ сналгейт снапы санкны...»), «*сқәйтза*» («Сышдәықәлаз»). Иазгәататәуп, урт зеиңшила иаагозаргы, рхыпхъаңзара шыраңәам, насты, Б. Шынқәба ихы аепитет адикыло даналага, итәымтә дантагылаз иаңитказ ажәенираалақәа рөйшишкәу. Иқалап, усқан ишықәсқәа азин иртоны, дара аепитетқәагы сиха амчхара рыманы ипхъаңзазар.

Б. Шынқәба ихы иаирхәоит ахәшьаратареи азлақантареи еиланы афункция штызкаауа аепитетқәагы. Иаҳхәап абри ацәахәа «*Ерцахә ғъазғъаз снагәйдпшылар*» («Ерцахә ғъазғъаз снагәйдпшылар...») аагозар, «Ерцахә» иаңаиуа аепитет «*ғъазғъаз*» иабзоураны, уи ашъха ҳаргы ҳнагәйдпшылатәкъязшәа ацәанырра ҳанатоит, асахъа ҳаңхъа иааңыртцуеит, уи аангы – ихарақу, амч змоу акакәны ихадаҳкылоит. Ари ачыдақазшыа змоу аепитетқәа рыбжъара иаҳпилоит, азныказы автартәкәоуп, индивидуалтәкәоуп ҳәа ззуҳәаша, лассы-лассы иупымло аепитетқәагы. «Тагалантәи абаңча» захъзу ажәенираалағы Б. Шынқәба ихәоит: «*Абаңча гылоуп еижәхашшыла*». Аепитет «еижәхашшыла» ахархәарала apoет зегъатам ала илшент абаңча асахъа, уи атагылазаша ҳнырыртә ақаттара, насты, – ишеинилюу, ишбеноу ҳайларкаара. Табыргны, ажәеидхәала «абаңча еижәхашшыла» анҳаңалак, иаразнак Б. Шынқәба ирөиамтахъ ҳхы цоит, иара идагы азәы ҳхаңы дааниуам. Ус ишыкоугы, абаңча изынархоу аепитет «еижәхашшыла» – зеиңшбызшәатәуп. Избан акәзар уи, уамашәа

иубаша, иара ажэеинраала анаңцаз аамта иатданакуа апсуа жэлар рпоезиағы иахьылоит: «*Абаҳчара еижсэхашыныла, / Уахънеилак угэвийн шаумын*» (Ашэба, Кэагэания 2014: 56). Иара убасгыы атың амоуп, иаххэап, Ч. Цыонуа ирөниарағы: «*Абаҳчара түнчуп еижсэхашыныла*» (Цыонуа 2008: 17). Зызбахэ ҳамоуapoет иажэеинраалағы алакфакра ҳазнартцысуеит «ажымжэа» иацааниа, уи асахъа тызхуа, ахэшъара бзиа азто – ишгэйлтэаау, ибзианы ишиккалахъоу хзырбо аепитет «еикэйншэялагы». Даеакала иуххэозар, аригы Б. Шынкэба ибызшэа мацара иатэумашь ҳэа аздаара узцэрызго акоуп. Аха уи шьта индивидуалтэауп ҳэа ҳазхэом, өирцштэйс иаагозар, Т. Чания иажэеинраала «Ашыыжь» ажны ихэоит: «*Ажсымжэақэа еиқэйншэалан, / Ихъантаза хыхь икнахауп*» (Чания 2007:129). Азчэлымхара узцэрынагоит Б. Шынкэба «ахцэы» иазынарханы ихы иаирхэо азлақантца-ахэшъараататэ епитет «еикэкълараха»: «*Лыхцэы еиқэкълараха лывара ишьтан*» («Адырра ансоутцэкъа – сдэйкэлсит жэфангэыла...»). Ишпеилкаатэу ари аепитет атакы? Ажэа «еикэкълараха» – акылар (кудэль) (Касландзия, Джонуа 2016: 671) ажынтэи иааует (апсуа бызшэа ажэаркэа рёы шамахамзар иуцылом). Даеакала иуххэозар, абамба иалырхуа арахэыц ауп. Уи арахэыш зеипшроу иағырцшноуп ажазшьарба «икълару» («кудельный»), ма зызбахэ ҳамоу атагылазаашьатэ рбага «еикэкълараха» зышақэгылазгы. Ахцэы иацыдаажашьаны ҳанахэацшуа, ишпеилкаатэу уи? Ари аздаара атак ажатцаразы иара акылар ачыдаажашьа аадыруазароуп. Уи аганахъала ицхыраагзоуп Б. Шынкэба ицэаҳэақэа: «*Урт Ленин имавзолеи ашкы инасқыоит, / Ртыхда нахъхынза акылар еиңи илакътоит*» («Апсуа пхэйзба дцэажэоит»). Арақа ишаабо еицш, акылар – ауреи (нахъхынза) алакътареи ажазшьаны иаарцшуп. Ҳгэанала, абри ачыдара ауп ишьтнакаауа apoет «ахцэы» иадқыланы ихы иаирхэаз – «еикэкъларахагы». Ажэакала, Б. Шынкэба апхэйзба лыхцэы асахъа тыхуа, ахэшъара аитоит – алакътаралагы улацш иташэоит, ицхыраагзоуп ҳэа ауп иихэо. Иазгэататэу ахызжка (акылар), ажазшьарба (икълару), ацынгыла (еикэкълараха) анафсангыы, апсшэа ишалоу, ҳазхэацшыз ажэаркэа рёы иаҳпымлаз ажатцарабатэ ажэа – акыларрагы. Б.

Шынқеба иан илхәамтана ианитказ «Аш шырсуаз» захъзу атекст ақны ҳапхьоит: «*дардык саналгалак, аштағы нақ-аақ ө-лабак нарсны исҳауан. Иҳаны саналгалак – исқыларуан (аҳа ауп усгыы исқыларуаз)*» (Шынқеба 1990: 454). Арақа «аҳа» ҳәа зызбахә ҳәоу – ахахараан ауразоуроу ахархәара зызу арахәыц ауп (Шыақрыл, Конъария, Җадуа 1987: 285). Ажәакала, аҳаи акылари ак роуп ухәартә икоуп. Ажәа «исқыларуан» апоет иан лажәақәа рыла иаанаго – еикәасырхәуан (собирали в моток) ҳәа ауп. Ҳәанала, уи азоуп арахәыц – лакылакъуа изықалогы, насты икълару – аура шаныпшуа шыақәнарғәгоит (иукъларырцаз еитцихны иухароуп). Азныказы, агәаанагара цәыртцеит, «акылар» иацыркью ақашшыарбага «еикәекълараха» ахцәы адқылара – Б. Шынқеба илагалақәа иреиуазар қалап ҳәа. Аха уи ус ауп ҳәа ҳазхәом. Избан акәзар, өырпштәйс иаагозар, «Минадора Зыхәба» зыхъзу Җ. Цыонуа иажәенираалағы ихәоуп: «*Асцена дықәүп лыхىэы къларуа*» (Цыонуа 2008: 75). Ас икоу, азлакантареи-ахәшьаратареи еиланы ағырпштәкәа зынзагы ирацәам, иаҳпылоит абарт ажәенираалақәа рөгъы: «Октиабр ашылжы», «Хәйла исеихәон: Дад, уахтаа...», «Амза», «Сөйтцихны снылалеит ашъац татара...» ухәа.

Б. Шынқеба ихы иаирхәо имариоу, зтакы ишиашоу иҳадаҳқыло азеипшбызшәатә апшшәырбагатә епитеткәа рықнытә пыжәара агоит – ашкәақәа. Ари апшшәы Б. Шынқеба ипоезия ишагәйлсуа азгәеитахъан В. Л. Атнариагы (Цвинариа 1970: 109). Зызбахә ҳамоу апшшәала ихәақәцоу еилкаарақәоуп: «акасы» («Махази Азызлани»); «ахтарпа» («Ашәа»), «ахәда» («Агара ашәа»), «ахахәы» («Анаңқарақәа»), «ахаҳә» («Қемарча саңәажәон сара»), «акофта» (Итабуп, адыд!»). Еиқәыхаңхъазаз рықнытә, хыхъка ишазгәаҳтахъоу еипш, «акофта» здааниа епитет «шкәақәа» – аепитет ағынтықатәи ағиарахы иатданакуеит, дағақала иухәозар, азеипштә тәкы амоуп – анасың иасимволуп; ус ауп ишықоу «ахтырпа» иазынархоугы.

Апоет дзызхъапшуа егырт апшшәырбагатә епитеткәа иреиуоуп: «еикәыщә» – «анақә» азы («Ахаҳә хәчы исутаз зны»); «қәашын» – «апсабара» иазынарханы («Сан аусхәартахь сналгейт, снапы санкны...»); «гра» –

«аласбеи» («Бата ампыл дзамысит») «ахылдеи» («Омар ихылда») рзы; «еңқәтәе» – «ала» азы («Ажәа гәыштыхгоуп, ихәшәуп, ихәрарғыагоуп»); «хәашь» – «амфа» иадхәаланы («Харак зыдзам уоуп, Апсны!»); «ғырлеит»³³ – «ажъ» азы («Өаанбзиала, ажъ ғырлеит»).

Б. Шынқәба дзызхъапшуа апшшәырбагатә епитетқәа рыбжъара иуцылоит, ахәшъаратаратә функция штызкауагы. Уи ағыза аапшуеит, иаххәозар, «Тагалантәи абаҳча» ацәаҳәа ақны: «Ашъақартәа уаркалениеит». Арқа аепитет «уаркалениеит» ашъақартәа апшшәгъы ҳнарбоит, ахәшъара бзиагы анатоит. Ари ағыза ағырпштәы атып амоуп «Сөеитцихны снылалеит ашъац татара...» зыхъзу ажәенираалағъы.

Имариу азеипшбызшәатә епитетқәа реилазаарағ иаабоит Б. Шынқәба ихы ишаирхәо аинтенсивтә (интенсивные) епитетқәагы. Ари аепитет хык аҳасабала иаликаауеит Б. В. Томашевски. Уи ҹыдақазшъас иамоуп ацьбарара (Томашевский 1983 :204). Апоет иажәенираалақәа рұғы ус икоу иреиуоуп, иаххәозар, «цъбара» – «алапш» иазынарханы («Ахатара», «Лыхцәы пытлан, иара ахала...»); алағырз азы – «ицаҳәцахәуа» («Ø-гәйк-сыма»), аиғырпшра иахәтакны иаарпшу – «ишу» («Хай, шыри, сықанда...»); ахы азы – «цаҳәцахә» («О, са с-Хыкәир, баашь! – ихәеит...»); «бааңс» – аурт иадкыланы («Цлак царцаруа ишгылаз, аурт бааңс нажәлан...») ухәа.

Хыпхъазарала имаңзаргы, Б. Шынқәба дрызхъапшуеит «алирикатә епитетқәагы» («лирические эпитеты»). Урт ирымоу ачыдақазшъазы В. П. Москвин ифуеит: «отражают не ту реальность, ”что она есть, а ту, что она есть для нас”, т.е. ”очеловеченную” реальность» (Москвин 2006:27). Иаагап апоет абарт ицәаҳәақәа: «Ааңын гәырғыахә айт сасра» («Ааңын гәырғыахә»). Арақа, ишаабо еидш, «гәырғыахә» – ааңын ҳәақәзыздо епитетуп. Аха иашатәкъянны ааңын аума игәырғыо? Ҳәарада, мап, уи аайра еигәырғыо автор иоуп. Уи ағыза ачыдара змоу аепитетқәа ңәырцуеит абарт

³³ Ағырла – ажъ азы ирхәоит, «ақапшъхара, ақалара наңу» (краснеющий, созревающий) ауп иаанаго (шәахә.: Шықыл, Концъария 1986: 186).

ажәенираалақәа рұғыы: «Мап, псра ақәзам зыңстазаара ашәахаз», «Аныхәаға».

Б. Шынқәба ихы иаирхәоит ашәага-загатә епитетқәагы. Урт рахынтың пыжәара агоит аепитет «ду», еиуеицшым аформақәагы – «дук», «дуқәа», «дуқәак», «дуззак» уахъ иналатданы. Апоет ари аепитет ала ихәақәйтсоит: «атcla» («Махази Азылани»), «амхы» («Тынч иөнықа дңон Шьаруан»), «ара» («Тынч иөнықа дңон Шьаруан»), «ашъха» («Амра ңхозар ишаҳәшашаға»), «аңъ» («Абнатә баллада», «Азыхъ»), «анаңәкъарақәа» («Упсы ҭазар, Кышшыард, хәашабга...»). Иазгәататәуп «амхи» «ашъхеи» ирыщаиуа – ахәшьараҭаратә функциагы шынарығзо. Иахұлот иара убасғы аепитет «хәычы». Автор уи рзынаирхоит: «ашәыра» («Нхағык дңоит иура ҭагалан»), «акәасқья» («Владимир Ҳаразиа»), «ахаҳә» («Ахаҳә хәычы исутаз зны»). Б. Шынқәба дрызхъаңшуит аепитетқәа: «еитцыхра» – «ахәы» азы («Ахәы ңшза бзарыбзаруа...»), «таула» – «айғхaa» азы («Итырцәажәо аиғхaa таула...»), «еиужъ» – «арха» иадқыланы («Аөыхаңәа»).

Иазгәататәуп иаагаз ашәага-загатә епитетқәа ырбжъара аепитет «хәычы» ашәага-зага акәымкәа, арпшқаратә (ласкательный) тәкғыы шыштнахуа (Веселовский 1989: 67; Ҷапуа 1990: 98). Б. Шынқәба аепитет «хәычы» ари афункция алғыы ихы иаирхәоит. Ҳазхъаңшып абри аңәаҳәа: «Саҳәшыа хәычы әгәйдкыл-дхыидкыл» («Сыпшалас»). Ажәенираала атқакала, «саҳәшыа» иацаиуа аепитет «хәычы» иханаҳәо, аиаҳәшыа шәагаала дхәычуп ҳәа акәым, қәрала дшыхәычу ауп. Аха уи аихагы арпшқаратә хазырхара, гәыкалатәи азықазааша ауп иаанарпшуа. Зызбахә ҳамоу, арпшқаратә функция змоу аепитет ҳұлоит абарт аилкаарақәагы ирыщны «Лили» («Лили»); «Зыркәи» («Зыркәи»); «апхәызба» («Зыркәи»); «бхатда» («О, са с-Хыкәир, бааиш! – ихәеит...») ухәа.

Ҳәарада, аепитет «хәычы» маңара акәзам арпшқаратә функция штызкаауа, ҳатырқәттаралатәи азықазааша хзырбо. Еиха имачны акәзарғыы, уи ачыдақазшыа штынахыр ауеит аепитет «дугы». Иахұөзар, уи аапшуеит апоет зызбахә ҳамоу аепитет – аианшыа изынарханы ихы иахъаирхәо

(«Ахъзыртэра»). Уи ағыза афункция ауп иамоу аепитет «сыхаарагы» – «Сыхаара, сыйсадгыл» («Сыпсадгыл»), «Сыхаара атыпхә» («Кофта шкәакә»).

Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөы иахпылоит арыщашьаратә функция (функция сожаления) змоу аепитетқәагы. Өүрпштәйс иаагозар, уи згәахәтәы иахырмыгзаз, абафхатәра злаз апоет Леонти Лабахәуа игәи дшалаз аадырпшусит аепитетқәа: «гәақ» – «Леонти гәақ дәрхәеит ихатә қыттан» («Сыпсадгыл – псрә ақәзәм»), «хәашабга» – «Үңсы тәзар, Кышыуард³⁴, хәашабга» («Үңсы тәзар, Кышыуард, хәашабга...»). Ари ағыза афункция змоу аепитет рзынархоуп, иаххәозар, аилкаарақәа «ан» («Лили»), «атакәажә» («Саб, абар, агәыргъаөхәаша!») ухәа.

Хыпхъазарала ирацәамзаргы, Б. Шынқәба ихы иаирхәоит агәазыхәаратә епитет (эпитет-желания) ҳәа ззуҳәар ауа аепитетқәа. Иаххәозар, ус икоуп «ағызцәа» ирзынархоу аепитет – «игәыргъалаша» («Бзиала»).

Хрызхъапшып Б. Шынқәба ихы иаирхәо имариоу азеипшбызшәатә аметафоратә епитетқәа. Излахаңхъазаз ала, урт рхыпхъазара – 90 рөйнза иназоит. Аметафоратә епитетқәа апоет дрызхъапшуа далағеит 1930-тәи ашықәесқәа инадыркны, дағакала иухәозар, арғиара иәаназик инаркны.

Аметафоратә епитет иззаатғылахъоу атарауаа – А. Н. Веселовски (эпитет-метафора) (Веселовский 1989: 61), В. М. Жирмунски (эпитет-метафора) (Жирмунский 1928: 81), В. П. Москвин (метафорический эпитет) (Москвин 2001: 29), Г. Г. Хазагеров (метафорический эпитет) (Хазагеров 2009: 286), Цыапуа (аметафоратә епитет) (Цыапуа 1990: 104), У. Ш. Ағзбей Д. С. Аңынцали (аметафоратә епитет) (Ағзба, Аңынъал 2008: 206) ухәа азәырғы излазгәарто ала, уи чыдақазшыас иамоуп – аилкаара иацааиуа аепитет ахшығылтак аитатцра. Аха апрактикағы иқалалоит аматәар ҳәақәызтәо аилкаара маңара ахшығылтак анеитатцуагы, аметафора ҳәа ианашьтоу. Өүрпштәйс иаагозар, В. М. Жирмунски «ажәа ҭарқәа» (острые слова) –

³⁴ Кышыуард – Леонти ихәчхызы ауп.

аметафора ҳәа азихәоит (Жирмунский 2004: 328). Е. Ш. Тания лакәзар, «ауағы лаша», «абырлаш хапың», «алакта лашьца» ухәа, метафорақәаны дрыхцәажәоит (Тания 2021: 123). Иашоуп, «ажәа» иацааниуа ахәақәттага «тарқәа», «ажәа» акәымкәа, «аҳәа» иадхәалазар, усқан атқакы еитатцом – «зыхшығтак ғәгәоу» ҳәа ишъақәгылазом. Абри ачыдара ауп ажәеидхәала («ажәа тарқәа») – метафороуп ҳәа ахәарахы уназго. Ҳәарада, ари – гхазам. Аха, хгәанала, еиҳа ииашауп иаагаз аттарауа рөырпштәкәа – метафоратә епитетқәоуп ҳәа рызхәара, принцип ағы аайра. Избан акәзар ажәеидхәалақәа реидхәыллараан, зыхшығтак еитатцәкъо ахәақәттагақәа роуп. Ус акәымкәа, аматәари уи иацааниуа ахәақәттагеи еиланы, ҳахшығзара даға тәкык ахъ иргозар, хымпада, зұғы аус ҳамоу – метафороуп.

Аметафоратә епитет ҳаналацәажәо, изгәататәуп ишеиларғашъатәым ametaforatә eit'eqyrpshrei iarei. Iaagap «Сызғаб хәыңы Биана лахъ» зыхъзу апоет иажәенираала абри ацәаҳәа: «*Абла ҳәа ибымоу жәғанғәуп*». Araқa «абла» – «жәғанғәы» иадқылоуп ҳәа, eit'eqyrpshranы иалхқаар, агха ҳахьюеит. Ахәақәттага «жәғанғәуп» – метафоратә епитетуп. Избан акәзар иамоу антәамта «уп», «абла» иашахатала ижәғанғәытқөуушәа иқанаттоит, тәкыс иамоуты – итбаауп, ииатқәоуп ҳәа ауп.

Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөы иаабо имариоу азеипшбызшәатә, ametaforatә eipitetqәа rахынтәи пыжәара rгоит – макъаназы зсахъаркыра зцәымзхъоу. Iaagap абри ацәаҳәа: «*Уатә eиҳагы ҳтәыла шәтүроуп*» («Ағар rashәа»). Araқa, ишаабо eipш, метафоратә eipitetup «хтәыла» иацааниуа «шәтүроуп», ишеилахқаауагы – ипшзахароуп, апстазаара бзиа қалароуп ҳәа ауп. Зызбахә ҳамоу аепитет зеипшбызшәатәуп заххәөгыы, «атәылеи» «ашәти» реигәнығрақәа – итрадициатәу акоуп азоуп. Апоет ихы иаирхәо азеипшбызшәатә eipitetqәа ireiуоуп: «млашь» («ижышиуа») – «афалист» изы («Ашыбаста ғатқыан итрыст...»); «қәандак» («игәықатцагоу») – «ажәа» азы («Әыбтуам»); «зыш» («зықәра ықоу», «асы зқеу») – Ерцахә азы («АЗЫ акәзамызт, ацәақәа ашы ажәуан...»), «лашара» («бзиа») – «канасып» иазынарханы («Сашәақәа ireiғүү») ухәа уб.егъ.

Иаагаз ағырпштәкәа иреиуоу аметафоратә епитетқәа рахынтың иаҳпзылоит апшшәкәа рылагы даға хшығзцарапәк цәйрызго. Арақа Б. Шыныңқеба ихы иаирхәоит жәлар рсимволика. Иаагап аиғырпшра иаҳәтаку аепитет ахъаапшуа абри ағырпштәы: «*Бкофтеңши бразқы шкәакәаз бара!*» («Фаңхъя – Кофта шкәакәа»). Арақа «ашкәакәа» – абзия иатәуп азы, «бразқы шкәакәаз» шеилахқаая – бразқы бзиаз ҳәа ауп. Өырпштәыс иаагозар, ажәеицааира «аразқы шкәакәа» (белое / светлое счастье) ихы иаирхәоит Қ. Мхце (Чекалов, Тхайцухова 2008: 193). «Апсуаа аибашьцәа шәахъ» зыхъзу иатәу ацәаҳәа «*Иаҳхысит ашәышықәса еиқәарақәа*» акәзар, ишҳадаҳқыло – «иаҳхысит ицәгъаз, иуадағыз ашәышықәсақәа» ҳәа ауп. Избан акәзар «еиқәара» (аиқәатқәа) – ацәгъара иадаҳхәалоит.

Б. Шыныңқеба ихы иаирхәо зсаҳъаркыра псығехахъоу имариоу азеипшбызшәатә метафоратә епитетқәа иреиуоу ағырпштәы аабоит, иаҳхәозар, «Хәыщракәак Ақәазы» зыхъзу ажәенираалағы: «*Axa, man, иуныңшум ақера таула...*». Арқа «ақера» иазынархоу аепитет «таула» еитарсны иазхәытәуп ҳәа ҳхахъгы иаагом, ҳашыңылахъеит. Аха, ишдыру еипш, ақера амшын еипш таулахашъа амам, «ашықәс раңәа змоу» ҳәа ауп ишҳадаҳқыло. Уи асыза ачыдара шытызкааяу иреиуоуп: «аус» злаҳәақәтдоу, «имариам» ҳәа тақыс измоу аепитет «хъантә» («Лили»); өыгħарала мацара акәымкәа, атқакы ғәгәа змоу ҳәа ҳазхәо, «афыимтә» иацааниа аепитет «ду» («Шота Руставели иаҳъ»); игәйқатқагоу апша ҳәа атқакы змоу – «апша хaa» ухәа уб.егъ. Иаҳхәап, «абжы» иацааниа «хaa» («Апсуа инап ағы ”Апсуа лакәқәа”»), «царζа» («Мымтәќъя») ухәа реипш икоу, А. Н. Веселовски аметафора ишазааигәоу азгәеитоит, аха асинкрематә епитетқәа (синкрематические эпитеты) ҳәа рзиҳәоит. Излеиҳәо ала, аилкаареи уи иацааниа аепитети цәанырратә дқыларала еилахәуп – абжы убом, иуаҳаусит; изеипшроу («хaa», «царζа») акәзар, – иуныруеит (Веселовский 1989: 62-63).

Б. Шыныңқеба ихы иаирхәо зыхшығтак еитацуа имариоу азеипшбызшәатә епитетқәа иреиуоуп – аметонимиатә епитетқәагъы. Урт аметафоратә епитетқәа излареипшым убри ауп, аметафоратә епитет

ззынарху аилкаара ахшыңтак мұсахкәа, иара амаңара ағеитанакуазар, аметонимиатә, иззаануа аилкааралық дағацьара ҳаназнархәйшүа ықоуп. Насгы, ишазгәаңтахъоу еиңш, аилкаареи иареи – ахъзпсахра, ахъз («Красная шапочка») аарпшра, ихәақәнатқо асубиект асинекдоха апринцип амазаарала, апшшәала изызқу аилкаара ухәа рчыдақазшоуп.

Б. Шынқәба иажәеинраалақәа рөңи иаабо аметонимиатә епитетқәа рхыңхъязара аметафоратәқәа рааста еиңтоуп – 7 ркныңза инәозит. Иаагап «Апсуаа аибашыңзәа шәахъ» ақнытә абри аңаңәа: «*Октиабр дурыңсы шаһъзейт!*». Арақа «октиабр ду» («великий октябрь») ҳәа апоет зыңбахә имоу октиабр мза акәым, октиабр мазы имәапысыз ареволиуциа ауп. Дағақала иүхәозар, ажәлар ареволиуциа рыхеенит ҳәа ауп иихәо. Ишдыру еиңш, Октиабртәи ареволиуциа иадхәалоу зыңбахә ҳамоу ажәеидхәала «октиабр ду» – зеиңшбызшәатәуп, асахъарқыратәи алитетуратәи бызшәақәа рөңи ахархәара амоуп. Иаххәап, Ш. Цәыңьба ихәоит: «*Октиабр ду ала ҳамма илху, / Ҳазгәыкны ҳақдуп, ҳақкъазом!*» (Цәыңьба 2014: 35). Ҳазхъапшып, Б. Шынқәба абри иңаңәагы: «*Ирылиа зозеи ант анат хәыңқәа*» («Ачаирта иатқәарағ дрыбжын арадқәа...»). Арақа апоет апхәызба лылшара – лнап хәыңқәа ирыдихәалоит. Аха анатқәа ауағы ихәтакуп азы, лара лахъ ихархойт. Абри апринцип ала «хәыңқәа» метонимиатә епитетны ҳақеаңшүеит. Аметонимиатә епитетқәа ахъаапшуа апоет иажәеинраалақәа иреиуоуп: «Октиабр хышәашәа», «Апхын. Ашыңж. Арбағ өыртуан...», «Абас ианбанза?», «Ачаиңыхщәа рашәа», «Цлак џарцаруа ишгылаз, аурт баапс нажәлан...».

Б. Шынқәба ихы иаирхәоит аметафоратә епитети аметонимиатә епитети рхәаағы икоу ағырпштәгы: «*Са исабжыыбгеит ажәа қәышқәа*» («Ада исалам»). Арақа «ажәа» иацаануа «қәышқәа» шеилаңқаая – ахшыңтак бзия змоу, имәақәтқагоу ҳәа ауп. Аха уи аанғыы иаабоит аметонимиа ачыдарагы. Избан акәзар икәышхар зылшо ажәа акәзам, ажәа зхәо ауағ иоуп. Уи ағыза ачыдароуп иамоу иаҳхәозар, Б. Шынқәба ихы иаирхәо ажәеицааира «ар еиқәатқәа» («Апсуаа аибашыңзәа шәахъ»). Арақа ахәақәтқага

«еікәатқәа» метафоратә епитетны ҳаһәапшыр ауеит. Усқан, уи «ар» иазынарханы ишеилаңкаауа – «иқәылаз», «рыңғашшара злам», «зхы иааташәо қаздо» ҳәа ауп. Аха, зыζбахә ҳамоу аҳәақәтдага «еікәатқәа» – метонимиатә епитетк аҳасабалагы ҳазнеир ауеит. Усқан «ар еікәатқәа» – «ага» ахатыпсан ахархәара ахтоит. Иазгәататәуп «ар еікәатқәа» Б. Шынқәба иаңдамтақәа ишреиуам. Апсуа жәлар рашәак ақны ҳаңхъоит: «*Ар еікәатқәа ирөагылоуп, / Абыар хъантә зку*» (Ашәба, Кәағәания 2017: 198).

Б. Шынқәба ихы иаирхәоит еилоу азеипшбызышәатә епитетқәагы. Урт рхыпхъаңара – 10 рөйинза иназоит. Апоет еилоу азеипшбызышәатә епитет рапхъаңа акәны дазхъаңшүеит «Владимир Ҳаразиа» зыхъзу ажәенираалағы. Уи арақа ихәоит: «*Дышәмұрқашын шәашыңадауаңы*». Аилкаара «шәашыңа» иацааниа «адауаңшы» еилоу епитетуп, избанзар, «адауи» «аңшыңы» («рыжий», «сильный» великан) рыла ишбақәгылоуп. Ишдыру еиңш, «ауағы дауаңшы» анаххәо, – зоура-ытбаара ықоу, амч-алша змоу ауағы иоуп ҳазғу. Абри атакы ауп иамоу Камсагә Ҳаразиа ичкәын изы иихәо – «шәашыңа дауаңшы». Арақа аепитет «адауаңшы» – азлақантаратәи, ахәшьараҭаратәи, ашәага-загатәи афункцияқәа аныңшүеит.

Иаҳпымоит азлақантаратә функция маңара змоу еилоу аепитетқәагы. Иаҳхәап: «*Быбла ағытбаа сыйхыңыло*» («Амра пхозар ишаҳәашаҳәуа...»). Ишаабо еиңш, апоет «абла» иадикыло аепитет «гәйтбаа» – «агәи» («сердцевина») «атбаареи» (широкое) рыла ишбақәгылоуп. Иара убасгы, Б. Шынқәба дрызхъаңшүеит еилоу ахәшьараҭаратә епитетқәа. Урт иреиуоуп «аңырлықыка» азы иихәо, «афөи» «ахаареи» ахьеилоу – «афөрхәа» («Тынч иғында дцион Шьаруан»). Еилоу аепитетқәа реилазаарағы икоуп апоет – ахәшьараҭареи азлақантаратә функцииеси аилагзара илзыршо аепитетгы. Уи ағыза ақыдара аабоит абри аңәаҳәағы: «*Ахұбырыфын атыңха*» («Еаанбзиала, ажъ ғырлеит»). Еилоу аепитет «ахңыбырыфын» (шелковолосая) ала автор атыңха лсахъагы тиҳуеит, ахәшьарағы литоит – ишылнаало, дшенинаало ҳирбоит.

Атып амоуп апоет имариоу аепитети еилоуи реилахәрала аилкаара ахъхәақәитço. Иаххәап: «*Аръыс бзиахә, аbla euқәара*» («Ачайөыхцәа рашәа»). Ишаабо еипш, ара ардыс идкылоуп имариоу ахәшьараататә епитет «бзиахәи» еилоу азлақантатә «абла еиқәареи» («черноглазый»). «Атыхәтәантәи амш» зыхъзу апоет иажәенираалағы Кәыдры ҳәақәыртцоит имариоу ахәшьараататә епитет «цқыа», еилоу азлақантатә функция назыгゾ азеипшбызышәатә – «еибах-еибафо». Иазгәататәуп зызбахә ҳамоу еилоу аепитет ишағәланаршәо И. Коғониа иажәенираала «Ашәарыцағ ашъха» абри аңаңәа: «*Кәыдры ағғаҳәа еибах-еибафо*» (Коғониа 2015: 83).

Б. Шынқәба аилкаарақәа ҳәақәитцоит изцааниа аилкаара иахәтаку аепитеткәа рылагы. Нартаа репос асахъаркыратә чыдарақәа дрылацәажәо, 3. Ц. Цыапуа изгәеитцоит, иаагозар, «ағы», иахәтакны ишышъақәыл аепитет «хәа» (ахәа – серый) – «өыхәак» ҳәа ишықало атәи (Цыапуа 1990: 104). Ағада изгәаҳтахъеит В. А. Кәағәания енагътәи аепитет азы ихы ишаирхәо атермин «зөйзымпсаҳуа» инаваргыланы – «еилағъахъоу». Атарауағ иааиго ағырпштәкәа иреиуоу, апшыра атәхәа иалоу ажәа «матапшь» ақны, «апшь», ҳәарада, енагътәи епитетуп, амат уа енагъ – иапшыуп. Амала изгәаҭатәуп, еилағъахъоу акомпоненткәа зегыи ишрылымшо енагътәи аепитет ашъақәыргылара. Иаагап – «ахцәышла». Ара, ишаабо еипш, «ахцәы» – ахъхәақәтцага «шла» алағъоуп. Аха уи енагътәини изықалом – ахцәы енагъ ишланы иҳадаҳқылом. Убри ақнытә, ҳәанала, атермин «еилағъахъоу аепитет» кырза ианаалоит – зеипшла, изцааниа аилкаарақәа ирыхәтакны ишьақәыл рзы. Иазгәаҭатәуп уи аангы ажәа иахәтакхар зылшо ақазшъарбагақәа зегыи аепитет афункция анагзара шрылымшо. Иаххәап, «азыхъ» ақны акомпонент «хъ» апхъаза иахнарбоз – «ахъшәашәара» акәхойт. Аха уи убранза «азы» иалағъахъеит, иахәтакхахъеит, «азыхъ» шейлахқаая – «ключ», «родник» ҳәа ауп. Иахъа ахъшәашәара аарпшразы иаххәоит: «зыхък хъшәашәаза сеилаҳайт». Ишаабо еипш, арака «хъ» аепитетра азнықәымго иқалеит. Ус икоу иреиуоуп, иаххәозар,abant аилкаарақәа: «азиас», «ацъажәлар», «ағығ» ухәа уб.егъ.

Б. Шынқеба иажеинраалақәа рөы иаабоит 50 инареиҳаны ағырпштәкәа, изцаиуа аилкаара иахәтаку азеипшбызшәатә епитеткәа, мазаргыы еилағъахьоу аепитеткәа ахъаапшуа. Уртрыбжъара икоуп зымасара ишъақәгыло реипш, даға зеипшбызшәатә епитетк иаццэырцуагы, аиғырпшра иахәтакны ишъақәгылогы. Апоет уртрыла иахирбоит еиуеипшым апшшәкәа. Азеипшбызшәатәкәа рөеипш арақагыы пыжәара агоит: ашкәакәа / ахәапшишәы: «акасышгы» («Махази Азылани»), «ағыхәа» («Ахәы пшза бзарыбзаруа...», «Сышдәықәлаз»), «икәымжәыхәа» («Цыр»), «ихтырпашла» ухәа. Апоет ицэыригоит егырт апшшәкәагы. Иаххәозар, аиқәа – «ағеиқәа» («Ағыуағ ауапа еиқәатәа ишәуп...»). Дазхъапшуеит азпшшәы³⁵ (гнедой) – «ағыз» («Ағыуағ хатда дшъацәхныслар қалом»). Ишаабо еипш, ара иаапшуеит нбанк («з») ала ишъақәгыло аепитет. Иара убасгыы апоет ихы иаирхәоит агра – «лағрак» («Амәа иқәу»). Иаҳылоит аелемент «пшь» «абахә» иацны – «бахәапшь» («Уатәы»). Аха арақа уи («пшь») апшшәырбагоуп – «рыжий» аанагоит ҳәа ахәара уадауп. Иқалап, агәгәара аарпшра иатәызар. Уи афункциоуп иамоу, иаҳхәозар, «атәған агәапшь».

Апшшәкәа рнағсангыы, аилкаара иахәтаку аепитеткәа инарыгзоит азлақантаратә функциагыы: «амғапа» («Ашъабста ғатқыан, итрыст...»), «лыхцәышла» (Харкәатцып, иаҳхәарым уан лыңсы антаз...), «апшаға» («Аиаара ду амш») ухәа. Иара убасгыы иштыркаауеит ахәшьарапаратә функция: «алацәгъақәа» («Бысзымтаан...»), «ғыңғыбаран» («Абас ианбанза?»), «ағыуарчан» («Ағыхацәа») ухәа.

Ҳазхъапшып «Цәатәа» зыхъзу апоет иажеинраала ақнытә жәлар рырғиара иатәу (Агрба 2014: 155) абарт ацәахәақәа: «Хәылжә кәңсан, хәға ааит». Арақа акомпоненткәа «жә» (иажәу, ижәйтәу), «ға» (аға) – «ахәы» (перья) иахәтаку епитеткәоуп ҳәа ҳәар, ииашахом. Избан акәзар ацәахәа зегыы метафоратә хшығызыштырала еибаркуп. Цакыс иамоугыы – ажәйтә гәалашәараны инхеит, ағыщпстазаара ааит, аамта бзия қалеит ҳәа ауп.

³⁵ Азпшшәы – ахыпшшәыла ҳәа азухәар ауеит (шәахә.: Шықрыл, Конъариа 1986: 242).

Б. Шынқеба дзызхъапшуа еитыху аепитетқәа аагозар, урт рхы цэрыргоит иаразнак – заатәи ирғиара инаркны. Азеипштәкәеи автортәкәеи еилатданы рхыпхъазара – 460 инархыхәжәо икоуп. Урт рыбжъара апышәара гоит азеипшбызшәатәкәа (215 өырпштәи рөйинза), нас реалыркааует – аиндивидуалтә епитетқәа (145 рөйинза), уи аштахь, – азеипшбызшәатәкәеи автортәкәеи ахьеилахәу ағырпштәкәа (100 рөйинза).

Б. Шынқеба ихы иаирхәо, еитыху азеипшбызшәатә епитет ахъ иатданакуа ифынтәтәиу азеипшбызшәатә епитетқәа хрызхъапшуазар, рхыпхъазара – 40 рөйинза иназорит. Урт реилазаарағы атып рымоуп азлақантатә епитетқәа. Иаагап абри ағырпштәи: «*Икәалықәацьоит аетәа жәсаза*» («Москва»). Арақа, ишаабо еицш, «аетәа» автор иадикылоит азлақантцара зуа, ҳзышыцылахъоу ф-епитетк – «икәалықәацьоит», «жжаза». Автор ифынтәтәиу епитетла ихәақәитдо аилкаара ахәшъарагы аитоит. Өырпштәис иаагозар, «Аңсны» иазынаирхусит аепитетқәа: «ибеноуп», «иңшзоуп» («Харак зыдзам уоуп, Аңсны!»). Иахқылоит ағырпштәкәа, азлақантцареи ахәшъааратареи афункцияқәа еиланы иштызкаауа ифынтәтәи аепитетқәа ахъаапшуагы. Иаагап абри ацәаҳәа: «*Лыхұы бырғын еиқәкълараха*» («Махази Азызлани»). Апоет ара аепитетқәа «бырғын», «еиқәкълараха» рыла Зызлан лыхұы асахъагы тихуеит, ахәшъарагы аитоит – ишыпшзоу ҳирбоит. Икоуп ашәага-загатәи азлақантатәи аепитетқәа ахьеицааиуагы: «*Дабаңо лкасы хәхә шықыруа?*» («Иууда итацәуп ақалақ...»). Иара убасгыы, хыпхъазарала имачзаргыы, иаабоит ағырпштәкәа аепитетқәа руак ахъметафоратәу: «*Ибжыы табаа ргәағаны*» («Егъшухарам гәеитазом»). Арақа, «ргәағаны» ишиашоу иҳадақылозар, «табаа» еитарсны – хаарак зтам ҳәа ауп ишеилаңкаауа. Азғелымхара уздәйрнагоит абри ағырпштәгыы: «*Хнатхга қәыға ду сиазтаауан жәаха*» («Анапхга қәыға»). Б. Шынқеба ара ихы иаирхәоит ифынтәтәиу аирониатә епитет³⁶ (ионический эпитет). Дағакала иүхәозар, анапхгағы дәйігатқылам, акрызлоугы иакәым; ус ҳәоит – ахыччаратә тәкы атаны.

³⁶ Атермин «ионический эпитет» ихы иаирхәоит Г. Г. Хазагеров (Хазагеров 2009: 286).

Еихацалаку азеипшбызшәатә епитетқәа ракәзар, урт Б. Шынқәба еиңа имачны ихы иаирхәоит, рхыпхъазара – 7 ақныңза иназоит. Дара реилазаарағы икоуп азлақантатәкәа, ахәшьаратаратәкәа, өырпштәык – ашәага-загеи, азлақантареи, ахәшьаратаратәи афункцияқәа зныпшуа. Еихацалаку азлақантатә аабоит иаҳхәозар, «Уи гәадуроуп сара сзы» захъзу апоет иажәенираалағы: «*Ажәған қахаа, / Икеикеиуа*». Ара, ишаабо еиңш, Б. Шынқәба ажәған асахъа тихусит ҳзыштылахъоу, тәкыла еиңшу аепитетқәа «қахаа», «икеикеиуа» рыла. Ахәшьаратаратәкәа иреиуоуп: «*Сыдгыл бзиахә зөйдазар*» («Сыпсадгыл»). Апоет ицәаҳәа: «*Нак иғъазғазуан ашъха ҳаракыра*» («Хәышрақәак Ақәазы») аагозар, иаабо аепитетқәагыы еихацалаку роуп, избанзар тәкыла еизаагәоуп – ашъха ҳаракымкәа, «иғъазғазуан» узхәом. Амала, функцияқәас иштыркаауа акәзар, еиуеиңшым. Ара апоет ашъха ашәагаагыы ҳирбоит, асахъагыы ҳала иаахиргылоит, ахәшьарағыы аитоит (амч змоу).

Еиңшу азеипшбызшәатә аепитетқәа ракәзар, Б. Шынқәба урт дырчычам, өырпштәык ауп иаабо. Ҳазхъаңшып «Шыжымтәнк зны» зыхъзу апоет иажәенираала ақнытә абри ацәаҳәа: «*Лара дыссируп, дыссирзоун!*». Арақа, ишаабо еиңш, иҳараку астепен рбага «З» атәи ҳамхәозар, аепитетқәа еиңшуп, тәкық, функцияк (ахәшьаратаратә) нарыгゾоит.

Б. Шынқәба имариоу азеипшбызшәатә епитетқәа хда рыла аилкаара ахъхәақәйтцогы өырпштәык ыкоуп: «*Ажәа гәыштыхгоуп, ихәшәуп, ихәрарғъагоуп*» («Ажәа гәыштыхгоуп, ихәшәуп, ихәрарғъагоуп...»). Ара апоет ихы иаирхәоит аепитет еимғаңа – «гәыштыхгоуп», «ихәшәуп», «ихәрарғъагоуп». Атыхәтәантәиқәа иметафоратәкәоу өба: «ихәшәуп», «ихәрарғъагоуп» шұдақылогы актәи аепитет «гәыштыхгоуп» атқалоуп.

Апоет ихы иаирхәо еитциху аепитетқәа рыбжъара имачым иааныркыло атып – функциала еидхәалоу ажәақәеи алахәыратәи арлахәыратәи формала ихыркәшоу аконструкцияқәеи ухәа рыла ишьяқәгылоу еитциху азеипшбызшәатә епитетқәа. Урт рыла Б. Шынқәба зызбахә имоу аилкаарақәа ахәшьара ритоит. Иаҳхәозар, апсадгыл апаңа-ахъчаңа әзіз

автор ихэоит: «шэара зқэымыз» («Хэйлбүгэхатэи ахэыцра»), ихы иаирхэоит апсуаа рычкэынцэа ирзынаарху, Апсны Агимн иалоу – «Апсны азыхэа ашьа казтэаз», афөы азы – «игэйкатаган икалоит» («Тагалантэи абахча»), ауафы изы – «зегъ раткыс ииашоу» («Игылоугы дыжэбоит шэыгэта...») ухэа уб. егь. Ахэшьараатаратэкэа ркнытэ иахцылоит өөрцштэйк, иаразнак аилкаараақэа хда: «атцара», «апсшьара», «канхара» хэаақэызто аепитетгы – «насып шэызто» («Хэйлбүгэхатэи ахэыцра»).

Иаабоит азлақантдатэ функция шьтызкаауа аөырцштэкэагы: атахмада изынаархоуп аепитет «изышза ишлаз» («Аибашьы ихэыцра»), ахцэы азы ихэоуп – «ипоуп ֆаны» («Владимир Харазиа»), ацла азы – «махэ хаха змоу» («Сықалақь») ухэа. Иазгэататэуп еитыху аепитеткэа рыбжьара епитетны ишьақэгылар шауда – аматэари уи иацааниа ахэақэтдагеи еилахэны. Уи ачыдароуп иамоу, иаххэозар, аепитет «махэ хаха змоу». Арақа амахэ зеиншроу аабоит аказшьарба «хаха» ала. Аха зсахья тыху, ихадоу аилкаара – «аткла» злакэу ала, «амахэи» «хахеи» еилахэны аепитет шьақэдыргылоит. Ажэакала, еитыху аепитеткэа ралкааран, кратсанакуеит ихэаақэцоу аилкаара хада ииашаны азгэатара.

Хыпхъазарала еиха имацзаргы, зызбахэ ҳамоу еитыху аепитеткэа реилазаараөы икоуп азлақантдари ахэшьараатэ функцииен ахьеиларсугы. Өөрцштэйс иаагозар, уи ачыдақазшьоуп иадаабало, апоет имата изы ихы иаирхэо, еитыху азеиншбызшэатэ епитет: «*Циреи-сахъалеи деинаалан, / Казшьалагы уи днаалан*» («Смаңа хэйц Баграт иахь»).

Хазхъапшип абри ацэахэа: «*Хашта какачла, / Какачла ихөоуп*» («Ажэцьис чырчыруеит»). Арақагы «ашта» хэаақэызто аепитет еитых ишьтнакааует азлақантдаратэи (асахья ҳала иаахгылоит) ахэшьараатэи (ишишзоу ҳанахэоит) афункцияақэа. Аха хыхь иаагаз аөырцштэы излеиншым убри ауп, ара ихамоуп еитыху – зны зыгэзыркьяөуа (какачла), нас зөяназыгзо (какачла ихөоуп) аепитет. Ари афыза ачыдара змоу еитыху аепитет знык ауп апоет ихы ианаирхэо. Ашта акаақчэа рыла ишфычоу аарпшра, Б. Шынкэба иаңцамтакэа иреиуюуп ҳазхэом, итрадициатэуп. Убри

азоуп зызбахэ ҳамоу еитыху аепитет – зеипшбызышшәатәк аҳасабала ҳзахәапшуагы.

Б. Шынқәба дрызхъаңшүеит еитыху аинтенсивтә епитетқәагы. Уи алағырз икатәаз азы ихәоит: «изамға збылуаз» («Шота Руставели иахъ»). Интенсивтә епитетупapoет апхәызба дишғаңшыз ҳзырбо – «быңьамшь еимархәны» («Бареи сареи ҳөыңьа ҳчыдахаз...»).

Автор еитыху азеипшбызышшәатә епитетқәа рыла иаҳирбоит аилкаарақәа ршәага-зага, рхыпхъаңзара: архәцәа рзы ихы иаирхәоит – «тәа змам» («Сара спеспублика»), атла иазынарханы – «иҳаракыз зегъ раңкыс» («Цыхәабаба абгахәычы»). Иаҳпылоит ашәага-загатәи, азлақантаратәи, ахәшьаратаратәи афункцияқәа еилахәны иаҳыңыртцуагы. Апоет иаштағы игылоу аратлазы ихәоит: «Атлақәа ирхыңәхәо игылоуп ара» («Сыңла»).

Уарла-шәарла акәзаргы, Б. Шынқәба дрызхъаңшүеит агиперболатә ҝазшы змоу еитыху азеипшбызышшәатә епитетқәагы. Өырпштәыс иаагозар, автор «аус» зеипшроу аарпшразы ихы иаирхәоит – «мшынк иақароу» («Ө-мшынк рыбжъара»).

Б. Шынқәба дзыхцәажәо аилкаарақәа еитыху азеипшбызышшәатә аметафоратә епитетқәа рылагы ихәақәиттоит. Иаҳхәозар, «Хәылбығехатәи ахәыңра» зыхъзу апоет иажәенираалағы ҳапхъоит: «*Анкъа аұыажәлар аамта иамаз ихәаені*». Арақа еитыху азеипшбызышшәатә епитет «аамта иамаз ихәаені» шхадаҳқыло – зыпстазаара уадағыз ҳәа ауп. Урт рыбжъара иаҳпылоит иметафоратәу аилкаара ҳәақәызтә азеипшбызышшәатә аметафоратә епитетқәагы. Б. Шынқәба Д. Гәлиа изы ихәоит: «*Къатара зқым ашә аңуғеит*» («Рапхъатәи апоет»). Арақа апоет «ашәа» ҳәа дызғеу – арғиамтақәа роуп, аепитет «къатара зқым» шеилаҳқаауа – ахааназгы зтакы мызуда, зхархәара құымхо ҳәа ауп.

Апоет иажәенираалақәа рәғы аметафоратәқәа рааста имаңуп, аха атың рымоуп еитыху азеипшбызышшәатә аметонимиатә епитетқәагы. Автор, абиңара рзы ихәоит: «*Абас ииуан абиңара згәы миәазоз*» («Хәылбығехатәи

ахэыцра»). Аепитет «згэы мшэазоз» метонимиатэуп, избанзар «агэы» – ауафы ихэтакуп. Даеакала иухэозар, ауаа роуп имшэоз хэа ауп иаанаго.

Б. Шынкэба дрызхъапшуйт еитыху рахь иатданакуа, енагътэины ишъақэгылар зылшо, аха еихараца азеицшбызшэатэкэа ирыхэтакны ҳазхэапшуа афразелогиатэ епитеткэагьы. Урт ахъаапшуа аөырпштэкэа 10 рөянза иназоит. Жэлар ражеаҳэа иарөиаз урт аформулақэа ҳцылоит апоет ирөиара сиусицшым апериодкэа рзы. Аха инеипынкыланы ахархэара рызуп заатэи ирөиараөы (1930 – 1940 шш.). Б. Шынкэба зызбахэ ҳамоу аепитет рапхъаца дахъазхъапшуа жэлар рхэмтэ шьатас измоу рапхъатэи иажэенираала «Ажэйтэтэи агара ашэа» ажны ауп. Аха хыхь ишазгэахтахьоу еицш, уи («рабнагэы игэыми» / «бнагэы игэуп») енагътэи епитетны ишъақэгылоит. Уи ашътахь жэлар рхэмтэ иаөырпшу егьи иажэенираала «Цэатцэа» ажны ҳапхьоит: «Акыр ижэпан Цэатцэа игэатцэа». Арақа фразеологиатэ епитетуп Цэатцэа изынархоу – «акыр ижэпан игэатцэа». Аха ари – енагътэи епитетны иаапшуам, зеицшбызшэатэуп. Ишдыру еицш, «игэатцэа жэпоуп» анаххэо – иеилкаара мацуу, дгазоуп, деилымгоуп хэа ауп ишеилахкаауа (Касланзия 1999: 72). Анафс Б. Шынкэба афразеологиатэ епитет ихы иаирхэоит «Махази Азызлани» зыхьзу ажэенираала ажны. Уи Зызлан илзынарханы ихэоит: «Зымцахэ ыцэаз,abar зызлан, / Деихышэашэо иаңхъа дгылан». Арақа, ишаабо еицш, «интэаша», «иқэзааша» хэа атакы штызхуа афразеологиатэ епитет «зымцахэ ыцэаз» (Касланзия 1999: 246) амала ижам, иацуу азеицшбызшэатэ азлақантдэ епитет «деихышэашэо». Афразелогиатэ епитеткэа аабоит абарт ажэенираалақэа рөгьы: «Аибашьфы ихэыцра», «Черчиль иуарган», «Цэыцак азна афы...», «Амахэ ҳихэапшуйт дыгэцаракны», «Фапхъа – Кофта шкэакэа», «Сара спреспублика», «Чмазафык дцэажэон хэылдазы...».

3.5. Б. Шынкэба иоригиналтэ епитеткэа

Б. Шынқәба иоригиналтәу аепитетқәа раңцаразы аамта раңәа итахымхеит, урт ирөиараңы иаразнакгыы иаапшиит.

Ишдыру еиңш, автортә епитетқәа азеипшбызыштәкәа излареипшым убри ауп, арғиасы индивидуалтә рөиара иалтшәоуп, ҳзышыцылахъоу ракәым. Дара рөказшыңы ихадароу – епитетра зуа ажәа ма ажәақәа рөйсіра акәзам, ихәаақәнатцо аматәар ацааираңы иахынзаңыцу ауп. Иазгәататәуп автортә епитетқәагы ишнеиуа азеипш хархәарахь ииасыр шая. Уи аганахъала К. С. Горбачевич ифуеит: «*при определенных условиях (авторитет писателя, яркость, свежесть образа и т.д.) эти эпитеты могут перейти в разряд общеязыковых*» (Горбачевич 2002: 7).

Ҳапшаарақәа рыла иаҳхәозар, Б. Шынқәба имариоу индивидуалтә епитетқәа рхыпхъазара 20 ркнынза иназоит. Урт рахътә, ирапхъатәиуп азлақантцатә (описательный) епитет «тыфаа», уи апоет – амза иазынаирхуеит: «*Амза тыфаа атахамтаз, / Азлагарахъ дңон Махаз*» («Махази Азызлани»). Уи алагы зөйзәйт ҳәа иаңу амза бжата ҳала иаахиргылоит. Иазгәататәуп апоет В. Зантирия зызбахә ҳамоу амза асахъа атыхразы ихы ишаирхәо аепитет «ғыфаа»: «*Са сымза ғыфаа*» (Зантирия 2021: 168). Аха уи синонимра ауеит ауп, изақаразаалак Б. Шынқәба иепитет аоригиналра арпсығеуам. Ҳәанала, автортәуп, ҳзышыцылам акоуп иара убасгыы апоет аңша асшы злааирпшүа азлақантцатә епитет: «*ихырилааны*» («Ақәеи аси ашхака шәца...»).

Б. Шынқәба иажәенираалакәа рөы иаабоит ахәшьараттаратә функция назыгзо автортә епитетқәагы. Урт иреиуюп: «мчымха» – «арғаш» иазынарханы («Нас мышкызыны сыпсы схытцып...»); «ашьаблақъағ» – Берия ихатара ҳәаақәызтцо («О, реираща, реира...»).

Иахұлоит азлақантцатәи ахәшьараттаратәи афункцияқәа еиланы иназыгзо имариоу автортә епитеттгы. Иаххәап, ажәенираала «Тагалантәи абаҳча» захъзу ажәенираалакны апоет ихәоит: «*Ишкеидишәылоу акачыч*». Ари ажәеицааира Б. Шынқәба ида, даңғызы идаххәалартә ҳхаңы азәгүй дааиуам. Аидшәалара иаанаго – аидқацалара, аидығәгәалара ауп. Ус анақәха,

ажъ ацырақәа еидығәала иқан ҳәа ауп иҳаиҳәо апоет. Ажәакала, аепитет «еидшәыла» абзоурала уи акачың асахъагы тихуеит, ахәшъарагы аитоит – ишбениу, ибзианы ишгәйлтәааз ҳаилиркааует.

Б. Шынқәба инапы итихуеит алирикатә епитетқәагы. Хрызхъапшып абарт ацәаҳәақәа: «*Ажәған иатқара иадхалан, / Иадын амза шанха*» («Ажәған иатқара иадхалан...»). Araқa автортә епитеңи ахы ҳнарбоит, «амза» иазынархоу аепитет «шанха». Илирикатәуп, избанзар Б. Шынқәба ихата ишанхара – амза иадкыланы иааирпшит. Илирикатәуп, иоригиналтәуп апоет «ағыга» азы ихы иаирхәо аепитет «мчымхагы»: «*O, сөйгә, о, сөйгә мчымха*» («Исзыпшызеи шылжы санғыха?...»). Araқa апоет иаапсара – иғыга атагылазаашьаала иахирдыруеит.

Имариоу автортә епитетқәа рыбжъара апоет зегъ реиха индивидуалтә рөниара ахъаапшыз – аметафоратә епитетқәа рөоуп. «Еааныбзиала, ажъ гырлеит» захъзу ажәенираалағы Б. Шынқәба иҳәоит: «*Ираңааххыран ажсыымжәа*». Araқa, апоет ибызшәа иадаҳхәало, ажымжәа иазынархоу аепитет «ираңааххыран» шеилаҳкаауа – еиқәатқәаза иқаз ҳәа ауп. Иазгәататәуп, ари ағырпштәи ағы – аметафоратә хшығзареи, азлақантареи, ахәшъарағареи еилахәны ишықоу. Ишоригиналтәу map узаңкуам абарт аметафоратә епитетқәагы: апоет ажәенираала иадиқыло, «иманшәаламхо» ҳәа атакы шытызхуа аепитет «зығыртқәаҳәуа»: «*Издыруада, уажәшиштә ақалтыр / Сажәенираала зығыртқәаҳәуа*» («Аки-сиҳәа ҳқыта арбағықәа...»); амч змоу, енагъ ңыжәара зго ҳәа иҳадақыло, «аиаша» иазынархоу аепитет «имхазо»: «*Иныңғазаат аиаша имхазо*» («Аныңғәаға»); «алаңш» азы иҳәоу, «иңбарауп» ҳәа атакы змоу аепитет «қамоуп»: «*Лылаңи қамоуп – уаҳа акғыы*» («Аҳаргъ»); еизааигәаны, ираңәаны икыду аетқәақәа рзы ахархәара змоу аепитет «рыпхуп»: «*Ишқатынчроу! Аетәа рыпхуп*» («Зақа срызхәышрызеи, зақа?!»); ихәычу ҳәа иҳадаҳқыло, ахахә ҳәаақәызтәо аепитет «кәамца»: «*Ишқағиааи ахахә кәамца?*» («Ахра иалиааз») ухәа.

Автортә, аметафоратә епитет ахъ иатданакуеит, азныказы иметафоратәуп ҳәа ухағы иузаамго, «Кәачала» зыхъзу Б. Шынқәба

иажәенираалағы иаабо, «аптқа» иазынархоу аҳәақәтага – «иішпейқәатқеоу». Ишдыру еипш, «апатқа еиқәатқа» реалтәуп. Ахаapoет иажәенираалағы «иішпейқәатқеоу» ала иааирпшыр иитаху, апатқа иашатқәкъаны иамоу апшшәы акәзам. Б. Шынқәба ихы иаирхәаз аепитет ала, Қәачала амжәа шифаз, уи ипатқа шашәыз ауп. Абри ачыдароуп, зызбахә ҳамоу аепитет – иоригиналтәугұры иметафораразтәугұры.

Автортә қазшы рымоуп аиғырпшра иахәтаку имариоу автортә епитетқәагы. Иаагап apoет абри ицәаҳәа: «*Иүғапхоит амзеиңи ашәыр гъагъаза*». Ажәеидхәала «амза гъагъа» (амза хыгъежъаа, итәу амза) изеипшбызышшәтәу акәзар (Шыақрыл, Конъария 1986: 143), «ашәыр гъагъаза» автортә қазшы амоуп. Иоригиналтәуп иара убасгұры «иғеижъза икоуп», «ахатабзиара ҳаракуп» ҳәа тқакыс иштызхуа аметафоратә епитет «иүғапхоит».

Б. Шынқәба инапы итихыз иоригиналтәу аепитетқәа рыбжъара иаабоит ағырпштәкәа еилоу аепитетқәа (рымацара) ахъаапшуа. Ус икоуп, иаҳхәозар, ажәеицааира «*Сажәа қаруашқәа*» («Сымғахъ алашара шытаршәын»). Аилкаара «ақаруаш» тқакыс иамоу – ишкәакәоу, ицқью ақаруа (янтарь) ҳәа ауп. Уи ажәа иадқыланы apoет ихы ианаирхәа, иштынакааит аметафоратә тқаки аоригиналтә цәафөи; ишеилаҳқаауагы – adoухатә тқакы змоу, кыр иапсоу ҳәа ауп, избан акәзар ақаруа – зыхә ҳараку хаҳәуп. «Март 4» захъзу ажәенираалағы аоригиналра аныпшүеит ажәеицааира «иғәырғъ-хәмаруеит рхағқәа». Ахағы иадқыланы аепитетқәа «еихачча», «гәырғъоит» ҳзышыцылахъоу ракәзар, apoет ихы иаирхәаз еилоу азлақантса-цәанырратә, апсхаттара ачыдара штызкаауа аепитет «иғәырғъа-хәмаруеит», иғыңу ацәаға аныпшүеит. Икоуп Б. Шынқәба еилоуи имариоуи автортә епитетқәа силахәны ахархәара ахъритогы: «*Ибакы-сақуа ажә еинаала*» («Нхағык ддоит иура ҭагалан...»).

Еитцыху иреиуоу иғынтәтәиу автортә епитетқәа ракәзар, уртгы хыпхъаザарала ирацәам – 2 роуп иаҳпыхъашәаз. Урт иреиуоуп, азлақантаратәи ахәшъараттаратәи афункциақәа змоу, зтакы ишиашоу

иҳадаҳқыло, «ажъымжәа» иазынархоу аепитетқәа – «еікәыншәыла», «раңааххыран» («Тагалантәи абаҳча»). Аңаңа «Зегъ ҳаңкәынра еигәылтәааны, / Ишәтүшраха имаслары» («Шьардаамта») аагозар, арақаapoет «ҳаңкәынра» иадықыло аепитет «еигәылтәааны» атакы аилкааразы еитарстәымзар, уи иацааниа «ишәтүшраха» шҳадаҳқыло – зегърыла иманшәаланы, ипшізаны ҳәа ауп.

Б. Шынқәба иажәенираала «Ажәа» ағы атып рымоуп автортә епитетқәа кыр еимғаданы. Иазгәататәуп уи ағыза ағырпштәқәа апоезиағы рпыхашәара шыуадафу. Еырпштәыс иаагозар, apoет «ажәа» азы ихәоит: «Ажәоуп уи, нас, ажәа хысгоуп, / Уи лабашоуп, ахра ағысгоуп, / Ихәирбәйыцуп, иғәирдисгоуп, / Итоурыхуп, шыатамырзгоуп». Арақа епитетқәоуп: ажәа ауағы иаанкылара алнаршоит ҳәа иҳадаҳқыло – «хысгоуп»; ажәа апстазаарағы ицхыраагзоуп, ауадафрақәа риааира улнаршоит ҳәа атакы штызхуа – «лабашоуп», «ахра ағысгоуп»; иғәирбәйыцуп ҳәа еилкаатәу – «ихәирбәйыцуп», иара убасгыы, иоригиналтәқәоуп: «иғәирдисгоуп», «итоурыхуп», «шыатамырзгоуп».

Еипшу автортә епитетқәа аабоит «Октиабр ашылжы» зыхъзу ажәенираалағы: «Иркыыкъ, иркыыкъ, аңша ҳұлоит». Ишаабо еипш, еипшу епитетқәоуп апша ақазшы ҳзырбо, ҳахәапшрала, иоригиналтәу – «иркыыкъ», «иркыыкъ».

Иахпылоит ағырпштәқәа Б. Шынқәба имариоу автортә епитети азеипшбызшәатә епитети еилахәны ахархәара ахърито. Ус икоуп, иаххәозар, аиғырпшра иахәтаку аепитетқәа ахъаапшуа: «Жәған таулағ амза къагәа / Абла къатошәа итаауан» («Тынч иғында дон Шьаруан»). Арақа автортә епитетуп азлақантатә функция змоу, «амза» иацааниа ахәақәттага «къагәа». Ажәа «къагәа» тақыс иамоу – «куцый», «короткий», «с обрубленным хвостом» ҳәа ауп (Шыакрыл, Конъария 1986: 328). Амза иадқыланы иаанагогы – «итааға икоу» ҳәа ауп. Уи ус шакәу apoет ихы иаирхәаз ағбатәи – азеипшбызшәатә епитет «итаауан» иҳайлнаркааует. Азеипштәи автортәи

епитетқәа реицааира аабоит ажәеинраалақәа – «Апхын. Ашылжь. Арбағъ өыртуан...», «Ажәтцыс чырчыруеит» рөгъы.

Б. Шынқәба индивидуалтә рөниара иатәу еитыху аепитетқәа рыйжъара икоуп функциала еидхәалоу еиуеицшым ажәақәа ргэыпци, алахәыратәи, арлахәыратәи шыңғылашыңқәа ухәа шытызкаауа аепитетқәа. Дара рылаapoет аилкаарақәа рсаҳъа тихуеит: ацәкәырдақәа рзы ихәоит – «згәы шытыцуа» («Амхаңыраа ргара ашәа»), апальма азы – «харгъра изызуа» («Апсуа инап ағы ”Апсуа лакәкәа”»), Ерцахә азы – «тәыф-еимәпа, птала ағы таҳәхәоуп» («Амған») ухәа.

Б. Шынқәба зыζбахә ҳамоу аепитетқәа рыла аилкаарақәа ахәшъарағыы риңоит: агазет «Апсны қапшь» азы ихәоит: «аиаша ада гәйәбара злам» («Агазет «Апсны қапшь» 25 шыңқәса анахың ағені»), азар азы – «хөңө цышишәкәа зыркәашо» («Сыпсадгыл ашәақәа»), ачай азы – «быңықапсара аздырзом» («Мышынцас хчайрта газгоит») ухәа уб.егъ.

Иахұлоит азлақантаратәи ахәшъарағатәи афункцияқәагыы еилахәны. Өырпштәыс иаагозар, Кәазан азы apoет ихы иаирхәоит аепитет: «Агағынтаи үәкәырда зөафуа, / Ақалақъ ахътә аңша ззаиуа, / Ешар ханла изызхаяу» («Асалам»). Арақа, азлақантаратә инаваргыланы, ахәшъарағатә функциагыы (Ешар ханла изызхаяу) аабоит. Уи ачыдароуп иамоу, иаҳхәозар, ажә Орыхә иазынархоу аепитеттгы: «Ажә Орыхә бақы-сақуа, / Ачыргә үышла ағәйтамзо, / Ақыкмаңәкәа умкәйтамзо, атәыфақәа разынаха» («Ахәыс»).

Атың рымоуп ахәшъарағатәи ашәага-загатәи афункцияқәа ахъаапшуа аепитетқәа. Апоет Ақәа зыргылара иалагаз адәқъанқәа рзы ихәоит: «Избоит, адәқъанқәа қәацәк иақараз» («Сықалақъ»).

Б. Шынқәба ихы иаирхәоит алирикатә епитеттгы. Д. Гәлиа изы ихәоит: «Псышадала раңхъаза иильтүхит, / Жәлар рашәа иазқазаз акалам» («Рапхъатәи apoет»). Ишдыру еипш, «жәлара рашәа иазқазаз» акалам закәхом, Д. Гәлиа ихата иоуп.

Апоет дазхъацшуеит агиперболатә епитеттгы. Ус икоуп, абарақъатра азы ихэоу аепитет – «дгъыл ианзаломызт» («Георги Леонизе игэалашэара иазкны»).

Б. Шынкэба иказара аапшит аметафоратә епитеткәа рқынгъы. Кыр ацъа здибалаз ироман «Ацынцэарах» изынарханы ихы иаирхэоит аепитет: «макъана сылағырз сқэымбац» («Шыбжыштыхь цэақэак азы ажэуан...»). Ари автортә аметафоратә епитет шеилахкаауа – жэларык рлахынца зныпшуа ироман – игэы ицхо, ихъааго, дзыхзызауа ауп ҳәа ауп. Иоригиналтэуп апоет ажэеинраалақәа рқазшы аарпшразы ицэриго – акгы ишацсам ҳазхэо аепитеттгы: «апырча рыграгэоушэа» («Алу ахэитцэхәа ашыла шағытцуа...»). Азғэльмхара амоуп, Б. Шынкэба ацэақәа асахъа златихуа аметафоратә епитеттгы: «ашъха зыш иацымшын» («Шыбжыштыхь цэақэак азы ажэуан...»). Арақа ишаабо еипш, «иацымшын» ауп зыхшытак ситетцуа, аха уи функциала – «ашъха зыш» иацрахэоуп. Ишпеилахкаауа ацэақәа изынарханы – ашъха зыш иацымшын? Ишдыру еипш, ацымшь (брөвь) формала – ихэоуп. Убри азы, ацэақәа икыдьз – аеырхэаны икан ҳәа ихадахкылоит. Иаагап, «Са схэыцрақәа зны исыцэкалоит ...» зыхьзу апоет иажэеинраалаabant ацэаҳәақәа: «*Сгэамчи сымфөи ирымрахэагоу – Уи споэзиоуп, шэахәа зхым!*». Арақа автор ипоезиазы ихы иаирхэо аепитет «сгэамчи сымфөи ирымрахэагоу» таңыс иамоу – сгэалакара штызхуа, агэмч сызто ҳәа ауп. Аха, уамашәа иубаша, уи иағагылоит ацыхэтэантэй аепитет – «шэахәа зхым». Даеакала иухэозар, апоет ипоезиа «шэахәа ахымзар» – уатэнатэыртэ еипш цхарак атамзар, мчыс иамоуи? Даеа здааран – «птацк зхым» ҳәа иказтгы. Икалап «ашэахәа» – «апта» атакы атаны ихы иаирхэазар апоет, аха, ишдыру еипш, ашэахәа – «луч» ауп, апта – «туча». Зны-зынла ас аиғагылара қалар шалшо атэы азгэатараоуп, В. К. Харченко изылхэазгы: «эпитеты могут противостоять друг-другу» (Харченко 2000: 82).

Апоет аметафоратә еилкарагы аметафоратә епитет ала ихэаақэитцоит. Иаххэозар, ус икоуп Д. Гэлиа изынархоу ацэаҳәа: «*Уашэақәа икъамто цэымзазам*» («Дырмит Гэлиа иахь»). Арақа апоет «уашэақәа» ҳәа дыз‘еу –

арғиамтақәа роуп, «икъаң цэымзазам» тәкыс иамоу – ахааназгыр ртакы ызуам, рхархәара пкымкәа иаанхойт ҳәа ауп.

Б. Шынқәба аметафоратә епитети ишиашоу зтакы аарпшу аепитети силацангыры ихы иаирхәоит. Ус икоуп, иаххәозар, Ақармара ҳәақәызыңдо аепитет: «*бгаран, иасуан аңшаға, / Ауды изы имчымхартан, ибахәран, / Амра иңәйзны ахъча дыңан, ибнаран*» («Хәылбығехатәи ахәыщра»). Арақа, егырт ишиашоу ихадаҳқылозар, «амра иңәйзны ахъча дыңан» шеилаҳкаауа – Ақармара птазаара лашак ықамызт ҳәа ауп.

Иахцылоит аметафореи апсхаттареи ахьеиларсу аепитеттгы: «*Абахәқәа рах иеырбауз*» («Хәылбығехатәи ахәыщра»). Арақа «абахәқәа рах» шеилаҳкаауа – ихараку ҳәа ауп.

Б. Шынқәба аилкаарақәа ҳәақәиттоит азеипшбызшәатәи автортәи аепитетқәа реилахәрала ишьяқәгылоу еитыху епитетлагы. Ҳазхъаңшып, «Ажәған снатапшит... Икаххаа еилган...» әкнытә абри аңаңәа: «*Ажәған снатапшит... Икаххаа еилган, / Ағды ҭамҭамуа тлаз иаңәала итқъан*». Арақа ишаабо еипш, ажәған ҳәақәызыңдо азлақантатә епитет «икаххаа еилган» – зеипшбызшәатәуп, «агәы ҭамҭамуа» акәзаргы, иңыцу акакәым. «Тлаз иаңәала итқъан» атәы ҳәөзар, уи – автортәуп. Азеипшбызшәатәи автортәи епитетқәа еилахәуп – иаагозар, ағы иазынарху абри еитыху аинтенсивтә епитет ақынгы: «*аңыңхъ тұйдидуа, / Иңаҳәңцахәуа, амца ағырқыо*» («Аныхәаға»). Ара, «иңаҳәңцахәуа» – зеипшбызшәатәуп, егырт – автортәкәоуп. Имачуп, аха иахцылоит ағырпштәкәа епитетхәтак ахъметафоратәу, егы – атакы ишиашоу иахъазнейтәу. Уи ағыза аңыдара аабоит апоет ашъхақәа ирзынаирху абри аепитет әкны: «*сыла иахътахәхәу, / РАЗЫН ХЫЛДОУП ИРХАРДОУ*» («Аибашьғы ихәыщра»). Азеипшбызшәатә азлақантатә епитет «сыла иахътахәхәу» – ишиашоу ихадаҳқылозар, автортә епитет «разын хылдоуп ирхардоу» шеилаҳкаауа – еилаарцыруа, еилыбзаауа икоуп ҳәа ауп. Избан акәзар асы аразын еипш иңырцыруеит.

Б. Шынқәба иепитетқәа рытцаара иахнарбейт аепитет имарианы ишьяқәгылоу асахъаркыратә ңхыраагзақәа ишреиуам, макъана итегеси

изызхыапштэу, итتاатэу аганқәа шыкоу. Дырөгөй ишъақәнарғәеит ишалшо арөиафы идунеихәапшра, ицәаныррақәа, исахъаркыратә быйшәа аеволиуциа, уи амчхара разгәатара. Аепиет мацара Б. Шынқәба даанарпшит жәлар рпоетика зхы иазырхәаз, уи аангы ажәлар рсахъаркыра-философиятә дунеихәапшра зеакәымгакәа, зсахъажәа аоригиналра аныңшыртә ақатцара зылшаз апоетцәа дреиуаны.

АХЫРКӘШАЖӘА

Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөы аметафореи, аиғырпшреи, аепитети хыңхызаңарала еиха ибеноуп, егырт асахъаркыратә цхыраагзақәа рааста.

Апоет иметафорақәа хкы рацәала еиларсуп. Уи ихы иаирхәоит ажәлар рбызшәа иалоу – атрадициатә метафорақәеи, иара убасгъы, иаапшуеит индивидуалтә сахъаркыратә рәниара иалтшәоу – автортә (аоригиналтә) метафорақәеи. Иахұлоит автортә напқазара атубаартә еиғикаауа итрадициатәу аметафорақәагы.

Имғапгаз атқаара излахнарбо ала, Б. Шынқәба атрадициатә метафорақәа еихаразак дрызхъаңшуан 1930 – 1950 шш. ирыңаркуа ирәниара шықәсқәа раан. Автортә метафорақәагы ахархәара рымоуп апоет заатәи ирәниара инаркны. Урт роуп зеиңшла пыжәарагы зго.

Арәниағы дзызхъаңшуа аметафорақәа зеиңшла иаагозар, иштыркаауа егырт ачыдарақәа иреиуоуп: структурала – амариара (простая), аитыхра (развернутая); афункциақәа – ахәшъаратаратә (оценочная), ақәанырра-емоциатә (эмоциональная), асахъатыхратә (изобразительная); иахұлоит – аңыраа змоу (замкнутая), аңыраа змам (незамкнутая) аметафорақәа.

Б. Шынқәба иажәенираалақәа рәы имариқәоу рааста пыжәара ргоит еитыху аметафорақәа.

Еихаразак имариоу аметафорақәа рыбжъара иуңылоит уамак исахъаркым, цәанырралеи емоциалеи еибаркым. Ари зыхъо амзыз хадақәа иреиуоуп, зызбахә ҳамоу аметафорақәа шықәгылашьала рытшәара.

Апоет иажәенираалақәа рыбжъара атып рымоуп ахы инаркны атыхәанза аметафоратә хшығзцарапқәа рыла еибытоу. Ирәниамтакәа ари ачыдара штыркаауа иалагоит 1960-тәи ашқәсқәа инадыркны.

Имариоу аңыраа змоу аметафора аңыраа аиуеит – иаатуеит уи аметафора злазыгзо аңаңәа иатәу, иметафорам ажәа ақнитә. Б. Шынқәба еитыху иметафорақәа рахътә ари азнеишьала зтакы еилкаахо ағырпштәкәа маңуп. Апоет иметафора еитыхқәа рыбжъара еихаразак иаапшуеит аңыраа (ажәа): аметафора иахәтакны атакы ахьеитацуа; иахұлоит аметафора, иамоу азеиңш хшығтак ала иаатуа. Аңыраа змам акәзаргы, имариоуи еитыху аметафореи рәы енагъ еиңшны ишықәгылом. Еитыху аңыраа змам апоет иметафорақәа рығынтықа иаапшуеит, адәахъала иметафороуп ҳәа ззумхәо

(зтакы ишиашоу ихадаҳқылар зылшо, аха уи аангы, иметафоратәү) ацәаҳәақәагы. Урт арғиамта азеипш токазоуп ишметафорақәоу шеилаҳқаауа, рыхшығтак иашатәкъа гәылзыршәогы азеипш токазоуп.

Б. Шынқәба иметафора еитых иацыдақазшоуп акомплекстә троп ағыныңка ацәыртца. Дағақала иухәозар, икоуп апоет аметафореи, агиперболеи, апсхатреи ахьеицирхыраауа; аиғырпшра змоу аилкаарақәагы ахърылаирхәуа. Иара убасгы, иаҳпилоит өырпштәкәак, аметафора злоу акомплекстә троп ахшығтак анатудыраалак, аиғырпшра ахъышыақәгыло. Убас апоет имариоу иметафорақәа рыбжырагы атакы аитарсра ашътахъгы икоуп аепитети уи иацаануа аилкаареи ахъышыақәгыло. Ари ачыдара, атропқәа дара-дара шеиғыбаауа, ишеихылғенаауа шыақәнарғәгәоит.

Аметафора еипш аиғырпшрагы атеориатә зтсаатәкәа марианы ишьақәгылам. Икоуп атарауаа аиғырпшра – атроп иатәны иаҳәапшуа (Д. Е. Розенталь, А. Теленкова), иупылоит уи асахъаркыратә хархәага – ажәаҳәа фигурак аҳасабала изнениуагы (О. С. Ахманова). Ишдыру еипш, атермин «афигура» итбааны ахәапшраан, уахъ иаднакылоит атропқәа зегъы. Аха ҳаттаамтағы ҳаззааиз уи ауп, афигура итшәаны ахәапшраан (аброуп иаҳыцәйрцуа азтадаара – аиғырпшра тропу, мамзаргы фигуроу ҳәа), ишиашоу зтакы аапшуа аиғырпшрагы (абри ачыдароуп еиҳараңак афигурахъ иадыркылартә иқазтço) атроп ахъ иатданакуеит. Избан акәзар иметафоратәым аиғырпшра ахәта – асахъацәаара (образ) аматәар адқылараан, ҳхағы иаагароуп цәалашәараны. Абра иаапшуеит атроп ачыдарагы.

Б. Шынқәба еиғырпшрақәа шыақәгылоит аелементқәа: «еипш», «тас», «шәа», «ха», «ҳасабын», «деипшын» рыла. Урт рнағсан, иаҳпилоит атәағәа (тире) ахархәарала еиғекааугы, икоуп аидхәалагадатә (бессоюзные), иара убасгы, нбанк (а) ала ишьақәгылоу аиғырпшрақәагы.

Апоет иажәеинраалақәа рөы атың рымоуп 130 рұғынза аиғырпшрақәа. Урт шоит: автортәи атрадициатә еиғырпшрақәеи, имариоуи еитыхуи, ишиашоу зтакы аапшуеи, аметафоратәкәеи ҳәа. Дара инарығзоит: ахәшьарағаратә (оценочная), ацәанырра-емоциатә (эмоциональная),

азлақантса-сахъатыхратә (описательно-изобразительная), ашъақәырғәзәаратә (утвердительная) функцияқәа. Иахұлоит – ихатәау (полное), ихатәаам (неполное) аиғырпшрақәа; зкомпонент (аматәари асахъацәаареи злеидхәалахо ақазшы) метафоратәу аиғырпшрақәа.

Апоет ихы иаирхәо атрадициатә еиғырпшрақәа рхыпхъязара 50 рөйинза иназоит, автортәкәа ракәзар, – 80 ықоуп. Атрадициатә еиғырпшрақәа еиха хархәара рымоуп апоет 1930–1940 шш. рзтәи ирөниамтақәа рөы. Егырт апериодқәа ирғырпшны ҳахәапшуазар, ари апериод ағоуп автортә еиғырпшрақәагы еиха иахырыацәоу. Иахұлоит атрадициатәи аиндивидуалтә чыдаракәеи реилахәрала ишъақәгылоу аиғырпшрақәагы. Хаз чыдала иазгәататәуп, Б. Шынқәба ғырпштәкәак рөы ишиқазшыоу – атрадициатә еиғырпшра атрансформация азура – автортә аметафоратә еиғырпшраны ақатцара.

Б. Шынқәба иажәенираалақәа рөы автортәи атрадициатәи еиғырпшрақәа рықнытә, еитыху аиғырпшрақәа ҳұыхъамшәеит. Еитыху аиғырпшраны ишъақәгыло – апоет атрадициатәи автортәи реиласарала еиғикааз роуп. Иазгәататәуп ихатәаам аиғырпшрақәа рхыпхъязара шмачу, урт үарла-шәарла ауп ишаҳұло.

Апоет иажәенираалақәа рөы аепитет ахархәара еиха итбаауп – 1300 рөйинза иназоит. Аепитет атеориатә зтцаатәкәа иахъа уажәраанзагы итышәыннтәлам. Уи аганахъала иқаттатәу – концепциак азааиразы еилкаатәу рацәоуп.

АЗӘҮРФЫ атарауаа реипш, ҳатқаамтағы енагътәи аепитет инаваргыланы, епитетқәаны хрыхәапшуеит азеипшбызшәатә, автортә қазшыарбагақәагы. Избан акәзар апоетикатә стиль ахата аеволиуция ахтысуан – енагътәи аепитет архъа афольклор ағы маңара акәызтгыи иахъықаз, нас алитетурагы иаланагалеит. Алитетуратура акәзар, иарғиенит ахатәы.

Атермин «афигура» итшәаны ахәапшраан, аметафоратәи аметониамиатәи епитетқәа – тропны алкаара; ишиашоу зтакы ааңшуа

ракәзар, – афигурахъ адқылара апринцип (Г. Г. Хазагеров, В. П. Москвин), ииашоу акакәны иҳапхъа зоит. Тропны маңара ишъақәгылон, ишиашоу зтакы аапшуа ахәақәттага епитетхар амуазтгы. Аха апрактика излахнарбо ала, асахъаркыратә ғымтағы иметафоратәм ахәақәттагақәагы иштыркаар ауеит аепитет ачыдарапқәа (ацәанырра-емоциатә, ахәшьаратартә, азлақантатә ухәа).

Аепитет қазшъарбага маңараны иахәаපшуа ацарапаа (В. М. Жирмунски, А. Н. Веселовски, А. П. Квиатковски) реипш, икоуп аепитет ақазшъарба иначыданы, – ихызыканы, ицынгыланы, иқаттарбаны, илахәыраны, иарлахәыраны ухәа ишъақәгылар ауеит ҳәа зәо (М. Петровски, Б. В. Томашевски, Л. Крупчанов). Ҳаргы аепитет ақазшъарба ахәақәа иртаагоит, избан акәзар егырт ажәаҳәа хәтақәагы инарыгзар ауеит хыхъ зызбахә ҳхәаз аепитет афункцияқәа, настыры ирылшоит рыхшығылтак аитакра.

Азеипшбызышәатә ҳәақәттагақәеи авортәкәеи рыбжъара иңэирцуеит алогикатә ҳәақәттагеи аепитети реидыраара иадхәалоу азцаатәкәа. Апрактика излахнарбо ала, алогикатә ҳәақәттага иашатқәйаны аматәар атакы артшәоит, цқыа аилкааратә принцип аныпшуеит (В. М. Жирмунски, Б. В. Томашевски). Аха аепитет алкаарағы ари ачыдарапа маңара ақәнықәара ҳадгылам. Уи апринцип (цқыа аилкааратә) алтшәа амоуп – аепитет афункцияқәа: ахәшьараттар, ацәанырра-емоциатә, азлақантатә ухәа ачыдарапқәа ирықәгамкәа азнеираан. Даеакала иухәозар, зтакы тшәоу, цқыа аилкааратә қазшъа змоу ахәақәттагы зызбахә ҳхәаз аепитет афункцияқәа шытнакаар ауеит. Ускан уи аепитет ачыдақазшъа амам ҳәа ҳазхәом. Насгы, баша ажәеицааирақәа ганы, ари – епитетуп, егы – логикатәуп ҳәа алкаақәа рықаттара апринцип аепитет алкаарағы ииашам акоуп. Избан акәзар ахәақәттагақәа зехъынцъара еипшны функцияк нарыгзом. Абжъаапны логикатә ҳәақәттагоуп ҳәа узхәаපшуа, контекстда иаагоу аилкаара, асахъаркыратә ғымтағы, еихараңак апоезиағы, ацәанырратә функция шытнакаар – епитетхар ауеит.

Абызшәатә хархәашьала Б. Шынқәба иепитетқәа шықәгылоит ихадоу ғ-гәйпкны: атрадициатәкәеи автортәкәеи. Атрадициатәкәа рөңи еидахқылоит ғ-хык: енагътәи аепитетқәеи азеипшбызшәатәкәеи. Аусумтағы афольклортә епитетқәа хазы ҳарзааттылоит. Избан акәзар енагътәи аепитетқәа алитетурахъ аиасра рылшозар, афольклортә епитетқәа – афольклор ахәақәа иртытуам.

Апоет иажәенираалақәа рөңи структуратә еилазаашьала иаапшуеит абарт аепитет ахкәа: имариоу, еилоу, еитыху (еитыху иахәтаку: ифыннтәтәиу, еихацалаку, еиңшү, аепитет еимәапа, афразеологиатә), изцааниа аилкаара иахәтаку. Иуылоит зығезыркъағуа, нас зеиназгゾ аепитет, аиғырпшра иахәтаку аепитет. Зызбахә ҳхәаз ахкәа ахъелиласоу ағырпштәкәагы маңзам.

Зеипшла иаҳхәозар, Б. Шынқәба ихы иаирхәо егырт аепитет ҳхқәа иреиуоуп: ишиашоу зтакы аапшуа, аметафоратә, аметонимиатә, агиперболатә қазшы змоу, апсхаттаратә ҹыдара штызкаауа, апшшәырбагатә, аметафоратә еилкаара ҳәақәызтço, автор дхәақәызтço, аинтенсивтә, алирикатә, ашәага-загатә; арпшқаратә, арыщашьаратә, агәазыҳәаратә, ахәшьараҭаратә, азлақанттаратә (описательная) функцияқәа штызкаауа. Арт ахкәеи афункцияқәеи еилахәны рхы ахъцәырырго аепитетқәагы ҳылоит. Агиперболатә қазшы змоу, апсхаттаратә ҹыдара штызкаауа, автори аметафоратә еилкаареи ҳәақәызтço, арыщашьаратәи агәазыҳәаратәи афункцияқәа назыгゾ аепитетқәа өыцлагалақәоуп ақнытә, анағсазгы изызхъапшлатәу, аепитеттаара иалагалатәу иреиуоуп.

Апсуа жәлар рпоэзиеси рөңи енагътәи аепитет иааннакыло атып маңзам. Аепос ағы енагътәи аепитет кыр иттәауп (А. А. Аншба, Ш. Х. Салақаина, С. Л. Зыхәба, З. Ц. Цыапуа). Жәлар рпоэзиатә рәниамтақәа ракәзар, уи аганахьала еиҳа имачны иазхъапшуп (В. Кәағәания). Убри ақнытә жәлар рәәпштә рәниара ажанрқәа зегыи рөңи енагътәи аепитет ахархәашь мәхакытбаала аттара зтаку акакәны икоуп. Ҳара ҳапшаара маң акәзар, иаҳнарбейт енагътәи аепитет атып шамоу: ақьабзә поэзияғы, ақьабзә

поэзия иатданакуа ажанр маң – атәхәәкәә рөы, атоурыхтә-фырхаттаратә ашәақәә рәкны, алирикатә ашәақәеи ахъзыртәрақәеи рөы, ахәычтәи поезиаңы, ҳаамтазтәи апоезиаңы.

Хаттаамтаңы иалұкаауеит енагътәи аепитет абарт ахкәә: атавтологиатәкәә, изцааниуа аилкаара ңсабарала иачыдақазшоу (атиптәкәә), аидеализациазуратә.

Аттаара излахнарбаз ала, енагътәи аепитет зегъ рыла итышәйнтәалам. Дағакала иухәозар, изцааниуа аилкаара иаацрымшәаゾ ишацым, аепоха аееніңкәра, аиныррақәә ухәа ирыхъяны ыгешшырыпсахуа, «ишиетананааниуа» аапшит. Иаабартахеит алитетурахь ианиасуа, үзара-үзара атрансформация шахтысуа, иаҳәозар, аилкаареи уи иацааниуа аепитети – метафорахар, асимволтә қазшы штыркаар, метафоратә епитетхар шрылшо. Насгы, ҳаҳәаңшрала, енагътәи аепитет (изцааниуа аилкаара ңсабарала иачыдақазшоу аlamtakәә) асахъаркыратә ғымтаңы енагътәихоит – ағымта афольклортә поетика аңаа ақәннызар. Иара убасгы енагътәи аепитет зегъ рыла афольклор иатәны азнеира, ииашам ҳәа ҳаҳәаңшруеит. Избан акәзар өырпштәкәәк рөы уи афольклор иатәымкәагыы иахышыңақәгыло ыкоуп (Ашта Қапшы, ажәған иатәа). Енагътәи аепитет аттаараңы, абри ахырхартә азхъаңшра хымпадатәуп.

Б. Шынқәба ипоезиатә рөниараңы енагътәи аепитет (айдеализациазуратә) ахы үзүрнагоит аңхъатәи иажәенираала «Ажәйттәи агара ашәа» (1930) ақны. Апоет ихы иаирхәо аидеализациазуратә епитеткәә рахынтәи атып ду ааныркылоит имариоу аепитеткәә «ду», «дуззә». Автор иажәенираалақәә рөы енагътәи аепитеткәә рыбжъара рхархәа тбаауп – изцааниуа аилкаара ңсабарала ирчыдақазшоу аепитеткәә. Урт иреиуоу аңшшәырбагатә епитеткәә ыкнытә пыжәара агоит аиатәаңшәы (уи аңшшәала 8 ркынза аилкаарақәә ҳәақәтдоуп). Атавтологиатә епитеткәә ртәи ҳхәозар, – өырпштәи затәык ауп иаҳылааз.

Б. Шынқәба аепитеткәә ыкнытә зегъ реиҳа инартбааны ихы иаирхәоит азеиңшбызшәатәкәә. Урт рахътә шыақәгылашьала имариақәоу

аагозар, аепитет рыщаануеит – 300 инареиханы аилкаарақәа, епитетны ишъяқәгылоит 580 рұқынза ахәақәтқагақәа (хыркәшаратә цифрала). Апоет имариоу изеипшбызышшәатәу епитетла зегъ реиҳа ихәақәитдо еилкаароуп – «ашәа», ағбатәи атың ағылыуп – «абжы». Зызбахә ҳамоу аепитет хқы еиднакылақәо рықнытә апоет зегъ реиҳа ихы иаирхәоит аепитет «ахаа». Апоет дзызхъаңшуа имариоу азеипшбызышшәатә епитетқәа рықнытә хыпхъаңзарала пыжәара ргоит – ишиашоу зтакы ҳадаҳқыло (480 рұқынза иназоит). Азеипшбызышшәатә пүшшәырбагатә епитетқәа рықнытә ағалнанаауеит ашқәакәа. Аметафоратә епитетқәа рхыпхъаңзара – 90 рұғынза иназоит, аметонимиатәқәа – 7 ықоуп. Еилоу азеипшбызышшәатә епитетқәа – 10 ҳұлоит; изцааниа аилкаара иахәтаку азеипшбызышшәатә епитетқәа – 50 иреиҳауп; еитциху азеипшбызышшәатә епитетқәа (иғынтағайы, еихаңзалақу, еипшу, афразеологиатә ухәа назлоу) рхыпхъаңзара – 215 рұғынза ықоуп.

Б. Шынқәба ипоезиатә рәниарағы автортә епитетқәа иаразнак иаапшит. Апоет иоригиналтә епитетқәа рхыпхъаңзара – 145 (20 имариоу, еғырт еитцихқәоу) рұғынза иназоит; азеипшбызышшәатәи автортә епитетқәеи еилахәны иахыышъяқәгылоу ағырпштәқәа – 100 ирыцуп.

Апоет иажәеинраалақәа рәғы ахархәара змоу асахъаркыратә цхыраагзақәа (аметафора, аиғырпшра, аепитет) рыттаара иаҳнарбейт, урт марианы ишеилам, рганахъала макъаназы изызхъаңштәу, еихагыы иғыларшәатәу азтәатәқәа шықоу. Дара рыла иаабартахеит арғиағы идунеихәаңшра, ицәаныррақәа, хәтакахъала, исахъаркыратә бызшәа иахтысыз аеволиуциа. Ҳаззаатғылаз атропқәа Б. Шынқәба даадырпшит атрадициатә формулақәа зхы иазырхәаз, уи аангы, ажәлар рсахъаркыратә философиятә дунеихәаңшра зәақәымгакәа, зсахъажәа автортә напқазара аныпшыртә ақаттара зылшаз, изырбеніаз апоетқәа дреиуаны. Зызбахә ҳхәаз ачыдарапқәа ихатәааны раарпшразы, анағс иатахны икоуп – автор иғымтақәа зегъы рәғы харахәара змоу асахъаркыратә цхыраагзақәа рызхъаңшра.

Алітература

1. **Агрба 2014:** Агрба В. Б. Шынқеба ипоэзиесің ажелар рөапыщтә ҳәамтақәеи. Атт. ред. А. Е. Ашеба. Ақәа: Акынхъ ағны. 2014. 187 д.
2. **Амаршыан 1994:** Амаршыан В. Ц. Аксха. Атоурыхтә роман. Аред. Т. Чания. Ақәа: Алашара. 1994. 456 д.
3. **Анқәаб 2010:** Анқәаб В. П. Ифымтақәа. I атом. Ажәенираалақәа. Абалладақәа. Апоемақәа. Еиқә.: Л. Анқәаб-Хыбба. Ақәа: Апхәынтышәкәттыжырта. 2010. 336 д.
4. **Аншба 1968:** Аншба А. А. Апсуаң нартаа рхәамтақәа рсахъаркыратә қыдарақәак. Аред. Н. Тарпха. Ақәа: Алашара. 1968. 64 д.
5. **Апхазоу, Лагәлаа, Тхайтықә 2013:** Апсуа поэзия. Иеикәдүршәеит: В. Апхазоу, А. Лагәлаа, З. Тхайтықә. Ақәа: Апхәынтышәкәттыжырта. 2013. 288 д.
6. **Арстаа, Җқадуа 2002:** Арстаа Ш. К., Җқадуа Л. П. Апсуа литературатә бызшәа аграмматика. Атт. ред. Р. К. Гәйблиа. Ақәа, 2002. 414 д.
7. **Арстаа, Аршба, Гәйблиа, Ҳагба, Җқадуа 2014:** Арстаа Ш. К., Аршба Н. В, Гәйблиа Р. К., Ҳагба Л. Р., Җқадуа Л. П. Апсуа грамматика. Актәи атом. Ақәа: Апсны атцаарадыррақәа Ракадемиа Д. И. Гәлия ихъз зху апсуатцааратә институт. 2014. 448 д.
8. **Аҳашпхә 1990:** Аҳашпхә Р. А. Апсуа жәлар rashaaqəa рхылтшытразы гәаанагарақәак // Алашара. 1990, № 7. Ад. 112 – 117.
9. **Аҳашпхә 2005:** Аҳашпхә И. Аңыхақәа. Ажәенираалақәа. Аред. Н. Кәйтниа. Ақәа: Алашара. 2005. 248 д.
10. **Атнариа 1973:** Атнариа В. Л. Апластикатә хағсахъа апоезиағы // Абрытқал. Алитературатә-критикатә статиақәа. Аред. Н. Ҳашыг. Ақәа: Алашара. 1973. 168 д.
11. **Атнариа 1989:** Атнариа В. Л. Аамтеи арғиамтеи. Алитературатә-критикатә статиақәа. Аред. И. Ҳәарцкиа. Ақәа: Алашара. 1989. 447 д.
12. **Ашеба, Қәағәния 2017:** Апсуа жәлар рөапыщтә рөиамта. 12 томкны. 11 атом. Ҳаамтазтәи апсуа фольклор. Еиқә., акынхъ иаздырхиеит: А. Е.

Ашебеи В. А. Кәағәниеи. Апхъ. азгә. ифит В. А. Кәағәниа. Ақәа: Апсны Ахәынҭқарра Акыыңхъ Афны. 2017. 412 д.

13. **Аөзба, Аңынцъал 2008:** Аөзба У. Ш., Аңынцъал Д. С. Алитетура атеория ашьатәқәа. Артагатә цхыраагза. Атакзың. аред. Ш. Хъ. Салакаиа. Ақәа: Апснытәи ахәынҭқарратә университет. 2008. 308 д.
14. **Аөзба 2014:** Аөзба Б. Таиф Аңьба ипоетика иазкны // Алашара. 2014, № 1. Ад. 139 – 149.
15. **Аңынцъал 1980:** Аңынцъал А. Т. Иалкаау. Ажәенираалақәа. Апоемақәа. Еиқә.: Н. Тарпхъ. Апхъажәа ифит В. Агрба. Ақәа: Алашара. 1980. 247 д.
16. **Басариапхъ 2018:** Апсуа иңааӡашьеи иңылжәлашьеи. Кәтол ақытантәи анхафы Басария Бочи Кацман-ипа иңецәажәара. Ианылтцеит А. Басариапхъ // Апсынгъари. 2018, № 1. Апснытәи ахәынҭқарратә университет итнажъуеит. Ақәа: АУН Акыыңхъ афны. Ад. 157 – 159.
17. **Барцба 2020:** Барцба Р. Ажырпхъ Зина лпоезия әқазшъарбатә епитетқәа // Апсынгъари. 2020, № 1. Апснытәи ахәынҭқарратә университет итнажъуеит. Ақәа: АУН Акыыңхъ афны. Ад. 101 – 106.
18. **Бгажәба 1960:** Бгажәба Хә. С. Апсуа литературазы. Критикатә нтамтақәак. Ақәа: Апхәынҭшәќәтъырта. 1960. 279 д.
19. **Беигәаа 1990:** Беигәаа О. Б. Астампылтәи апсыуа бжыы. Ажәенираалақәа. Еиқә.: В. Агрба, Р. Агәажәба, Џ. Ахәба, В. Атнариа. Аред. Н. Тарп-хъ. Ақәа: Алашара. 1990. 112 д.
20. **Герхелиа 1982:** Герхелиа Кә. М. Ахәыңрақәа ррыпхра. Ажәенираалақәеи апоемақәеи. Аред. Р. Қапба. Ақәа: Алашара. 1982. 172 д.
21. **Гыцба 2020:** Гыцба И. Б. Шыынқәба рапхъатәи иажәенираала «Ажәйтәтәи агара ашәа» азы ажәақәак // Ақәа-Сухум. 2020, № 3. Ад. 189 – 195.

- 22. Гәлиа, Бәжәба 1972:** Апсуа жәлар рпоэзия. Еиқө.: Д. Гәлиа, Хә. Бәжәба. Апхъажәа ифит С. Л. Зыхәба. Аред. Ш. Ақәсба. Ақәа, 1972. 160 д.
- 23. Зантария 2011:** Зантария В. К. Апсуа лирикеи амилаттә сахъаркыра- философиатә дунеихәапшреи. Аред. У. Ш. Ағзба. Ақәа: Алашарбага. 2011. 404 д.
- 24. Зантария 2021:** Зантария В. К. Адунei азна. Ажәенираалақәа. Аред. С. Ладариа. Ақәа: Апхәынтшәкәтыжъырта. 2021. 224 д.
- 25. Зантария 2022:** Зантария В. К. Атаулареи амәхаки. Алитератураттааратә статиақәа. Аттц. ред. А. Е. Ашәба. Ақәа: Акыпхъ ағны. 2022. 240 д.
- 26. Зыхәба 1981:** Зыхәба С. Л. Апсуа жәлар рәапыщтә рәниамта. Еиҳау атараиуртақәа рзы артлага шәкәы. Актәи атыжъра. Аред.: А. А. Аңшба, Ш. Х. Салақаина. Ақәа: Алашара. 1981. 464 д.
- 27. Зыхәба 2009а:** Зыхәба С. Л. Баграт Шынқәба ипстазаареи ирәниамтеи. Аред.: М. Лашәриа, Р. Қапба. Ақәа: «Акыпхъ ғны». 2009. 192 д.
- 28. Зыхәба 2009б:** Зыхәба С. Л. Апсуа жәлар рәапыщтә рәниамта. Иреихау атараиуртақәа рзы артлага шәкәы. Атакзып. аред. Ш. Х. Салақаина. Ақәа: Апснытәи ахәынтқарратә университет. 2009. 684 д.
- 29. Инал-ипа 1962:** Инал-ипа Ш. Д. Ажәа нартaa рзы. Апхъажәа // Нарт Сасрықәеи пшынфажәи зежәсык иара иашыцәеи. Апсуа жәлар репос. Еиқө.: Ш. Д. Инал-ипа, К. С. Шыақрыл, Б. У. Шынқәба. Ақәа: Ленин ихъз зху атипография. 1962. Ад. 5 – 16.
- 30. Инал-ипа 1975:** Инал-ипа Ш. Д. Мөахәастала ахракәа рахъ. Акритикатә статиақәеи аматериалқәеи реизга. Аред. М. Лашәриа. Ақәа: Алашара. 1975. 285 д.
- 31. Кархалаа 2022:** Кархалаа А. Аибашъра иалиааз. Ажәенираала // Алашара. 2022, № 5. Ад. 3 – 7.
- 32. Касланзиа 1999:** Касланзиа В. А. Апсуа бызшәа афразеологиатә жәар. А – Ць. Атакзып. аред. А. Ць. Хьециа. Ақәа: Алашара. 1999. 492 д.

- 33. Когония 1992:** Апсуа жәлар рөапыңтә рөиамта. 12 томкны. I атом. Аңға ашәақәа, ақьабзтә поезия, атәхәақәа, абазаратә поезия. Еиқә., акынпхъ иаз., айлыркааратә статиеси азгә. ифит В. А. Когоания. Апхъажәа ифит Ш. Хъ. Салақаина. Ақәа: Алашара. 1992. 392 д.
- 34. Когония 1999:** Когония В. А. Апсуаа рдоухатә культура адакъақәа. Аттцаамтақәеи, алитетуратә-критикатә статиақәеи, ағецәажәарақәеи. Атакзып. аред. У. Ш. Ағзба. Ақәа: Акынпхъ ағны. 1999. 376 д.
- 35. Когония 2015:** И. Когония. Иғымтақәа. Еиқә.: апоет-академик М. Лашәрия. Атт. ред. Д. Наңқебиа. Ақәа: Апхәынтышәкәттыжырта. 2015. 520 д.
- 36. Кәағәания 2010:** Кәағәания В. А. Апсуаа рөапыңтә поезия аиғартәышья. Атт. ред. Ш. Хъ. Салақаина. Ақәа: Апснытәи аҳәынтықарратә университет. 2010. 325 д.
- 37. Кәағәания 2008:** Апсуа жәлар рөапыңтә рөиамта. 12 томкны. 1 атом. Аңға ашәақәа, ақьабзтә поезия, атәхәақәа, абазаратә поезия. Еиқә., акынпхъ иазирх., апхъажә. азгә. ифит В. А. Кәағәания. Атакзып. аред. Ш. Хъ. Салақаина. Ақәа: Апхәынтышәкәттыжырта. 2008. 478 д.
- 38. Кәағәания 2013а:** Кәағәания В. А. Хәы змам адоухатә тынха. (Аттцаамтақәа. Алитетуратә-критикатә статиақәа. Афольклор аматериалқәа). Атт. ред. Ш. Хъ. Салақаина. Ақәа, 2013. 216 д.
- 39. Кәағәания 2013б:** Апсуа фольклор. Жәлар рпоезия. Актәи ашәкәы. Ианитцеит, акынпхъ иазирхиенит, апхъажәеи азгәатақәеи ацитцеит В. А. Кәағәания. Атт. ред. Ш. Хъ. Салақаина. Аххәаа рөйт: А. Е. Ашәба, Ц. С. Габниа. Ақәа: Акынпхъ ғны. 2013. 296 д.+12 д. асахъ.
- 40. Кәағәания 2017:** Кәағәания В. А. Акәицқәа хәыштаарамцаны иқаларц. Алитетуратә-критикатә статиақәа. Ақәа: Апхәынтышәкәттыжырта. 2017. 168 д.
- 41. Кәыңниа 1955:** Л. Б. Кәыңниа Иғымтақәа. Ажәенираалақәеи апоемақәеи. Аред. Кә. Ломиа. Ақәа: Апхәынтышәкәттыжырта. 1955. 622 д.

- 42. Қапба 1979:** Қапба Р. Хә. Ажәа амч. Акритикатә-биографиатә очерк, астатиақәа. Аред. С. Кәытдниа. Ақәа: Алашара. 1979. 227 д.
- 43. Лашәрия 1973:** Лашәрия М. Т. Ажәа ахәаақәа. Алитературатә-критикатә статиақәа. Ақәа: Алашара. 1973. 182 д.
- 44. Лашәрия 2013:** Лашәрия М. Т. Иғымтақәеи иеитагамтақәеи реизга хәтомкны. Актәи атом. Ажәенираалақәа. Ақәа: Аңснытәи ахәынтқарратә шәкәтүйшүртә. 2013. 816 д.
- 45. Лашәрия 2017:** Лашәрия М. Т. Баграт Шынқәба илирика // Ажәларрыбзиабара иалнахыз. Баграт Шынқәба ипстазареи ирғиареи ирызку алитературатә-критикатә статиақәа. Еиқә.: Д. С. Аңынцый, А. В. Анқәаб. Атт. ред. У. Ш. Ағзба. Ақәа: Алашарбага. 2017. Ад. 155 – 160.
- 46. Ломиа 1997:** Ломиа Кә. Шь. Иалкаау иғымтақәа. Ажәенираалақәеи апоемақәеи. Аред. Т. Аңьба. Апхъажәа ифит Хә. Бәжәба. Ақәа: Алашара. 1977. 432 д.
- 47. Салақаиа 1975:** Аңсуа жәлар рәғаптың тәрғиамта. Ахрестоматия. Еихай атараиуртақәа рзы артқагатә хархәага. Еиқә., апхъажә. азгә. ифит Ш. Хь. Салақаиа. Қарт: Ганағлеба. Ақәа: Алашара. 1975. 376 д.
- 48. Салақаиа 1991:** Салақаиа Ш. Хь. Амалқәа рмал // Алашара. 1991, № 3.
- 49. Салақаиа 2003:** Аңсуа фольклор. Ианитцеит, акыныңх изирхиенит, апхъ. азгә. ацитцеит Ш. Хь. Салақаиа. Ақәа, 2003. 288 д.
- 50. Ҭания 2021:** Ҭания Е. Ш. Ажәа алексикатә тәкы ачыдарапқәак //Алашара. 2021, № 1. Ад. 122 – 126.
- 51. Ҳалбад 2015:** Ҳалбад В. А. Аңсуа литература аметодикатә статиақәа: Артаратә цыхыраагза аңсуа литература артқағзәеи астуденттәеи рзы. Атт. ред. А. Е. Ашәба. Ақәа: Алашарбага. 2015. 240 д.
- 52. Җәыңғыба 2014:** Җәыңғыба Шь. Л. Иалкаау. Ажәенираалақәа, апоемақәа, ажәабжықәа. Еиқә. В. Касланзиа. Ақәа: Апхәынтшәкәтүйшүртә. 2014. 640 д.
- 53. Җанба 1986:** Җанба С. Иғымтақәа. Еиқә.: Хә. Бәжәба, С. Зыхәба. Ақәа: Алашара. 1986. 486 д.

- 54. Җания 2007:** Җания Т. М. Иғымтақәа. Актәи атом. Ажәенираалақәеи апоемақәеи. Ақәа: Апхәйншәкәттыжырта. 2007. 644 д.
- 55. Шыңрыл, Концьариа 1986:** Апсуа бывшәа ажәар. I атом. Еиқә.: К. С. Шыңрыл, В. Х. Концьариа. Арөд. хада К. С. Шыңрыл. Ақәа: Алашара. 1986. 496 д.
- 56. Шыңрыл, Концьариа, Җқадуа 1987:** Апсуа бывшәа ажәар. Ағбатәи атом. Еиқә.: К. С. Шыңрыл, В. Х. Концьариа, Л. П. Җқадуа. Арөд. хада К. С. Шыңрыл. Ақәа: Алашара. 1987. 544 д.
- 57. Шыңқәба 1959:** Апсуа жәлар рпоэзия. Еиқә. Б. В. Шыңқәба. Арөд. Хә. Бгажәба. Ақәа: Қырттәылатәи анаукақәа ракадемиа ашәкәттыжырта. 1959. 330 д.
- 58. Шыңқәба 1987:** Баграт Шыңқәба. Иғымтақәа реизга пшь-томкны. Актәи атом. Ажәенираалақәа. Абалладақәа. Апоемақәа. Алакә-поемақәа. Арөд. С. Кәйтниа. Ақәа: Алашара. 1987. 544 д.
- 59. Шыңқәба 1990:** Баграт Шыңқәба. Ахыртқәатәа. Апсуа жәлар рұаңыщтә ҳәамтақәеи ретнографиатә базара иадхәалоу аматериалқәеи. Атакзыпхықәу аред. Ш. Х. Салақана. Арөд. С. Кәйтниа. Ақәа: Алашара. 1990. 492 д.
- 60. Шыңқәба 2003:** Шыңқәба Б. Иғымтақәа реизга. V атом. Иацы. Иахъя. Уатқәы. Ажәенираалақәа, ажәабжықәа, астатақәа, ақәгыларақәа. Арөдкол: Б. А. Гәыргәлиа, А. Н. Гогәуа, Т. М. Җания, В. Л. Атнариа. Ақәа: Алашара. 2003. 488 д.
- 61. Шыңқәба 2008:** Шыңқәба Б. Иғымтақәа реизга VI атом. Астатақәа, атқаамтақәа, ақәгыларақәа. Атакзып. аред. У. Ш. Ағзаба. Ақәа: Акыпхөөни. 2008. 480 д.
- 62. Шыңқәба 2017:** Шыңқәба Б. У. Иалқаау. 0-томкны. Актәи атом: апоезиатә рөиамтақәа, аитагақәа. Еиқә. апоет-академик М. Лашәриа. Ақәа: Апхәйншәкәттыжырта. 2017. 496 д.
- 63. Цыапуа 1990:** Цыапуа З. Ц. Ағаанагара. (Алитературатә – критикатә статиақәеи атқаамтақәеи). Ақәа: Алашара. 1990. 116 д.

- 64. Цъапуа 2000:** Апсуаа рхәамтақәа. Еиқә., ашъатхъажәа иөйт З. Ц. Цъапуа. Аред. В. Зантириа. Ақәа: Апсны Аҳәынҭарра Атыжырта-полиграфиатә еидцара. 2000. 236 с.
- 65. Цъонуа 2008:** Цъонуа Ч. М. Ифымтақәа х-томкны. Актәи атом. Ажәеинраалақәеи, апоемақәеи, аитагақәеи. Еиқә.: Ц. Кыиутпхай Гә. Азынпхай. Ақәа: Апхәынҭшәќәтыжъирта. 2008. 620 д.

Литература

- 1. Адлейба 2020:** Адлейба Д. Я. Стилевая и поэтико-композиционная система сказки. Монография. В 2-х томах. Отв. ред. В.М. Гацак. Том I: Устные стилевые основы сказки: Экспериментальное исследование на абхазском материале. М.: МАКС Пресс. 2020. 392 С.
- 2. Амирова 2017:** Амирова О. Г. Сравнение как средство создания художественного образа. (На материале английского языка) // Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2017. №5 (71). С. 53 – 56.
- 3. Амичба 2009:** Амичба Х. Г. Цветовая метафора: в абхазском, немецком и английском языках (сравнительно-сопоставительный анализ). Науч. ред. М. А. Кумахова. Сухум: Алашарбага. 2009. 478 с.
- 4. Аншба 1970:** Аншба А. А. Вопросы поэтики абхазского нартского эпоса. Отв. ред. Ш. Х. Салакая. Тбилиси: Мецниереба. 1970. 114 с.
- 5. Аристотель 1978:** Аристотель. Риторика. Перевод Н. Платоновой // Античные риторики. Состав., общ. ред. проф. А. А. Тахо-Годи. М.: Издательство Московского университета. 1978. 352 с.
- 6. Аристотель 1983:** Аристотель. Поэтика. Перев. и ред. А. И. Доватура // Соб. соч. в 4-х тт., т. 4. М.: Мысль. 1983. 830 с.
- 7. Аристотель 2000:** Аристотель. Риторика // Риторика. Поэтика. Перевод с греч. В. Аппельрота, Н. Платоновой. Санкт-Петербург: Издат. «Азбука». 2000. 340 с.

8. **Арутюнова 1990:** Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс. Предисловие // Теория метафоры. Сборник статей. Состав.: Арутюнова Н. Д., Журинская. М. А. М.: Прогресс. 1990. С. 5 – 32.
9. **Ахманова 2005:** Охманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Изд. 3-е. М.: КомКнига. 2005. 569 с.
10. **Баевский 1987:** Баевский В. С. Эпитет // Литературный энциклопедический словарь. Под общ. ред. В. М. Кожевникова и П. А. Николаева. М.: Советская энциклопедия. 1987. 752 с.
11. **Байрамукова 1981:** Байрамукова Н. М. Баграт Шинкуба. Очерк творчества. Ред. Е. И. Изгородина. М.: Советский писатель. Ред. Е. И. Изгородина. 1981. 248 с.
12. **Балашова 2015:** Балашова Л. В. Динамическая концепция метафоры: от Аристотеля до современной когнитивной лингвистики // Вестник Омского университета. Омск: ОмГУ. 2015, № 2. С. 169 – 177.
13. **Баранов 2004:** Баранов А. Н. Когнитивная теория метафоры: почти двадцать лет спустя // Предисловие к книге Дж. Лакоффа и М. Джонсона «Метафоры, которыми мы живем». М.: Едиториал УРСС. 2004. С. 7 – 21.
14. **Бекмурзаева 2020:** Бекмурзаева Ф. Ш. Миросимволическая составляющая анималистического концепта лошадь / конь в русской языковой картине мира // Вестник Кемеровского государственного университета. 2020. Т. 22. № 22 (1). С. 216 – 225.
15. **Бигуаа 2011:** Бигуаа В. А. Абхазская литература и литературы народов Северного Кавказа. (Историко-культурный контекст. Диаспора). М.: Издательство РГТЭУ. 2011. 308 с.
16. **Бирдсли 1990:** Бирдсли М. Метафорическое сплетение. (Перевод с англ. яз. Н. Н. Перцовой) // Теория метафоры. Сборник статей. Составители: Арутюнова Н. Д., Журинская М. А. М.: Прогресс. 1990. С. 201 – 218.
17. **Бирх 1995:** Бирих А. Метонимия в современном русском языке (Семантический и грамматический аспекты). Мюнхен. 1995. 195 с.

- 18. БСЭ 1973:** Большая Советская энциклопедия. Глав. ред. А. М. Прохоров. Третье издание. Том 13. М.: Советская Энциклопедия. 1973. 608 с.
- 19. Булахова, Сковородников 2017:** Булахова Н. П., Сковородников А. П. К определению понятия эпитет (предуготовление к функциональной характеристике) // Экология языка и коммуникативная практика. 2017. № 2. Сибирский федеральный университет.
- 20. Вежбицкая 1990:** Вежбицкая А. Сравнение – градация – метафора. (Перевод с польского Г. Е. Крейдлина) // Теория метафоры. Сборник статей. Составители: Арутюнова Н. Д., Журинская М. А. М.: Прогресс. 1990. С. 133 – 152.
- 21. Веселовский 1989:** Веселовский А. Н. Историческая поэтика. М.: Высшая школа. 1989. 406 с.
- 22. Волков 2001:** Волков А. А. Курс русской риторики. Пособие для учебных заведений. М.: Издательство Св. муч. Татианы. 2001. 474 с.
- 23. Гак 1993:** Гак В. Г. Рецензия на статью Баранова А. Н., Караулова Ю. Н. Русская политическая метафора // Вопросы языкоznания. М.: Наука. 1993, № 3. С. 136 – 140.
- 24. Голуб 2001:** Голуб И. Б. Стилистика русского языка. Изд. 3-е исправ. М.: Айрис Пресс Рольф. 2001. 441 с.
- 25. Голуб 2004:** Голуб И. Б. Стилистика русского языка. Учебное пособие. 5-изд. М.: Айрис-пресс. 2004. 441 с.
- 26. Горбачевич, Хабло 1979:** Горбачевич К. С., Хабло Е. П. Словарь эпитетов русского литературного языка. Ленинград: Наука. 1979. 567 с.
- 27. Горбачевич 2002:** Горбачевич К. С. Словарь эпитетов русского литературного языка. Санкт-Петербург: Норинт. 2002. 224 с.
- 28. Гинзбург 1974:** Гинзбург Л. Я. О лирике. Изд. 2-е, доп. Ред.: М. И. Дикман. М.: Советский писатель. 1974.

- 29. Губанов 2008:** Губанов С. А. Структурные типы эпитетных комплексов в творчестве М. Цветаевой // Вестник СамГУ. 2008. № 5/2 (64). С. 51 – 60.
- 30. Губанов 2009:** Губанов С. А. Эпитет в творчестве М. И. Цветаевой: Семантический и структурный аспекты. Автореферат дисс. канд. филол. наук. Самара. 2009. 24 с.
- 31. Губанов 2014:** Губанов С. А. Блочный эпитет в творчестве М. Цветаевой // Вестник Томского государственного университета. 2014. № 388. С. 6 – 9.
- 32. Гыцба 2021:** Гыцба И. Г. Истоки зарождения, тематика и поэтика раннего стихотворения Б. Шинкуба «Цацва» («҃әат҃әа») // Аქәа-Сухум. 2021, № 2. С. 293 – 301.
- 33. Девидсон 1990:** Девидсон Д. Что означают метафоры. Перевод с англ. яз. М. А. Дмитровской // Теория метафоры. Сборник статей. Состав.: Арутюнова Н. Д., Журинская М. А. М.: Прогресс. 1990. С. 173 – 193.
- 34. Джапуа 2003:** Джапуа З. Д. Абхазские архаические сказания о Сасрыкуа и Абрыскиле (Систематика и интерпретация текстов в сопоставлении с кавказским эпическим творчеством. Тексты, переводы, комментарии). Сухум: Алашара. 2003. 375 с.
- 35. Джапуа 2016:** Джапуа З. Д. Абхазский нартский эпос. Текстология. Семантика. Поэтика. Отв. ред.: А. И. Алиева, В. В. Напольских. Институт мировой литературы им. А. М. Горького РАН. М: Наука – Вост. лит. 2016. 381 с.
- 36. Джапыуа 1995:** Джапыуа З. Д. Нартский эпос абхазов: Сюжетно-тематическая и поэтика-стилившая система. Отв. Ред. В. М. Гацак. Сухум: Издательско-полиграфическое объединение Республики Абхазия. 1995. 184 с.
- 37. Евгениева 1963:** Евгениева А. П. Очерки по языку русской устной поэзии в записях XVII – XX вв. Москва, Ленинград: Издательство Академия наук СССР. 1963. 346 с.

- 38. Жданович 1999:** Жданович Н. В. Типология индивидуально-авторских эпитетов (на материале поэтических текстов первой половины XIX века) // Слово в синхронии и диахронии: Сб. науч. ст. Мн.: БГПУ им. М. Танка. 1999. С. 63 – 68.
- 39. Жирмунский 1928:** Жирмунский В. М. Вопросы теории литературы. Статьи 1916 – 1926. Ленинград: «АКАДЕМИА». 1928. 356 с.
- 40. Жирмунский 1977:** Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. Отв. ред.: Ю. Д. Левин, Д. С. Лихачев. Ленинград: Наука. 1977. 407 с.
- 41. Жирмунский 2004:** Жирмунский В. М. Введение в литературоведение. Курс лекций. Изд. 2-е. М.: Едиториал УРСС. 2004. 461 с.
- 42. Зеленецкий 2005:** Зеленецкий А. Словарь литературных эпитетов. М.: Грамотей. 2005. 149 с.
- 43. Инал-ипа 1977:** Инал-ипа Ш. Д. Памятники абхазского фольклора. Нарты. Ацаны. (Сборник статей и материалов). Ред. Ш. Х. Салакая. Сухуми: Алашара. 1977. 200 с.
- 44. Инал-ипа 1988:** Инал-ипа Ш. Д. Слово о нартах. Вступительная статья // Приключения нарта Сасрыквы и его девяноста девяти братьев. Состав.: Ш. Д. Инал-ипа, К. С. Шакрыл, Б. В. Шинкуба. Перевод с абх. Г. Гулия, В. Солоухина. Сухум: Алашара. 1988. С. 3 – 6.
- 45. Кассирер 1990:** Кассирер Е. Сила метафоры. Перевод с немецкого Т. В. Топоровой // Теория метафоры. Сборник статей. Состав.: Арутюнова Н. Д., Журинская М. А. М.: Прогресс. 1990. С. 33 – 43.
- 46. Касландзия, Джонуа 2016а:** Русско-абхазский словарь: в трех томах. Том I. Состав.: В. А Касландзия, Б. Г. Джонуа. Сухум: РУП Дом печати. 2016. 800 с.
- 47. Касландзия, Джонуа 2016б:** Русско-абхазский словарь. В трех томах. Том II. Состав.: В. А. Касландзия, Б. Г. Джонуа. Сухум: РУП Дом печати. 2016. 692 с.

- 48. Квятковский 1966:** Квятковский А. П. Поэтический словарь. Научный редактор И. Роднянская. М.: Советская энциклопедия. 1966. 376 с.
- 49. Клинг 1997:** Клинг О. А. Тропы // Литературоведение. Литературное произведение: основные понятия и темы. Сборник статей под ред. Л. В. Чернец. М.: Высшая школа, Академия. 1997. С. 296 – 304.
- 50. Когония 2017:** Когония В. А. Время и художественное слово. (Исследования. Фольклорно-этнографические материалы). Отв. ред. А. Е. Ашуба. Сухум: Руп «Дом печати». 2017. 290 с.
- 51. Когония 2019:** Когония В. А. Абхазская народная поэзия (Идейно-тематическая и поэтика-стилевая система). Отв. Ред.: Ш. Х. Салакая. Рецензенты: В. Б. Агрба, Ц. С. Габниа. Сухум, 2019. 408 с.
- 52. Кожевникова 1988:** Кожевникова Н. А. Метафора в поэтическом тексте // Метафора в языке и тексте. Сборник статей. Отв. ред. В. Н. Телия. М.: Наука. 1988. С. 145 – 165.
- 53. Крупчанов 1974:** Крупчанов Л. Эпитет // Словарь литературоведческих терминов. Ред.-сост.: Л. И. Тимофеева и С. В. Тураева. М.: Просвещение. 1974. С. 469 – 470.
- 54. Лакофф, Джонсон 2004:** Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. Перевод с англ. яз. А. Н. Баранова, А. В. Морозова. М.: Едиториал УРСС. 2004. 256 с.
- 55. Лободонов 1984:** Лободонов А. П. К исторической теории эпитета (Античность и средневековье) // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. Том 43, № 3. М.: Наука. 1984. С. 215 – 226.
- 56. Локк 1985:** Локк Дж. Собр. соч. в 3-х тт., т. I. Автор вступит. статьи и примеч. И. И. Нарский; перевод с англ. яз. А. Н. Савина. М.: Мысль. 1985. 621 с.
- 57. Маккормак 1990:** Маккормак Эрл. Когнитивная теория метафоры. (Перевод с англ. яз. А. Д. Шмелева) // Теория метафоры. Сборник статей. Состав.: Арутюнова Н. Д., Журинская М. А. М.: Прогресс. 1990. С. 358 – 386.

- 58. Маслов 2013:** Маслов Ю. В. Когнитивная метафора как средство выражение авторского стиля русских рок - поэтов // Научные ведомости. Серия гуманитарные науки. БелГУ. 2013, № 13 (156). С. 59 – 65.
- 59. Москвин 1999:** Москвин В. П. О структурных типах русской метафоры // Русский язык в школе. М.: Просвещение. 1999. № 5. С. 74 – 75.
- 60. Москвин 2001:** Москвин В. П. Эпитет в художественной речи // Русская речь. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. 2001. № 4. С. 28 – 32.
- 61. Москвин 2006:** Москвин В. П. Русская метафора: очерк семиотической теории. (Изд. 2-е, перераб. и доп.). М.: Ленинград. 2006. 182 с.
- 62. Никитина, Васильева 1996:** Никитина С. Е., Васильева Н. В. Экспериментальный системный словарь стилистических терминов. М.: Рос. акад. наук, Ин-т языкоznания. 1996. 171 с.
- 63. Ницше 1912:** Ницше Ф. Об истине и лжи во вненравственном смысле // Ницше Полн. соб. соч., т. 1. Перевод под общ. ред.: Ф. Зелинского, С. Франка, Г. Рачинского и Я. Бермана. М.: Московское книгоиздательство. 1912. 412 с.
- 64. Оморова 2017:** Оморова З. С. Бессоюзные сравнения в поэзии Расула Гамзатова // Мир науки, культуры, образования. 2017. № 4 (65). АлтГПУ. С. 262 – 264.
- 65. Ортега-и-Гассет 1990:** Ортега-и-Гассет Хосе. Две великие метафоры. Перевод с испанского Н. Д. Арутюновой // Теория метафоры. Сборник статей. Состав.: Арутюнова Н. Д., Журинская М. А. М.: Прогресс, 1990. С. 68 – 81.
- 66. Ортони 1990:** Ортони Э. Роль сходства в уподоблении и метафоре. (Перевод с англ. яз. В. В. Туровского) // Теория метафоры. Сборник статей. Составители: Арутюнова Н. Д., Журинская М. А. М.: Прогресс. 1990. С. 219 – 235.

- 67. Остолопов 1821:** Словарь древней и новой поэзии. Состав.: Н. Остолопов. Часть третья. Санкт-Петербург: типография императорской Российской Академии. 1821. 488 с.
- 68. Падучева 2004:** Падучева Е. В. Метафора и ее родственники // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура. М.: Языки словесной культуры. 2004. С. 187 – 203.
- 69. Петровский 1925:** Петровский М. Эпитет // Литературная энциклопедия. Словарь литературных терминов. В двух томах. Том второй. Под ред.: Н. Бродского, А. Лаврецкого, Э. Лунина. Издат. Л. Д. Френкель. Москва: Ленинград. 1925. С. 1117 – 1121.
- 70. Потебня 1990:** Потебня А. А. Теоретическая поэтика. М.: Академия. 1990. 344 с.
- 71. Поспелов 1976:** Поспелов Г. Н. Лирика среди литературных родов. М.: Издательство Московского университета. 208 С.
- 72. Пропп 1999:** Пропп В. Я. Русский героический эпос. Собрание трудов. М.: Лабиринт. 1999. 638 с.
- 73. Розенталь, Теленкова 1985:** Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь справочник лингвистических терминов. Изд. 3-е, испр. и доп. М.: Просвещение. 1985. 399 с.
- 74. Салакая 1976:** Салакая Ш. Х. Абхазский нартский эпос. Ред. Е. Б. Вирсаладзе. Тбилиси: Мецниереба. 1976. 236 с.
- 75. Салакая 2008:** Салакая Ш. Х. Избранные труды в трех томах. Том I. Эпическое творчество абхазов. Сухум: Дом печати. 2008. 428 с.
- 76. Салакая 2019:** Салакая Ш. Х. Избранные труды в трех томах. Том III. Литература. Фольклор. Искусство. Наука. Отв. Ред. З. Д. Джапуа. Сухум: Дом печати. 2019. 360 с.
- 77. Саманба 2012:** Саманба Л. Х. Лексические и лексико-грамматические омонимы абхазского языка. Исследование и словарь. Отв. ред. Л. П. Чкадуа. Сухум, 2012. 608 с.

- 78. Сераль 1990:** Дж. Р. Сераль. Метафора // Теория метафоры. Сборник статей. Состав.: Арутюнова Н. Д., Журинская М. А. М.: Прогресс. 1990. С. 307 – 341.
- 79. Тимофеев 1948:** Тимофеев Л. И. Теория литературы. М.: Учпедгиз. 1948. 386 с.
- 80. Тимофеев, Тураев 1974:** Тимофеев Л. И., Тураев С. В. Словарь литературоведческих терминов. М.: Просвещение. 1974. 509 с.
- 81. Томашевский 1983:** Томашевский Б. В. Стилистика. Учебное пособие, 2-е изд., исправ. и доп. Ленинград: Издат. Ленинградского университета. 1983. 288 с.
- 82. Томашевский 1996:** Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика. М.: Аспект пресс. 1996. 334 с.
- 83. Томашевский 2010:** Томашевский Б. В. Краткий курс поэтики. Учебное пособие. М.: КДУ. 2010. 190 с.
- 84. Тургенев 2002:** Тургенев И. С. Сборник сочинений. Рассказы. Повести. Стихотворения в прозе. Дворянское гнездо. Отцы и дети. М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ». 2002. 557 с.
- 85. Фадеева 2014:** Фадеева Т. М. Сложный эпитет – ядерная единица художественного пространства в русском языке. Автореферат дисс. ... доктора филол. наук. Москва. 2014.
- 86. Федосеева 2011:** Федосеева Т. В. Введение в литературоведение. Учебное пособие. Рязань: РГУ. 2011. 211 с.
- 87. Филиппов, Романов 2002:** Филиппов А. В., Романов Н. Н. Публичная речь в понятиях и украшениях. Справочник: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений. М.: Академия. 2002. 160 с.
- 88. Хазагеров 2009:** Хазагеров Г. Г. Риторический словарь. М.: Флинта. 2009. 432 с.
- 89. Харченко 1991:** Харченко В. К. Функции метафоры. Учебное пособие. Воронеж: Издательство ВГУ. 1991. 88 с.

- 90. Харченко 2000:** Харченко В. К. Матрица наложения художественных тропов // Технологии гуманитарного пойска. Лингвистика. История. Белгород: Издательство БелГУ. 2000. С. 80 – 86.
- 91. Цвинариа 1970:** Цвинариа В. Л. Творчество Б. В. Шинкуба. Лирика. Эпос. Поэтика. Ред. В. В. Дарсалиа. Т.: Мецниереба. 1970. 142 с.
- 92. Цвинариа 1987:** Цвинариа В. Л. Абхазское стихосложение: Метрика. Ритмика. Композиция. Отв. ред. Ш. Х. Салакая. Ред. Л. Е. Аргун. Сухуми: Алашара. 1987. 350 с.
- 93. Цицерон 1994:** Цицерон М. Т. Три трактата об араторском искусстве. Перевод с лат. Ф. А. Петровского, И. П. Стрельниковой, М. Л. Гаспарова. М.: Научно издательский центр «Ладомир». 1994. 470 с.
- 94. Чекалов, Тхайцухова 2008:** Чекалов П. К., Тхайцухова А. М. Ранняя лирика К. Л. Мхце. Монография. Науч. ред. Н. М. Шиков. Невинномысск: НИЭУП. 2008. 222 с.
- 95. Чернец, Семенов, Скиба 2002:** Чернец Л. В., Семенов В. Б., Скиба В. А. Школьный словарь литературоведческих терминов. М.: Просвещение. 2002. 191 с.
- 96. Шаваева 2016:** Шаваева Ф. Я. Языковая и художественная метафоры. Специфика функционирования метафоры в художественном тексте // Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота. 2016, № 5 (59). С. 164 – 167.